

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XXVII
2016 • Nr. 3–4

Număr dedicat aniversării a 150 de ani de la înființarea Academiei Române

DIN SUMAR:

SORIN M. RĂDULESCU, Corruption – a Pathology of Power and of Development. Romania's Case
(Corupția – o patologie a puterii și a dezvoltării. Cazul României)
DAN BANCIU, CRISTINA DÂMBOEANU, MIHAELA PUȘCAȘ, Atitudini și percepții ale publicului
față de pedeapsa cu închisoarea
LUCIAN ROTARIU, A fi liber: obișnuințe și evadări cotidiene în mediul penitenciar
CAMELIA BECIU, Reprezentarea mediatică a diasporei în context electoral: identități discursive și
forme de angajament
MARIN CONSTANTIN, Măiestria creatorilor populari din România înainte și după 1989
IOAN PLĂIAȘ, MIRCEA ANDREI SCRIDON, LĂCRĂMIOARA RADOMIR, The Population in the
Apuseni Mountains Area: Past, Present and Perspectives (1900–2030) (Populația zonei Munților
Apuseni: trecut, prezent și perspective (1900–2030))
MIHAELA MOCANU, CARMEN EMANUELA RUSU, Reprezentarea femeilor în spațiul academic
ieșean, în perioada 1860–1945
ANDREEA MONICA STATE, Comunicare narativă și identitatea *branding*-ului universitar

*VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ;
RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ*

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTĂ ACREDITATĂ BID (B⁺) DE CĂTRE CNCS

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: dr. Sorin M. RĂDULESCU

Redactor: Simona-Grazia DIMA

Membri: Dr. Ilie BĂDESCU (director al Institutului de Sociologie al Academiei Române; director al Centrului de Geopolitică al Universității din București); dr. Franz-Lothar ALTMANN (profesor asociat – Universitatea din București, Departamentul UNESCO); dr. Dan BANCIU (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Camelia BECIU (profesor – Școala Națională de Studii Politice și Administrative); dr. Ștefan BUZĂRNESCU (profesor – Universitatea de Vest din Timișoara); dr. Michael M. CERNEA (profesor – George Washington University, Senior Adviser – The World Bank, membru corespondent al Academiei Române); dr. Emilian DOBRESCU (secretar științific al Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române); dr. Ioan DRĂGAN (profesor – Universitatea din București); dr. Christian GIORDANO (profesor – Universitatea Fribourg, Elveția); Ion GLODEANU (secretar științific al Institutului de Sociologie); dr. Erich GOODE (profesor univ. emerit – Universitatea de Stat din New York, Stony Brook); dr. Martin HAUSER (director al Departamentului UNESCO, profesor – Catedra de studii interculturale și schimburi interreligioase); dr. Oscar HOFFMAN (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Petru ILUȚ (profesor – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca); dr. Michel MAFFESOLI (profesor – Universitatea Paris V); dr. Ioana PETRE (cerc. șt. gradul II – Institutul de Sociologie); dr. Vasile ȘOIMARU (profesor la Catedra de sociologie a Academiei de Științe din Republica Moldova); dr. Ivan TCHALAKOV (președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria), dr. Katherine VERDERY (profesor univ. dr. docent – City University of New York).

Culegere și tehnoredactare: Cristiana GHIȚĂ

CONSULTANȚI ȘTIINȚIFICI:

dr. Filip Alexandrescu

dr. Adela Șerban

Redactor: Alis ALEXĂ

Tehnoredactor: Mariana IONICĂ

Coperta: Mariana MOCANU

**Lucrare apărută cu sprijin financiar din
Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română**

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 021 318 81 06; 021 318 81 27;

021 318 81 28/2417; fax: 021 318 24 48

E-mail: revista@insoc.ro

www.revistadesociologie.ro

© 2016, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 021 318 81 06; 021 318 81 46

Fax: 021 318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXVI, Nr. 3–4 • 2016

S U M A R

DEVIANȚĂ PENALĂ ȘI SANȚIUNE JURIDICĂ – EVALUĂRI ȘI PERCEPȚII

SORIN M. RĂDULESCU, Corruption – a Pathology of Power and of Development. Romania's Case (Corupția – o patologie a puterii și a dezvoltării. Cazul României)	165
DAN BANCIU, CRISTINA DÂMBOEANU, MIHAELA PUȘCAȘ, Atitudini și percepții ale publicului față de pedeapsa cu închisoarea	191
LUCIAN ROTARIU, A fi liber: obișnuințe și evadări cotidiene în mediul penitenciar	227

MEDIA ȘI MIGRAȚIE

CAMELIA BECIU, Reprezentarea mediatică a diasporei în context electoral: identități discursive și forme de angajament	243
---	-----

ARTA ȘI TEHNICILE ARTIZANATULUI POPULAR ROMÂNESC

MARIN CONSTANTIN, Măiestria creatorilor populari din România înainte și după 1989.....	261
--	-----

DEMOGRAFIE

IOAN PLĂIAȘ, MIRCEA ANDREI SCRIDON, LĂCRĂMIOARA RADOMIR, The Population in the Apuseni Mountains Area: Past, Present and Perspectives (1900–2030) (Populația zonei Munților Apuseni: trecut, prezent și perspective (1900–2030))	279
--	-----

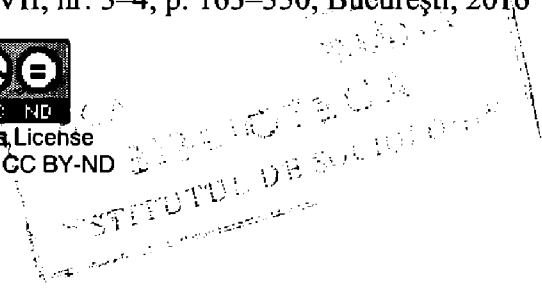
COMENTARII

MIHAELA MOCANU, CARMEN EMANUELA RUSU, Reprezentarea femeilor în spațiul academic ieșean, în perioada 1860–1945	301
--	-----

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVII, nr. 3–4, p. 163–350, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NonCommercial-NoDerivs CC BY-NC-ND

137/21

ANDREEA MONICA STATE, Comunicare narativă și identitatea <i>branding</i> -ului universitar	317
--	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Școala academică de sociologie la a X-a ediție. O inițiativă devenită tradiție (<i>Emilian M. Dobrescu</i>)	329
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

SORIN M. RĂDULESCU, <i>Sociologia sinuciderii</i> , București: Editura Pandora, 2015 (<i>Dan Banciu</i>); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, <i>Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era Internetului</i> . București: Editura Tritonic, 2014 (<i>Elena-Alexandra Gorgos</i>)	337
---	-----

CORRUPTION – A PATHOLOGY OF POWER AND OF DEVELOPMENT. ROMANIA’S CASE

SORIN M. RĂDULESCU*

ABSTRACT

This paper attempts to provide an overview on the corruption phenomenon as a distinct pathology of power and of development in a “transition country” as is the case of Romania. In the first part of this paper, the author outlines an interpretative model of Romania’s development process, based on the concept of “anomie” that has been frequently used in order to evaluate the situation of the former communist societies in the transition process. From this point of view, the anomie means the *insufficiency of regulation* (on an economic, political, legal and even moral level) and the *insufficient social integration* (in the way of a lack of adherence to a set of shared values which could facilitate the convergence of actions). These deficiencies bring about an amplification of the social costs of transition and perverse effects of the development process. In Romania, the transition process brought about, besides a range of important social-economic and political changes, an unprecedented amplification of corruption phenomenon as a true pathology of power and of development.

In the second part of this paper, the author assesses the quantitative and qualitative dimensions of the corruption in Romania and highlights his prevalence in the public administration, justice, and at political level.

Keywords: corruption, anomie, transition process, pathology of power, political corruption.

1. INTRODUCTION

In the current development literature, some authors who are painting the world with a big brush usually speak about just two large groups of countries: developing countries and developed countries. The “developing countries” are those known to have previously been colonies or possessions of Western countries,

* Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România; e-mail: mihai46@clicknet.ro

which became independent some five decades ago. In turn, the developed countries are the Western industrialized countries including also Japan and some others. However, the world is much complex than that and at least one other distinct group of countries sharing many common characteristics are what is being called, the “transition countries”. These are the countries which belonged until the late 1980s to what was then the socialist system and the former Soviet Union. These countries are in “transition” which means that they are transiting from socialism to capitalism. Two groups of these countries are located in Europe: one in South Eastern Europe, and another in the Baltic region, and now perhaps Ukraine as well. Another group is located in Central Asia and consists of former distinct republics of the Soviet Union.

What virtually all these countries share is that they emerged after the internal implosion of their previous socialist regimes, economies and institutional structures. History shows that the transition is not smooth at all. It involves extremely complex processes, clashes between the vestiges of the old systems, and the former dominant political elites and cultures, on the one hand, and the emergence of the economic elements and political structures of the new system still immature and going through birth pangs.

The present paper is devoted to the analysis of the peculiar features that one of the most pernicious development pathologies takes in the peculiar social economic context of a transition country, in our case Romania. Unfortunately, when it comes to social pathologies, we recognize features, which are bizarre and a toxic combination of both the past system and the new one. This makes such pathologies even more difficult to endure and definitely they slow down the emergence of a new institutional structure of new governance patterns and of new institutions. Although Romania is not treated here in connection with other transition countries, the author has become aware, through his research, of the fact that the processes analyzed in this article can be recognized as similar happenings in other transition countries. In fact, in this paper, the author would be most interested in receiving a feedback to this analysis from other scholars and researchers studying corruption in other transition countries and elsewhere.

2. STRUCTURAL CRISIS OR TRANSITION PATHOLOGY? DIVERGENT IDEOLOGICAL INTERPRETATIONS OF THE DEVELOPMENT PROCESS IN ROMANIA

Romania’s actual period is being characterized by an unprecedented increase of the corruption phenomenon that has achieved endemic features in order to become an almost *inevitable* effect of the restructuring and development processes. The corruption acts involving senior officials of the State multiplied, and the number of economic crimes has increased, thus including acts of fraud, bribery and corrupt practices, tax evasion, money laundering, various illicit financial or commercial

transactions or – in the absence of complete information –, ones that were at least dubious. At the same time there are clear clues that, in Romania, the foundation of organized crime networks, of the “mob”, has been laid, both abroad and domestically, up to the highest levels of the administration, the justice, the police, and the various state institutions.

It seems clear that the high frequency of this increased gravity phenomenon are not only due to the transparency of statistics or to the media signals revealing today what they were forced to hide in the past, but to some trends and mechanisms that are in the heart of the system, in the accompanying *state of crisis* of which, in a word, so hopeful for some or, at times, hateful to others, it is called *the transition from socialism to capitalism*. Structural crisis or transition pathology? A question that is not easily answered.

Applied to the whole society, the notion of “pathology” is, by analogy, borrowed from another field, being based on the analogy of the “social organism” with the biological one, reason for which it transfers, at the social order level, particularities which belong to the “individual order”. On the other hand, the notion of “pathology of the social organism” implies the postulation of an ideology of the order, of the *establishment*, reported to which any change, deviation or diversion is labelled as being of a pathological nature.

Despite these conceptual distinctions, the notion of *social pathology* seems appropriate in order to characterize what happened in the past and still happens nowadays, in Romania. *The corruption, in its various forms, is pathological in nature. It affects organizations’ strength, integrity, and legitimacy among the public. Corruption undermines the foundations on which organizations in the public sector are built. In the private sector, corruption puts their survival at risk* (Samuel, 2010, p. 100).

Nowadays, Romania seems indeed to be an “*ill society*”, a society that suffers from a profound pathological “evil”, that is torn by insurmountable conflicts, characterized by corruption, violence, normative disorder and free will, as symptoms of a generalized pathology on all levels and bearings of the social life.

The “third wave of democratization”, as Samuel P. Huntington (1991) defined the transition of some countries of Central, Eastern Europe and Asia from communism to capitalism in the early 9th decade of the twentieth century, has not brought after itself the expected results, but quite the contrary, instead it has produced political instability and economic disruption, a decrease in the authority and effective functioning of the institutions and, not in the least, social and human costs almost unbearable. In Romania, as well as in other former communist European countries, the collapse of the communism has not determined – as many hoped for –, a change with positively comprehensive effects in the socio-economic sphere and, implicit, in the ways of life, but it established a veritable economic, social and moral *crisis*. The strong polarization of the society, the poverty, or, quite the contrary, the enrichment without a right cause in the conditions of corruption

spreading, the drastic decreasing in the incomes and declining of the purchasing power of large groups of individual, unemployment, layoffs of labor in many sectors of the economy, the uncertainty of tomorrow, the contracting of loans without the possibility to return them and, in this way, eviction from housing, the increasing of the social inequality, the expanding of ethnic intolerance and discrimination of groups, the radicalization of social conflicts are just some of the changes of dramatic character which have affected the former communist societies.

Ignoring the ideological rhetoric and political programs, it appears in an obvious way that *the transition* should designate, without any reason for a doubt *the road to creating of a market economy* and, implicit, *grounding of the capitalist type of structures*. It should mean, on the other hand, moving on to a modernization form that should not be just a mechanical imitation of the Western development capitalist model, but, in first place, an *endogenous* evolution based on national characteristics and particularities. This way compulsory goes by the necessity of creating two types of resources (Sztompka, 1993):

1. an essentially *economical* resource, that we could name as the “*hard*” type of component, that consists of a network of mechanisms, institutions, structures and infrastructures towards which the generalization of exchange relations and values from the entire economy could be ensured, liquidation of the state monopoly, adjustment of these relations by means of the market demand and offer.

2. an essentially *human* resource, that we could name as the “*soft*” type of component, that consists of the ensemble of *public* and *private* character economic agents, ready to confront themselves with the reform exigencies, competent, capable to enter the assumed though competition of any functioning market economy. At the same time, this resource refers also to generalizing of a “*reform culture*”, consisting in the population’s adequate attitudes and mentalities towards the reform processes and components.

Both resources are mutually conditioned: the free market should normalize the economic reports, circumscribing them in a coherent system, one that increases the action of the economic agents, and, this increasing, in its turn, may be able to exert an action of normalizing the market. On the other hand, the reform objectives cannot be realized without changing the mentality of the economic agents on the market economy, the growth in the quality of the human resources. The behavior and relations modification from the working sphere, the circulation, the consume, are, themselves, intrinsic scopes of the transition, that make of it a profound human and societal restructuration.

None of these resources seems to have been created yet in Romania. If we can talk about a historical failure, of a major bankruptcy of the Communist society project abandoned in December of 1989, it can be said also that in Romania, the signs of a new failure are visible, the ones of the post-Communist society project, which may have allowed the country to really enter into Europe and not by means of mob-type networks. Even the collocation “entry into Europe”, which some view

as a mirage, others with apprehension or stoicism and others with a violent nationalist reaction, is insufficiently clarified.

Romania objectively belongs within the geographical space of Europe, but in which way? Without the creation of adequate political, economic, social and legal structures, in the absence of mentalities favorable towards the reform and of an adequate competence, Romania shall situate itself, once again, to the outskirts of Europe, with all servitudes included for this position and which shall made of it an unwonted site for the West.

The causes for this state of facts are multiple, and the explanations precise them. Many consider that Romania is again “an ill society” and, same as in the inter-war period of time, is tributary to a real “national sin” (Zeletin¹, 1991, p. 20) that makes it fail, once again, the chance of becoming truly European. For others, Romania is an anarchical society or at least, an unorganized one, torn apart by political fighting and internal conflicts, power competition, attempts, more or less visible, of numerous power centers to manipulate the public opinion.

The ethic interpretations are, of course, present, giving to the Romanian society the motivations for renewing the moral crisis determined by the Romanian natives’ “traditional flaws” and spiritual profile (enrichment and newly-enrichment, the attraction for sources of income that doesn’t involve work, the politicians’ allure etc.), highlighted, since the beginning of the last century, by famous Romanian sociologists like C. Rădulescu-Motru (1910) or D. Drăghicescu (1907).

These evaluations that are putting an equal sign between the system crisis and the individuals’ immorality, generated by “Balkanism”, amplified by the ideological duplicity of the old regime, stimulated by the western mirage cannot constitute scientific validated explanations. They can suggest only, but they cannot express the ample dimensions of the Romanian society crisis which extend in an economic, political, legal and, last but not least moral plan.

In general, as the analysts observe, there is a certain fatalistic innuendo in the crisis interpretation, which dissolutes the responsibilities and disperses the explanations to the conjectural factor levels, avoiding to go to the essence. The crisis itself is experienced and perceived by the individuals in different ways, depending on their social position, instruction level, political opinions and individual ideologies, political options and values to which they adhere.

On the other hand the crisis designates different states and things from one context to another, that discourage any attempt to bring the large diversity of the existing interpretations to a common denominator. The changing eras bring confrontations even in the plan of ideas by assimilation of some new principles, abandonment of others, and achievement of diverse significations that end up contradicting each other. Thus appears explicable by means of the large variety of normative systems which, after a long period of dictatorship, achieves an unusual

¹ Ștefan Zeletin (1882–1934) – a well-known Romanian economist and sociologist.

extent, but also by means of disturbance of the individuals' "normal" orientation towards the social norms and values that achieve a conflictual character. Such disturbance suppresses the common interest conscience and places the assessment to the level of subjective ardors and political influences. In this way, the very values of the scientific speech that assimilates part of the partisan political speech distortions' are being annihilated.

3. ANOMIE AS THE THEORETICAL INTERPRETATIVE MODEL OF ROMANIA'S DEVELOPMENT PROCESS

A crisis model more adequate than that used in case of a crises having economical character, a model that could have a relevant interpretation, from a *sociological* point of view regarding the state of facts in the former Communist countries, including Romania, is the anomie, both the model used by sociology classics like É. Durkheim (1897) or R.K. Merton (1937), and the one used by other sociologists who revised, corrected or improved the original concepts elaborated by the two authors mentioned above. This model has been frequently used in order to evaluate the situation of the former communist societies in the transition process. The theoretical model of anomie has been for instance applied to the comparative analysis of transition pathologies characteristic to the following countries (Lytkina, 2015, p. 3): Eastern Germany, Hungary, Ukraine, Russia and Kazakhstan. Collapse of the Communism in the Eastern European countries – underlined, for instance, by Yuka Minagawa (2013, p. 1.036) – “*has led to a social system characterized by a high level of anomie and continuous instability from an economic, political and social points of view*”.

A review or an extension of the interpretations regarding the anomie may unveil many theoretical leads still unexploited. Therefore, as a diagnosis of the “pathological” state that goes together with the transition from a traditional society to the modern one, the anomie has, according to the conception of Durkheim (1897), some more important signification, among which:

a. the absence of reasonable adjustment of the social action due to the lack in coordination of the social system functions;

b. the absence of limits imposed to action, that being deprived of reasoning norms, extends itself in unpredictable directions, suppressing in this way, its object and finality;

c. the absence of reasoning of the action in the way that there are norms, but these do not have a reasoning character, not being adequate anymore to the existing realities;

d. disorientation of the action, determined by the contradiction between norms: together with the society's transformation, some of the norms do not have an object anymore, but they continue to function in a parasite mode, others come into contradiction with the new tendencies of the social life.

Such interpretative meanings may be applied, with the necessary revisions, to the case of former communist societies, implicit of Romania's case. Therefore, from the point of view of É. Durkheim's theoretical model, in Romania, the *sense* of transition is the one of passing from a totalitarian society defined by excessive normative pressure and conformity to compulsory norms (states that are equivalent to the *fatalism* as an "excessive" regulation), and excessive lack of individualization (identical state with the *selflessness* as an "excess" of integration), to a society with transitory, "anomic" character, such as: contradictory and weak normative pressure, the lack of determination in the scope of action (states similar with the *anomie*, as "deficit" of regulation), insufficient social integration, lack of sociality and adherence to a common axiological field (state that is confounded with *selfishness* not as a moral state but as a social state, defined by the social integration "deficit"). Such signification was suggested to us, amongst others, by the French politologist E. Allardt (1991, p. 15–26).

In fact, those are the main characteristics of moving on from socialism to capitalism: on one hand the *insufficiency of regulation* (from an economic, political, legal and even moral points of view) and, on the other hand, *the insufficient social integration*, not in a functional, conformist way but in the way of adherence to a set of shared values which could facilitate the convergence of actions by social actors. Added to this there is a drastic weakening of social control mechanisms, both with formal character and informal.

4. THE SOCIAL COSTS OF TRANSITION AND PERVERSE EFFECTS OF THE DEVELOPMENT PROCESS IN ROMANIA

In Romania, the reform planners, either Romanian specialists or foreign experts have adopted, from the very beginning, a view that is prior economical (*Homo Oeconomicus*) and legalizing (*Homo Juridicus*) on the way this process develops (Rădulescu, 2006, p. 365–371).

From a strictly political point of view, the logic of such an approach is relatively simple: failing as a historical society project, the socialism collapsed as economic and political system; therefore the necessity of applying an *alternative* project emerges, a society that must be only capitalist. Everything is reduced, in fact, to achieve some main objectives whose basic artisans are the economists, the financial people and the jurists: privatization, creation of a market economy, price liberalization, free exchange rates etc.

Consequently, in the transition period, the magic of pure economic formulas and their implementation by legal exercise have seduced so deeply the politicians that, except for the populist attitudes of ideological character, they have completely ignored the individual, assimilating it to a new historical experiment. In this reasoning strategy of reconstructing, of an imitative nature, in which the

changes are measured by confrontation with a pre-existing pattern, that of Western capitalism, the individual is again sacrificed, and the role of the sociologist is taken by the economist and the lawyer. The social costs of the transition are being ignored, and the perverse effects of the implementations seem no more than *deviations* from the “pure” model offered by the West. Everything must be started over again, everything must be rebuilt from its foundation (“*in order to build a new house, one must demolish the old one*”, claimed, at the beginning of the transition process, a Romanian politician). For the sociologist, the logic of such approach seems at least “confusing”. Is it possible to build something over some mortified ruins? Is it possible to bring, as in a transplant surgery, without the risk of being rejected by the body, a whole system that was formed, in an organic way, during hundreds of years and could it be seeded in an environment that lacks the proper institutions, infrastructure and mentalities?

Regarding this issue, even part of the Western analysts were obliged to admit that the collapse of communist regimes has not produced yet a new type of social order but, quite the contrary, “*a new global disorder*” appreciating that the post-communist societies were “*Genesis*” environments, as in Genesis of the world (Jowitt, 1991), whereas dislocation, insecurity and traumas are the main features. In these environments, the leader’s charisma is a substitute for the institutions, drawing people to sacrifice in exchange for a pretended Promised Land.

The state of crisis, the disruption and disturbance of the economic relations, the financial blockage, the unmeasured amplitude of the deviance phenomena, the violence, corruption, anarchy and free will are the typical symptoms of a given *anomie state/condition* caused by imitating the mechanical model of a system whose organicity and original cadence cannot be found due to the fact that it lacks the self-regulating functions, the relationships and transactions that were previously circumscribed to the State-party or to the Party-state.

In this way, for a long period of time, *Fragments of the old socialist order survive with new elements which are subject to another logic* (Jowitt, 1991, p. 15). Consequently, *the transition is a hybrid process*, and part of what has been achieved so far is nothing but a *non-system* without any rationality or internal logic. To this are added-up the pathologies of the past, the uncertainty and ambiguity of hesitating mentalities that oscillate between statist and decentralization, between planning and free will, multiparty and the single party hegemonic tendencies.

The crisis direction is, as we have previously mentioned, the one of a transition from a fatalistic state, in a durkheimian sense, whereas all is determined and prevised by the mechanisms of a coercive power, where the only chance of survival was the (super)conformism, in a *profound state of anomie*, of disarray, where almost nothing can be predicted, where anything is possible, where the conduct of individuals oscillates around some indications of old and new rules that contradict each other. Therefore, it does not seem surprising that such behavior can

expand without limit in unpredictable, individualistic directions, determined, among other things, by the absence of a common system of values and beliefs.

As well as both a *disorder* in the economic plan and a *crisis* of the values, of the personality, of the elite, the anomie state in which Romanian society finds itself is manifested in a variety of forms. In the *economy*, for example, at least in the first years of transition, the law of free will was mainly established, giving up almost completely on the planned form or to the firm, contractual character relationships between units, enabling, at the same time, the creation of “tick” type companies, who managed to squeeze main benefits from exploiting large state enterprises. On the other hand, the financial blockage, the fraud, the economic crime and the corruption are no more than just the natural consequence of an economy that works without any internal adjustment, and only under the “control” of external rules, which combines a mixture of centralization and free will.

From a *political and legal* point of view, the anomie is still being found in the absence of a distinct separation between state powers, in the opposition between the state and the civil society, in the incapacity of the legal factor to extract itself from the conjunctures of political interests, which makes the law not to be, yet, an expression of the general will. It should be mentioned, in this respect, also the fact that, for a long time, the Romanian justice was a genuine “housemaid” of the political factor, and that only in the past two years, with the prosecution of major corruption cases we could talk about her autonomy. But even nowadays, some commentators and representatives of the political class, are accusing the complicity between the political power, the prosecution and the services for investigation of the information in instrumenting some “major” corruption cases, which, as a paradox – we hereby do stress – are producing “victims” both from the opposition as well as from the ranks of power.

In Romania, even the legislative process was, for a long time, a factor of *institutionalization of the anomie*, the more so as there was not a body of laws, uniform and coherent that could be circumscribed to a common finalization-introduction and continuous stimulation of the reform objectives. On the other hand, for a prolonged period of time, there has been a true *regulatory anomie* materialized into laws and regulations that often contradicted each other, disorienting the individuals who were forced to move according to conflicting regulatory guidelines. Even now there are rules or ambiguous laws which induce a state of disarray and confusion in different spheres of activity.

It should be noted also that in the Romanian public space a certain contradiction between the discourse of power and the reality of reform has been manifested. No one has denied and does not deny that the only way that the former Communist countries should follow is the transition to the free market economy and the creation of structures necessary for carrying out the objectives of the structural reform in the social, economic, political and moral plan. In reality, however, beyond the trends of free will, in the course of implementing economic

reform, statist tendencies occurred, more or less covertly, demonstrated, for instance, by the proportion of majority State-owned capital in the economy, the existence of the State as the largest owner, by the hesitation towards transition to privatization of the large State enterprises, which have created so many “black holes” in the economy. This, without counting on the obvious failings of the “famous” privatizations, which did not bring benefits but losses in the national wealth, not to mention the patently fraudulent privatizations, a parody so called “strategic”, intermediated or facilitated by “representatives” of the State, which resulted in great benefits for both illicit personal image for the ones who sold what did not belong to them, but to the nation as a whole, and for investors who often were recruited during the previous regime of profiteers who have faded their “political self” overnight and have corrupted, with large amounts of money, the new “representatives” of the State. As an immediate effect of the State enterprises “privatization”, these so-called representatives have been suddenly enriched, and the society, as a whole, has been stripped of much of its national wealth. We refer here to the corruption, politics (*the major* corruption), which involved and continues to involve senior officials of the State and that is an abusive, illegitimate form of using the public function in order to obtain personal profits. (Dorinica, Banciu, Rădulescu, 2005, Chapter 1)

Given those not at all positive economic reform effects, maybe just because of this the strategies of different governments have included all possible “solutions” but also all the possible errors and contradictions, these representing another source of anomie.

Constitutes an undeniable reality that any market economy involves capitalism and capitalists. In Romania, except for rare exceptions, the great property does not exist yet, but there is another paradox, generated by the anomic state, the *big* capitalists, who work for the purposes of capital accumulation and reinvestment. And not always with the most orthodox methods: the fraud, the corruption and the bribery given to the public officials being some of these means.

Most of the private entrepreneurs from Romania are not yet venture capitalists, in the real meaning of the term, but only “handlers”. The true capitalist, underlined during the interwar period the Romanian economist and sociologist Ștefan Zeletin (1991, p. 29), is driven by *the eternal running toward a goal that cannot be achieved, because once it is achieved, it makes another one appear on the horizon*. This formulation appears in one of the main meanings of the concept of durkheimian anomie initially presented in the work *Social Division of Labor* (1893) and developed in his book *Suicide* (1897), dealing with anomie as lack of action, as “*sickness of infinity*” (*mal de l’infini*), a theme taken by Durkheim from J. W. Goethe (Besnard, 1987). É. Durkheim (1993, p. 205) emphasized, in this regard, the following: *Desires escaped from rein do not know where to stop, and, incidentally, are finding themselves in a state of natural exultation through the mere fact that the overall vitality is more intense. The richer prey stimulates them,*

makes them more exigent, more eager in respecting the rules in the very moment in which traditional rules register losses in their authority. The deregulatory state or anomie is strengthened by the fact that passions are less disciplined exactly when discipline is called for.

Zeletin always appreciated that true capitalism (p. 29) starts when the economic liberalism starts, together with the extension of exchange relationships within the whole economy, those cannot be realized other than by means of large property and industrial capital, by obtaining credit and realization of some investments, by forming of some economic educational role models influenced by the foreign capital reports.

Few of these premises have been achieved by Romania. The oscillation between the free will and statist interventions, the ambiguities of the political speech between a liberal policy and the populist one, the unstable legislation, maintaining agriculture in a state of confusion and anarchy, the fiscal burden (in terms of permanently changes in the Law of taxation, which make it completely unpredictable), the credits obtained by investors or individuals under unfavorable net conditions, in vague terms and non-transparent clauses, the large-scale tax evasion, fraudulent privatizations (which resulted in great harm to the national economy), the small but especially “the large” corruption, the lack of economic capitalist mentalities those are all symptoms of a dysfunctional, anomic state which, from a “pathology of the political power” during the period of “transition” has turned into a permanent institutionalized crisis. The changes and the restructuring aimed at making Romania a modern country compatible with the European institutions and “spirit” led to a number of “perverse effects” that we will selectively mention in what follows:

a. the privatization processes have created, from a macrosocial point of view, a devaluation and alienation of significant parts of the national wealth, as well as an accentuated polarization of the Romanian society, and from the point of view of the interests of individuals it has led to unemployment, job losses and poverty. To this is added the performance and economic benefits, the deterioration in the health and living standards, increased consumption of alcohol and drugs, depression, stress, the spreading of physical illnesses, but above all, the inability to adapt to changes, to the new regulatory and cultural models, to finding solutions to the new life problems, to the family dissolution of numerous groups, to the migration of the heads of the families, the decreasing number of children, aging of the population etc.;

b. restitution of the properties has led, at its turn, to numerous inequities, besides the major corruption in which senior officials or dignitaries, representatives of State authorities, justice or police, politicians, etc. were involved;

c. restructuring of the institutions has determined not so their more appropriate functionality, but an amplification in the bureaucracy and a multitude of deficiencies; often, some of these institutions serve the interests of certain influential people or pressure groups, rather than, as it is only natural, the interests of the citizens;

d. entering of the country (completely unprepared) in the European Union has not brought – as it was hoped for – benefits, but, quite the contrary, it has led, *inter alia*, to the depreciation, beyond measure, of the national currency, to the impoverishment of some credit contractors, to the decreasing of the living standards, the “aligning” of the prices (and not of the wages!) to those in the West, increasing the cost of utility services, connecting Romania to the effects of the crisis in the “Eurozone” etc. Therefore, even the so expected Romania’s entry into the Euro area raises many doubts regarding the benefits of adhering to a single currency;

e. the repeated reforms in the education field (*as many Ministers, as many reforms*), and the so-called “alternative textbooks” were far from the expected pedagogical effects, but, quite the contrary, have caused confusion among students and parents, low school performance, disparity between the curricula and the textbooks, a negative way in which the teachers were perceived etc.

These things cannot be explained by a falling of the morality or a lacking in rules, as it has often being interpreted by the theoretical durkheimian model, but by the lack of some “*internal*” regulatory mechanism that can ensure the organicity of the social and economic system functions. It must be noted that Durkheim did not refer to an “*external*” adjustment and that he denied the State’s interventionist role. Anomie may involve rules (laws) but these are not rational, meaning that they are not adequate for the purpose. In Romania, on the other hand, institutions, mechanisms and structures in place to encourage the formation of new mentalities which are favorable to the reformation have been not created. In the new conditions of transition, as well as in the past regime, the same reversed scale of values functions, the one that allows not the best or most qualified to take up opportunities, but those who have resources and relationships, and can move more easily over regulatory or organizational barriers.

And the unjust and not at all equitable distribution of the societal benefits and the costs in the changes determined by the transition of the Romanian society from a totalitarian to a democratic regime was the essence of the reform in Romania, which is why the generalization of the anomie has acted both as a premise, and as a corollary of the different forms of political pathology, including that of the development process.

5. CORRUPTION – FUNCTIONAL SUBSTITUTE OF A REFORM THAT HAS NOT BEEN BROUGHT TO AN END

In the societies in transition, as the Romanian society still is, in which the (self) regulatory mechanisms capable of coordinating the actions of individuals are vulnerable and even ineffective, the very activity of protection of institutions is weak and it lacks effectiveness.

The social protection, is itself a “political option”, which opposes the liberal ideologies to the social-democratic conceptions. Left alone to fend for themselves, often without institutional support, the individuals choose different strategies of action, most of them of illegal and illegitimate nature within the meaning advised by R.K. Merton (1938, p. 672–683). In the mentioned societies, including Romania, the freedom of choice is, often equivalent to irrational, illicit or illegitimate choices. “*During the authoritarian Communist regime, the social order was maintained through draconian measures, and the legal system was built on fear, not on consensus. Once it has been overthrown, the people become the masters of their own destiny and enjoyed, for the first time, the freedom of choice*” (Zhao, Cao, 2010, p. 1–210). A freedom that also allows irrational character choices.

In politics, from the citizens point of view, the “rationality” of free choice in an informed, transition process intrinsically remained unchanged, for a long time (maybe until the 2014 elections) because the electoral process did not offer real alternatives through which citizens could choose, in awareness, between the “good” and the “bad”. The options on the voting bulletin did not offer viable alternatives because they lacked in mature political parties with fundamentally different strategies. As a result, the deeply unhappy citizen did not have whom and what to choose. From a broader point of view, the “irrational” choices were focused on the orientation of some categories of “entrepreneur” individuals, in search for solutions to an illicit or illegitimate life solutions.

Referring to the main causes of anomie, É Durkheim stressed that the *lack of systemic rationality* and not the lack of individual morality is the main factor that determines the generalization of the anomie state within a society that lacks a regulatory inner system of public behavior.

One of the causes for which the majority of the population and even some of the entrepreneurs in Romania are deprived of economic rationality consists, inter alia, in the drawers of Communist “education” and their lack of socialization in a suitable climate that would be dominated by rationality demands action, rules and values as they are: efficiency, effectiveness, profitability calculation, profit, dispense of excessive consumption, etc. As Max Weber (1971) underlined, the capitalist system is based on a type of social order dominated by *rationality* and *rationalization* imperatives. Anticipating, with great intuition, the future failure of the “Communist economic systems”, based on “communalization” and foreign to the requirements of instrumental-type rationality, the German sociologist appreciated that they exalt the social ideal, the extra-economic motivations of the action itself, ignoring the practical imperative of efficiency. Therefore, emphasized Weber (1971, p. 159–160), these systems are impregnated with “irrationality”, their chances being *outside the normal course of things*, which the former Communist countries history has demonstrated. Weber’s remark represents, both by acuity, and especially through its topicality, a disturbing critique of the former Socialist

systems of the East, who ignored the individuality of the person on behalf of an alleged collective ideal, that did nothing but compromise that type of instrumental rationality, turning simple economic operators into formal participants to the economic process.

It is obvious that the main demands of the capitalist type of economy are innovation and the rationality. Private enterprise of capitalist type is, itself, a kind of “social innovation” (Sandu, 1993) which implies the existence of skilled individuals able to calculate the consequences of their actions and to take risks that may result from an erroneous assessment of the economic situation. The innovative behavior of the entrepreneur depends on a number of personal attributes, as well as on various favorable circumstance of which the material resources and business relationships are the most important.

The Austrian economist and sociologist Josef Schumpeter (1893–1950) defined the entrepreneur in terms of dynamic behavior, boldness, spirit of combination and profit, that is, the ultimate *innovation reward* (Perroux, 1965). In turn, the classification made to the “debris” (as “rationalized” instincts), Vilfredo Pareto (1918–1919) stressed that the trend towards innovation is best expressed in “combinations instinct”, *i.e.* in the ability to develop associations between ideas and facts, in developing logical consequences of a principle or of a situation, in combining related things or characters, in assigning “mysterious powers” to acts or objects. Integrated within the same interpretative traditions, Max Weber (1971) has emphasized the “ascetic” spirit of the prude entrepreneur, who prohibits himself the use, for his own satisfaction, of the accumulated assets, seeking the realization of his vocation through labor and asceticism. Such a spiritual profile has allowed the Protestant ethic to establish the spirit of capitalism.

Based on these classical interpretations, Robert Merton (1968) dealt with the features of *innovative* behavior, but in a theoretical context. Thus, for him, innovation represents a form of “deviance” with a particular character, determined by the need to adapt to a situation that is constantly anomic, generated by the deep rift that appears (in American society) between “cultural purposes” (which the society requests from individuals actions) and the “institutional” means (legal, legitimate ways through which these goals can be achieved). Innovators are recruited, emphasized Merton, among those individuals who, by accepting the cultural goals proposed by the society, use illicit means in order to achieve them. Although Merton exemplified this form of “adaptation” to anomie through cases of criminal deviance of all genres, he pointed out that the innovation represents a typical conduct, especially for representatives of the “white collars” (civil servants, government officials, managers etc.), who do not avoid to use as means, in their way to enrichment, the fraud, the corruption, the tax evasion etc.

In accordance with all these theoretical models, it should be pointed out that, on one hand, the Romanians lack an adequate model of economic rationality, and, on the other hand, there exists – from the part of those that are more “enterprising”

– the trend in orienting themselves towards illicit and illegitimate innovations. On the whole, except for a few entrepreneurs, Romania lacks a human “infrastructure” capable to confront the difficulties of the market economy. Formed and shaped as a result of socialization into an “empire culture” (Sztompka, 1993), defined by the standards or values that have spread from the center to the periphery, the attitudes and mentalities of the Romanian population are defined, in large part, by populism, waste, lack of efficiency, lack of economic rational behaviors.

On the other hand, mostly from among the representatives of the power, often emerge some “innovative” type personalities, in the sense outlined by Merton, who form the nucleus of the great capitalist and middle classes. Thus, appears an illusion to believe that aligning to the requirements of market economy and accessing the European Union will also mean acquiring values such as morality, legality and social justice. Only when the great mass of the population will discard the populist, axiological type legacy, left by the old regime, it will be able to understand that entry into capitalism is not merely a “charity”, but also the acquisition of new social issues, new models of organized crime, of attempted fraud and corruption all the more exquisite. On the other hand, capitalism means civilization, civic consciousness and civil rights, discipline, rationality, respect for the opposition, the separation of powers in State, defense and guarantee of property (Sztompka, 1993), goods or values that Romania has been largely deprived of until now. On the other hand, capitalism as a system of economic development means strong polarization of the society and the proliferation of “pathologies of power” (Farmer, 2003).

6. QUANTITATIVE AND QUALITY ASSESSMENTS OF CORRUPTION IN ROMANIA

In the former Communist countries, corruption has intensely manifested itself during the totalitarian regime period, but, given the rigors of formal circumstances, its statistical presentation or by the media means was, deliberately minimized if not omitted. The endemic extent of this phenomenon became visible immediately after the collapse of the Communism, in the course of the state enterprises privatization process and of the restitution of the confiscated properties.

In Romania, the transition process brought, besides a range of important social-economic and political changes, an unprecedented amplification of the corruption phenomenon which has manifested with increasing intensity in most of the social activity fields. The setting-up of the market economy mechanisms has represented a profitable terrain for corruption flowerage and its extension towards the economic and political life, for becoming a generalized, institutionalized and structural phenomenon.

As resulted from diverse polls performed years ago, the transition has been considered by Romanians a genuine “corruption era”. The extent of this

phenomenon, especially during the times in which first steps were taken in order to implement the market mechanisms, has been demonstrated, inter alia, by the major financial irregularities in the development of the privatization process, in the emergence, among others, of some “tick companies”, in the proliferation of underground economy, implicitly in numerous products smuggling, in the existence of some “ghost” companies (which were being dissolute after obtaining profit), the increase in tax evasion, fiscal fraud, giving and receiving bribe, celebration by state enterprises of doubtful contracts with so called “strategic” foreign partners, subvention of party campaigns by diverse financial groups, transactions and subtle “financial engineering” of the transition newly enriched (the so called “paper millionaires” that made their fortune out of non-refundable loans taken from banks with the complicity of their corrupted clerks etc.).

The most frequent acts of corruption were committed, in Romania, in the productive economy fields, in the banking and finance domain, in the custom’s activity and, mostly, in some of the state enterprises privatization process.

In the autonomous administration or in trading companies, corruption has been involved in organizing of fake tender processes, in diminishing of the assets when celebrating a buying-selling contract, negotiating or applying for materials providing contracts, renting or location of discharge for trading spaces, issuing of export and import permits etc. In the banking and finance domain, corrupting of some clerks that have granted, based on preference, unperformed or non-refundable credits, by means of submitting fiction bank guarantees, or by illegal capital transfers, has allowed tens of millions of dollars’ worth in bank defrauding, and, implicitly, their bankruptcy. Corruption was also present through acts of smuggling and tax evasion, in which numerous well organized networks were involved, some of them being part of the “organized crime”, and which brought numerous damages to the State budget. The foreign smugglers even recommended Romania as “a country of all possibilities, a country where you can buy anything” (Ozon, Rache, 1998, p. 5).

In accordance with some analysts estimates, the damage to the national wealth brought up by the acts of corruption between 2004 and 2014 has exceeded the amount of 2 billion EUR (Bacan, 2014), to which amount other billions from previous years are added-up. A real assault to the national security committed during the Romanian economic development and restructuring.

The existence of pressure groups with major economic interests, excessive bureaucracy, absence of laws (for instance the public servant’s law, legislated only in 1999) or clear and compatible regulations, the interpretations or ambiguity allowed by some acts and regulations, lack of cooperation between the social control agencies (and the involvement of some of its representatives in corruption acts) have been and continue to be, in many cases, the main causes of the corruption, that is forasmuch a legal category, but a phenomenon of social, economic and political character, that cannot be eradicated only by means of legal

measures. The criminal law politics crisis was and still is another crisis of the socio-economic politics imprinted into the reform process that encourages the extension of the pathology of power that allows the ones who own public positions and functions to satisfy customer-type requests, at the expense of the public wealth and interests.

6.1. ROMANIA – A COUNTRY WHERE THE CORRUPTION IS GENERALIZED

A study conducted in 1999 by the World Bank in collaboration with the European Bank for Reconstruction and Development (World Bank, 2 000) on a subject group of 3 000 managers and owners of companies from 22 countries in transition showed that, in terms of administrative corruption (measured as the average annual percentage of sales used by companies for informal payments granted to civil servants), Romania ranks fourth among the states in Central Europe, South Eastern and Eastern Europe, including the CIS. The areas in which administrative corruption constitutes an acute problem in Romania were, according to the survey findings, those aimed at procurement and collecting the fees and taxes.

According to the estimates carried out by Transparency International, Romania was frequently placed, during the transition process, together with Bulgaria and Macedonia, in the group of the most corrupt countries in Europe, being outranked only by Albania, Serbia and Montenegro and part of the FSU countries. The value of the Corruption Perception Index has not been improved as Romania has moved forward in the process of economic reform, but on the contrary, decreased from 3.4 in 1997 to 2.6 in 2002. In 2004, Romania was ranked number 87 in the hierarchy of those 145 countries assessed, with a score of 2.9. It should be noted that an index under 3 indicates that corruption is generalized.

Two years later, in 2006, a Gallup World Pool showed that Romania is ranked fifth in the world, registering an index of 90, equal to Russia, Ukraine, Morocco and Cameroon, in a ranking of the most perceived as corrupt nations. In accordance with the Gallup Corruption Index, the countries included in this year's index were ranked from the lowest score, indicating the population least likely to perceive corruption as widespread, to the highest one (PRNewswire, 2006).

Later, after 8 years, Transparency International, which has changed in the meantime its assessment methodology, emphasized that Romania is ranked (69), placed about the middle of the leaderboard, recording the score 43, equal to Bulgaria, Belgium, Italy and Senegal from the point of view of the Corruption Perception Index (CPI)². This index has indicated, for Romania, a similar score of

² This compound index is based on the data obtained from specialized surveys implemented by independent renowned institutions and reflects the opinion of business people and analysts regarding the incorrect use of public function for personal gain. CPI ranks countries and territories based on how corrupt their public sector is perceived to be. A country's score indicates the perceived level of public sector corruption on a scale of 0 (*highly corrupt*) to 100 (*very clean*). This year's index includes 175 countries and territories (see <http://www.transparency.org/cpi2014/results#myAnchor1>).

43 in 2013 and 44 in 2012 (Transparency International, 2014). In 2015 more countries improved their scores, others, including Romania (rank 58 from 168, score 46 from 100) have deteriorated (Transparency International, 2015).

Despite the criticisms that have arisen, particularly by the fact that the measurements do not differentiate between the “administrative” and the “political”³ corruption, the indexes mentioned may be the appropriate means of measurement of the corruption degree from one country or another. Because the *real* level of corruption cannot be investigated directly, the study of population perceptions, especially of business people and experts is an appropriate means to assess how extensive corruption is in that country and to draw up, as a consequence, the anti-corruption strategy.

6.2. CORRUPTION IN THE PUBLIC ADMINISTRATION

The most frequently corruption acts were happening in the administration sector where the use of a public function for private gain and its sale as a goods is a main way to maximize benefits and economic interests. The press and citizens’ numerous complaints and claims clearly show, even more proper than the official statistics, the involvement of state officials and local representatives of the power in corruption acts which determine resources redistribution in the interest of private groups with great losses for the reform process. Besides, due to its immoral and counter-productive character, the corruption is a powerful impediment in the efforts to reduce poverty and social inequalities. It has a negative impact on the development programs and policies, and last but not least, on the strategies aimed to empowerment and increasing of efforts.

A special mode of corruption in Romania is represented by the “service crimes” perpetrated by some mayors – as representatives of local governance –, who, in accordance with the meaning of the Romanian criminal law, take or receive bribery, traffic influence, commit abuse in service and deviation of public funds in their own personal interest. According to estimates made by us as a result of press data signals, only during the period 1995–2005, when these offences have become more visible, a number of over 100 mayors, deputy mayors or City Hall councilors from over 60 municipalities belonging to 27 counties were under investigation, sent on trial or convicted under the criminal law (Băcanu-Cobianu, Rădulescu, 2002, p. 523–544). Bribery, misappropriation of funds, fraud, abuse of position held, intellectual forgery and lands illegal transactions were the most common offences committed by these local power representatives.

³ *Corruption Perception Index*, for instance, does only refer to the *public sector*, although the public perception on the corruption also extends beyond this. It means that this index does not discriminate clearly enough the public positions, the administrative ones and between some professions.

The findings of one of the Barometers of the Public Opinion, from few years ago, showed, for example, that over 40% of citizens polled believed that *a great deal of or nearly all* the mayors and local councilors are corrupt.

In spite of the penal sanctions applied, the acts of corruption committed by the representatives of the public administrations were magnified, so that between 2013 and 2015, were sent to trial 92 mayors, 24 vice-mayors, 22 County Councils Presidents and dozens of other local officials, pointing out a real “mass” corruption investigations, both in communes as well as in some of the largest cities in Romania (Negrilă, 2015). The most recent and best known case of corruption in public administration is the one of Sorin Oprescu, Mayor of Bucharest, accused of allegedly taking a bribe of 25,000 euro from four businessmen. Along with the Mayor of the capital, two other mayors (of Districts 1 and 5) from Bucharest are currently (2015), accused of corruption (trafficking in influence and cashing out some percentage of the value of the contracts concluded with the City Hall). To those we may add the former Mayor of Bucharest’s District 6, arrested six years ago and convicted for abuse of position held against public interests, with particularly serious consequences (illegal restitution, in their own interest, of some lands that belonged to the public domain).

As different analysts or commentators appreciate, the position of Mayor, Deputy Mayor or Local Councilor is one with key competences and attributions, in which major public funds are being managed, including European Community ones. Part of those benefits is misplaced and deviated for being used in the interest of those representatives of the public power who, from “servants” of the public interests turn into profiteers. Corruption is, from this point of view, a perverted (pathological) form of power and of the process development at local level (see *Box 1*).

Box 1

The mayors, their councillors and City Hall managers are behaving like classical mobsters, provoking eventually displeasure to the charged companies. They do not actually bribe, but pay a protection tax, one that allows them to prosper and to remain in *business*.

The bottom line is that justice will not be able to eliminate this phenomenon, because it's not about some weak people's wandering but about a true system that reconstructs itself each and every time. After the elections, if the newly elect have made themselves noticed by using an anti-corruption language, there is some panic to be expected within the City Hall, but not for long, due to the fact that old networks are remade with new clients that wait in line or, often with exactly the same old clients. After the election turmoil everything returns to “normal”.

It would be necessary, perhaps, that the entire system of rules governing public money circuit and granting of contracts should be revised in such a way that everything would be simpler and on the open. Otherwise the DNA (National Anti-Corruption Directorate) will only „empty the sea by the cup” (Pepine, 2015).

In Romania, where the public administration is highly politicized, the mayors are very strong, and the political parties are supported in the elections, by their help. It should be mentioned, in this regard, that two of the mayors of municipalities (Bucharest and Sibiu) have gotten presidents of the country, but even them are suspected of corruption or intellectual forgery.

6.3. CORRUPTION IN JUSTICE – A BRAKE IN ORDER TO ERADICATE THE GENERALIZED CORRUPTION OF THE ROMANIAN SOCIETY

A prolonged period of time, during the process of transition, the justice in Romania has been involved very little in the sanctioning of the great acts of corruption, and some of its representatives have proven themselves, to be corrupt.

In his book, dedicated to corruption and organized crime, a former head of the Romanian police, underlined, for example, that, *the courts constitute the most ill segment, the one that is most touched by the tumor of corruption* of the Romanian society (Pitulescu, 1996, p. 27). This underlining is targeted, in particular, at the numerous cases in which the courts of law have decided on revoking of the arrest and released the defendants, especially the *major mobsters*, but also the cases of some judges whose decisions seemed to be dubious, to say the least. In turn, a former Interior Minister appreciated that very often the police efforts to identify the major corruption cases are deterred by the actions of the judiciary, who either pardons some of the defendants, or judges in freedom regime the proven defendants, giving them the opportunity to flee the country (Dejeu, 1997).

A suggestive example of the Romanian justice inefficiency in sanctioning the acts of corruption is represented by the negative countdown of 1997, when from a number of 22,000 identified corruption cases, the country's courts have resolved no more than... seven cases.

The most frequent “dubious” acts involving the judges were as follows: *a.* encouraging the offender, through favorable resolution of some cases, especially regarding the business of smuggling; *b.* prosecuting defendants in state of freedom, through cancellation of pre-trial detention, which allowed them to evade prosecution; *c.* increase in the number of rulings dismantled in appeal and in action; *d.* un-resolving of some frauds committed by the managers of some important Romanian banks (Credit Bank, Bancoop, Dacia-Felix, Bancorex, Albina) and hundreds of millions of dollars in illegal loans granted, “generously” and without any warranties to certain firms or individuals from the sphere of political power that were in close relations with these managers, and which has led to the bankruptcy of these banks; *e.* the large number of cases unresolved for years.

In the case of prosecutors, the most serious charges were: the cover-up of some cases, concealing evidence by means of files “disappearance” or, simply, by destroying them.

Until 1996, there were no judges on trial, filed under the criminal law for corruption acts. Only in 1997, a single judge was accused of corruption. Even if in the same year, 1997, the irremovability has been withdrawn from a number of 12 judges, and two of them (plus five prosecutors) were even subject to criminal law files, they were never accused of corruption, but of diverse professional flaws. In 1999, the Minister of Justice and the Attorney-General decided on the dismissal of nine judges and replacement from higher positions or the retirement of no less than 31 prosecutors. Though the official reasons cited referred to the increasing number of cases whose deadlines for resolving were much delayed and to increasing in the number of solutions dispelled by the instance, they have subsidiary targeted the at the corruption of some judges, without those cases being proven or the suspicions made public.

For a prolonged period of time, the Romanian justice was “captive” of the political factor, taking decisions in its favor and subordinating the general interests to the private interests.

Only in 2012, together with the intensification of the National Anti-Corruption Directorate, the judges became visibly, in the eyes of public opinion, one of the most corrupted professional branches, being sent to court and under penal sanctions (see *Box 2*).

The justice reforming strategy for the period 2011–2016 and the mostly efficient activity of the National Anti-Corruption Directorate have determined what a journalist namely depicted: “the end of the Golden Age of corrupted magistrates” from Romania (Turturică, 2013).

Box 2

“Four judges from Bucharest, accused of corruption”. (February 2012)

“The Superior Council of Magistrates decided on suspending from office and sending on trial judge G.B., for disclosing data that favors the offender”. (September 2012)

“Dozens of judges are suspected by DNA (National Anti-Corruption Directorate) prosecutors of corruption acts”. (August 2013)

“Three Magistrates from Prahova county were involved in acts of corruption”. (May 2014)

“Four judges from Bucharest Court were sent on trial by the DNA for diverse offenses, among which abuse of their office and bribery”. (June 2014)

“Two judges from Dolj County Court were sent to court for taking bribes”. (June 2014)

“Judges B. and P. (Rădăuți District Court), were suspended by CSM (*i.e.* Supreme Court of Magistrates) after they were sent to court for corruption”. (October 2014)

“Sending to court of a former judge of the Bucharest Court of Appeal for taking bribes, influence peddling and false entries”. (December 2014)

“Judge N.T. (from Pătârlagele Court) sent to court by the National Anti-Corruption Directorate for bribery and abuse of office”. (April 2015)

6.4. POLITICAL CORRUPTION – THE MOST IMPORTANT AND SERIOUS FORM OF PATHOLOGY OF THE POWER

The most prevalent form of corruption in Romania is the political one. For the past three years, the National Anti-Corruption Directorate have instrumented dozens of files in which the suspects are politicians, ministers or former ministers, parliamentarians and others from the apex of power. Although the political corruption (the major corruption) has been constant in Romania, during the process of transition, only recently began its extent to be disclosed. At the end of the year 2015, for example, there were 385 cases of *big corruption* pending before the court of law.

Only in 2015, a number of 17 parliamentarians were convicted outright or have resigned as a result of investigations in which they were suspected of acts of corruption.

The list of political parties representatives in Parliament, including ministers, former ministers and other public officials with important public functions who have committed criminal acts, in particular acts of corruption, however, is much higher, reaching a staggering figure of 95 (see *Table 1*).

Table 1

The number of senators, deputies, ministers or former ministers that are investigated, judged or convicted for criminal offenses, including for acts of corruption.

Parties from which they belong	Investigated by prosecutors or already sent to court	Convicted (inclusively the ones with final convictions)	Who resigned following the investigation or criminal conviction	Parliamentarians whose criminal investigation has been rejected by their colleagues' votes	<i>TOTAL</i>
Social Democratic Party	21	8	9	2	40
National Liberal Party	10	5	9	1	25
Liberal-Democratic Alliance	–	2	2	3	7
Democratic Hungarian Union of Romania	1	2	2	1	6
National Union for the Progress of Romania	6	2	2	–	10
Parliamentary Group of the National Minorities	1	6	–	–	7
<i>TOTAL</i>	39	25	24	7	95

Source: Elaborated after the investigation conducted by D. Miron, in „*Stiripesurse.ro*” (2015)

This, without taking into account the number of those who are part of the instrumented files, that are kept in secret by the National Anti-Corruption Directorate.

In other words, over 16% of the current figure (583) of the Romanian MPs have committed illegal acts, sanctioned by the criminal law. Among these measures, the following should be mentioned: corruption, bribery, fraud, traffic of influence, abuse of Office, forgery or use of forgery, tax evasion, money laundering, financial transactions or operations that are incompatible with public office, illegal subsidization of election campaigns, the provision of preferential loans, illegal land restitution, conflict of interest, etc. Among the 95 members of the Parliament are include 16 former Ministers and three former Prime Ministers. Recently resigned (November 15) from the post of Prime Minister, as a result of “street” pressure, V.P. (deputy) is, for example, investigated for criminal false entries, with complicity in tax evasion and money laundering. For his part, the former Prime Minister of the immediate post-revolutionary period, P.R., is being investigated for criminal conflict of interest. Also, A.N., another Prime Minister from the period 2004–2006, was sentenced to two years in prison for corruption.

Enrolled, in turn, in this list, the current leader of the Social Democratic Party, L.D., was sentenced to a year’s suspension for fraud in the 2012 referendum.

Although immunity is an expression of freedom and not an institutional protection of persons namely, Romanian lawmakers have often blocked, and are blocking further the withdrawal of immunity from criminal prosecution, respectively of some of their peers. In this case, as in others, the power conferred by the public office function is perverted and used for personal purposes.

7. IS IT POSSIBLE TO FIGHT CORRUPTION AND PATHOLOGIES OF POWER WITH THE BALLOT BOX?

Regarding the corruption extent in Romania, a lot is to be said and hundreds of examples or case studies could be given. Despite some progress registered, especially by the National Anti-Corruption Directorate, there are not yet institutions, mechanisms and structures to be effective, but neither the appropriate mentality to support an ongoing effort, with tangible results in decreasing and preventing this real “disease”, which the Romanian society is being confronted with for the past about 25 years. In relation to the state of prolonged anomie in Romania, the corruption has become a kind of illegitimate “institutional innovation”, in the sense postulated by R.K. Merton.

Despite all the efforts, nowhere in the world, the corruption cannot be entirely eliminated. More important than eliminating corruption, however, is keeping it under control, in such a way that it becomes intolerable in moral terms and legally sanctioned. As a report from the World Bank underlined: *the endemic corruption cannot be controlled by the moral crusade. People are responding to*

stimuli, not to moral calls (...). Through the control exercised over corruption, the report expected from a public official between cost and benefit arising from law may be higher than the ratio between the cost and the benefit of a corrupt conduct (...). Public officials must perceive a substantial risk in the sense that if they adopt a corrupt conduct they will lose their jobs, they will lose assets acquired illegally and will even get to prison (World Bank, 1999, p. 1).

As the pathology of power, corruption in the sense postulated by Paul Farmer (2003), is a form of structural violence on the population and a flagrant violation of the citizens' rights, which generates inequity within the society and suppresses the individuals from having access to the resources.

However, far from the sustaining the inevitability thesis of corruption, we appreciate it as an element which forms an integral part of the costs and the "logic" of a seemingly never-ending transition, developed in a political system unable to handle the current social and economic issues (Scott, 1967, p. 99), becoming a true-paradoxically – "functional substitute" for the reform (Huntington, 1968).

Corruption in Romania is a pathology of transition or a structural one? Could it be eradicated through harsher punitive sanctions or maybe even the citizens vote could weaken or prevent it? We think that Romania's population did send recently an optimistic and positive answer to this fundamental question. Thus, by the end of 2014, the Romanians elected a new President, this time, unusually, from among the German ethnics, hoping that he would make "a different kind of politics", in favor of the Romanian citizens and not in the interest of political parties. Also in November 2015, due to street protests as a result of the tragic events at the Colectiv Club, in which 63 young people have lost their lives, while other dozens were injured, V.P., the then Prime Minister, was forced to resign. In this case, the slogan "corruption kills", became the binder of crystallization of a genuine "community consciousness" in the fight against a pathology of power and of the development that has grown beyond measure in post-Communist Romania.

REFERENCES

1. BĂCAN, D. (2014). Billions from the files of the National Anti-Corruption Directorate, *Libertatea.ro*, 27th November (see: <http://www.libertatea.ro/detalii/articol/miliardele-din-dosarele-dna-516141.html>).
2. BĂCANU-COBIANU, M.; RĂDULESCU, M.S. (2002). Citizens' Empowerment through Fighting Corruption. An Empirical Case Research in Romania for Distilling and Testing Indicators and Measurements (*Mandating citizens by means of involving them in combating corruption. Elements for an empirical assessment study*), in *Revista română de sociologie*, year 13th, no. 5–6/2002, p. 523–544.
3. ALLARDT, E. (1971). Émile Durkheim et la sociologie politique, in *Sociologie Politique*, tome I, textes réunis par Pierre Birnbaum et François Chazel, Paris, Armand Colin.
4. BESNARD, PH. (1987). *L'anomie, ses usages et ses fonctions dans la discipline sociologique depuis Durkheim*, Paris, P.U.F.
5. DEJEU, G. (1997). Interview published in the magazine: *Expres-Magazin*, 7th September.

6. DORINICA, I.; BANCIU, D.; RĂDULESCU, M.S. (coordinators) (2005). *Corruption in Romania. Reality and social perception*, București, Editura Lumina Lex.
7. DRĂGHICESCU, D. (1907). (From) *The Romanian people psychology. Introduction*, București, Leon Alcan Publishing House.
8. DURKHEIM, E. (1893). *De la division du travail social*, Paris, Félix Alcan (Romanian translation: *Diviziunea muncii sociale*, București, Editura Albatros, 2001).
9. DURKHEIM, É. (1897). *Le Suicide. Étude de sociologie*, Paris, Alcan (Romanian translation: *Despre sinucidere*, Iași, Institutul European, 1993).
10. FARMER, P. (2003). *Pathologies of Power: Health, Human Rights, and the New war on the Poor*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
11. HUNTINGTON, S.H. (1968), *Political Modernization. America vs Europe*, in *Political Order in Changing Societies*, New Haven.
12. HUNTINGTON, S.H. (1991), *The Third Wave: Democratization in the Latter Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman, Publishing Division of the University.
13. JOWITT, K. (1991). "The New World Disorder", in *Journal of Democracy*, no. 2, Winter.
14. LYTKINA, E. (2015). Anomie and Alienation in The Post-Communist Area: A Reapplication of the Middleton Scale in Russia and Kazakhstan. Basic Research Program. Working Papers. *Series Psychology WP BRP 32/PSY/2015*.
15. MERTON, R.K. (1938). "Social Structure and Anomie", in *American Sociological Review*, volume III, issue 5, October.
16. MERTON, K.R. (1968). *Social Theory and Social Structure*, New York, Free Press.
17. MINAGAWA, Y. (2013). Social Consequences of Postcommunist Structural Change: An Analysis of Suicide Trends in Eastern Europe, in *Social Forces*, 91 (3), March.
18. NEGRILĂ, C. (2015). KOVESI, C. (Attorney-General within the National Anti-Corruption Directorate) on the corruption among Mayors: "It is rather difficult to explain why...", PSNews, October 1st.
19. OZON, S.; RACHE, F. (1998). *A highly ranked SIE (Romanian External Intelligence Service) Officer breaks the silence*, in the newspaper *Evenimentul Zilei*, 31st of July.
20. PARETO, V. (1918–1919). *Traité de sociologie générale*, two volumes, Paris, Lausanne, Payot (first edition: 1916).
21. PEPINE, H. (2015). *DNA by itself cannot eliminate the corruption within the City Halls*, *Deutsche Welle*, 08.09 (see: <http://www.dw.com/ro/dna-ul-singur-nu-poate-elimina-corup%C8%9Bia-din-prim%C4%83rii/a-18701714>).
22. PITULESCU, I. (1996). *The Third World War. Corruption and organized crime in Romania and worldwide*, București, Național Publishing House.
23. PRNewswire (2006). *Gallup Worldwide Corruption Index. 101 countries ranked according to perceptions of corruption in business, government*, December 4th.
24. RADULESCU-MOTRU, C. (1910). *Our nations soul. Qualities and flaws*, București, Lumea Publishing House.
25. RĂDULESCU, S.M. (2006). *Between Homo Oeconomicus and Homo Sociologicus. A history of modern sociology from the perspective of rationality and irrationality of the human action*, București, Lumina Lex Publishing House.
26. SAMUEL, Y. (2010). *Organizational Pathology. Life and Death of Organizations*, New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.), Transaction Publishers.
27. SANDU, D. (1993). *Privatization as process of innovation diffusion*, in *Sociologie românească [Romanian Sociology]*, no. 3.
28. SCOTT, J.C. (1967). An Essay on the Political Functions of Corruption, in *Asian Studies*, V, December (Conform with John A. Gardiner, 1970, *The Politics of Corruption: Organized Crime in an American City*, New York, Russell Sage Foundation).
29. SZTOMPKA, P. (1993). Civilizing competence, prior condition of the post-Communist transition, in *Sociologie românească [Romanian Sociology]*, Issue No. 3.

30. MIRON, D. (2015). Amazing: The Parliament is full of convicts and investigates under the criminal law. The list that will give you the creeps, in *Știripesurse.ro*, September 13th.
31. Transparency International (2014). *Corruption Perceptions Index. Tables and Rankings for 2012, 2013, 2014*.
32. Transparency International (2015), *Corruption by Country/Territory* (see <https://www.transparency.org/country/#ROU>).
33. TURTURICĂ, D.C. (2013). The Golden Age of corrupted magistrates – ending or a new beginning?, in *România Liberă (newspaper)* Editorial, March 15th.
34. ZELETIN, Ș. (1991) *Romanian Bourgeoisie. Its origins and historical role*, Second edition (Biographic note by C.D. Zeletin), București, Humanitas Publishing House.
35. ZHAO, R.; CAO, L. (2010), Social Change and Anomie: A Cross-National Study, in *Social Forces*, 88 (3), March.
36. WEBER, M. (1971). *Économie et société*, tome premier, Paris, Plon.
37. World Bank (1999). *Fostering Institutions to Contain Corruption*, no. 24, June.
38. World Bank (2000). *Anticorruption in Transition. A contribution to the Policy Debate*, World Bank Institute, Washington D.C.

ATITUDINI ȘI PERCEPȚII ALE PUBLICULUI FAȚĂ DE PEDEAPSA CU ÎNCHISOAREA

DAN BANCIU*
CRISTINA DÂMBOEANU
MIHAELA PUȘCAȘ

ABSTRACT

PUBLIC ATTITUDES AND PERCEPTIONS TOWARDS THE IMPRISONMENT

Imprisonment is one of the main strategies of crime control and prevention. Yet, its specific aims and ends have generated numerous debates among philosophers, moralists, sociologists, penologists etc. These debates revealed that confinement in closed institutions is conducive to various forms of “deculturation” (Goffman, 2004) as well as to the reiteration of criminal behaviour. In the same time, imprisonment has raised vast concerns among citizens about public safety and the “humanization” of prison conditions. The current paper attempts to radiograph the attitudes, the opinions and the evaluations of the Romanian public towards prison and imprisonment and to identify solutions for optimizing its functionality.

Keywords: punishment, prison, imprisonment, public perception, human rights.

1. INTRODUCERE

Pedeapsa reprezintă unul dintre cele mai vechi și frecvente mijloace de reprimare a delictelor și crimelor, fiind principalul instrument de constrângere utilizat în toate societățile, prin care se urmărește atât izolarea individului delincvent în instituții specializate de detenție, cât și reeducarea și resocializarea acestuia cu ajutorul unor programe de tratament și recuperare socială. Pentru numeroși gânditori din domeniul filosofiei, sociologiei, dreptului, moralei și

* Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România; e-mail: banciu@insoc.ro

penologiei pedeapsa reprezintă o reacție represivă a statului împotriva acelor indivizi care au violat normele sociale (penale) ale societății, prin care aceștia sunt constrânși să suporte și să repare răul (prejudiciul) cauzat prin delict, conducând astfel la restabilirea și refacerea ordinii și solidarității sociale. Pedeapsa este o necesitate dureroasă, dar care nu poate fi evitată, având o serie de funcții și finalități sociale, îmbrăcând diverse forme și modalități de realizare, cum ar fi: exilarea, expulzarea, stigmatizarea, execuția sau detenția individului delincvent în penitenciare, închisori sau spații concentraționale. Faptul că se pedepsește întotdeauna nu a înlăturat dezbaterile cu privire la modalitățile cele mai eficiente în care ar trebui să se întâmple acest lucru, la granițele dintre retribuție, terapie și reintegrare, dar mai ales la modalitățile în care se pot cunoaște nu doar aspectele exterioare ale conduitei unui individ, ci mai ales resorturile sale interioare, în vederea adoptării unor politici penale și sociale care să conducă la responsabilizarea delincventului după ispășirea pedepsei. Cu peste un secol în urmă, E. Durkheim atrăgea atenția asupra faptului că „intensitatea și gravitatea pedepselor sunt cu atât mai dure, cu cât societățile sunt mai puțin dezvoltate și în care puterea centrală are un caracter mai absolut (...) și că, în anumite perioade, în funcție de gravitatea crimelor produse, pedepsele privative de libertate tind să devină tipul *normal* (*subl. ns.*) de represiune față de indivizii criminali” (Durkheim, 1899–1900, p. 65–70).

Impunând o serie de constrângeri și restrângeri de drepturi și libertăți individului condamnat, închisoarea reprezintă „un loc în care își desfășoară activitatea un număr mare de indivizi cu statute similare, despărțiți de restul societății pentru o perioadă de timp apreciabilă și care duc împreună o viață strict delimitată, reglementată oficial de instituție” (Goffman, 2004, p. 11). Închisoarea și, implicit, pedeapsa închisorii au fost supuse unor critici severe și pertinente din partea multor criminologi, sociologi și penologi (Sykes, 1951; Foucault, 1997; Goffman, 2004 etc.), care au evidențiat principalele efecte negative („perverse”) ale închisorii, care tind să accentueze defectele „deculturative” (desocializative) ale indivizilor aflați în detenție, generând o serie de dezbateri și controverse și în rândul publicului, interesat, în egală măsură, de soarta penitenciarelor, dar și de protecția lor socială.

Totodată, ultimele decenii au adus un nivel tot mai ridicat al așteptărilor publicului în legătură cu penitenciarele, în concordanță cu nevoia tot mai stringentă de securitate a cetățenilor. Foucault (1997, p. 344–345) arată în acest sens că, deși criticat, penitenciarul reprezintă o formă de pedeapsă *oferită de însuși mersul istoriei (...). Se cunosc foarte bine toate neajunsurile închisorii (...). Și totuși, nimeni nu vede cu ce ar putea fi înlocuită. Închisoarea este soluția detestabilă de care nu ne putem lipsi. (...) Cum să nu constituie închisoarea pedeapsa prin excelență într-o societate în care libertatea este un bun ce aparține tuturor în același mod (...), pierderea ei are deci același preț pentru toți (...).*

Autorul citat subliniază faptul că, încă de la nașterea închisorii moderne în secolul al XIX-lea, instituția penitenciară a avut o dublă misiune: „privarea de libertate” și „transformarea tehnico-disciplinară” a indivizilor (2005, p. 295–296). În prezent, există un larg consens, în rândul creatorilor de politici, practicienilor din sistemul penal și al oamenilor de știință, asupra faptului că instituțiile penitenciare nu reprezintă doar locul unde infractorii sunt închiși pentru a-și ispăși pedeapsa; experiența încarcerării trebuie să le modifice acestora atitudinile și comportamentul infracțional (Cullen și Gendreau, 2000, p. 114). Prin urmare, în penitenciare se organizează o gamă largă de programe educaționale, cursuri școlare și de calificare profesională, intervenții psihosociale și activități de consiliere, în scopul restructurării personalității infractorilor și pregătirii lor pentru revenirea în comunitate.

În special în țările nord-americane și ale Europei Occidentale au fost realizate numeroase anchete în rândul populației, cu scopul de a identifica opiniile și atitudinile acesteia față de sistemul de justiție penală, în general, față de instituțiile penitenciare, în particular. În România, majoritatea studiilor de percepție au fost efectuate nu în rândul cetățenilor, ci al experților și al practicienilor implicați în realizarea actului de justiție și au vizat cu precădere aspecte legate de eficiența sistemului judiciar, în general, și mai puțin de cea a sistemului penitenciar.

De asemenea, nu există decât foarte puține cercetări privind percepția publicului față de pedeapsa închisorii, deși este evident că modul în care publicul percepe misiunea și obiectivele sistemului corecțional ar putea contribui la optimizarea acestuia, transmițând totodată mesaje referitoare la siguranța comunității, la penalitate, la înfăptuirea justiției, și chiar generând efecte disuasive. Pe de altă parte, cunoașterea opiniilor publicului în legătură cu scopul social și eficiența sistemului corecțional este deosebit de importantă, în special în contextul particular al reformei legislative în domeniul penal inițiate în urmă cu câțiva ani în România, odată cu adoptarea unei noi legi de executare a pedepselor¹. Noul Cod Penal introduce o serie de modificări fundamentale în domeniul execuțional-penal, poate cea mai importantă (inclusiv din punctul de vedere al impactului asupra publicului) fiind aceea care prevede reducerea pedepselor. Nu în ultimul rând, este important de cunoscut modul în care populația evaluează diverse aspecte legate de funcționarea sistemului penitenciar în contextul multiplelor semnale negative venite atât din partea mass-mediei, cât și a diverselor organizații, naționale și internaționale, care activează în domeniul apărării drepturilor omului și care au atras atenția asupra numeroaselor deficiențe ale sistemului penitenciar românesc: supraaglomerare, condiții de detenție deosebit de precare, lipsa resurselor umane și financiare etc.

¹ Legea 275/2006 *privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal*, publicată în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 627, din 20 iulie 2006.

2. METODOLOGIA CERCETĂRII

Studiul de față prezintă o parte a rezultatelor unei cercetări cu caracter exploratoriu, care a încercat să răspundă unor întrebări pe cât de simple, pe atât de incitante: *Ce gândesc oamenii despre pedeapsă și despre instituțiile care asigură realizarea acesteia? Cum înțeleg cetățenii zilelor noastre misiunea socială a penitenciarelor?* Deși s-ar părea că indivizii nu au acces la lumea obiectivă a lucrurilor, a instituțiilor, decât într-o măsură limitată, aceasta nu îi împiedică să creeze și să vehiculeze informații, imagini, explicații.

Concentrându-se cu prioritate asupra aspectelor relevante, care vizează receptarea de către opinia publică românească a mediului penitenciar și a pedepsei cu închisoarea, studiul a fost realizat de echipa Laboratorului „Violență și criminalitate. Prevenire și mediere” din cadrul Institutului de Sociologie, în colaborare cu specialiștii Administrației Naționale a Penitenciarelor, și s-a derulat în perioada 30 mai–20 decembrie 2013, având ca principale obiective:

- a. identificarea modului în care publicul apreciază activitatea personalului din cadrul unităților de detenție;
- b. evaluarea gradului de satisfacție a populației referitor la calitatea activităților desfășurate în penitenciare, în vederea reintegrării sociale a persoanelor care au comis infracțiuni;
- c. identificarea gradului de cunoaștere de către cetățeni a dificultăților cu care se confruntă sistemul penitenciar;
- d. identificarea opiniilor populației cu privire la eficiența instituției penitenciare în ceea ce privește reabilitarea deținuților.

Din punct de vedere metodologic, studiul a presupus efectuarea unei anchete de teren pe bază de chestionar, pe un eșantion de 1 000 de persoane selectate astfel încât să furnizeze informații semnificative din perspectiva obiectivelor enunțate. Subiecții au fost selectați după cum urmează:

- a. 800 de persoane care nu au rude aflate în custodie penitenciară, distribuite astfel: 200 de angajați într-o instituție din sistemul penal sau în legătură cu acesta – polițiști, procurori, judecători, grefieri, avocați, ofițeri de probațiune – și 600 de angajați ai unor instituții reprezentative: publice (primării, prefecturi, consilii județene, direcții deconcentrate, instituții de învățământ, religioase, din sistemul sanitar) – 250 de persoane; din societatea civilă (asociații și organizații nonguvernamentale) – 100 de persoane și private (firme aparținând celor trei sectoare de bază – industrie, agricultură, servicii) – 250 de persoane.
- b. 200 de persoane care au cel puțin o rudă într-un penitenciar, aflate la sectorul vizită în perioada stabilită pentru aplicarea chestionarului.

Studiul s-a derulat în localitățile în care se află cele mai mari zece unități de detenție din țară, respectiv cele care, la momentul efectuării anchetei, aveau în custodie 1 000 sau peste 1 000 persoane private de libertate: București Rahova, București Jilava, Tulcea, Timișoara, Giurgiu, Aiud, Craiova, Iași, Botoșani și

Bârcea Mare. Alături de datele socio-demografice, chestionarul a inclus un set de întrebări astfel structurat încât să surprindă percepția respondenților asupra: *a.* cauzelor infracționalității în țara noastră și a principalelor modalități de combatere a fenomenului; *b.* scopului pedepsei cu închisoarea; *c.* condițiilor de detenție din penitenciarele românești; *d.* personalului penitenciarelor; *e.* instituției liberării condiționate; *f.* eficienței instituției penitenciare în ceea ce privește reabilitarea deținuților.

Analiza profilului socio-demografic al respondenților relevă faptul că 57% dintre subiecții intervievați sunt bărbați, femeile reprezentând 42% din totalul participanților.

Distribuția respondenților în funcție de *vârstă* evidențiază faptul că majoritatea s-au încadrat în intervalele de vârstă: 31–40 de ani (34%) și 41–50 de ani (31%). O pondere de aproximativ 20% a fost reprezentantă de tinerii în vârstă de până în 30 de ani. În proporție ușor mai scăzută, de 13%, au răspuns întrebărilor din chestionar persoanele cu vârsta de peste 51 ani.

În ceea ce privește nivelul de instrucție, există o suprareprezentare a absolvenților de studii superioare: 38,4% aveau studii universitare, iar 20,6% – studii postuniversitare. 26% din totalul subiecților au finalizat liceul, iar 12% au efectuat maximum 8 clase.

Referitor la distribuția subiecților în funcție de locul de muncă, rezultatele relevă faptul că 19,5% dintre aceștia erau angajați într-o instituție publică din sistemul penal, iar 26,4% lucrau într-o instituție publică alta decât sistemul penal. 24,2% lucrau în instituții private, în timp ce 10,2% își desfășurau activitatea în diferite organizații ale societății civile. 19,7% aveau rude deținute în sistemul penitenciar.

În raport cu vechimea înregistrată la locul de muncă, subiecții se grupează astfel: 0–5 ani – 160 subiecți (17,1%), 6–15 ani – 309 subiecți (33,0%) și 16–25 ani – 258 subiecți (27,6%). Printre participanți se află 208 persoane (22,2%) care nu și-au declarat vechimea în muncă.

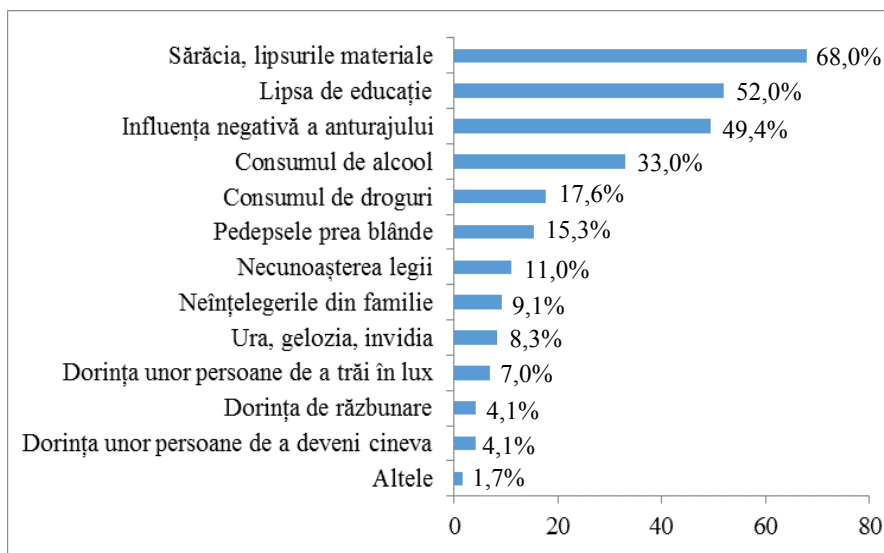
3. PRINCIPALELE REZULTATE ALE CERCETĂRII

3.1. APRECIERI ALE POPULAȚIEI INVESTIGATE CU PRIVIRE LA CAUZELE INFRACȚIONALITĂȚII ȘI PRINCIPALELE MODALITĂȚI DE PREVENIRE A FENOMENULUI

Pentru a putea aprecia locul pe care îl ocupă fenomenul criminalității în ansamblul preocupărilor publicului, respondenții au fost rugați să își exprime opiniile cu privire la principalele motive pentru care oamenii comit infracțiuni. În acest sens, le-a fost prezentată o listă cu 13 variante de răspuns, din care au avut posibilitatea să aleagă maximum trei. Din cumularea răspunsurilor primite a rezultat următoarea configurație a acestora (vezi *Diagrama nr. 1*).

Diagrama nr. 1

Estimarea principalelor motive pentru care indivizii comit infracțiuni

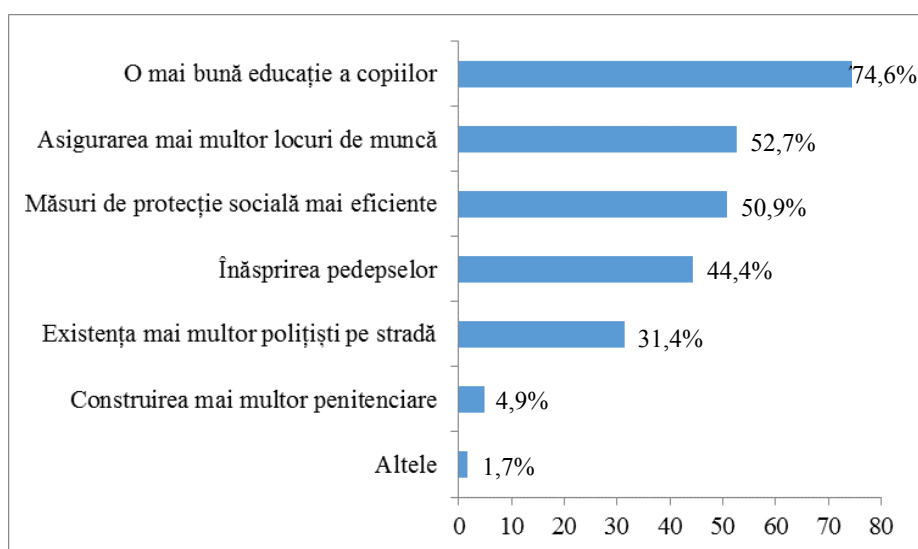
Analiza datelor relevă că cele mai multe răspunsuri privind cauzele criminalității s-au îndreptat către explicații de natură socială, cum ar fi: *sărăcia și lipsurile materiale* (68%), urmate de *lipsa de educație* (52%), acestea fiind și cele mai importante motive pentru care populația investigată consideră că oamenii se implică în activități infracționale. Pe locurile următoare, în ierarhia răspunsurilor oferite de cei intervievați, s-au situat motivele de natură psihosocială, între care *influența negativă a anturajului* a cumulat ponderea cea mai mare: 49%. *Consumul de alcool* – ca factor favorizant și declanșator al activităților infracționale – a însumat o treime din totalul răspunsurilor, iar *consumul de droguri* mai puțin de o cincime (18%). Motivele asociate unor factori normativi și juridici au cumulat ponderi ceva mai reduse. Astfel, doar 15% din răspunsuri au indicat *caracterul prea blând al sancțiunilor* drept motivul principal pentru care oamenii săvârșesc fapte penale, iar *necunoașterea legii* a însumat doar 11% din totalul răspunsurilor. Motivele asociate unei cauzalități de tip psihologic, care conferă importanță unor factori emoționali precum *ura, gelozia, invidia, dorința de răzbunare*, ambiția sau *dorința de a deveni cineva* au întrunit ponderile cele mai reduse, fiind percepute de subiecți ca având un rol marginal în etiologia comportamentului infracțional.

Pentru a identifica opiniile subiecților cu privire la soluțiile și măsurile care pot contribui la diminuarea fenomenului infracționalității, acestora le-a fost prezentată o listă de șase posibile măsuri, din care au fost rugați să opteze pentru maximum trei. Conform opiniilor exprimate de respondenți (vezi *Diagrama nr. 2*),

principalele măsuri care vizează stoparea sau reducerea actelor de infracționalitate sunt de ordin *educativ*, majoritatea subiecților considerând că cel mai important mijloc prin care oamenii pot fi împiedicați să comită infracțiuni îl constituie investiția în *educația* copiilor (74%). Pe locurile următoare s-au plasat măsurile de tip *economic* și *social*, respectiv asigurarea mai multor locuri de muncă (53%) și adoptarea unor măsuri de protecție socială mai eficiente (51%). Ele sunt urmate, ca pondere, de soluțiile de natură *juridică*. Cu toate că doar 15% din răspunsuri au indicat caracterul prea blând al pedepselor ca fiind motivul principal care îi determină pe oameni să comită infracțiuni, 44% dintre opțiunile subiecților cu privire la modalitățile de prevenire și combatere a infracționalității au vizat accentuarea laturii *punitiv-represive* a sancțiunilor, respectiv înăsprirea pedepselor, în timp ce circa 31% din totalul răspunsurilor susțin creșterea numărului de polițiști pe stradă. În opinia participanților la anchetă, construirea mai multor penitenciare nu reprezintă decât în mică măsură (4%) o soluție pentru reducerea infracționalității.

Diagrama nr. 2

Evaluarea de către subiecți a principalelor modalități de prevenire a infracțiunilor

Întrebați în legătură cu necesitatea construirii unor penitenciare noi, peste jumătate dintre subiecții intervievați (58%) resping o asemenea măsură. Totuși, ceva mai mult de o treime (38%) consideră că ar trebui să fie construite noi locuri de detenție, iar 4% dintre respondenți nu știu sau nu răspund. Credem că prin construirea unor noi așezăminte corecționale se aduce în dezbatere o serie de aspecte sensibile publicului larg, precum cele legate de costurile financiare ale unei

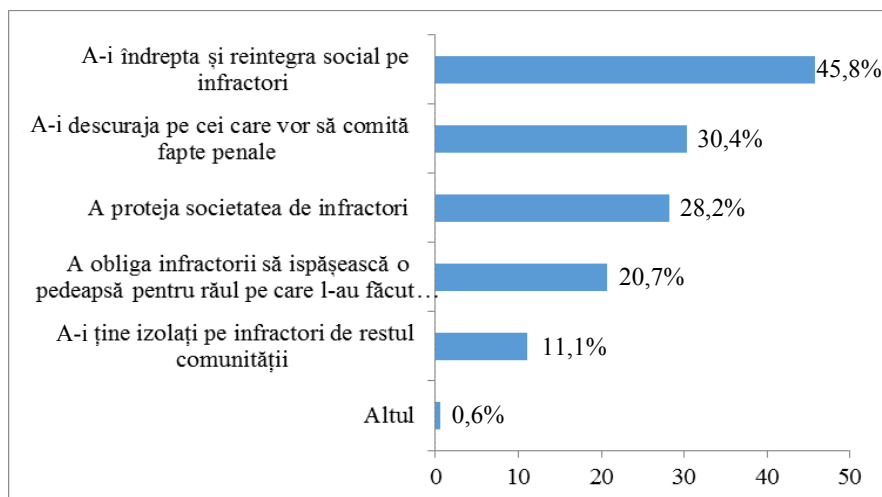
astfel de investiții. În plus, ea trezește sentimente de teamă și insecuritate în rândul cetățenilor și poate avea efecte stigmatizante la nivelul acelor comunități în care se dorește construirea penitenciarelor. În condițiile în care această idee este tot mai des vehiculată de guvernanți drept unica soluție la problema supraaglomerării sistemului corecțional românesc, rezultatele studiului nostru – reamintim, unul exploratoriu – indică faptul că aceasta nu ar întruni sprijinul majorității cetățenilor.

3.2. OPINII ALE SUBIECȚILOR CU PRIVIRE LA SCOPUL PEDEPSEI CU ÎNCHISOAREA ȘI LA LIBERAREA CONDIȚIONATĂ

Rugați să indice modul în care percep finalitatea și scopul pedepselor privative de libertate, cei mai mulți dintre respondenți (45%) au atribuit pedepselor custodiale rolul de *resocializare* și *reintegrare* a infractorilor în societate. Pe locurile următoare, subiecții au plasat, cu ponderi relativ similare, rolul de *disuasiune* (30%) și cel de *protejare* a societății împotriva infractorilor (28%). În schimb, doar 20% dintre răspunsuri au indicat funcția *retributivă* a instituțiilor penitenciare, considerând că, în închisoare, infractorii sunt obligați să ispășească pedeapsa pentru răul pe care l-au făcut unui alt membru al societății. Cele mai puține răspunsuri (11%) au acumulat opțiunea care atribuie pedepselor privative de libertate scopul de a-i ține izolați pe infractori de restul societății și de a-i pune în incapacitatea de a încălca legea (vezi *Diagrama nr. 3*).

Diagrama nr. 3

Aprecierile subiecților privind scopul pedepsei cu închisoarea

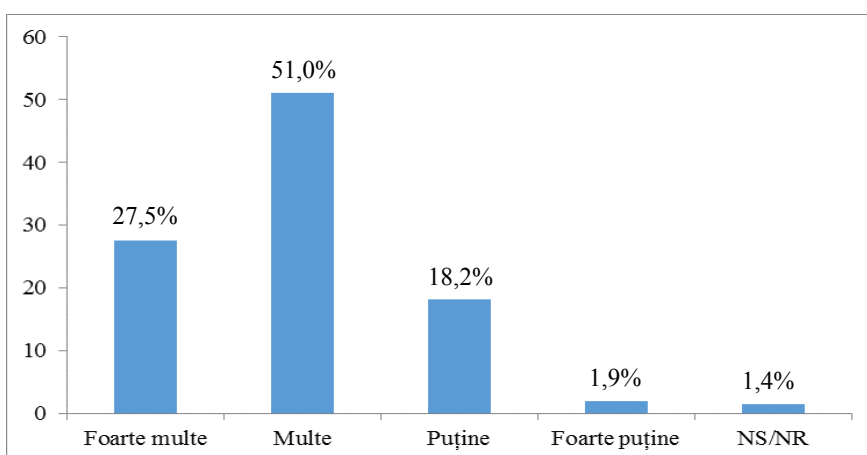

3.3. OPINII CU PRIVIRE LA RECIDIVĂ ȘI ASPECTE ALE REINTEGRĂRII SOCIALE A FOȘTILOR DEȚINUȚI

Pentru a obține o imagine mai concludentă cu privire la modul în care populația chestionată definește fenomenul de recidivă, li s-a solicitat subiecților să menționeze punctul lor de vedere față de recidivă și reintegrarea socială a delincvenților. În ceea ce privește reabilitarea infractorilor, estimările pe care populația investigată le face cu privire la proporția persoanelor eliberate din penitenciar care recidivează nu sunt deloc optimiste: peste trei pătrimi consideră că *mulți* și *foarte mulți* deținuți nu reușesc să se reintegreze social după eliberarea din instituțiile penitenciare și își reiau carierele infracționale (vezi *Diagrama nr. 4*).

Diagrama nr. 4

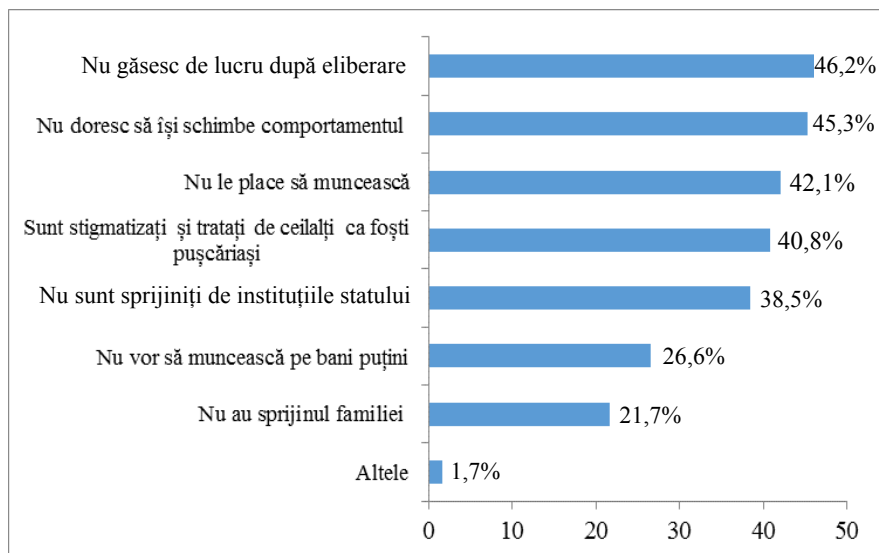
Estimări ale subiecților cu privire la numărul persoanelor eliberate din penitenciar care recidivează

Ulterior, subiecții au fost, de asemenea, rugați să-și exprime opiniile referitoare la motivele pentru care foștii deținuți recidivează. În mod similar altor întrebări incluse în chestionar, respondenților le-a fost prezentată o listă cu mai multe variante de răspuns, din care au putut alege cel mult trei. *Imposibilitatea de a-și găsi un loc de muncă după eliberarea din instituțiile penitenciare*, precum și faptul că *foștii deținuți nu doresc să își schimbe modul de viață* reprezintă motivele care au întrunit cele mai multe opțiuni din partea celor intervievați (vezi *Diagrama nr. 5*).

Diagrama nr. 5

Opinii ale subiecților privind motivele recidivei

De altfel, în acord cu aceste opinii, studiile de specialitate efectuate pe plan internațional au evidențiat că obținerea unui loc de muncă este o componentă esențială a procesului de reinserție socială și prevenire a recidivei celor care se liberează din detenție. Locul de muncă presupune nu doar obținerea unui venit constant și asigurarea nevoilor de zi cu zi (hrană, îmbrăcăminte, igienă personală, asistență medicală), ci aduce indivizilor o serie de beneficii subiective, la fel de importante ca și cele materiale pentru reușita reinserției sociale: creșterea stimei de sine, un stil de viață structurat, o perspectivă optimistă asupra viitorului. Unul dintre motivele pentru care foștii deținuți nu reușesc să se reintegreze pe piața muncii îl reprezintă stigmatizarea socială, fapt recunoscut și de subiecții intervievați. Astfel, într-o pondere semnificativă (40%), aceștia și-au exprimat opinia potrivit căreia *stigmatizarea și atribuirea etichetei de „fost pușcăriș”* reprezintă motive importante care determină o parte din foștii deținuți să se reîntoarcă în penitenciar. Cercetările întreprinse de criminologii și sociologii străini au arătat, în acest sens, că atât angajatorii, cât și membrii comunităților în care revin persoanele care se liberează din penitenciare, etichetează deținuții ca fiind periculoși, iresponsabili, necinstiți și au tendința să îi excludă de la activitățile sociale și economice convenționale (Hirschsfield și Piquero, 2010). Într-un studiu

realizat în anul 2012² pe un lot de 1 027 de subiecți, se arată faptul că, deși 83% dintre cei intervievați au încredere în faptul că o persoană care a ispășit o pedeapsă privativă de libertate poate deveni un om cinstit, 56% din aceeași respondenți consideră că firmele nu i-ar angaja. Ei motivează acest lucru, în principal, prin *neîncredere* și *teama de recidivă* a acestora. De asemenea, numai 20% dintre angajatori afirmă că foștii deținuți trebuie să beneficieze de o a doua șansă privind reintegrarea socială.

Lipsa asistenței și a sprijinului din partea instituțiilor statului sunt considerate, într-o pondere relativ similară (39%), ca fiind responsabile de perpetuarea conduitelor infracționale în rândul celor care se liberează din instituțiile penitenciare. În acest context, trebuie menționat faptul că, în prezent, persoanele liberate condiționat din așezămintele de detenție din țară revin în comunitate, fără ca ulterior să intre în supravegherea Serviciului de Probațiune, deci fără o monitorizare a comportamentului lor, dar și fără sprijinul practic pe care instituția l-ar putea oferi acestor indivizi. Abia în *Noul Cod Penal* este stipulată obligația serviciilor de probațiune de a supraveghea modul în care deținuții liberați condiționat, al căror rest de pedeapsă rămas neexecutat în închisoare este de doi ani sau mai mare, respectă anumite măsuri și obligații impuse de către instanță.

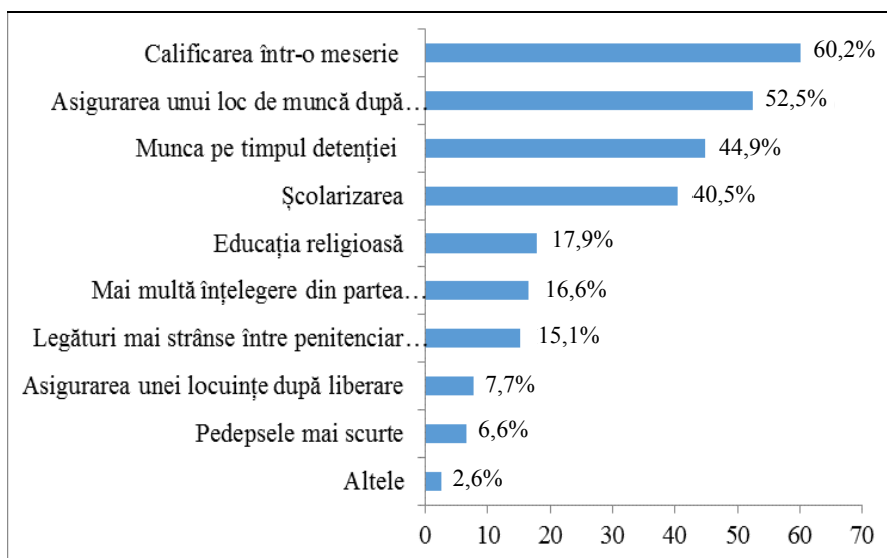
Pe de altă parte, în literatura de specialitate s-a arătat că există un grup restrâns de infractori, așa numiții infractori de carieră sau profesioniști, pentru care *infracționalitatea și lipsa unei ocupații reprezintă opțiunea pentru un anumit stil de viață*. Respondenții admit că o parte dintre cei care se reîntorc în penitenciar o fac pentru că *nu le place să muncească* (42%) sau pentru că *nu acceptă să muncească pe bani puțini* (27%). O altă cauză a recidivei, care a întrunit însă mai puține opțiuni ale subiecților (doar 22% din totalul răspunsurilor oferite de aceștia), o reprezintă *lipsa sprijinului din partea familiei*.

Respondenții au fost ulterior întrebați și cu privire la factorii care i-ar ajuta pe deținuți să se reintegreze cu succes în societate, împiedicând astfel revenirea lor la închisoare (vezi *Diagrama nr. 6*). Cele mai multe opinii ale subiecților vizează factorii care promovează reinsertia deținuților pe piața muncii: *calificarea într-o meserie* (60%), urmată de *asigurarea unui loc de muncă după liberare* (53%), *prestarea unei munci pe timpul detenției* (45%) și *școlarizarea* (41%). Pe locurile următoare, la mare distanță, subiecții intervievați plasează *educația religioasă* (18%), *o mai bună înțelegere din partea opiniei publice* (17%) și *legături mai strânse între penitenciar și familii* (15%). Conform opiniei exprimate de respondenți, *asigurarea unei locuințe după liberare din detenție* și *reducerea cuantumului pedepselor privative de libertate* sunt factori care nu îi ajută decât în mică măsură pe deținuți să abandoneze activitățile infracționale.

² Centrul Român pentru Educație și Dezvoltare Umană – *Harta oportunităților de angajare. Studiu privind responsabilitatea socială a întreprinderilor față de foștii deținuți*, în cadrul proiectului POSDRU Economia socială – o nouă provocare în inserția pe piața muncii a deținuților.

Diagrama nr. 6

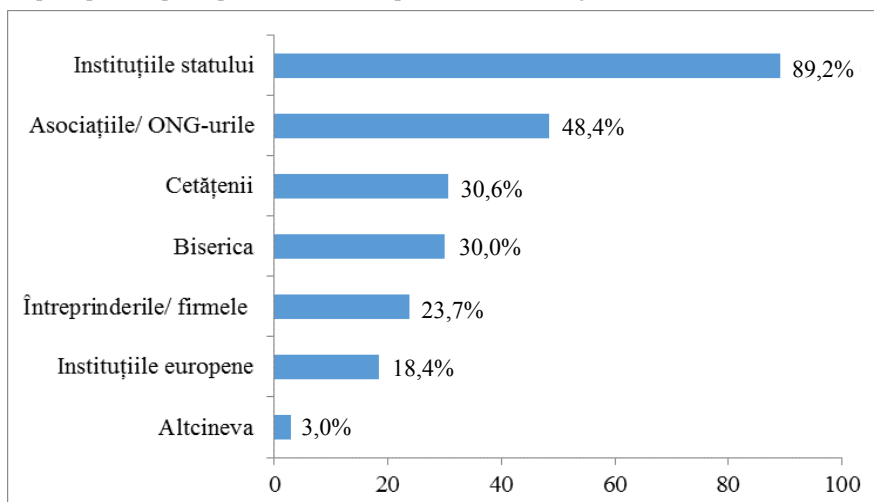
Estimarea principalilor factori care ar putea împiedica apariția recidivei

Solicitați să indice concret cine ar trebui să se implice în reintegrarea socială a deținuților, respondenții au plasat această sarcină preponderent în seama statului, considerat ca fiind principalul responsabil și decident în această privință, urmat, la mare distanță, de asociații și ONG-uri, de biserică, firme și instituții europene (vezi Diagrama nr. 7).

Diagrama nr. 7

Opinii privind principalele instituții responsabile cu reintegrarea socială a foștilor deținuți

De altfel, în consens cu aceste opinii ale subiecților investigați, studiile și cercetările realizate în spațiul academic european au evidențiat că foștii deținuți întâmpină o serie de dificultăți atunci când doresc să se angajeze, cea mai importantă reprezentând-o reticența angajatorilor de a lucra cu persoane care au avut o condamnare penală. Multe firme ezită să-i includă în echipa lor de lucru pe acei indivizi cu una sau mai multe condamnări penale, iar o parte dintre aceste firme nu pot angaja persoane cu cazier pe anumite posturi, deoarece legea le interzice acest lucru. Altele însă nu o fac de teamă ca foștii deținuți să nu aibă un comportament antisocial la locul de muncă. Respondenții sunt conștienți de faptul că persoanele cu un cazier „pătat” au șanse limitate de (re)inserție pe piața forței de muncă. Astfel, majoritatea (60%) sunt de părere că patronii de firme nu ar angaja o persoană despre care ar ști că este un fost deținut, în timp ce mai puțin de o treime este totuși de părere că angajatorii ar acorda o șansă persoanelor cu un trecut infracțional.

De altfel, și cifrele cuprinse în bilanțul Administrației Naționale a Penitenciarelor din anul 2014 sunt de natură a ridica semne de întrebare privitoare la posibilitatea deținuților de a-și găsi un loc de muncă pe durata executării pedepsei și ulterior. Dacă, în anii trecuți, un număr important de deținuți munceau pe perioada încarcerării, în anul de referință, 8 532 au fost selecționați și repartizați să desfășoare activități lucrative și gospodărești, dintre care 3 390 în activități remunerate pe bază de contracte de prestări servicii, în creștere cu 16 % față de anul 2013.

Dincolo de ezitățile angajatorilor în a oferi locuri de muncă persoanelor eliberate din penitenciar și de reticențele publicului referitoare la acest subiect, necunoașterea unei meserii sau calificarea într-una ce nu are căutare pe piața forței de muncă constituie obstacole reale în reintegrarea socială a celor care părăsesc penitenciarele. Cu toate acestea, apreciem că este important că un număr de 2 310 deținuți au participat la cursuri de formare profesională și 259 la cursuri de inițiere profesională organizate în penitenciare în anul 2014, pentru a putea obține un certificat de calificare în diverse profesii.

Pe de altă parte, într-o cercetare realizată în anul 2012³ pe un lot de 5 000 de persoane condamnate la o pedeapsă cuprinsă între 6 luni și 3 ani, se arată că, după eliberare, 34% dintre cei intervievați nu știu sau nu răspund cu privire la ceea ce vor face în libertate. Doar 19% se vor întoarce la vechiul loc de muncă, 13% își vor căuta un loc de muncă în același domeniu, 19% vor căuta un loc de muncă în alt domeniu decât cel în care au lucrat până la comiterea infracțiunii, iar 15%, care nu lucrau în momentul arestării, declară că își vor căuta un loc de muncă. În cadrul aceluiași studiu, rugate să identifice principalele dificultăți în găsirea unui loc de muncă, persoanele private de libertate au indicat: faptul că nu vor fi acceptați, deoarece nu au cazier – 50%; nu vor cunoaște o meserie care are căutare pe piața muncii – 19%; nu vor ști cum să caute un loc de muncă – 8%; faptul că va fi concurență foarte mare pe piața muncii în domeniile în care ei au abilități – 22%; le lipsesc abilitățile de comunicare – 6% ; altele – 19%, iar 27% nu știu/nu răspund.

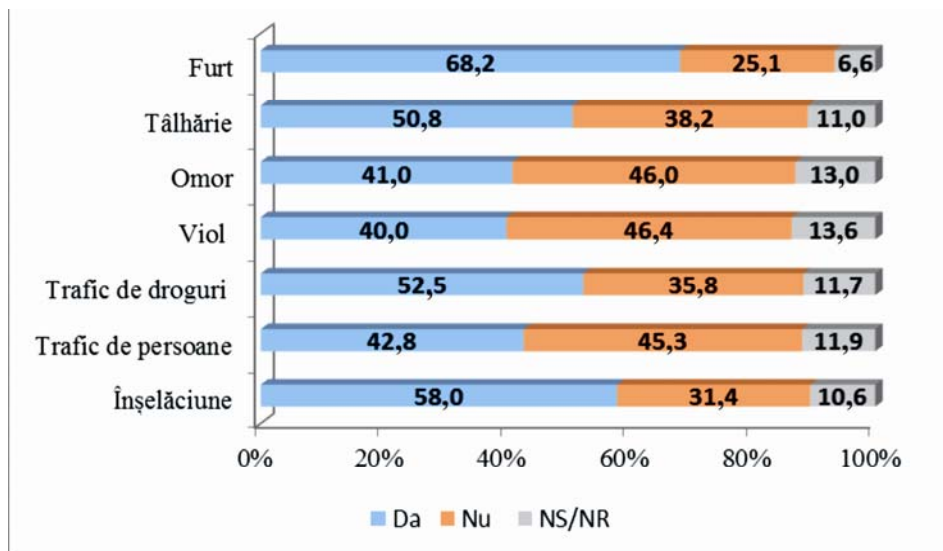
³ Studiu la nivel național privind nevoile specifice de formare profesională a persoanelor private de libertate și a personalului/profesiionistilor din penitenciare și centrele de reeducare în cadrul proiectului *Viața după gratii* (POSDRU 96/6.2/60000).

În privința percepției subiecților cercetării asupra importanței cursurilor de calificare organizate pentru persoanele care execută pedepse privative de libertate, peste jumătate (52%) le apreciază drept o simplă modalitate de a trece mai repede timpul în detenție, iar 15% le consideră o risipă inutilă de bani. Aproximativ trei pătrimi (74%) sunt însă de părere că acestea oferă deținuților posibilitatea de a obține calificări căutate pe piața muncii, iar 80% cred că ele le oferă o șansă de a găsi de lucru după liberare.

Pentru a evalua atitudinile publicului față de anumite categorii de foști deținuți, respondenții au fost rugați să menționeze dacă sunt de părere că ar trebui angajate acele persoane care au ispășit o pedeapsă cu închisoarea pentru fapte de furt, tâlhărie, omor, viol, trafic de droguri, trafic de persoane și înșelăciune (vezi *Diagrama nr. 8*). Distribuția răspunsurilor demonstrează că populația investigată are o atitudine mai tolerantă față de persoanele care au comis *infracțiuni contra proprietății*, aproape 70% consideră că cei care au furat trebuie integrați pe piața muncii, iar 58% susțin acest lucru în cazul celor condamnați pentru fapte de înșelăciune. Subiecții par, de asemenea, a fi mai îngăduitori și față de foștii deținuți sancționați pentru comiterea de tâlhării și trafic de droguri, deși acestea reprezintă infracțiuni cu un grad de pericol social ridicat. În schimb, respondenții au o atitudine de respingere față de foștii deținuți condamnați pentru infracțiuni săvârșite *contra persoanei* (omor, viol), precum și față de cei sancționați pentru fapte asociate traficului de persoane, doar 40–42% fiind de părere că acestora trebuie să li se ofere șansa reintegrării pe piața muncii.

Diagrama nr. 8

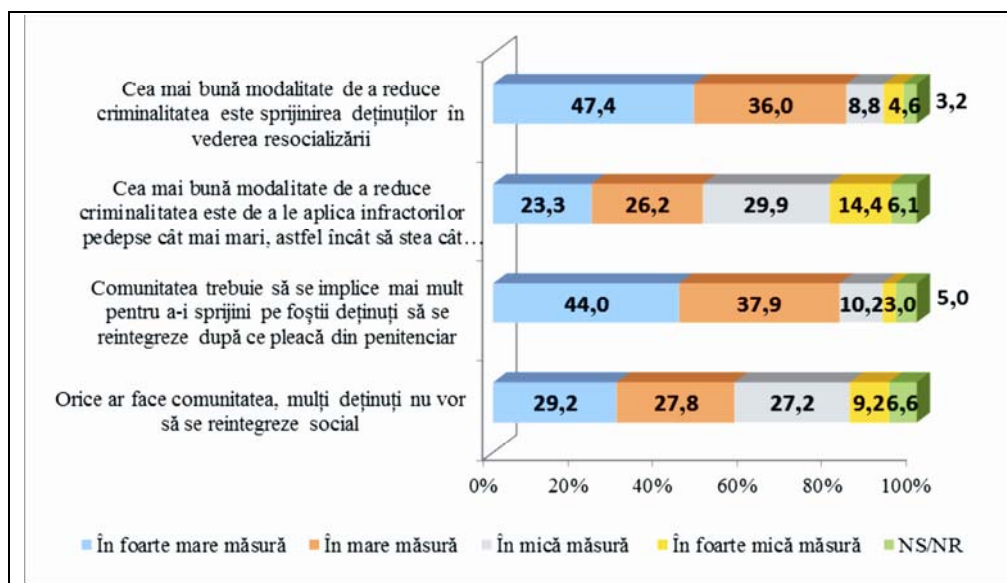
Atitudinea față de reangajarea în muncă a foștilor deținuți condamnați pentru diverse infracțiuni

Una dintre întrebările adresate respondenților a fost aceea de a oferi un sfat celor care se liberează din penitenciar. O parte dintre aceștia au optat pentru a oferi două sau mai multe îndemnuri, astfel încât au fost înregistrate 1 194 de răspunsuri. Cele mai multe dintre acestea (30%) recomandă: *a nu mai comite alte infracțiuni, respectul legii, evitarea recidivei și reîntoarcerea în penitenciar, a duce o viață cinstită* etc. În mod concret, 20,5% recomandă celor aflați în penitenciar ca, după eliberare, *să își caute un loc de muncă, să învețe o meserie, să se integreze pe piața muncii*. O altă categorie de răspunsuri, care a cumulat 11% din total, conține sfaturi precise, ancorate în experiența de viață a participanților la cercetare: *a fi optimist, a lua viața de la capăt, a avea încredere în propria persoană, a fi răbdător, a nu se lăsa descurajat, a-și face un alt drum sau a-și reface viața*. 9% din răspunsuri reprezintă îndemnuri la *reintegrare socială*, fără însă a oferi detalii despre cum s-ar putea realiza aceasta, iar 5% solicită schimbări atitudinale și comportamentale precum acelea de *a fi mai responsabil, de a avea mai mult autocontrol, de a deveni alt om, de a fi un om mai bun*; unul dintre respondenți precizează suplimentar: *fostul deținut să-și recunoască vina, să nu regrete doar că a fost prins*. Întemeierea unei familii sau reapropierea de propria familie reprezintă o prioritate pentru 5% dintre respondenți. Alte sfaturi fac referire la alte aspecte, cum ar fi: evitarea vechiului anturaj (2%), apelul la specialiști, fie din instituțiile statului, fie din organizații nonguvernamentale (1%), în timp ce 14% nu știu/nu răspund.

Diagrama nr. 9

Atitudini și opinii privind modalitățile de resocializare

Reducerea criminalității și a recidivei, prin diferite mijloace – resocializare, aplicarea unor pedepse cât mai mari, implicarea comunității – au constituit subiecte asupra cărora respondenții au fost rugați să își exprime opiniile, precizând totodată și în ce măsură acestea sunt viabile (vezi *Diagrama nr. 9*). Astfel, peste 80% sunt de acord că „cea mai bună modalitate de a reduce criminalitatea este sprijinirea deținuților în vederea resocializării”.

Cu toate acestea, în opinia subiecților (circa 50%) nu doar resocializarea este privită ca o modalitate de reducere a criminalității, ci și aplicarea unor pedepse cât mai mari infractorilor și menținerea acestora în închisoare pentru o perioadă cât mai îndelungată. Aceste rezultate, aparent contradictorii, nu fac decât să readucă în atenție unul dintre paradoxurile lumii contemporane: pe de o parte publicul își dorește un tratament cât mai uman pentru deținuți, cât mai multe activități și programe recuperative, cât mai multă asistență și sprijin, dar, pe de altă parte, nevoia de siguranță, de ordine, de previzibilitate, îl face să dorească îndepărtarea pentru o perioadă cât mai mare de timp a infractorilor de comunitatea oamenilor liberi.

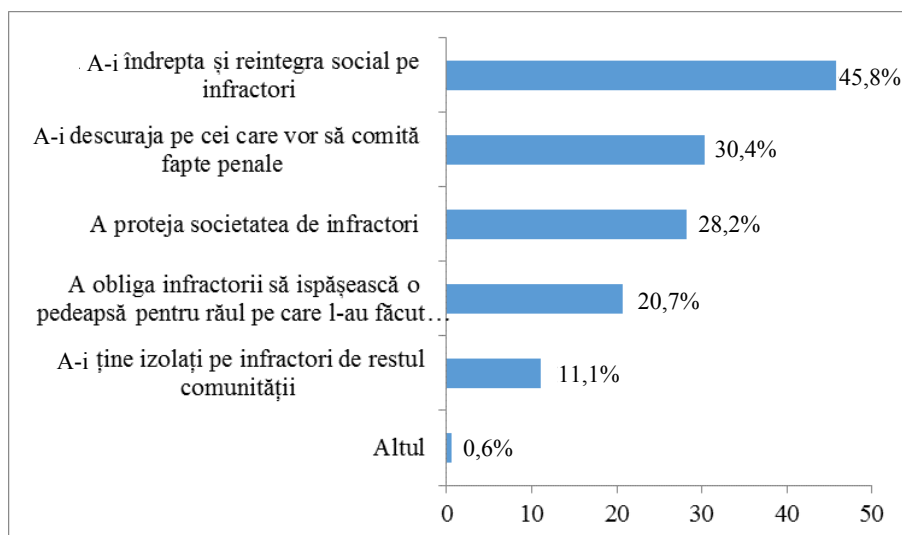
Implicarea comunității în sprijinirea foștilor deținuți este soluția optimă propusă, în perspectiva reintegrării, pentru 80% dintre participanții la studiu. În ponderi relativ mai mici (circa 57%), aceștia manifestă așteptări reduse în ceea ce privește dorința foștilor deținuți de a se reintegra social, fiind de acord în mare și foarte mare măsură cu ideea potrivit căreia „orice ar face comunitatea, mulți deținuți nu vor să se reintegreze social”.

3.4. OPINII ALE SUBIECȚILOR CU PRIVIRE LA SCOPUL ȘI FINALITATEA PEDEPSEI CU ÎNCHISOAREA

Solicitați să indice care consideră că este scopul pedepselor privative de libertate, cei mai mulți dintre respondenți (45%) au atribuit pedepselor custodiale rolul de *resocializare* și reintegrare a infractorilor în societate (vezi *Diagrama nr. 10*). Pe locurile următoare, subiecții au plasat, cu ponderi relativ similare, rolul de *disuasiune* (30%) și cel de *protejare* a societății împotriva infractorilor (28%). Aproximativ 20% dintre răspunsuri s-au îndreptat către funcția *retributivă* a instituțiilor penitenciare, considerând că, în închisoare, infractorii sunt obligați să ispășească pedeapsa pentru răul pe care l-au făcut unui alt membru al societății. Cele mai puține răspunsuri (11%) au acumulat opțiunea care atribuie pedepselor privative de libertate *scopul de a-i ține izolați* pe infractori de restul societății și de a-i pune în imposibilitatea de a încălca legea.

Diagrama nr. 10

Aprecierile subiecților privind scopul pedepsei cu închisoarea

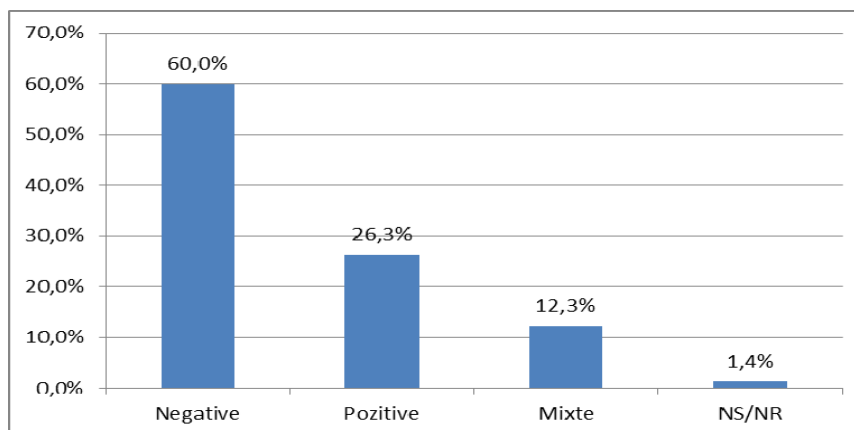
3.5. IMAGINEA INSTITUȚIEI PENITENCIARE ÎN RÂNDUL PUBLICULUI INVESTIGAT

Mediatizarea intensă, în ultima vreme, a instituțiilor penitenciare, dar și informațiile și experiențele pe care le au respondenții în această privință, reprezintă nu numai o sursă de informare pentru subiecții investigați, dar și o bază a constituirii unor curente de opinie orientate în direcția învestirii penitenciarelor cu o serie de aprecieri și evaluări (vezi *Diagrama nr. 11*).

Informațiile pe care respondenții le au, referitor la penitenciare și la ceea ce se întâmplă între zidurile acestora, sunt preponderent *negative* (60% dintre aceștia). Un procent important al persoanelor participante la anchetă (26%) deține informații *mixte* și doar 12% informații *pozitive*. Rezultatele nu sunt surprinzătoare, în condițiile în care mass-media rămâne principala sursă de informare a publicului în legătură cu mediul carceral și viața din detenție. Este bine știut că, de cele mai multe ori, presa, în căutarea senzaționalului, mediatizează cu precădere evenimentele negative, cu potențial emoțional ridicat, precum evadările, corupția angajaților din sistemul penitenciar, amploarea fenomenului „telefoanelor mobile” etc. În mod evident, astfel de descrieri perpetuează o imagine negativă a penitenciarelor în rândul publicului, care poate diminua încrederea acestuia în eficiența instituției, în ceea ce privește îndeplinirea scopului său de disuasiune/reabilitare a infractorilor.

Diagrama nr. 11

Informațiile pe care le dețin respondenții despre penitenciare

O imagine nuanțată asupra felului în care este percepută de către public principala instituție care asigură izolarea celor care se află în conflict cu legea a fost mai bine conturată în urma solicitării participanților la studiu de a nota trei cuvinte sugerate atunci când aud cuvântul *penitenciar*. Principalele categorii de răspunsuri sunt următoarele:

- a. cuvinte care fac referire la mediul fizic carceral (*agenți, cameră, celulă, patru pereți, gard, gratii, instituție, ziduri* etc.) – 7%;
- b. cuvinte referitoare la aspecte ale executării pedepsei (*reguli, regulament, închis, restricții, privațiune, singurătate, coerciție, depărtare, disciplină, drepturi, îngrădire*) – 14%;
- c. cuvinte ce caracterizează calitatea mediului de detenție, inclusiv condițiile de trai (*aglomerație, mizerie, murdărie, greutate, ploșnițe, corupție, spațiu strâmt, frig, întuneric, liniște, leneveală, lipsuri, lipsă de educație*) – 6%;
- d. cuvinte care denumesc stări afective asociate mediului privativ de libertate (*compasiune, milă, durere, frică, groază, coșmar, neliniște, nesiguranță, oroare, panică, repulsie, rușine, șoc, spaimă, stres, teamă, teroare, ură, disperare, necaz, suferință, singurătate*) – 10%;
- e. cuvinte care caracterizează deținuții (*condamnat/ți, criminali, delincvenți, deținuți, hoți, infractori, evazioniști, interlopi, marginalizații societății, oameni fără judecată, oameni fără un scop în viață, oameni răi, oameni violenți, persoane private de libertate, persoane fără viitor, pârăiași, pușcăriași, tâlhari, ȱigani, violator*) – 11%;
- f. cuvinte cu trimitere la scopul pedepsei (*corecție, educație, dreptate, îndreptare, justiție, pedeapsă și disciplină, protecție, reinserție socială, reeducare, reintegrare socială*) – 20%;

- g. cuvinte referitoare la infracționalitate, în general (*comportament infracțional, crimă/e/criminalitate, delincvență, faptă penală, furt, hoție, infracțiune/infracționalitate, omor, viol*) – 7,5%;
- h. cuvinte care se referă la înfăptuirea justiției, în ansamblu (*lege, justiție, procuror, cod penal*) – 2%;
- i. cuvinte care sugerează neîncrederea respondenților în îndeplinirea scopului pedepsei (*ineficiență, bătaie de joc la adresa organelor de urmărire penală, cheltuieli excesive*) – 0,6%;
- j. cuvinte care caracterizează penitenciarul ca fiind ceva negativ, fără precizări concrete (*foarte periculos, un loc rău, rău maxim, ceva urât, iad*) – 1%.

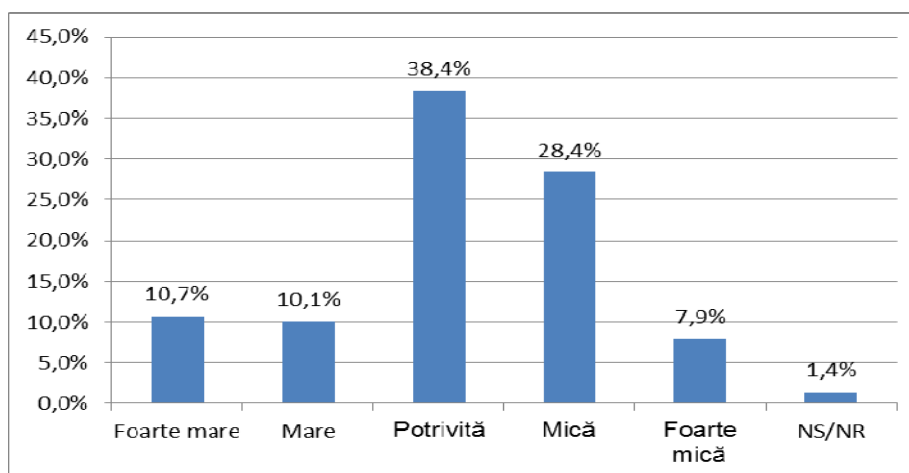
Menționăm că 19,76% dintre răspunsuri se încadrează în categoria nu știu/nu răspund.

3.6. PERCEPȚIA POPULAȚIEI INVESTIGATE PRIVIND DURATA PEDEPSELOR PRIVATIVE DE LIBERTATE ȘI CONDIȚIILE DE VIAȚĂ DIN PENITENCIARELE ROMÂNEȘTI

În ceea ce privește modul în care respondenții evaluează durata pedepselor cu închisoarea (vezi *Diagrama nr. 12*), datele obținute din cumularea răspunsurilor au evidențiat că aproape 40% dintre aceștia apreciază ca fiind *potrivită* durata pedepselor privative de libertate, în timp ce o proporție relativ similară (36%) le consideră *mici* și *foarte mici*.

Diagrama nr. 12

Percepțiile subiecților privind durata pedepselor privative de libertate

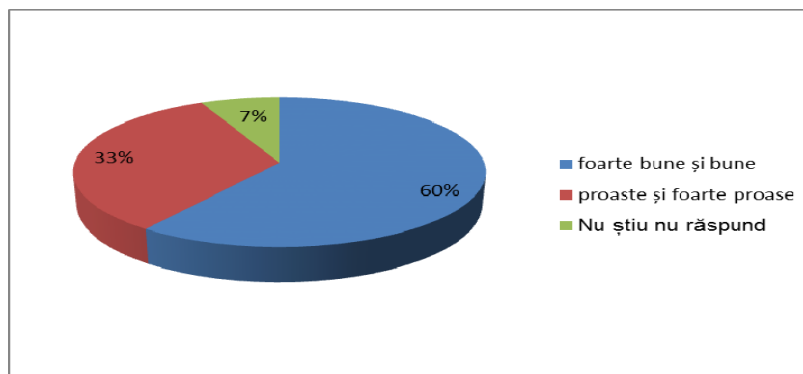
În contextul adoptării *Noului Cod Penal*, care prevede, între altele, diminuarea cuantumului pedepselor cu închisoarea, este interesant faptul că, doar puțin peste o cincime apreciază durata pedepselor actuale ca fiind *mare* și *foarte mare*. Cifrele oficiale arată însă că România este una dintre țările membre U.E. cu durata cea mai mare a pedepselor cu închisoarea. Datele Consiliului Europei indică, în acest sens, faptul că România se află cu mult sub media europeană în ceea ce privește procentul persoanelor condamnate la pedepse cu închisoarea mai mici de un an de zile (3,5% comparativ cu 25% – media europeană) și peste această medie în ceea ce privește proporția celor sancționați cu pedepse privative de libertate mai mari de 5 ani (47% față de 34%).

Specialiștii atrag atenția asupra faptului că pedepsele îndelungate duc la creșterea vulnerabilității deținuților și la o scădere a șanselor de reintegrare socială ulterioară: *după câțiva ani de ședere în penitenciar, liberarea devine o problemă de adaptare: cunoștințele, opiniile, regulile învățate în penitenciar, modul în care concep viața lor viitoare devine obstacol pentru ceea ce numim competența de viață în lumea actuală* (Gheorghe, 2006, p. 72).

În mod surprinzător, în pofida imaginii negative create în mass-media cu privire la condițiile de detenție din închisorile românești, circa 60% din populația investigată consideră că, în penitenciare, persoanele private de libertate se bucură de condiții *bune* și *foarte bune* (vezi *Diagrama nr. 13*). Doar o treime apreciază condițiile de detenție ca fiind *proaste* și *foarte proaste*, în timp ce un procent de 7% nu a putut evalua calitatea condițiilor din mediul penitenciar.

Diagrama nr. 13

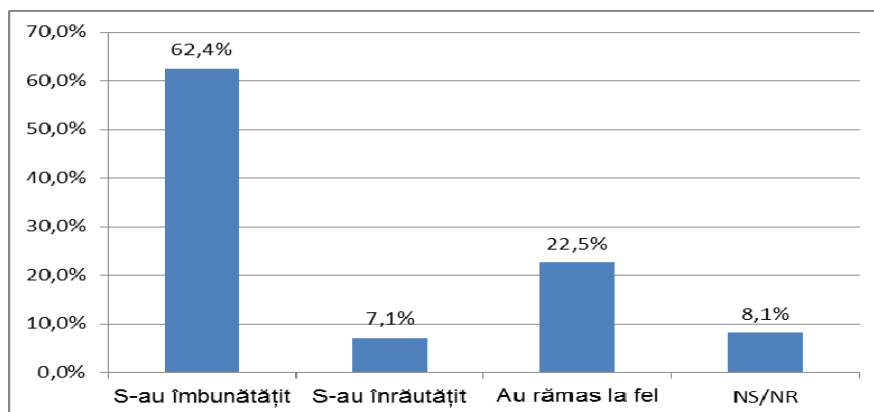
Aprecieri ale subiecților privind condițiile de detenție din penitenciarele românești

În același registru se înscriu și opiniile referitoare la condițiile de viață oferite în penitenciare în ultimii ani. Astfel, circa 62% dintre persoanele chestionate apreciază că acestea s-au îmbunătățit. Pentru 23% condițiile au rămas neschimbate, iar pentru 7% s-au înrăutățit (vezi *Diagrama nr. 14*).

Diagrama nr. 14

Aprecieri cu privire la condițiile de viață din penitenciar

Pentru a ne asigura că aceste aprecieri sunt reale, li s-a solicitat subiecților să estimeze și care sunt cele mai importante dificultăți și neajunsuri care există, în prezent, în penitenciare (vezi *Diagrama nr. 15*). Într-o proporție covârșitoare (peste două treimi), respondenții au plasat pe primul loc *supraaglomerarea*, ea fiind și cea mai presantă problemă cu care se confruntă penitenciarele românești. De altfel, statisticile oficiale arată că, într-adevăr, unitățile de detenție din țară sunt suprapopulate. O analiză a datelor existente pe *site*-ul oficial al Administrației Naționale a Penitenciarelor relevă faptul că mai mult de 80% din închisori au un nivel de ocupare de peste 100%. Unul dintre penitenciare are un grad de ocupare de peste 200%, 7 din unitățile de detenție au un indice de ocupare cuprins între 150 și 200%, 19 au între 100–150% și doar 6 (din 33) sub 100%. Datele Consiliului Europei evidențiază că România are una din cele mai ridicate rate ale ocupării din U.E. Potrivit statisticilor anuale întocmite de specialiștii acestei instituții, în 2013 România se clasa pe locul al optulea din punctul de vedere al densității populației carcerale, fiind depășită doar de Italia, Ungaria, Cipru, Belgia, Grecia, Portugalia și Franța (Aebi și Delgrande, 2014, p. 60). Calculul capacității legale de deținere arată că, în penitenciarele românești, se înregistrează un deficit de 11 170 locuri de cazare, raportat la normele CEDO și CPT de 4m²/deținut⁴.

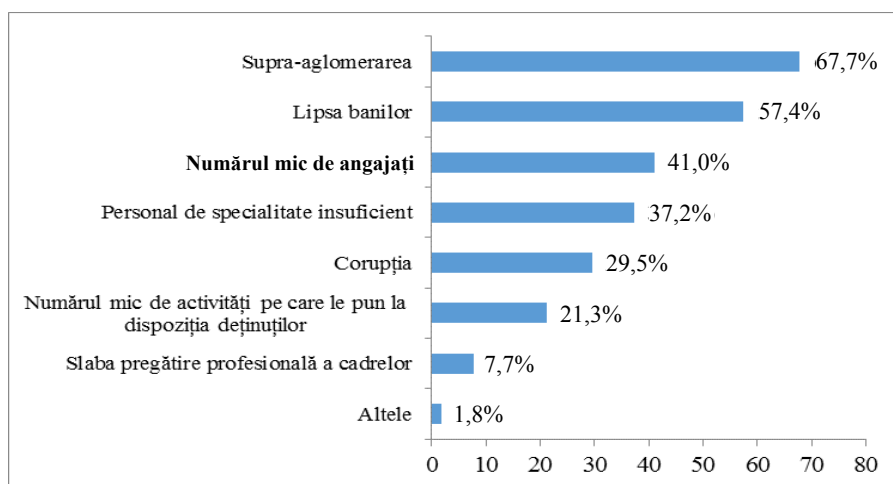
Pe locurile următoare, în ceea ce privește problemele cu care se confruntă instituțiile penitenciare, respondenții plasează *lipsa banilor* (57%), *deficitul de resurse umane* (41%) și *numărul insuficient al personalului de specialitate* (37%), ele fiind și problemele care, în opinia subiecților intervievați, afectează în mare măsură unitățile de detenție din țară. De altfel, aceleași date ale Consiliului Europei relevă că, în România, raportul dintre numărul de deținuți și numărul de

⁴ Administrația Națională a Penitenciarelor, Raport de activitate pe anul 2014.

supraveghetori este de 8,8, al doilea ca valoare din U.E. după Republica Cehă, iar cel dintre numărul de deținuți și numărul personalului de specialitate de 23,0, din nou, unul din cele mai mari din cadrul Uniunii. Este evident faptul că oferirea unor condiții decente de cazare și tratament persoanelor private de libertate, angajarea unui număr suficient de agenți și specialiști reprezintă factori determinanți pentru realizarea finalității sociale a instituției, altminteri fiind puse în pericol obiectivele demersurilor educative, ale relaționării adecvate cu personalul, ale menținerii unei atmosfere umane în unitățile de detenție, ale sprijinirii eficiente a persoanelor private de libertate de a se dezvolta în plan personal și social, astfel încât după liberare să nu mai comită infracțiuni.

Diagrama nr. 15

Estimarea de către subiecți a principalelor probleme cu care se confruntă penitenciarele românești

Alte probleme ale sistemului penitenciar românesc, considerate de respondenți la fel de importante, dar care au întrunit ponderi mai mici (21–30%), sunt *corupția* și *numărul mic de activități pe care penitenciarele le pun la dispoziția deținuților*. Potrivit opiniilor exprimate de subiecți, *slaba pregătire profesională a personalului din instituțiile penitenciare* afectează doar în mică măsură sistemul penitenciar din România.

Interesant este faptul că, în cadrul unei cercetări realizate în cursul anului 2000, la care au participat familiile deținuților, acestea au indicat ca principală problemă pentru cei aflați în penitenciare *inactivitatea*, urmată de *lipsa afinităților* cu colegii de cameră și *calitatea hranei* (Gheorghe, 2006, p. 208). Diferențele între rezultatele obținute atunci și cele din cadrul cercetării noastre indică schimbări la

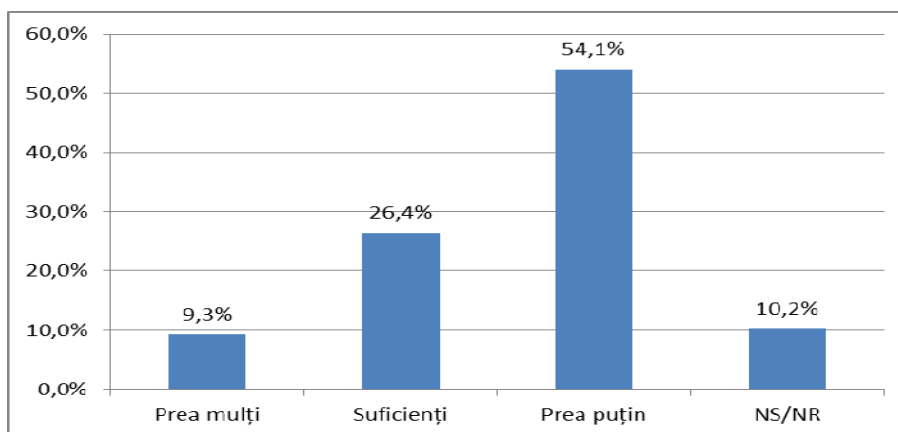
nivelul percepției față de condițiile din penitenciare, în sensul îmbunătățirii acestora în ultimii ani, ceea ce s-a reflectat și în estimările subiecților chestionați.

Plecând de la percepția intensă a existenței unor dificultăți și probleme cu care se confruntă penitenciarele românești, s-a solicitat subiecților să aprecieze, totodată, dacă resursele financiare alocate acestor instituții sunt suficiente pentru ca ele să-și poată realiza scopurile și finalitățile pentru care au fost create (vezi *Diagrama nr. 16*).

În pofida unor opinii și aprecieri vehiculate în ultima vreme, care compară adeseori penitenciarele cu instituții similare din sistemul de educație, sanitar sau al protecției sociale, apreciind că primele au la dispoziție sume de bani prea mari în comparație cu cele din a doua categorie, mai mult de jumătate dintre respondenți (54%) opinează că resursele financiare alocate penitenciarelor sunt prea puține în raport cu obiectivele și misiunea acestora. Peste o pătrime dintre respondenți (26%) consideră că bugetul alocat este suficient, iar 9% că este prea mare, în timp ce 10% nu se pronunță asupra acestui subiect.

Diagrama nr. 16

Opinii ale subiecților privind sumele alocate pentru penitenciare

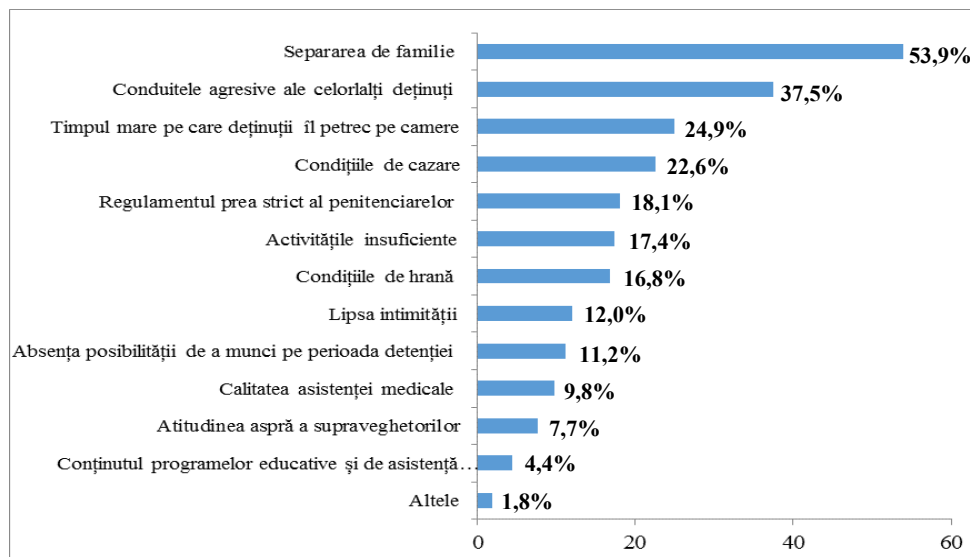
Studiile și cercetările efectuate în diverse țări în zona sociologiei penitenciare au demonstrat că încarcerarea impune anumite deprivări și frustrări persoanelor condamnate, indiferent de durata pedepsei pe care acestea o au de executat (Sykes [1958] 2007, Flangan, 1980, 1981). Pentru a identifica opinia publicului cu privire la problemele pe care le întâmpină deținuții în închisoare, subiecților li s-a cerut să aleagă trei variante de răspuns dintr-o listă care a inclus treisprezece posibile aspecte problematice ale vieții în detenție. Opțiunile fac referire la caracteristicile de *instituție totală*, pe care le însumează penitenciarul, în sensul surprins de Erwing Goffman (2004, p. 11), și anume, *loc de existență și de muncă, în care un număr de indivizi, cu o situație identică, fiind despărțiți de societatea exterioară pentru o perioadă de timp*

apreciabilă, duc împreună un ciclu de viață îngrădită și administrată în mod formal. În acest sens, încarcerarea antrenează modificări ale modului de viață al persoanei private de libertate, prin: restrângerea libertății personale, în contextul unui spațiu de mișcare limitat, al împărțirii mediului de viață cu ceilalți și al renunțării la o parte din obiectele personale, prin reducerea numărului relațiilor interpersonale și precarizarea acestora, prin absența relațiilor familiale și diminuarea suportului acesteia, dar și prin obligația de a se încadra într-un program zilnic bine stabilit, prin monotonia vieții cotidiene și reducerea semnificativă a posibilității de a îndeplini diverse roluri sociale. Aceste aspecte particulare ale mediului carceral determină raportarea diferită la valori, principii, aspecte importante ale existenței, schimbarea ierarhiei acestora în funcție de trebuințele percepute ca fiind nesatisfăcute, dar și transformări, la nivelul unor componente ale personalității, în conduitele persoanei private de libertate.

Potrivit opiniei exprimate de subiecți, cel mai dificil aspect căruia deținuții trebuie să îi facă față, pe perioada pedepsei, îl reprezintă *separarea de familie*, 54% din totalul răspunsurilor făcând referire la acest aspect (vezi *Diagrama nr. 17*). Pe locul secund, respondenții plasează *conduitele agresive ale celorlalți deținuți* (37%). *Timpul mare petrecut de persoanele private de libertate pe camerele de deținere*, de regulă fără a desfășura o activitate utilă, dar și *condițiile de cazare* sunt, de asemenea, considerate, de către aproximativ o pătrime dintre cei intervievați, drept aspecte ce ridică probleme importante deținuților.

Diagrama nr. 17

Percepția subiecților privind dificultățile cu care se confruntă cei aflați în penitenciar

Pe de altă parte, populația investigată apreciază că *regulamentul prea strict al penitenciarului*, *activitățile insuficiente* și *condițiile de hrană* sunt aspecte ce îi

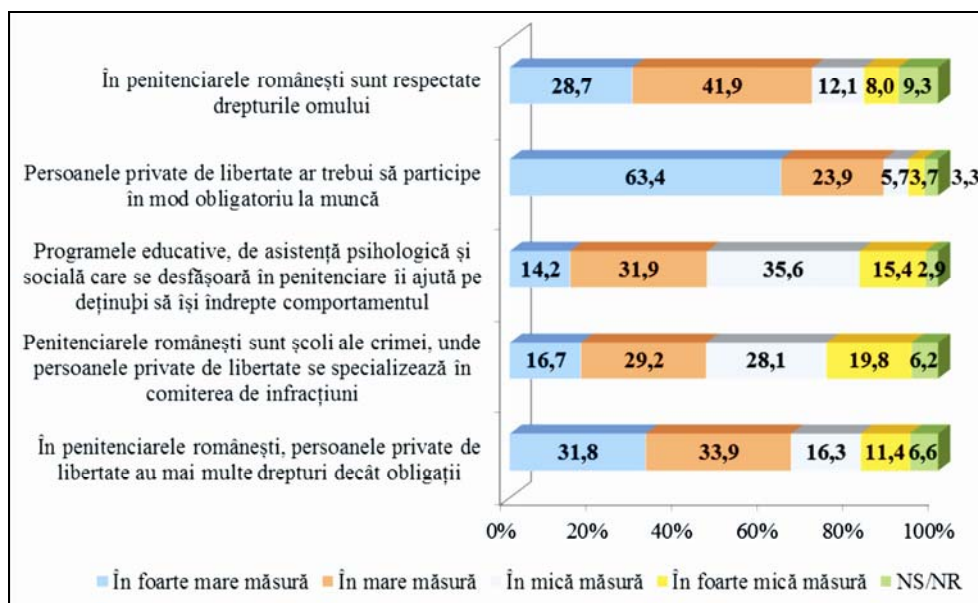
nemulțumesc pe deținuți într-o măsură mai mică, doar 17–18% din totalul răspunsurilor vizând cele trei aspecte menționate. De asemenea, respondenții consideră că *lipsa intimității și absența posibilității de a munci pe perioada detenției* sunt aspecte care afectează în mai mică măsură calitatea vieții persoanelor încarcerate. Pe ultimele locuri în ierarhia problemelor pe care deținuții le întâmpină în penitenciar subiecții plasează *calitatea asistenței medicale, atitudinea aspră a supraveghetorilor și conținutul programelor educative și de asistență psihosocială*.

Această ierarhizare, realizată de respondenți, a dificultăților cu care se confruntă persoanele încarcerate, diferă în mod semnificativ de cea a deținuților. Astfel, potrivit rezultatelor unui studiu efectuat de Administrația Națională a Penitenciarelor în anul 2010, aspectele legate de calitatea vieții în detenție față de care deținuții își exprimă nemulțumirea, sunt, în primul rând, cele asociate asigurării nevoilor primare: hrană, sănătate, confort și igienă. În schimb, aspectele față de care se declară mulțumiți sunt, între altele, cele referitoare la comportamentul celorlalți deținuți, siguranța personală în penitenciar și timpul petrecut în aer liber.

Pentru a evalua modul în care subiecții percep anumite aspecte ale detenției, aceștia au fost rugați să indice în ce măsură sunt de acord cu un set de cinci afirmații (vezi *Diagrama nr. 18*). În mod surprinzător, peste 70% din cei intervievați consideră *în mare și foarte mare măsură* că în penitenciarele românești sunt respectate drepturile omului, în timp ce doar o cincime este de părere că în sistemul corecțional drepturile omului sunt respectate *în mică și foarte mică măsură*. Un procent de 9% nu și-a exprimat opinia cu privire la acest aspect.

Diagrama nr. 18

Atitudinea subiecților privind diferite aspecte legate de mediul penitenciar

Aceste constatări reieșite din cercetarea noastră sunt cu atât mai semnificative cu cât problematica drepturilor reprezintă un subiect sensibil și din perspectiva percepției persoanelor private de libertate, deoarece izolarea de familie, de preocupările anterioare și intrarea într-un alt tip de existență, condusă după reguli clare, ce trebuie respectate, determină o preocupare deosebită față de sine, o centrare asupra propriei persoane, care încearcă să contracareze sentimentul de eșec personal, de perioadă din viață irosită, ca urmare a încarcerării. În consecință, mulți dintre deținuți se află într-o stare de lamentare continuă, într-o nemulțumire permanentă față de condițiile de detenție, hrană, asistență medicală, ceea ce generează numeroase solicitări nejustificate, plângeri, atitudini revendicative. Acestea sunt și mai pregnante în unitățile de detenție care nu asigură o ofertă satisfăcătoare de programe și activități culturale, educative, sportive etc. Dar, chiar dacă nemulțumirea deținuților față de condițiile oferite de penitenciar a fost și va rămâne o caracteristică definitorie pentru felul în care se raportează la mediul carceral, aceasta nu trebuie să fie un impediment pentru angajații penitenciarului de a se preocupa constant de îmbunătățirea continuă a condițiilor de trai, în vederea apropiării acestora de condițiile oferite în societate, în acord cu principiile de bază ale Recomandării Consiliului Europei privind Regulile Penitenciare Europene.

O majoritate covârșitoare dintre subiecți (peste 87%) consideră că deținuții ar trebuie să participe, în mod obligatoriu, pe perioada executării pedepsei, la muncă, iar circa două treimi este de părere, *în mare* și *foarte mare măsură*, că în penitenciare deținuții au mai multe drepturi decât obligații. Pe de altă parte, deși așa cum am menționat anterior, cei mai mulți dintre respondenți consideră că scopul principal al închisorii îl reprezintă reabilitarea și reformarea conduitei

infracților, majoritatea își exprimă neîncrederea în eficiența închisorii în ceea ce privește îndeplinirea acestei misiuni, văzând în închisori veritabile „școli ale crimei”, în care indivizii se specializează în comiterea de infracțiuni. Analiza acestor date este utilă și în contextul cifrelor cuprinse în statisticile administrației centrale, care arată că ponderea recidiviștilor era, la data de 31 decembrie 2014, de 43% din totalul populației carcerale, în scădere față de anii precedenți.

Această constatare este confirmată și de estimările a peste jumătate dintre respondenți, care susțin că programele care se desfășoară în penitenciare îi ajută pe deținuți doar *în mică și foarte mică măsură* să își îndrepte comportamentul. În mod complementar, aproape jumătate dintre cei intervievați subscriu la ideea larg vehiculată în literatura de specialitate, potrivit căreia închisoarea funcționează ca o adevărată școală a crimei, unde deținuții învață de la colegii de celulă noi tehnici și modalități de comitere a unei game foarte variate de infracțiuni. Astfel, 46% consideră *în mare și foarte mare măsură* că penitenciarele sunt școli ale crimei, care promovează comportamentul infracțional, oferindu-le deținuților „oportunitatea” de a se specializa în comiterea de infracțiuni. Interesant este că, într-o pondere aproape similară, subiecții susțin această idee *în mică și foarte mică măsură*.

3.7. PERCEPȚIA SUBIECȚILOR PRIVIND PRINCIPALELE ATRIBUȚII ȘI RESPONSABILITĂȚI ALE PERSONALULUI DIN PENITENCIARE

Evoluția instituției penitenciare și racordarea sa la schimbările sociale sunt condiționate și de considerația sau de respectul pe care cetățenii îl au pentru activitatea personalului, pentru eforturile acestuia de a-i sprijini pe deținuți, de a-i reda societății mai pregătiți să respecte legile, de credibilitatea pe care angajații penitenciarelor o au în raport cu celelalte categorii profesionale. O selecție adecvată a angajaților, formarea lor diferențiată pentru activitățile cu persoanele private de libertate, lărgirea competențelor acestora sunt tot atâția factori care contribuie la siguranța dinamică a instituției și, implicit, la siguranța cetățenilor și a comunității.

Astfel, dacă un număr important de respondenți apreciază că banii alocați penitenciarelor sunt insuficienți, un procent și mai semnificativ (72%) consideră că trebuie mărit numărul angajaților din penitenciare, ceea ce s-ar putea reflecta în calitatea muncii acestora și în îndeplinirea unor sarcini care să vizeze nu doar asigurarea pazei și a siguranței, dar și oferirea unor modele pozitive de comportament, capabile să contribuie la responsabilizarea celor pe care îi au în custodie. În același timp, o cincime nu sunt de acord cu ideea suplimentării personalului de penitenciare, iar 8% nu se pronunță cu privire la acest aspect.

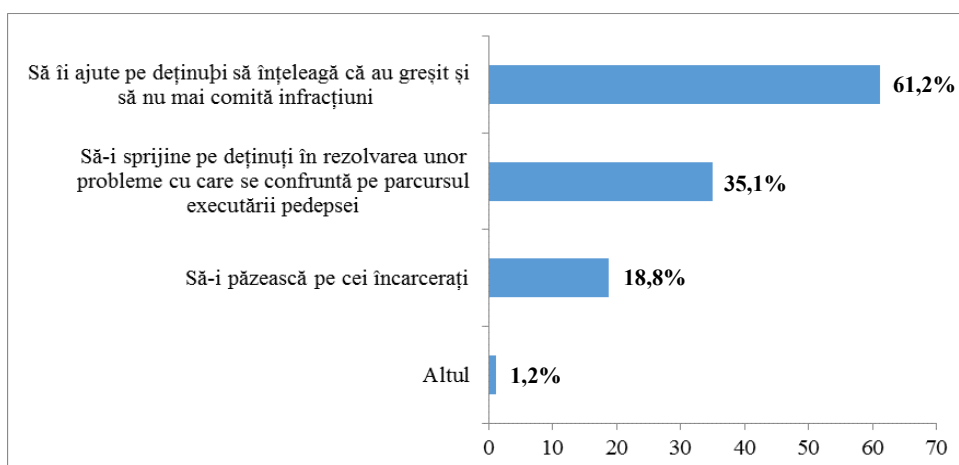
Conform Recomandării Comitetului de Miniștri ai Statelor Membre, referitoare la Regulile Penitenciare Europene Rec (2006) 2, responsabilitățile personalului din penitenciar trebuie să le depășească pe cele ale unor simpli gardieni, ofițerii fiind încurajați să faciliteze reintegrarea deținuților în societate

după executarea pedepsei, prin diverse programe de suport și asistență desfășurate în penitenciare (art. 72 alin. 3). În același document se menționează că, în orice circumstanță, personalul trebuie să se comporte și să-și îndeplinească sarcinile astfel încât să constituie *un exemplu și o influență pozitivă asupra deținuților și să suscite respectul acestora* (art. 75).

Pentru a putea surprinde aceste aspecte, subiecții au fost rugați să indice principalele **responsabilități care, în opinia lor, intră în sarcina lucrătorilor din sistemul penitenciar**. Analiza datelor relevă că majoritatea respondenților privesc misiunea penitenciarului într-o *perspectivă reabilitativă*, astfel încât mijloacele de pedepsire a infractorilor să vizeze tratamentul în vederea adaptării la exigențele sociale. Prin urmare, aceștia sunt de acord că ofițerii din penitenciare trebuie să joace rolul unor agenți de resocializare, astfel încât să îi ajute pe deținuți *să înțeleagă faptul că au greșit și să nu mai comită, în viitor, alte infracțiuni* (vezi *Diagrama nr. 19*). Doar 18,8% dintre subiecți atribuie personalului din închisori exclusiv sarcina de *a-i supraveghea și păzi pe cei încarcerați*, în timp ce mai mult de o treime consideră, într-o mai mică măsură, că rolul ofițerilor din penitenciar este *acela de a-i sprijini pe deținuți în rezolvarea unor probleme cu care se confruntă pe perioada executării pedepsei*.

Diagrama nr. 19

Estimarea de către subiecți a principalei atribuții ce revine angajaților penitenciarelor

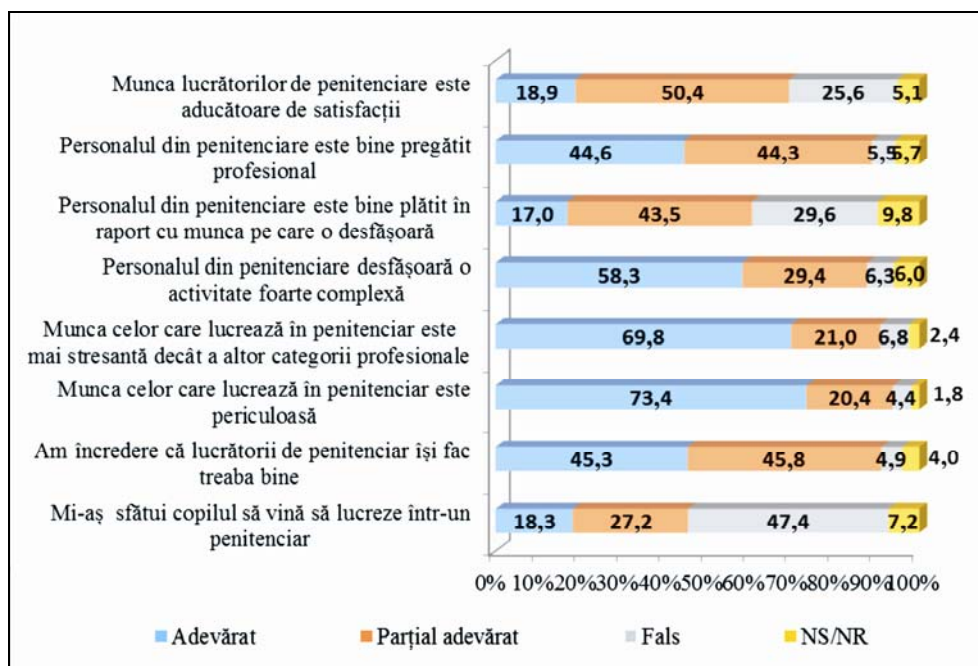
Cercetările realizate pe plan internațional au demonstrat că, în penitenciare, condițiile de muncă includ o serie de factori de stres și constrângeri specifice care își pot lăsa amprenta asupra bunăstării psihologice a angajaților. Printre aspectele cele mai dificile ale activității lucrătorilor din sistemul penitenciar, studiile menționează: posibilități reduse de a vedea rezultatele concrete ale muncii lor, un program de lucru solicitant, relații ierarhice foarte stricte etc. De aceea, sănătatea

fizică și psihică, atât a deținuților, cât și a angajaților, trebuie să reprezinte un obiectiv prioritar pentru administrația penitenciarelor. În 1998, a fost adoptată, la Haga, Declarația de Consens, referitoare la promovarea sănătății mentale în închisori⁵, în care se precizează că *bunăstarea psihică, atât a deținuților, cât și a celor care lucrează cu ei, este vitală pentru închisori*. Declarația reamintește că închisoarea trebuie să fie o ocazie prin care deținuții să fie ajutați să profite de o dezvoltare personală, fără a se simți răniți sau a se răni unii pe alții și, de aceea, trebuie să se simtă în siguranță și să fie ajutați să-și depășească obiceiurile rele și să fie tratați cu respect, pentru că, acolo unde sănătatea mentală a deținuților este promovată, aceștia sunt mai capabili să se angajeze în programele care se adresează comportamentului lor, iar când vor părăsi închisoarea vor fi mai puțin periculoși pentru comunitate.

Pentru a vedea care este percepția subiecților asupra aspectelor legate de condițiile și climatul de muncă din penitenciare, aceștia au fost rugați să își exprime acordul sau dezacordul față de un set de opt afirmații (vezi *Diagrama nr. 20*).

Diagrama nr. 20

Aprecieri ale subiecților privind motivațiile muncii în penitenciar

⁵ Declarație de consens referitoare la promovarea sănătății mentale în închisori, Haga, 1998, document elaborat de Biroul Regional pentru Europa în colaborare cu Centrul pentru sănătate în penitenciare al Marii Britanii.

Rezultatele demonstrează că majoritatea respondenților sunt conștienți de dificultatea muncii angajaților din penitenciar, motiv pentru care cei mai mulți (47%) susțin că *nu și-ar sfătui copilul să lucreze într-un penitenciar*. Aproape trei pătrimi din totalul celor intervievați admit că *munca celor care lucrează în penitenciar este periculoasă*. Acestora li se alătură un procent de circa 20% care susține parțial această idee. De asemenea, 70% recunosc că *munca angajaților din sistemul corecțional este mai stresantă decât cea a altor categorii profesionale*. O cincime dintre respondenți consideră că acest lucru este parțial adevărat. Circa 60% sunt de acord, iar 30% parțial de acord, că *personalul din penitenciar desfășoară o activitate foarte complexă*.

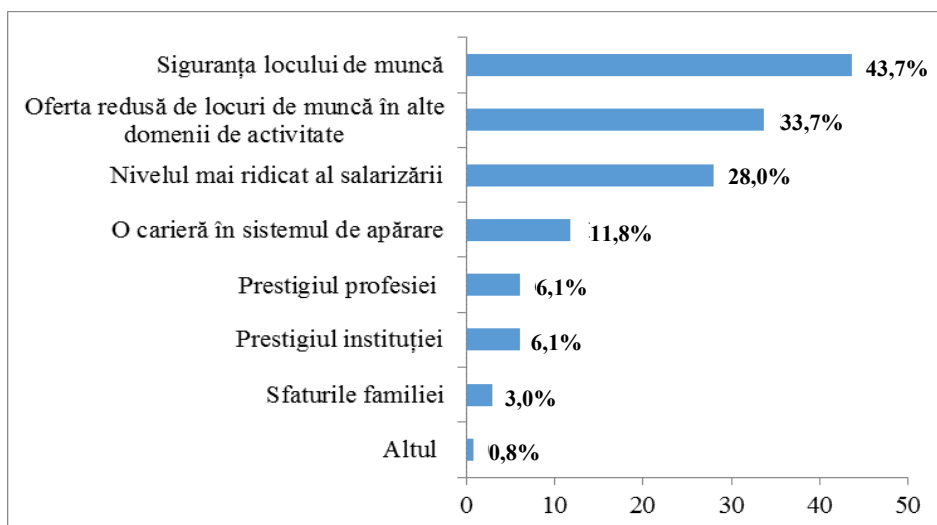
Interesant este faptul că în cadrul unui studiu realizat de către specialiștii din Administrația Națională a Penitenciarelor în anul 2014, dintr-un număr de 639 tineri angajați chestionați, doar într-o mică măsură, 17%, au apreciat că profesia pe care o practică este mai riscantă decât altele, în timp ce 82% au fost indeciși.

În ceea ce privește percepția subiecților referitoare la competențele profesionale ale lucrătorilor din sistemul penitenciar, 44% dintre cei intervievați se declară de acord, iar o pondere similară – parțial de acord, cu afirmația potrivit căreia *personalul din penitenciar este bine pregătit profesional*, motiv pentru care aceștia declară, în proporții aproape egale, că *au încredere că angajații din penitenciar își fac treaba bine*. Referitor la satisfacția în muncă, mai puțin de o cincime dintre respondenți este de părere că *munca lucrătorilor din penitenciare este aducătoare de satisfacții*. O pătrime consideră contrariul, apreciind că cei care își desfășoară activitatea în penitenciare nu obțin satisfacții din munca prestată. Cei mai mulți însă (peste 50%), se declară parțial de acord cu afirmația potrivit căreia munca aduce satisfacție angajaților din penitenciare. O componentă importantă a satisfacției în muncă o reprezintă salariul și beneficiile materiale. Doar 17% din totalul respondenților consideră că *personalul din penitenciar este bine plătit în raport cu munca pe care o desfășoară*, 43% susțin parțial această afirmație, iar 30% dezaprobă acest lucru.

Ulterior, subiecții intervievați au fost rugați să indice motivul principal pentru care consideră că oamenii aleg să lucreze într-un penitenciar. Din nou, acestora li s-a oferit posibilitatea să aleagă maximum trei variante de răspuns, dintr-un total de opt (vezi *Diagrama nr. 21*).

Diagrama nr. 21

Estimările subiecților cu privire la motivațiile muncii într-un penitenciar

Conform rezultatelor, *siguranța locului de muncă* reprezintă, în opinia respondenților (43,7%), motivul principal care îi determină pe unii oameni să se angajeze în sistemul penitenciar. Precizăm că, în cadrul aceleiași cercetări realizate de către A.N.P., aproximativ 49% dintre tinerii angajați în ultimii ani în sistemul penitenciar identificau ca principal motiv al opțiunii de a lucra în acest domeniu tot *siguranța locului de muncă*. Un alt motiv, care a însumat peste o treime din răspunsurile participanților la studiu, îl constituie *oferta redusă de locuri de muncă din alte domenii*.

Nivelul mai ridicat al salarizării este, de asemenea, considerat un factor motivant important în alegerea unei cariere în sistemul penitenciar, cumulând 28% din opțiunile de răspuns ale celor intervievați. Potrivit părerii exprimate de subiecți, *dorința de a face o carieră în sistemul de apărare* reprezintă, în mai mică măsură, un motiv determinant pentru a lucra în instituțiile penitenciare. În și mai mică măsură, respondenții au menționat *prestigiul profesiei* și *prestigiul instituției* drept motive principale pentru care oamenii aleg să lucreze în sistemul corecțional. În ponderile cele mai scăzute (3%), participanții la studiu consideră că cei care se angajează în penitenciare o fac în urma *sfaturilor primite de la familie*.

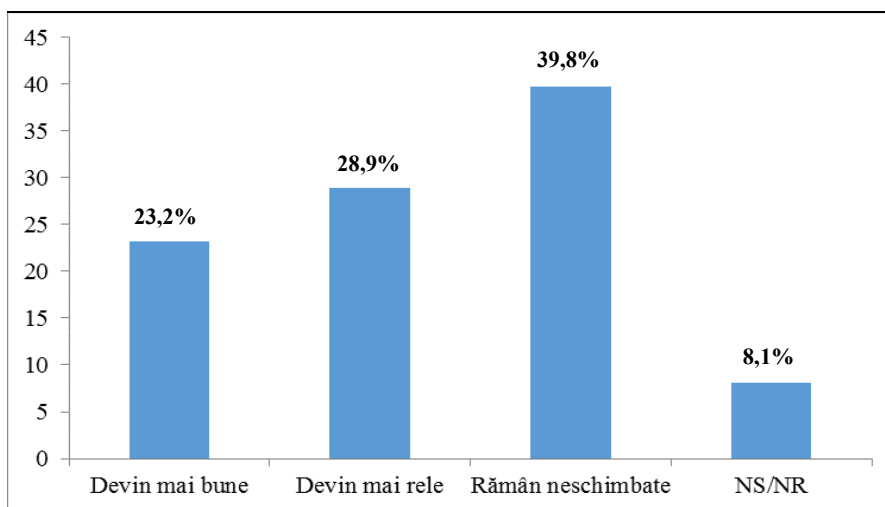
3.8. PERCEPȚII ASUPRA EFICIENȚEI INSTITUȚIEI PENITENCIARE

Majoritatea experților din domeniul politicilor penale, practicienilor implicați în realizarea actului de justiție, dar și a cercetătorilor, împărtășesc opinia potrivit căreia pedepsele privative de libertate nu au doar un rol punitiv, ci și unul educativ, care presupune reabilitarea socială a infractorilor în baza unor măsuri și activități specifice de tratament și educație. Din acest motiv, în cadrul studiului, ne-am

propus să vedem care este percepția publicului asupra eficienței instituției penitenciare în ceea ce privește reabilitarea deținuților. Rezultatele relevă că aproape două treimi din totalul respondenților (63%) consideră că penitenciarele din țară sunt *puțin, foarte puțin* sau chiar *deloc eficiente* din acest punct de vedere.

Diagrama nr. 22

Opinii ale subiecților cu privire la schimbarea comportamentului persoanelor private de libertate

Pentru a ne asigura că aceste aprecieri sunt reale, o întrebare suplimentară a vizat modul în care subiecții percep efectele închisorii asupra comportamentului deținuților, reieșind faptul că doar o pătrime consideră că închisoarea are un impact pozitiv asupra persoanelor private de libertate, acestea reușind să își îndrepte comportamentul și să *devină persoane mai bune* în detenție. În schimb, aproape 30% susțin contrariul, respectiv faptul că închisoarea exercită o serie de efecte negative asupra deținuților, *înrăindu-i* și amplificându-le conduitele antisociale. Cei mai mulți (40%) apreciază însă că penitenciarele nu au nici un efect pozitiv, nici unul negativ. Conform opiniei acestora, infractorii intră în închisoare cu un set de atitudini și comportamente care *rămân neschimbate* în perioada pe care o petrec în detenție (vezi *Diagrama nr. 22*).

Deși, așa cum am arătat, doar în opinia unui mic număr de respondenți, penitenciarul ar putea influența în mod pozitiv deținuții, 76% dintre cei chestionați își exprimă convingerea că aceștia au totuși capacitatea de a deveni oameni cinstiți. 19% sunt în dezacord cu speranța că cei care au ispășit o pedeapsă în penitenciar pot să se schimbe în bine din punct de vedere moral, iar 5% nu răspund.

4. CÂTEVA CONCLUZII ALE STUDIULUI

Studiul a relevat faptul că populația investigată este relativ bine orientată în ceea ce privește perceperea rolului, funcțiilor și finalităților pedepsei cu închisoarea, a dificultăților și disfuncțiilor existente în sistemul penitenciar, precum și a soluțiilor de optimizare și reformare a acestuia.

Majoritatea respondenților consideră că principalele motive pentru care indivizii se implică în activități infracționale sunt cele de natură socială, motiv pentru care principalele măsuri ce vizează stoparea sau, cel puțin, reducerea actelor de infracționalitate sunt, conform opiniei exprimate de subiecți, cele de ordin *educativ* și *socioeconomic*, și mai puțin cele de natură juridică.

De asemenea, puțin peste o cincime din populația investigată apreciază durata pedepselor cu închisoarea în România ca fiind mare și foarte mare, în timp ce majoritatea consideră că pedepsele privative de libertate sunt fie potrivite ca durată, fie mici și foarte mici. O asemenea percepție poate indica un sprijin popular redus al măsurilor prevăzute în *Noul Cod Penal*, referitor la diminuarea cuantumului pedepselor cu închisoarea.

Sfaturile persoanelor chestionate adresate persoanelor care se liberează din penitenciar se referă cu precădere la *evitarea comiterii unei alte infracțiuni*, *la respectul legii*, *la opțiunea pentru o viață cinstită*, precum și la *căutarea unui loc de muncă*, *deprinderea unei meserii și integrarea pe piața muncii*.

În ceea ce privește reducerea criminalității, subiecții au opinii relativ contradictorii: pe de o parte, aceștia consideră că se poate realiza prin resocializarea foștilor deținuți, iar pe de altă parte, prin menținerea acestora o perioadă cât mai îndelungată în penitenciar. De asemenea, în opinia majorității respondenților, implicarea comunității și a instituțiilor statului ar reprezenta soluțiile optime pentru sprijinirea reintegrării sociale a foștilor deținuți.

Opiniile subiecților privind factorii care ar sprijini deținuții să se reintegreze în societate, împiedicând recidiva acestora, par a fi în acord cu cele exprimate de experți, care sugerează că orice programe și activități li s-ar oferi acestora pe durata încarcerării, ele nu pot avea eficiența scontată atât timp cât nu se aduc schimbări în viața concretă a acestora prin *calificarea într-o meserie*, *asigurarea unui loc de muncă după liberare*, *prestarea unei munci pe timpul detenției*, *școlarizarea*.

O pondere semnificativă a respondenților este de părere că în penitenciarele românești condițiile de detenție sunt bune și foarte bune, deși afirmă în proporție mare că au fost expuși la informații negative despre acestea și admit că sistemul corecțional se confruntă cu o serie de probleme, între care cele mai grave sunt: *supraaglomerarea*, *lipsa banilor* și *deficitul de resurse umane*.

Analiza opiniilor exprimate indică și o îmbunătățire a imaginii penitenciarului, în sensul că, spre deosebire de studiile realizate în anii anteriori, majoritatea subiecților apreciază că în închisorile românești sunt respectate drepturile omului. Pe de altă parte, jumătate din numărul respondenților continuă să se ralieze percepției potrivit căreia programele desfășurate în penitenciare au o eficiență mică și foarte mică.

Principala sarcină a personalului din penitenciar este, în opinia respondenților, aceea de a-i ajuta pe deținuți să înțeleagă faptul că au greșit și să nu mai comită, în viitor, alte infracțiuni. Pe locul secund, subiecții plasează sarcina de a supraveghea și păzi persoanele private de libertate.

Majoritatea celor intervievați își exprimă neîncrederea în eficiența închisorii în ceea ce privește reabilitarea și reformarea conduitei deținuților. Astfel, circa două treimi din totalul respondenților consideră că penitenciarele din țară sunt *puțin, foarte puțin sau deloc eficiente* în ceea ce privește reabilitarea socială a infractorilor. În mod complementar, peste trei pătrimi consideră că *mulți și foarte mulți* deținuți nu reușesc să se reintegreze social după liberarea din instituțiile penitenciare și se reîntorc la activitățile infracționale.

Pentru a obține concluzii cu grad mare de generalitate, studiul de față ar trebui extins în rândul unui eșantion reprezentativ la nivelul întregii populații. De asemenea, pentru a obține o imagine cât mai cuprinzătoare cu privire la percepția penitenciarului, care să conducă la concluzii generatoare de măsuri eficiente, propunem extinderea studiului și asupra percepției familiilor celor aflați în detenție.

BIBLIOGRAFIE

1. Administrația Națională a Penitenciarelor, Raport studiu de evaluare a nevoilor, realizat în cadrul proiectului Creșterea șanselor de incluziune socială a persoanelor aflate în detenție prin o mai bună educație, informare a societății și îmbunătățirea activităților în penitenciar, finanțat prin FSE-POSDRU.
2. AEBI, MARCELO; DELGRANDE, NATALIA (2013). Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE I, Strasbourg, mai.
3. ARDITTI, JOYCE A.; APRIL, L. FEW (2006). *Mothers' Reentry into Family Life Following Incarceration*, în „Criminal Justice Policy Review”, vol. 17, nr. 1, p. 103–123.
4. BANCIU, DAN (2006). *Sociologie juridică*, București: Lumina Lex.
5. BANCIU, DAN (2014). *Percepția juridică a sistemului de justiție din România*, în „Revista română de sociologie”, nr. 3–4.
6. BLUMSTEIN, ALFRED (1983). *Selective Incapacitation as a Means of Crime Control*, în „American Behavioral Scientist”, vol. 27, nr. 1, septembrie-octombrie, p. 87–108.
7. BONTA JAMES; ANDREWS, D.A. (2007). *Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation*, Her Majesty the Queen in Right of Canada, nr. PS3–1/2007–6

8. CULLEN, FRANCIS, T.; GENDREAU, PAUL (2000). *Assessing Correctional Rehabilitation: Policy, Practices and Prospects*, în „Criminal Justice”, vol. 3 (editor: J. Horney), Washington: National Institute of Justice.
9. DÂMBOEANU, CRISTINA (2015). *Prisons in Romania. Effects on Offenders' Lives*, București: Tritonic.
10. DURKHEIM, ÉMILE (1899–1900). *Deux lois d'évolution pénale*, în „L'Année Sociologique”.
11. FLANAGAN, TIMOTHY J. (1980). *Time served and institutional misconduct. Patterns of involvement in disciplinary infractions among long-term and short-term inmates*, în „Journal of Criminal Justice”, vol. 8, p. 357–367.
12. FLANAGAN, TIMOTHY J. (1981). *Dealing With Long-Term Confinement: Adaptive Strategies and Perspectives Among Long-Term Prisoners*, în „Criminal Justice and Behavior”, vol. 8, p. 201–222.
13. FOUCAULT, MICHEL (2005). *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, traducere din limba franceză, postfață și note de Bogdan Ghiu, ediția a doua, Pitești: Editura Paralela 45.
14. GHEORGHE, FLORIAN (2006). *Fenomenologie penitenciară*. București: Ed. Oscar Print.
15. GOFFMAN, ERVING (2004). *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*, traducere de Anacrona Mîndrîlă, Iași: Ed. Polirom.
16. HIRSCHFIELD, PAUL; PIQUERO, ALEX (2010). *Normalization and legitimation: modeling stigmatizing attitudes toward ex-offenders*, în “Criminology”, vol. 48, nr. 1, p. 27–55.
17. HOUGH, MICHAEL; ROBERTS, J. (1998). *Attitudes to punishment: Findings from the British Crime Survey*. Home Office Research Study 179. London: Home Office.
18. HOUGH, MICHAEL; ROBERTS, J. (2005). *Sentencing trends in Britain. Public knowledge and public opinion*, în „Punishment and Society”, vol. 1, nr. 1, p. 11–26.
19. MURRAY, J. (2005). *The effects of imprisonment on families and children of prisoners*, în „The Effects of Imprisonment” (editori: Alison Lieblich and Shadd Maruna), Cullompton: Willan Publishing, p. 442–462.
20. NAGIN, D.S. (2012). *Deterrence: Scaring Offenders Straight*, în: Francis Cullen, Cheryl Lero Jonson, *Correctional theory. Context and consequences*, Sage Publications, p. 67–98.
21. HIRSCHI, TRAVIS; GOTTFREDSON, MICHAEL R. (2001). *The Generality of Deviance*, în McLaughlin, J.; Muncie, Hughes G. (ed.), *Criminological Perspectives*, Sage Publication, p. 151–160.
22. Recomandarea Comitetului de Miniștri ai Statelor Membre referitoare la Regulile Penitenciare Europene Rec (2006) 2.
23. ROBERTS, JULIAN V.; HOUGH, MIKE (2005). *Understanding Public Attitudes to Criminal Justice*, McGraw-Hill International.
24. SMITH, ROSE; ROGER, GRIMSHAW; ROMEO, RENEE; KNAPP, MARTIN (2007). *Poverty and Disadvantage among Prisoners' Families*, Joseph Rowntree Foundation.
25. STĂNIȘOR, EMIL (2004). *Universul carceral*, București: Oscar Print.
26. SYKES, GREHSAM M. [1958] (2007). *The society of captives: a study of maximum security prison*, Princeton University Press.
27. ȘTEFAN, BRUNO (2006). *Mediul penitenciar românesc. Cultura și civilizația carcerală*, Institutul European.
28. TAXMAN, FAYE S. (2004). *The Offender and Reentry: Supporting Active Participation in Reintegration*, în „Federal Probation”, vol. 68, nr. 2, septembrie, p. 31–35.
29. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2012). *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. Criminal Justice Handbook Series, New York.
30. WESTERN, BRUCE, *The Impact of Incarceration on Wage Mobility and Inequality*, în „American Sociological Review”, vol. 67, nr. 4, 2002, p. 526–554.
31. WOLFGANG E., MARVIN; FIGLIO, ROBERT; SELLIN, THORSTEN (1972). *Delinquency in a Birth Cohort*, Chicago, University of Chicago Press.

A FI LIBER: OBIȘNUINȚE ȘI EVADĂRI COTIDIENE ÎN MEDIUL PENITENCIAR

LUCIAN ROTARIU*

ABSTRACT

BEEING FREE: HABBITS AND DAILY BREAKOUTS IN PRISON ENVIRONMENT

Prison is the last possible destination for a humanistic society where the community exert its social, moral and normative borders. A total institution that offers a low mobility and a diminished level of freedom may have contrary effects towards society expectations. Neutralizing the individual for limited periods cannot be sufficient in a society of communication and openness towards others. This utopian society may be considered a social mirror that reflects the failure of the community to accommodate and operate human adaptability. The concepts of freedom, family, visit and imprisonment routine are transposed to a qualitative analyze after interviewing 37 inmates from Bucharest-Jilava Penitentiary.

Keywords: prison, freedom, visit, penitentiary politics, expectations after release.

Libertatea este unul dintre cele mai abstracte concepte învățate, aprofundate și ideologizate de om. Ea poate cuprinde stări, sentimente, trăiri, activități operaționalizate de mediul penitenciar și nu numai. Nevoia de control a unui grup de oameni, unii asupra altora, nevoia lor de previzibilitate în acțiuni, dorințe, principii și moduri de a conviețui oferă acestui concept o latură sensibilă de diferențiere între un ideal tip și opusul acestuia.

Ce efecte și contraefecte, precum și cum s-ar descrie ca ideal tip acest proces de socializare și resocializare instituționalizată, care este importanța și rolul penitenciarului în viața cotidiană a unui deținut cât și a spațiului din care acesta este sustras (societatea) sunt curiozități și întrebări justificabile atât din partea unei stări de libertate, prin dorința de a contrabalansa și minimaliza acțiunile antisociale (cel puțin cele cu un grad mai mare de vizibilitate), cât și din partea unei stări

* Doctor în sociologie și cercetător în cadrul Centrului de Cercetare și Inovație în Servicii Sociale din cadrul Facultății de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București; e-mail: rotariu_stefan_lucian@yahoo.com

privative de libertate, prin modul în care aceasta rezistă sau cedează propriilor îngrădiri ale principiilor și modurilor de a privi și desfășura viața cotidiană. Obiectivele principale ale studiului prezent au fost reprezentate de: **a.** identificarea percepțiilor persoanelor aflate în detenție asupra vieții de familie în funcție de: *i.* regimul de detenție; *ii.* vârstă; *iii.* durata pedepsei; *iv.* educație; *v.* trecut infracțional; **b.** descrierea unei zile din viața unui deținut, la nivel de atitudine, comportament, precum și activitățile pe care le desfășoară. Descrierea modului în care se desfășoară vizitarea deținuturilor de către familie, cu referire atât la vizita la masă, cât și la cea realizată în cadrul unui spațiu delimitat cu un dispozitiv de separare.

METODA, TEHNICA ȘI SPECIFICAREA UNITĂȚILOR STUDIATE

În acord cu obiectivele formulate, cercetarea este de tip calitativ. Cercetarea calitativă presupune o „abordare interpretativă și naturalistă” (Denzin *et al.*, *apud* Chelcea 2004, 72), care „construiește o imagine holistă și complexă” prin analiza cuvintelor și punctelor de vedere ale subiecților (Creswell *apud* Chelcea, 2004, 74), privind anumite aspecte mai comune sau mai neobișnuite din viața acestora. Acest tip de cercetare implică studierea „lucrurilor în mediul lor natural, încercând să interpreteze fenomenele în termenii semnificațiilor pe care oamenii le investesc” (Chelcea, 2004, 72). Aceste note descriu caracterul exploratoriu, deschis către semnificațiile oferite de respondenți (Chelcea, 2004, 72).

Cercetarea va utiliza ancheta sociologică pe bază de interviu. Ancheta sociologică este caracterizată ca având „un caracter neexperimental, cu un grad relativ scăzut de control al cercetătorului asupra variabilelor analizate” (Mărginean *apud* Chelcea, 2004, 175). Interviul presupune obținerea, „prin întrebări și răspunsuri, a informațiilor verbale de la indivizi și grupuri umane în vederea verificării ipotezelor sau pentru descrierea științifică a fenomenelor socioumane” (Chelcea, 2004, 297). Totodată, în realizarea acestui studiu vom utiliza metoda observației. Această metodă va permite redarea unor informații utile privind relațiile instituționale privite ca atitudini și comportamente ale cadrelor față de persoanele private de libertate.

Populația investigată este reprezentată de persoanele aflate în detenție în cadrul Penitenciarului București-Jilava. Lotul investigat a fost format din 38 de persoane private de libertate. Profilul respondenților a variat în funcție de: vârstă (22 ani–59 ani), regim de detenție (semideschis și deschis), pedepse (omor, tâlhărie, furt, delapidare, înșelăciune), recidivă (recidiviști și non-recidiviști), status marital (căsătoriti, necăsătoriti, concubinaj, divorțați), vizite (vizitați, nevizitați), beneficierea vizitelor conjugale (beneficiari și non-beneficiari), implicarea în cadrul activităților desfășurate în penitenciar (implicați, neimplicați) și educație (fără școală, gimnaziu, profesională, liceu și universitate).

Interviurile au fost realizate în perioada 19 iunie 2014–4 iulie 2014. Durata medie de realizare a fost de 1 oră.

Profilul respondenților:

	Vârstă	Educație	Stare civilă	Condamnări anterioare	Regim detenție
S1	–	–	–	–	–
S2	38 ani	doctorat	căsătorit	nu	semideschis
S3	44 ani	facultate	căsătorit	nu	semideschis
S4	23 ani	6 clase	concubinaj	nu	semideschis
S5	29 ani	facultate nefinalizată	necăsătorit	nu	semideschis
S6	44 ani	liceu	căsătorit	da	semideschis
S7	29 ani	10 clase	concubinaj	nu	semideschis
S8	48 ani	liceu	divorțat	nu	semideschis
S9	39 ani	școală profesională	concubinaj	da	semideschis
S10	45 ani	facultate	concubinaj	da	semideschis
S11	39 ani	6 clase	concubinaj	nu	semideschis
S12	47 ani	școală profesională	căsătorit	da	semideschis
S13	34 ani	facultate	divorțat	nu	semideschis
S14	26 ani	10 clase	necăsătorit	da	semideschis
S15	29 ani	școală profesională	necăsătorit	nu	deschis
S16	59 ani	facultate	căsătorit	nu	deschis
S17	30 ani	liceu	căsătorit și relație extraconjugală	nu	semideschis
S18	46 ani	10 + 2 clase	concubinaj	da	semideschis
S19	36 ani	10 clase	concubinaj	da	semideschis
S20	43 ani	master	căsătorit	nu	deschis
S21	46 ani	facultate	necăsătorit	nu	deschis
S22	30 ani	liceu	necăsătorit	nu	deschis
S23	35 ani	2 clase	căsătorit	da	semideschis
S24	37 ani	școală profesională	concubinaj	da	semideschis
S25	49 ani	11 clase	căsătorit	da	semideschis
S26	34 ani	4 clase	concubinaj	da	semideschis
S27	36 ani	liceu economic	concubinaj	da	semideschis
S28	52 ani	liceu	concubinaj	da	semideschis
S29	29 ani	an III facultate	concubinaj	–	semideschis
S30	48 ani	facultate	căsătorit	da	deschis
S31	–	–	concubinaj	–	–
S32	46 ani	liceu	căsătorit	–	–
S33	–	–	–	–	–
S34	28 ani	facultate	concubinaj	nu	semideschis
S35	46 ani	10 clase	necăsătorit	nu	semideschis
S36	25 ani	5 clase	concubinaj	da	semideschis
S37	40 ani	liceu	căsătorit	nu	deschis
S38	–	–	–	–	–

* Nu au fost oferite informațiile socio-demografice/Interviul a fost întrerupt.

LIMITE ȘI RISCURI

Cercetarea de tip calitativ are un grad scăzut de generalizare, exceptând situația în care lotul investigat se transpune într-o proporție majoritară sau integrală cu referința socială analizată.

Utilizarea unor spații variate (săli de curs, curtea interioară, cabinetul psihologului și al asistentului social, biblioteca etc.), pentru a conduce interviurile, poate implica lipsa omogenității asupra stimulilor externi implicați. Această diversitate nu oferă posibilitatea de a delimita impactul mediului de atitudinile, comportamentele și ideile menționate de participanți.

Recrutarea respondenților a fost în mare parte asigurată de către angajații instituției. Profilul acestora este reprezentat predominant de indivizi care au beneficiat în mod frecvent de recompense, care erau vizitați și păstrau un contact uzual cu mediul exterior. Acest aspect nu permite utilizarea într-un sens extins a rezultatelor asupra întregului aparat și sistem instituțional din mediul penitenciar investigat.

În decursul studiului au existat situații în care participanții erau reticenți în a oferi detalii considerate ca fiind sensibile în contextul executării pedepsei. Astfel de atitudini s-au regăsit cu precădere în cuprinsul temelor: în cuprinsul condițiilor, drepturi, comportamentul personalului angajat și a altor persoane private de libertate. Totuși, au existat situații în care subiecții au utilizat participarea la interviu ca un mijloc de a comunica cu mediul extern prin descrierea în detaliu a subiectelor abordate.

Răspunsurile au fost notate în timpul discuției cu participanții. Lipsa posibilității de a înregistra audio interviurile afectează calitatea transcrierilor, în special calitatea informațiilor pentru care a fost necesară o descriere amănunțită.

CE ÎNSEAMNĂ A FI LIBER

A fi liber înseamnă a alege. Dimensiunea carcerală nu implică privarea inechivocă, ireversibilă și totală a alegerii. Expresii ale conceptului de libertate se regăsesc cu precădere în elementele de interacțiune cu exteriorul mediului penitenciar. Vizita, activitățile lucrative, activitățile socio-educative, diversele discuții și activități colocviale între colegii de cameră redau persoanei, într-o formă prudentă, o formă de libertate în cele mai restrictive condiții. Libertatea se pierde în momentul constrângerii. Constrângerea se regăsește în cadrul unui penitenciar atât prin exercitarea unei forme de autoritate formală, prin aplicarea regulamentelor de ordine interioară, cât și printr-o ierarhizare informală formată printr-o necesitate de proximitate. Proximitatea este validată prin intermediul interacțiunii. O interacțiune predominantă cu angajații instituției poate conduce la reacții indezirabile din partea colegilor de cameră, de secție sau penitenciar. Cele două centre de putere, comunitatea extinsă, instituția și comunitatea restrânsă formată din persoanele

private de libertate, aflate în centre de interes opozabile, nu și-au creat un mediu neutru de interacțiune. Acest aspect poate explica lipsa reciprocă de încredere și lipsa unui comportament dezirabil în anumite conjuncturi din partea ambelor părți.

A fi liber înseamnă a adera la o comunitate. Comunitatea redă individului spațiul fizic și virtual pentru a se manifesta. În lipsa unor legături sau în prezența unor legături slabe sociale, individul își pierde involuntar capacitatea de a alege. Comunitatea fizică poate desemna rolurile și identitățile sociale expuse individului, în timp ce comunitatea virtuală, în sensul de totalitate a simbolurilor de rol acceptate sau la care se expune, redă spațiul și posibilitățile ideologice de exprimare.

Expresia libertății se poate manifesta doar prin interacțiune. Interacțiunea poate fi directă, în momentul realizării legăturilor sociale fizice prin utilizarea unui comportament propriu-zis, și indirectă, prin utilizarea unor comportamente fizice ca răspuns la cerințe și așteptări micro- și macrosociale, și virtuală, atunci când individul își formează atitudini și convingeri ca răspuns al raportării la grupul de aderență.

Conceptul de alegere în momentul interacțiunii devine utilizabil dacă îndeplinește următoarele condiții:

1. autoritatea grupului și/sau a persoanelor cu care interacționează un individ nu este exprimată într-o formă centralizată, în care unul sau mai mulți indivizi trasează așteptările și comportamentele celorlalți;
2. diferențele de status economic și social nu produc în mod direct sau indirect forme de constrângere asupra membrilor grupului;
3. comunicarea și medierea informațiilor între persoane se realizează bidirecțional;
4. comportamentul, atitudinile și convingerile rezultate în urma interacțiunii au un grad redus de predictibilitate;
5. rezultatele interacțiunii se constituie într-un cadru atemporal, în momentul acțiunii sau într-o perioadă ulterioară. Cadrul atemporal este reprezentat de lipsa unui spațiu delimitat de timp, spre exemplu aderarea la un principiu, la o ideologie, la sensuri de interpretare etc. Timpul prezent și viitor este reliefat de utilizarea rezultatelor interacțiunii pentru formarea unor atitudini și comportamente de moment sau ulterioare.

A fi liber înseamnă a te expune la roluri și așteptări variate. Diversitatea asigură posibilitatea de a alege. În lipsa ei comportamentul devine predictibil și fără intenționalitate. Diversitatea nu implică opozabilitate, ci alternative de conduite, reacții și atitudini. În momentul în care se regăsesc stări și roluri contradictorii, alegerea ar implica o formă de constrângere asupra membrilor sau comunității.

Libertatea se exprimă într-o formă finită fără continuitate. Ea este reprezentată de un segment închis, de un proces de trecere între atitudinile, comportamentele și convingerile unui individ în decursul relațiilor, rolurilor și grupurilor la care aderă.

Structura conceptului de libertate cuprinde următoarele elemente (model ipotetic):

1. o alegere efectuată;
2. în cadrul unui grup restrâns sau a unei comunități extinse;
3. în urma utilizării unei forme de interacțiune (directă, indirectă);
4. ce oferă o predictibilitate redusă;
5. realizată în lipsa unei constrângeri;
6. cu privire la o acțiune prezentă, ulterioară sau atemporală;
7. prin expunerea la o diversitate neopozabilă principiilor adoptate de comunitate;
8. finalizată prin adoptarea unei atitudini, convingeri sau a unui comportament.

O ZI OBIȘNUITĂ ÎN PENITENCIAR

Contextul cotidianului: spațiul este configurat la minimum 6 metri pătrați și este dispus în forme variate de mărime; de la 5–6 până la 20–25 de persoane în aceeași incintă prevăzută cu o ușă metalică, gratii exterioare și interioare la geamuri, paturi din fier supraetajate în calupuri de câte 3, cu un spațiu sanitar, mobilier redus, cu posibilitatea de a beneficia de dispozitive radio-tv (maximum două în cameră, în prezent) și de un abonament la televiziunea prin cablu, 1–5 frigidere pentru buna depozitare și menținere a hranei primite din partea familiei sau a altor beneficiari, în timpul iernii un program de căldură, iar în timpul verii aerisire naturală prin deschiderea ferestrelor.

Centrul de referință pentru o persoană privată de libertate este desemnat de spațiul său intim, ce se limitează la patul și locul de depozitare al obiectelor personale. După delimitarea spațiului privat, aceasta își poate adapta în cameră un spațiu semiprivat, unde se poate asocia cu alți colegi, pentru a împărți activități în comun, cum ar fi servirea mesei, derularea unor activități recreative și de relaționare. Camera asigură o delimitare precisă între colegi și alte persoane din exteriorul ei. Segregarea este asigurată printr-o structură ierarhizată formal, prin desemnarea unui reprezentant al camerei, responsabil cu buna conviețuire și păstrare a unui mediu sanitar în anumite criterii (salubritate, ordine interioară), și informal, prin capacitatea unor indivizi de a fi identificați ca lideri sau ca persoane care pot exercita o formă de autoritate. Autoritatea informală poate varia în funcție de interesele de grup sau particulare ale persoanelor care doresc și exercită o formă de autoritate; elementele comune ale ierarhizării informale sunt redată cu precădere de identitatea virtuală formată în penitenciar (prestigiu, apartenența la grupuri infracționale), capacitatea de a dispune și de a gestiona resurse economice și, nu în ultimul rând, caracteristici fizice (înălțime, greutate, constituție fizică și, în anumite

condiții, vârsta). Pentru a exercita o formă de autoritate nu este necesară îndeplinirea simultană a celor trei factori menționați; extrapolarea unuia fiind suficientă pentru a capacita și a dispune de o formă de autoritate sau, într-un mod pragmatic, identificarea unei caracteristici apreciate pozitiv poate asigura în anumite limite dispunerea celorlalte. O persoană care a fost condamnată anterior sau care și-a format un prestigiu prin implicarea în cadrul unor acțiuni cu caracter violent ar putea să-și asigure un confort economic și să dispună de resurse peste media disponibilă. Totuși, în situații particulare, aceste caracteristici pot fi înlocuite cu succes de abilități de comunicare, inteligență, mediere sau, în cazuri excepționale, de o autoritate morală (reprezentanți ai unor culte religioase, politice, educaționale considerate modele culturale în spațiul exterior).

Camerele sunt interconectate printr-un hol îngust ce permite deplasarea simultană a două persoane. Un hol desemnează și delimitează o secție care poate fi compusă dintr-un număr de 3–12 camere (număr aproximativ) și este dotată cu telefoane. Secția poate cuprinde un club ce reprezintă un spațiu destinat activităților socio-educative, unde cadrele specializate sau anumiți profesioniști pot desfășura cursuri, calificări, concursuri sau unde persoanele private de libertate pot desfășura activități recreative, culturale, de manufacturare sau de creativitate (scrierea la revista cu circuit închis a penitenciarului, redactată de mână). În fiecare secție se regăsesc birouri ale cadrelor. Psihologi, asistenți sociali, educatori împart, de cele mai multe ori în număr de 2 sau 3, câte un spațiu alocat. O parte din aceștia au o conformație profesională militară și au parcurs ulterior cursuri de specialitate. În capătul holului, aproape de intrarea în secție, se regăsește o parte din personalul de la pază și protecție. 3–4 cadre supraveghează secția. De două ori pe zi efectuează apelul. Apelul reprezintă verificarea fiecărei camere în funcție de anumiți indicatori, de la igiena păstrată în cameră, până la observarea anumitor probleme existente.

Fiecare secție dispune de o curte de aer, un spațiu delimitat printr-un gard aflat în proximitate, unde persoanele private de libertate au posibilitatea de a desfășura activități în aer liber (alergat, exerciții fizice, discuții), într-un timp limitat în funcție de regimul desemnat. În exteriorul corpului de imobile destinat secțiilor, se regăsesc spațiile administrative, popota (pentru cadre), incinta amenajată pentru vizită, camera destinată vizitei conjugale (amenajată în perimetrul de pază în proximitatea unor secții), un parc amenajat pentru copii, destinat programelor de vizită între tați și copii, o bibliotecă și o secție de calculatoare, un spațiu de cult religios și diferite centre de pază (foișor, centru de verificare intrare-ieșire, control *terrorist*, intervenții rapide).

Aceasta este o descriere succintă a principalelor caracteristici regăsite în spațiul carceral studiat, care limitează, dezvoltă și favorizează adoptarea unor comportamente uzuale și particulare.

Vă rog să descrieți o zi obișnuită din viața dvs. în penitenciar:

6-6:30 trezirea, paturile, cafea/ceai, se face curățenia în cameră, la 7 apelul, după se deschid ușile – unii la aer, alții table-șah, la 11 suntem băgați în camere – masa de prânz, 14 se deschid ușile, alții merg la cursuri, intrăm în cameră 19:00 apelul, activitate interioară – TV, stingerea (S3, 44 ani, facultate, căsătorit, regim semideschis).

Te trezești la 7, pregătești camera de apel, intră majorul, te ceartă puțin, după aceea te mai odihnești, se deschid ușile, începe gălăgia, pe la 11 se închid ușile pentru masă, eu mă duc la muncă 8-10-12, ore depinde de nevoile lor (S5, 29 ani, facultate nefinalizată, necăsătorit, regim semideschis).

Foarte plictisitoare. Ne facem patul, igiena, „tron” după apel (pentru a nu crea o situație indezirabilă se utilizează closetele după apel), mai dormim, se deschid ușile, ne spălăm, ne îmbrăcăm, ne ducem la alții în cameră, table, șah, remi, discutăm, când discutăm despre afară ne simțim liberi, (discutăm) despre întâmplări din penitenciar (S19, 36 ani, 10 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

O zi obișnuită din viața unei persoane private de libertate în spațiul carceral ar putea fi descrisă ca fiind o rutină. O rutină stabilită instituțional prin regulamentul de ordine interioară (trasarea unor activități specifice pentru a asigura un minimum de igienă și a asigura un control relativ asupra activităților desfășurate în cameră), prin autoritatea exercitată de personalul angajat în penitenciar (aceștia pot stabili sarcini și cerințe specifice, în special în cazul în care persoana privată de libertate este înscrisă într-un program socio-educativ sau în cadrul unei activități lucrative), prin spațiul locativ limitat și totodată prin intermediul trăsăturilor sociale disponibile. Trăsăturile sunt interacțiuni mediate de: ierarhizare formală și informală între colegi de cameră, secție, unitate; de o capacitate de a sintetiza și conceptualiza informații; de starea de recidivă a celor implicați; de expunerea la mediul exterior (prin vizite și păstrarea unei legături cu membrii familiei sau cunoscuții); și de obiective privind continuitatea sau stoparea activităților pentru care au fost condamnați anterior.

În timp, rutina capătă aspecte ritualice. Condițiile și reglementările redau un proces ceremonial prin crearea unor forme tradiționale și prin formarea unei culturi specifice. Spațiul carceral își formează norme, valori, elemente lingvistice, conduite și interpretări proprii. Uneori acestea sunt situate în afara contextului legitim oferit de comunitatea extinsă (societatea, cadrul legislativ), dar, fără respectarea acestor tradiții, rolurile și așteptările reciproce (cadre și deținuți) ar conduce probabil la o destabilizare de fond a întreg sistemului, pentru că nu ar exista o continuitate. Tradițiile, chiar dacă s-au adaptat în zeci de ani, au fost promovate cu precădere de persoanele private de libertate, prin intermediul unei slabe supravegheri și a unei neimplicări din partea factorilor externi (atât societatea în ansamblul ei, cât și instituțiile responsabile), fapt ce a condus la o segregare nu doar fizică și limitată temporal, dar totodată a realizat o graniță socială și un rol social negativ, cel de *pușcăriaș*, care nu se șterge în momentul finalizării pedepsei.

Evadarea din cotidian

(*O zi mai puțin obișnuită*) Mă iau gândurile că nu are mâncare (cu referire la concubină) (S7, 29 ani, 10 clase, concubinaj, regim semideschis).

(*O zi mai puțin obișnuită*) Să te trezești odată că te muți, se poate întâmpla orice (S9, 39 ani, profesională, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

(*O zi mai puțin obișnuită*) Când ies la câte un curs, la o vizită (S14, 26 ani, 10 clase, necăsătorit, dosare cumulate, regim semideschis).

O zi mai puțin obișnuită în spațiul carceral implică în primul rând o detașare de rolul de *pușcăriaș*, *hoț*, *deținut*.

Detașarea poate fi realizată prin:

1. factori previzibili externi, comunicarea cu mediul social de proveniență (familia, prieteni, cunoștințe) sau al unor persoane din exterior (organizații caritabile, culte religioase, formatori profesionali etc.), prin intermediul unei interacțiuni directe (vizite, programe sociale) sau prin utilizarea unor mijloace de comunicare (telefon, corespondență poștală);

2. factori previzibili interni, prin asigurarea participării la o activitate educativă, lucrativă (în exteriorul penitenciarului) sau prin participarea la activități cu un grad redus de repetabilitate, organizate de către persoanele private de libertate;

3. factori imprevizibili externi și interni prin intermediul cărora identitatea de *hoț* este pentru o perioadă limitată de timp întreruptă.

Programele educative și structura de organizare a relațiilor stabilite pentru persoanele private de libertate ar fi recomandabil să țină cont de capacitatea lor de a se distanța de rolul și identitatea oferită în spațiul carceral. În măsura în care deținuții se vor identifica cu rolul atribuit, se vor crea așteptări antagonice.

Fără a scoate o persoană privată de libertate de sub auspiciile rolului desemnat de spațiul carceral, probabilitatea de a maximaliza comportamente prosociale, asociate cu mediul exterior, sunt scăzute. Păstrarea identității în cadrul unor comportamente programate prin intermediul activităților socio-educative va contura și va întări probabil rolul atribuit. Utilizarea aceluiași spațiu, acelorași resurse, acelorași oameni, care au posibilitatea de a sancționa, va conduce la un comportament disimulat prin care deținuții vor încerca să redea mecanic atitudini și interpretări fără a le trece printr-o formă de responsabilitate. Sunt deținuți și se conformează, colete care sunt așezate la locul lor și nu persoane sau identități umane asociate cu mediul exterior. Totuși, această interpretare prezintă vicii de aplicare. Considerarea și utilizarea unei identități diferite ar conduce la destrămarea culturală, de drept și de fapt, a instituției sociale formate. O variantă echilibrată, unde rolul și identitatea de *persoană privată de libertate* poate coexista cu o identitate socială diferită prin utilizarea unei referințe externe, într-o proporție mai mare, poate conduce la o optică diferită și la o relativă îmbunătățire a climatului punitiv atât pentru cei care exercită o formă de autoritate, cât și pentru cei supravegheați.

VIZITA

Vizita este un spațiu de tranzit între două lumi sociale diferite, mediate de comunitatea extinsă prin intermediul penitenciarului. Persoanele private de libertate au posibilitatea de a se expune informațiilor din exterior, oferite de proximitatea lor socială, în timp ce vizitatorii au posibilitatea de a menține o relație palpabilă cu aceștia. Ambele lumi, înainte și după aceasta, sunt destructurate. Pedepsa construiește artificial roluri și sintagme noi atât pentru rolurile familiale, profesionale și secundare ale deținutului, cât și asupra celor cu care acesta își formase relațiile. Relațiile se schimbă fundamental nu doar prin prisma imposibilității de a alege un spațiu fizic, temporal, pentru a consuma o identitate atribuită (de frate, soț, prieten, concubin), dar mai ales prin fixarea unei noi identități, o identitate secretă, care se exprimă doar în incinta spațiului carceral. În momentul vizitei, identitatea secretă participă pasiv pentru a putea dezvolta relații de suport între identitatea anterior formată și cei cu care ea comunică. Identitatea secretă se referă la totalitatea atributelor comportamentale, de limbaj, atitudinale, formate prin intermediul penitenciarului. Aceasta poate varia indiferent de procesul de etichetare din exterior și se poate exprima în grade diferite, în funcție de modul de *adaptare* la viața din penitenciar.

Mă sensibilizează la vizită. Uităm tot (indiferent cine vine – familie, prieten), uităm că suntem aici, (e) ca la o terasă. Când te anunță (gardienii despre vizită, chiar dacă știa anterior de programarea vizitei de la rudele sale) ai o bucurie, ai o nerăbdare. Trece foarte greu timpul (așteptând vizita). Ne pregătim, bărbierim, să ne vadă familia cât mai ok, să creadă că avem de toate, să nu-i facem să sufere (S19, 36 ani, 10 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

(Vizita) Cel mai bun lucru din viața penitenciarului. Relaxare totală, te simți în largul tău (S1, nu a oferit date socio-demografice).

Foarte bună. Ții legătura cu familia. Poți să-ți ții copiii în brațe. Uiți pe moment că ești la pușcărie (S18, 46 ani, 10+2 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

Putem să ne vizităm familia, copiii, vizita la masă e foarte bună, la închiși era greu (S7, 29 ani, 10 clase, concubinaj, semideschis).

Cea mai așteptată zi din săptămână (S13, 34 ani, facultate, divorțat, regim semideschis).

Bună, te ajută să menții legătura cu exteriorul. La telefon știi că e undeva unde nu poți ajunge (S5, 29 ani, facultate nefinalizată, necăsătorit, regim semideschis).

Modul în care se pregătesc persoanele private de libertate înainte de vizită poate indica elementul de vulnerabilitate. Aspecte și activități desfășurate într-un context exterior probabil nu și-ar fi regăsit aceeași cadență în penitenciar. Pe lângă argumente credibile de tipul „să arătăm bine, să nu-i facem să sufere” (S 19), totuși, elementul principal este reprezentat de o relație de suport care primează

asupra relației de familie, de prietenie, profesională etc. O parte din persoanele private de libertate învață să-și seducă vizitatorii pentru a se asigura de un sprijin din partea acestora pentru o perioadă cât mai mare de timp.

Persoanele care au experimentat un regim de securizare mai restrictiv (închis, de maximă siguranță) apreciază într-o proporție mai mare condițiile din timpul vizitei, în comparație cu cei care nu au experimentat alt regim unde vizita se defășura cu un dispozitiv de separare. Scoaterea dispozitivului de separare prin accederea la un regim mai puțin restrictiv apropie deținutul de libertate.

Roluri principale ale vizitei:

1. Menține o formă directă de interacțiune cu familia.
2. Asigură suport economic persoanelor private de libertate.
3. Fidelizează și accentuează rolurile sociale atribuite anterior intrării în penitenciar.
4. Creează o legătură de moment cu mediul exterior printr-un schimb de informații.
5. Gestionează și asigură o organizare socială a familiei sau a grupului de proveniență.

Roluri secundare ale vizitei:

1. Motivează persoana privată de libertate să se înscrie în programe ocupaționale pentru a beneficia de recompense și a se elibera înainte de termenul stabilit.
2. Oferă o securitate fizică persoanei private de libertate în penitenciar.
3. Oferă prestigiu persoanei private de libertate în cadrul camerei, în măsura în care aceasta va dispune de anumite bunuri (alimente, haine, bunuri de uz general).
4. Favorizează menținerea sau schimbarea comportamentelor anterioare adoptate de către deținut. În măsura în care structura socială se schimbă, acesta va avea posibilitatea fie de a-și continua activitățile infracționale, fie de a urma căi legitime. Acestea pot varia în funcție de obiectivele grupului de referință al persoanelor care îl vizitează (familie, prieteni, membri ai unui grup profesional, religios, sportiv etc.)
5. Permite și favorizează realizarea unor schimburi economice și de bunuri între persoanele private de libertate.

Efecte negative ale vizitei:

1. Crearea unor legături slabe, disimulate, între vizitatori și vizitați, prin raportarea și adaptarea persoanei private de libertate la starea de vulnerabilitate în care se regăsește.
2. Crearea unui spațiu greu controlabil privind introducerea de obiecte interzise.

3. Supunerea persoanelor vizitatoare la constrângeri de ordin fizic și psihic atât prin intermediul controlului terorist, cât și prin presiunile exercitate de către persoanele private de libertate.

4. Implicații de ordin psihosocial asupra minorilor care participă.

5. Costuri economice efectuate de vizitatori.

FAMILIA

Familia este singurul subiect abordat în cadrul studiului, pentru care, la nivel de opinie, a existat un consens. Familia este *totul*, este principala formă de referință și de conexiune cu exteriorul.

Ce reprezintă familia pentru dvs.? Ce considerați că ar trebui să facă familia pentru dvs. în timpul perioadei de privare de libertate?

Totul. Îmi doresc foarte mult să ajung să-mi ajut mama. Tata a luat-o pe un drum greșit; (familia) cam face tot, mă ajută foarte mult (S4, 23 ani, concubinaj, regim semideschis).

Tot. Să mă susțină mai mult (material și moral). Să mă încurajeze, să-mi ridice moralul (S8, 48 ani, liceu, divorțat, regim semideschis).

În momentul de față mi-am dat seama că e totul acum. Să fie ei puternici, să aibă tot, să nu se chinuie să muncească pentru mine. Chiar dacă nu mă căutau, nu aveam nimic să le reproșez (S14, 26 ani, 10 clase, necăsătorit, mandate contopite, regim semideschis).

Totul, mai ales acum că îmi acordă timpul respectiv, îmi dau o a doua șansă. Să țină legătura cu mine și să vină la mine. Dacă nu ar veni la mine cred că mi-aș schimba comportamentul, mai nervos, agitat (S19, 36 ani, 10 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).

Legătura cu părinții se întoarce, la nivel simbolic, la timpul copilăriei, la o dependență fizică, emoțională, unde rolurile și așteptările erau stabilite de către părinți sau de către modelul de autoritate urmat. În lipsa unei vieți sociale paralele (profesionale, apartenența la un grup secundar), soția, copiii devin, în forme variate, centre simbolice de cult și de venerare.

Așteptările sunt mari. Mediul exterior, prin intermediul vizitei, exercită o presiune asupra persoanei private de libertate, pentru a favoriza o eliberare condiționată înainte de termen. Pentru a putea beneficia de clemența justiției, aceasta are nevoie să dea dovadă de *îndreptare*. Discuțiile din timpul vizitei cuprind deseori sintagme de tipul: „Fii cuminte”, „Fii ascultător”, „Nu te certa” și „Nu fă probleme”, în special în rândul tinerilor sub 30 de ani. Sacrificiile efectuate de familie sunt considerabile: bani, mâncare, deplasare, adaptarea propriului program, acceptarea faptelor comise și acceptarea rolului social anterior condamnării. Persoanele private de libertate au menționat, înțeles și exemplificat sacrificiile efectuate de familie. Pentru cei din penitenciar familia reprezintă, cel

mai probabil, singurul suport economic, afectiv și moral. Dar poate mai importante decât acest suport sunt planurile și obiectivele centrifugate în jurul lor. Fără raportarea la o familie, viața socială trăită după eliberare prezintă șanse scăzute de adaptare, în lipsa altor alternative.

AȘTEPTĂRI ȘI OBIECTIVE DUPĂ ELIBERARE

Ce așteptări și obiective aveți după eliberare?
<i>Viața mea s-a schimbat radical. Am avut iluzia că depind de alții, dar depind de mine. Viața e frumoasă, are și alte căi (S9, 39 ani, profesională, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).</i>
<i>Să stau cu familia mea mai mult, să plec într-un concediu. Să fiu singur cu familia, simt nevoia... asta mă ține liniștit aici (S6, 44 ani, liceu, căsătorit, condamnări anterioare, regim semideschis).</i>
<i>Mi-am distrus viața. Sper să o iau de la capăt (S13, 34 ani, facultate, divorțat, regim semideschis).</i>
<i>Să-mi întemeiez o familie. Să fac copii. La arest concubina era însărcinată și a făcut avort spontan (S19, 36 ani, 10 clase, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).</i>
<i>Să-mi iau copilul de la Protecție. Să merg la Barcelona, să cer alocația pentru copil. Am unul născut în Spania, altul în Italia (S23, 35 ani, 2 clase, căsătorit, condamnări anterioare, regim semideschis).</i>
<i>Vreau să vând tot și să mă stabilesc în altă parte. Numai corupți! Pentru că sunt recidivist m-au arestat! (S24, 37, profesională, concubinaj, condamnări anterioare, regim semideschis).</i>

Obiectivele precizate de persoanele intervievate conduc predominant la o stare și structură socială avută anterior perioadei de exercitare a pedepsei. Fie că obiectivele acestora desemnează aspecte prosociale, de tipul accederii la resurse economice prin mijloace legitime, redobândirea relațiilor intrafamiliale, evitarea revenirii în spațiul carceral, fie că acestea sunt identificate de continuarea și diversificarea carierei infracționale, penitenciarul reprezintă un filtru al propriilor așteptări, un spațiu de slăbire a legăturilor și o decădere a identității sociale.

O PERSPECTIVĂ DIN EXTERIORUL MEDIULUI PENITENCIAR

O relație de criminalitate este compusă prin concurența simultană a mai multor elemente, roluri și instituții sociale. În primul rând este necesară existența unui spațiu delimitat social de aspecte legislative prin care să fie desemnate specific comportamentele dezirabile și cele care sunt condamnabile. În acest spațiu un individ sau un grup de invidizi aderă la un comportament cuprins de lege care

produce un prejudiciu unei victime. Prejudiciul este produs atât în raport cu societatea prin destabilizarea unor roluri trasate cât și prin destabilizarea spațiului de proximitate socială a victimei. În lipsa unuia dintre aceste elemente natura criminologică a unei acțiuni nu poate fi stabilită. Fără existența unei delimitări specifice un comportament nu poate fi trecut prin filtrul legislativ; crearea unui prejudiciu, în lipsa precizării unei responsabilități a unui grup sau a unui individ, nu permite o culpabilizare, iar inexistența unui prejudiciu nu poate clarifica o relație dintre o victimă și un agresor.

Instituțiile de exercitare a controlului pedepsei reprezintă în primul rând prejudicierea societății și nu a victimei. În acest context, spațiul penitenciar reprezintă concentrarea maximă de putere pe care un stat o poate exercita asupra indivizilor ce-l formează. Rolul principal al penitenciarului din perspectivă socială este reprezentat de neutralizarea pentru o perioadă nedeterminată de timp a elementelor ce pot afecta stabilitatea și ordinea. Neutralizarea este posibilă prin slăbirea legăturilor sociale stabilite anterior, prin decăderea rolurilor sociale anterior formate, prin trasarea unui rol generalizat: acela de *a fi deținut*, prin incapacitarea individului pedepsit de a decide asupra propriului corp și prin privarea spațiului intim. Orice alt rol devine un element secundar disponibil și limitat de resursele alocate și de politicile adoptate, la nivel global, de către stat și la nivel comunitar de către instituția în sine, prin exprimarea factorilor decidenți.

Aici e iadul pe pământ. Invidie. Șmecherii pot să fie cuminți doar prin raport. Nu se gândește că ești om și nu animal [Cu referire la unele persoane angajate în sistemul penitenciar] (S6, 44 ani, liceu, căsătorit, condamnări anterioare, regim semideschis).

Penitenciarul este o reflecție a comportamentelor sociale care nu se pot adapta în societate și, într-o proporție mult mai redusă, a celor care implică încălcarea codului penal. În funcție de evoluția societății din perspectiva principiilor de conceptualizare a umanității și de formarea unor noi tehnologii de supraveghere, monitorizare și control, obiectivele actuale vor continua procesul de înlocuire a spațiului carceral cu metode alternative. Atât timp cât majoritatea infracțiunilor implică un puternic caracter social, închisoarea, în forma actuală, își va pierde spațiul, identitatea și mijloacele de coerciție în detrimentul unor măsuri alternative specifice într-o perioadă extinsă de timp.

DIRECȚII DE RECOMANDĂRI INSTITUȚIONALE ȘI LEGISLATIVE

Orice sistem este perfectibil prin natura obiectivelor stabilite, a resurselor materiale, umane și informaționale de care dispune. În urma realizării studiului au putut fi identificate o serie de propuneri care să respecte în parte rolul, funcțiile, principiile de drept și obiectivele instituționale asumate:

1. favorizarea interacțiunii fizice și a comunicării între persoana privată de libertate și grupul de suport (soț, soție, mamă, tată, concubin(ă), copii, prieteni și alți vizitatori). Familia și grupul de referință reprezintă principalul factor de reinserție în comunitatea extinsă. Orice măsură care favorizează menținerea și aprofundarea relațiilor cu mediul exterior poate conduce la diminuarea recidivei și la o reintegrare într-un timp mai scurt în comunitate;

2. alte măsuri au în vedere îmbunătățiri de ordin logistic:

- a. externalizarea programelor socio-educative;
- b. reprezentarea și informarea persoanelor private de libertate;
- c. reprezentarea victimei în procesul de eliberare condiționată;
- d. securizarea și stimularea unui comportament adecvat al persoanelor private de libertate față de lucrătorii din mediul penitenciar.

BIBLIOGRAFIE

1. ARSENESCU, ȘTEFAN (1905). *Sistemul penitenciar și studiu asupra închisorilor din România*. Teză pentru licență, Școala Superioară de Științe de Stat, Universitatea din București. București: Tipografia Aurora.
2. BANCIU, DAN (2007). *Sociologie juridică*. București: Editura Lumina Lex.
3. BANCIU, DAN (2005). *Crima și criminalitatea. Repere și abordări juris-sociologice*. București: Editura Lumina Lex.
4. BANCIU, DAN (1992). *Control social și sancțiuni sociale*. București: Editura Hyperion.
5. BASILIADE, GEORGE (2006). *Criminologie comprehensivă*. București: Editura Expert.
6. CHELCEA, SEPTIMIU (2004). *Inițiere în cercetarea sociologică*. București: Comunicare.ro.
7. COYLE, ANDREW (2005). *Understanding prisons*. London: Open University Press, p. 104–132;
8. Comisia Europeană (2011). *Rapport au Gouvernement de la Roumanie relatif à la visite effectuée en Roumanie par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT)*. [Online] Disponibil pe <http://www.cpt.coe.int/en/states/rom.htm> [Accesat la data de 15 august 2014].
9. DOBRICĂ, PETRONEL (2010). Viața cotidiană în închisoare. Putere, ierarhii sociale, sexualitate, „Sociologie românească”, 8 (3), p. 24–38.
10. FOUCAULT, MICHEL [1975] (2005). *A supraveghea și a pedepsi: Nașterea închisorii*. Trad. din lb. franceză, postfață și note de Bogdan Ghiu, ed. a 2-a. Pitești: Paralela 45.
11. GOFFMAN, ERWING [1957] (2004). *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*, traducere de Anacona Mîndrilă, Iași: Editura Polirom.
12. Legea nr. 286/2009 privind Codul penal, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 510 din 24 iulie 2009.
13. Legea nr. 187/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal. „Monitorul Oficial” nr. 757 din 12 noiembrie 2012.
14. Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal. „Monitorul Oficial” nr. 514 din 14 august 2013.
15. Regulament de aplicare a Legii nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal. Proiect lansat în dezbateră publică emis de Ministerul Justiției în data de 3 februarie 2014.
16. STĂNIȘOR, EMILIAN (2004). *Universul carceral*. București: Editura Oscar Print.
17. STĂTESCU, ȘTEFAN (1895). *Câteva cuvinte asupra regimului nostru penitenciar*. București: Tipografia Gutenberg.

REPREZENTAREA MEDIATICĂ A DIASPOREI ÎN CONTEXT ELECTORAL: IDENTITĂȚI DISCURSIVE ȘI FORME DE ANGAJAMENT

CAMELIA BECIU*

ABSTRACT

THE ROMANIAN MEDIA REPRESENTATION OF THE DIASPORA IN AN ELECTORAL CONTEXT: DISCURSIVE IDENTITIES AND FORMS OF COMMITMENT

The article looks at the media representation of the diaspora in the context of the presidential elections in Romania, in 2014. In a voting situation, how are the discursive construals of the diaspora reconfigured and how is the public problem of intra-EU migration redefined? Within the frame of a critical discourse analysis, the study examines the media representation of the diaspora and of the public from the perspective of discursive strategies specific to identity construction in the contexts of action at a distance: *distance-proximity* strategies and, correspondingly, *inclusion/exclusion* strategies, as well as the configuration of particular *forms of commitment*. The corpus consists predominantly of political talk shows on two television channels specialized in news broadcasting and political commentary, but different in terms of practices of mediation of the political sphere. The study shows that certain representations of migrants, which have been naturalized over the years, continue to be reproduced in the political and media sphere, but, in an electoral context, they are differently constituted, especially as regards the migrants' agency.

Keywords: migration, diaspora, public space, discourse, media representation, active public.

1. CONTEXTE ȘI PREMISE DE CERCETARE

Campaniile pentru alegerile prezidențiale din România din 2009 și din 2014 au pus în evidență o anumită tendință în ceea ce privește formarea agendei

* Universitatea din București, Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării; Institutul de Sociologie al Academiei Române (Laboratorul „Sociologia comunicării și a spațiului public”), Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România; e-mail: beciu@insoc.ro.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVII, nr. 3–4, p. 243–260, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

electorale. Astfel, dezbaterile electorale a fost dominată, mai ales în cel de-al doilea tur al campaniei, și de teme care s-au conturat „în situație”, pe parcursul derulării campaniei. O astfel de *agendă emergentă* (Beciu, 2014), urmare a unor evenimente punctuale din campanie și mai puțin a unor dezbateri acumulate în timp, poate influența atât acțiunea electorală a candidaților, cât și practicile media, inclusiv modul în care electoratul își formează o cunoaștere și o poziționare față de candidați. Unul dintre evenimentele care avea să declanșeze dezbateri intense în campania prezidențială din 2014 și care va fi transformat de media într-o temă de agendă electorală, a fost „votul diasporei”, respectiv, faptul că românii din străinătate nu au putut vota în condiții optime din cauza unei organizări deficitare a votului. Evenimentul s-a produs cu ocazia primului tur de scrutin, când s-a constatat că un număr semnificativ de alegători din străinătate au întâmpinat dificultăți în a-și exercita dreptul la vot (numărul secțiilor de votare a fost insuficient raportat la numărul votanților, s-au format cozi foarte mari la secțiile respective, erori semnalate pe listele de vot ș.a.). Media, clasa politică reprezentând opoziția, precum și opinia publică (inclusiv românii din străinătate) au denunțat această situație, atribuind responsabilitatea politicianilor aflați la guvernare și în primul rând primul ministru Victor Ponta, candidat totodată la funcția de președinte. Ca atare, în cel de-al doilea tur al campaniei, media (posturile de televiziune, presa, rețelele sociale) avea să atenționeze constant asupra riscului ca situația să se repete în cazul în care guvernul nu va interveni prompt. Trebuie însă precizat că această temă a fost dezvoltată atât de către presa și posturile de televiziune defavorabile candidatului puterii, cât și de către posturile de televiziune considerate echidistante¹. Mai mult, tema votului diasporei avea să devină centrală inclusiv în cadrul dezbaterilor televizate din cel de-al doilea tur al campaniei, fiind una dintre temele de atac utilizate de cei doi candidați rămași în cursa electorală. Klaus Iohannis, în calitate de candidat al opoziției, va susține faptul că românii din străinătate au fost în mod deliberat împiedicați să voteze, dată fiind ponderea votului lor, în timp ce Victor Ponta va considera că este vorba de o temă politizată, subliniind totodată că oponentul său nu cunoaște de fapt problemele românilor care muncesc în străinătate și nici nu a inițiat contacte cu aceștia. În zilele premergătoare votului, „votul diasporei” va ocupa, practic, toate edițiile informative, iar posturile de televiziune (media favorabilă opoziției) vor concepe ediții speciale cu rol de interpelare a decidenților, în timp ce presa și rețelele sociale vor acoperi constant reacțiile politicianilor și ale românilor din străinătate pe această temă. Media va produce, așadar, un întreg dispozitiv de conectare a publicului național la votul românilor din străinătate. Particularitatea acestui dispozitiv constă în mediatizarea în timp real, „acum și aici”, a reacțiilor unor

¹ Avem în vedere mai ales posturile de televiziune private profilate pe informații și dezbateri politice. În ultimul deceniu, mediatizarea temelor politice în România se caracterizează, printre altele, și prin practici televizuale indicând o poziționare asumată din partea unora dintre posturi, pro și contra puterii (Beciu, 2013).

români din străinătate, votanți și martori în același timp la funcționarea defectuoasă a secțiilor de vot. Televiziunile au combinat practici specifice (duplex, relatări de la fața locului, interviuri, dezbateri ș.a) cu altele care potențau încărcătura dramatică a evenimentului (videoclipuri) și cu preluarea diverselor reacții *via* Facebook. S-a pus astfel în evidență imaginea unui electorat mobilizat (în țările de destinație ale românilor, în societate) și solidar (o solidaritate la distanță, care a funcționat în ambele sensuri: românii din străinătate, decizi să-și exercite dreptul la vot dincolo de impedimente, și românii „din țară”, militând pentru o prezență masivă la vot).

În campania pentru alegerile prezidențiale din 2014 media a construit electoratul ca un actor colectiv care își asumă o voce civică în vederea desfășurării corecte a votului. În campaniile electorale se privilegiază, de regulă, electoratul ca expresie a unei anumite intenții de vot, așadar, construit statistic prin intermediul sondajelor de opinie. Se adaugă la aceasta diverse figuri ale electoratului construite discursiv și avem în vedere aici modurile în care candidații și jurnaliștii evocă în varii situații „ce așteaptă românii” de la politicieni și cum ar putea evolua comportamentul electoral în materie de participare la vot și de opțiune pentru un candidat sau altul. Or, în campania din 2014 media a legitimat în primul rând imaginea unui electorat activ, respectiv, conectat (la media socială, la presă și televiziuni) și angajat, din perspectiva valorilor cetățeniei, în desfășurarea campaniei electorale ca practică democratică.

S-au configurat două reprezentări mediatice ale electoratului activ: prima, electoratul diasporic și cea de-a doua, așa-numitul „electorat Facebook” (acesta din urmă simbolizând, printre altele, și liantul social între românii care lucrează în străinătate și românii din țară). Mai mult, evaluările ulterioare legate de rezultatul votului au introdus – reducător – argumentul potrivit căruia victoria candidatului Klaus Iohannis în alegeri s-ar explica prin votul celor care au fost mobilizați *via* Facebook. Treptat, s-a legitimat – discursiv – în spațiul public nu numai o explicație a votului, ci și o reprezentare a electoratului sub forma unui actor colectiv *online*. În 2016, la doi ani de la derularea campaniei prezidențiale și de la victoria electorală a candidatului Klaus Iohannis, președintele în funcție este interpelat de opinia publică, ca urmare a unei declarații controversate². Media va relata pe larg despre faptul că președintele este pe cale să-și piardă „electoratul Facebook”, pe pagina de Facebook a președintelui diminuându-se considerabil numărul de susținători. Așadar, în imaginarul colectiv se va consolida reprezentarea unui electorat activ *online* care a contribuit la victoria candidatului, inclusiv la legitimarea președintelui în perioada care a urmat campaniei electorale.

² În februarie 2016 presa semnalează faptul că peste douăzeci de mii de utilizatori și-ar fi retras *like*-ul (îmi place) dat paginii oficiale a președintelui în funcție, Klaus Iohannis, ca urmare a unei declarații controversate a acestuia, referitoare la acțiunile unei instituții. Media a comentat intens evenimentul, utilizând termeni precum „generația Facebook”, „electoratul Facebook” sau „publicul Facebook” (sursa: „Adevărul”, 18 februarie 2016).

Pornind de la acest context, propunem o analiză despre construcția televizuală a diasporei și a electoratului în campania pentru alegerile prezidențiale din 2014. Vom evidenția ce elemente noi intervin în reprezentarea mediatică a diasporei, comparativ cu unele *pattern*-uri mediatice dezvoltate în timp (tema diasporei a devenit o problemă publică în România). Raportăm astfel studiul de față la cercetări anterioare despre construcția mediatică a migrației în relație cu formarea „noii diaspore” și la modul în care au evoluat în timp vizibilitatea actorilor migrației și modul de a problematiza migrația intra-UE în sfera politico-mediatică. Analizăm construcția reprezentărilor mediatice într-un context de hiperconectivitate, care presupune integrarea noilor medii în sfera televizuală.

Structurăm studiul pornind de la următoarele întrebări de cercetare: Ce tipuri de reprezentări a instituit media despre românii care muncesc în țările UE, în contextul campaniei prezidențiale din 2014? În situația specifică a votului, cum se reconfigurează reprezentările deja formate în alte contexte, dată fiind problema publică a migrației intra-UE în spațiul public mediatic din România? Ce tipuri de strategii de incluziune/excluziune pot fi identificate în construcția reprezentărilor mediatice despre migranți? Și deci, cum se manifestă la nivelul discursului mediatic dialectica proximitate-distanță în raport cu „celălalt”? Nu în ultimul rând, cum influențează integrarea noilor medii construcția unui public angajat față de tema votului diasporei și în general față de problema migrației economice? Legat de această ultimă întrebare de cercetare, trebuie menționat că posturile de televiziune au integrat diverse resurse *online* (*Facebook*, tehnologie mobilă, *youtube* ș.a.) în formatele lor mediatice. Convergența mediatică (între mediile tradiționale și noile medii) se manifestă și prin utilizarea mediului *online* ca resursă de legitimare a discursului televizual.

În prima parte a studiului de față delimităm cadrul teoretic, pornind de la două concepte esențiale în analiza discursului mediatic: *reprezentarea mediatică* și *publicul activ*. Cea de-a doua parte a studiului prezintă *design*-ul empiric și metodologic al cercetării și pe această bază sunt evidențiate practici televizuale de reprezentare a diasporei și a electoratului sub forma unui public angajat. Studiul relevă în primul rând faptul că se mențin reprezentările naturalizate, în timp, în sfera politico-mediatică, referitoare la românii plecați la muncă în țările europene, dar, în context electoral, aceste reprezentări sunt construite diferit, mai ales în ceea ce privește agentivitatea actorilor sociali (*agency*). În al doilea rând, reprezentările mediatice trebuie corelate și cu o reliefare a jurnalismului politic interpelativ în sfera televizuală din România.

2. REPREZENTĂRILE MEDIATICE – ELEMENTE TEORETICE

În teoria critică a discursului și în studiile culturale se studiază, printre altele, modul în care se formează și circulă *discursurile dominante* și instituirea prin limbaj a unor relații de putere. Reprezentările indică din acest punct de vedere

construcția – prin limbaj și discurs – a unor atribute ale evenimentelor și actorilor, care pot conduce spre o anumită înțelegere a realității, putând genera anumite raporturi de putere. Orgad (2012) remarcă în acest sens că „orice reprezentare este, inerent și inevitabil, o construcție, o descriere selectivă și specifică a unor elemente ale realității, care, întotdeauna, generează anumite semnificații și le exclude pe altele” (20). Potrivit lui Hall, unul dintre autorii fondatori ai conceptului de reprezentare ca mecanism discursiv, „reprezentările fac legătura, pe de-o parte, între semnificații și limbaj și, pe de altă parte, între acestea din urmă și cultură” (Hall, 2013). Altfel spus, discursurile construiesc reprezentări ale evenimentelor, iar pentru aceasta sunt utilizate anumite practici discursive (un tip de limbaj, structuri lexicale și retorice, tipuri de argumente sau de evaluare, anumite imagini și scene etc.). Rezultă astfel niște *descrieri semnificante* – moduri de a fi și de a acționa ale actorilor, precum și atribute ale evenimentelor și fenomenelor.

Reprezentările introduc raporturi de putere în comunicare tocmai pentru că pot legitima *categorii* de actori (și deci identități) și fixa *frontiere simbolice* între „noi” și diversele forme de alteritate. De exemplu, prin alegerea strategică a unor cuvinte (Van Dijk numește această strategie „lexicalizare”), a unor „voci” (actorii care dobândesc sau nu vizibilitate, prin citarea lor în varii forme) sau a unor circumstanțe/contexte în care sunt prezentați actorii, pot fi definite categorii de actori, roluri și, nu în ultimul rând, semnificații ale acțiunii acestora. Aplicat la sfera mediatică, conceptul de reprezentare este utilizat în analiza critică a discursului mediatic (Fairclough, 2003, Richardson, 2007) pentru a demonstra *puterea mediei* (Couldry, 2000), respectiv, concentrarea de către instituțiile mediatice a unei puteri simbolice, care se traduce în primul rând prin capacitatea de a legitima o anumită înțelegere a evenimentelor și problemelor, așadar, de a „construi realitatea” (deopotrivă prin reprezentări factuale și ficțiuni credibile)” (p. 4). Discursurile mediei pot fi astfel considerate ca fiind „implicit ideologice” (Burroughs, 2015, 166). Pentru unii autori (Matheson, 2005, 6), media acționează asemenea unei „structuri ideologice”, definind realitatea pe baza unor afirmații de autoritate, recurgând la strategii de naturalizare a interpretării evenimentelor (evaluările sunt prezentate ca „de la sine înțelese”, consensuale) și combinând limbajul (semi)specializat cu o cunoaștere comună.

O serie de abordări atrag atenția asupra faptului că puterea mediei nu ar trebui redusă la „textul mediatic” (articole de presă, formate televizuale, formate media *online* etc.) și la situația propriu-zisă de receptare, ci și la influența – pe termen lung, difuză – pe care o are media asupra actorilor sociali și a practicilor acestora în viața cotidiană și în spațiul public. Couldry amintește în acest sens că „puterea mediei se reproduce prin toate detaliile legate de acțiunile actorilor sociali (inclusiv membri ai audienței) și de ceea ce ei comunică” (2000, 4). Cercetări recente referitoare la *procesul mediatizării* (Altheide, 2013, Block, 2013) relevă influențele reciproce din perspectiva relației dintre *media* și *practicile actorilor sociali* în *viața cotidiană/publică*. Aceste influențe sunt studiate în contexte de afirmare identitară,

de participare politică, implicare în acțiuni comunitare și, în general, în situațiile în care actorii sociali (re)construiesc în interacțiuni anumite noțiuni, idei sau practici.

Altfel spus, se evidențiază faptul că efectele mediei asupra publicului sunt non-lineare (Livingstone, 2009), influența mediei se manifestă „în toate sferele societății și în viața socială” (Mazzoleni, 2008 *apud* Block, 2013) și, ca atare, nu ar trebui reduse doar la contextul propriu-zis al receptării. În schimb, media e considerată ca acționând într-o „rețea complexă de interacțiuni simbolice” (Block, 2013, 261), implicând interdependența dintre media, sfera politică și public/actorii sociali. În cadrul acestei paradigme, se studiază, printre altele, resemnificarea unor reprezentări mediatice în cadrul interacțiunilor cotidiene, prin modul în care actorii sociali comunică despre subiectele politice.

Relevante sunt însă și reprezentările mediatice ale evenimentelor și actorilor care au la bază practici discursive instituite în sfera vieții cotidiene. Unii autori, precum Paddy Scannell (1989) sau Roger Silverstone, consideră că media contribuie la o „resocializare” a publicului cu practicile vieții cotidiene, iar mai recent, Papacharissi (2010, 46, 142) remarcă faptul că vizibilitatea mediatică a sferei vieții private a modificat sensibil înțelegerea noastră asupra acestei sfere; corespunzător, potrivit aceleiași autoare, noile medii redefinesc în forme specifice raportul public-privat, mediind o pluralitate de spații deopotrivă *publice și private*). Un mecanism discursiv frecvent folosit de media în legitimarea unui mod de înțelegere a evenimentelor constă în reprezentarea mediatică a publicului. Media instituie prin practici specifice diverse figuri ale publicului, ca parte a dispozitivului mediativ. În lucrarea lor fondatoare despre televiziune și emisiunile de dezbatere, Livingstone și Lunt (1994) subliniază că „mass-media construiește un rol pentru omul obișnuit care participă la discuția publică, un rol care influențează modul în care înțelegem publicul, respectiv, ca cetățean, consumator, client, problemă socială, individ sau colectivitate. Discuția publică mediatică orientează așteptările noastre în legătură cu dezbaterile din societate, precum și modul în care înțelegem regulile și scopurile acestor dezbateri, având influență inclusiv asupra competențelor noastre de participare” (1994, 5).

Unele abordări teoretice analizează formarea și evoluția unor practici mediatice prin care se conferă vizibilitate publicului ca instanță nu doar de receptare, ci și de producere a discursului mediativ: de la teoriile care discută conceptul de *public activ* sau „participant activ la programele televizuale” (Livingstone, Lunt, 1994) în relație cu „democrația ca structură de participare” (Couldry, Livingstone, Markham, 2007, 8), la teoriile semio-discursive (Charaudeau, 2005; Soulages, 2007) potrivit cărora media, prin formate specifice, instituie *prezența* explicită sau implicită a publicului ca parte a unui *imaginar mediativ* referitor la dezbaterile publice în societate și, în particular, la raportul media-public; de la teoriile care aduc în atenție medierea unei etici publice prin modul în care dispozitivele mediatice construiesc vizibilitatea evenimentelor și a „suferinței la distanță” (sintagma lui Boltanski) și, corespunzător, a unui *public*

angajat (Chouliaraki, 2008), la cele care discută noile forme mediatice de mobilizare a publicului activ și de mediere a cetățeniei ca practică culturală (*cultural citizenship*) *via* noile medii (Jenkins, 2006, Wu, 2012); sau, pe aceeași linie, cele care se interesează de reprezentarea mediatică a unui *public transnațional*, pornind de la evenimente la distanță cu impact global, care activează un imaginar individual și colectiv despre „noi” în relație cu „ceilalți” și cu posibile realități (Orgad, 2012).

Dacă, în anii nouăzeci, o primă generație de cercetări pune accentul, așa cum am văzut, pe reprezentarea unui public care participa efectiv sau simbolic la emisiune, atribuindu-i-se un rol/un statut, ulterior, în cadrul altor curente de cercetare, se va insista asupra relației dintre discursul mediatic și potențialele forme de angajament pe care acesta le poate produce în rândul publicului. Literatura recentă examinează în ce măsură formatul mediatic (al unei știri, *talk-show* etc.) mediază o *postură angajantă* pentru public, adică poate activa o *disponibilitate etică* sau civică a telespectatorului în legătură cu evenimentul sau problema în jurul căruia/căreia se relatează/se dezbate. Cu alte cuvinte, reprezentarea *telespectatorului cetățean* este considerată a fi constitutivă formatului mediatic și ține, așadar, de întreaga articulație a formatului și, într-o oarecare măsură, de un proiect sau o alegere a realizatorilor, în ceea ce privește medierea *prezenței* telespectatorului la eveniment (a se vedea în acest sens cercetările recente care operează cu conceptul de *media witnessing*, adică medierea unui mod de a fi martor la eveniment – Frosh, Pinchevski, 2011). Pe linia acestor abordări, discuția despre „efecte” sau „influența mediei” este mai degrabă orientată spre medierea unei posturi a publicului care recunoaște necesitatea unei acțiuni (acțiune care poate, desigur, deveni efectivă în anumite condiții). Pornind de la acest context de cercetare, analizăm mecanismele discursive prin care media a transformat un eveniment la distanță (votul diasporei) într-o formă de angajament și acțiune colectivă. Un astfel de mecanism este reprezentarea mediatică a publicului ca instanță angajată.

3. CORPUS ȘI ELEMENTE METODOLOGICE

Operaționalizăm, din analiza critică a discursului, conceptul de *reprezentare* (a actorilor și evenimentelor) (Fairclough, 2003), pentru a evidenția statutul care li se atribuie actorilor sociali prin legitimarea unor categorii (de apartenență, morale, evaluative etc.) și raporturi de putere. Utilizăm unele elemente metodologice pornind mai ales de la modelul lui Ruth Wodak (2002, 2010), cu aplicație la analiza diverselor contexte de construcție identitară și de raportare la alteritate, unul dintre aceste contexte fiind migrația.

Instrumentul de cercetare include **1. strategii**, **2. mijloace de realizare lingvistică** a acestora și **3. criterii de interpretare** a datelor obținute.

Am reținut următoarele tipuri de strategii în construcția reprezentărilor mediatice: *a. strategii referențiale* sau dimensiunea „desemnarea actorilor”, respectiv, structuri lingvistice prin care sunt desemnați românii care lucrează în țările europene precum și alți actori sociali; pot fi astfel legitimate categorii de apartenență – prin utilizarea unor elemente de limbaj care indică o categorizare, de tipul pronumelor, metaforelor, sintagmelor; *b. strategii predicative* (Wodak, 2010), attribute ale actorilor/ale acțiunii acestora în circumstanțele specifice ale evenimentului dat; *c. strategii de problematizare*, prin care evidențiem recontextualizarea evenimentului „votul diasporei” și a semnificației acestuia; evenimentul și actorii acestuia sunt situați în contextul unei dezbateri mai largi, implicând probleme de interes public (de exemplu, problema migrației) sau probleme de interes strategic (de exemplu, comportamentul electoral al diasporei și implicațiile votului acesteia). Desigur, problematizarea unui eveniment include și reprezentări ale actorilor sociali, anumite tipuri ale lor, astfel încât să se poată argumenta în favoarea unei anumite definiții a interesului public sau a unor consecințe care ar putea deveni de interes public. Fairclough (2003) distinge, în acest sens, între reprezentări cu un grad mare de concretețe (evenimente specifice) și cele abstracte, dintre acestea din urmă, „reprezentările la nivelul practicilor și structurilor sociale” (2003, 98) având cel mai mare grad de abstractizare. Pe o linie complementară de cercetare, cea referitoare la construcția mediatică a *problemelor publice*, considerăm că reprezentările actorilor și evenimentelor fac parte din repertoriul justificativ al unei probleme publice.

În următoarea etapă a analizei, fiecare dintre strategiile de mai sus permite interpretarea reprezentărilor mediatice ale diasporei și ale publicului din perspectiva construcției unui *raport de proximitate-distanță* și, corespunzător, de *incluziune-excluziune*.

Corpusul include monitorizarea emisiunilor în *prime time* a două posturi de televiziune (*Realitatea TV* și *Digi 24*) profilate pe știri și comentarii politice. Au fost analizate ediții ale unor emisiuni difuzate în cel de-al doilea tur al campaniei electorale din 2014, predominant *talk-show-uri* politice, ediții speciale și două emisiuni informative („Alegeri prezidențiale 2014”, „Tu decizi”, „Canapeaua electorală”, „Jocuri de putere” la *Realitatea TV* și „Km zero”, „Cotroceni 2014” și „Jurnalul de seară” la *Digi 24*). Trebuie precizat că *Realitatea Tv* este postul care a acordat o importanță mai mare temei diasporei, acest post caracterizându-se (la momentul cercetării) prin practica unui jurnalism politic interpelativ la adresa clasei politice și prin asumarea unor puncte de vedere față de acțiunile oamenilor politici și ale candidaților. Postul *Digi 24* practică un jurnalism politic care nu se bazează pe asumarea unor poziționări anume față de clasa politică, rolul jurnaliștilor fiind mai puțin personalizat, comparativ cu posturi similare ca profil.

4. REZULTATELE CERCETĂRII

PROXIMITATE-DISTANȚĂ ÎN CONSTRUCȚIA REPREZENTĂRIILOR DESPRE DIASPORA

Analiza confirmă un rezultat pe care l-am evidențiat în cercetări anterioare (Beciu, 2013): media folosește o varietate de formule de desemnare a românilor care lucrează în țările UE, de la „conaționali noștri”, „românii din străinătate”, „românii plecați la muncă” la „migranți”. Termenul „diaspora” este însă utilizat mai degrabă în contexte instituțional-politice și electorale. De exemplu, în campania prezidențială din 2009, termenul „diaspora” a revenit în atenția mediei, iar ulterior a fost intens folosit în legătură cu tema votului prin corespondență. În campania din 2014, jurnaliștii și ceilalți actori ai comunicării politice s-au raportat la „diaspora”, acest termen fiind integrat în enunțurile-cadraj afișate de posturile de televiziune sau în intervențiile participanților la emisiunile electorale. Desigur, semnificația termenului trebuie asociată cu situația de comunicare în care intervine. Astfel, în cadrul *talk-show*-urilor, „votul din diaspora” desemna mai ales evenimentul-problemă și mai puțin perspectiva actorilor diasporei.

Pe de altă parte, prin expresii precum „românii noștri din afară” sau „românii din afară” folosite în relațiile jurnaliștilor/moderatorilor, se construiește un anumit raport de *proximitate-distanță* față de actorii sociali: *distanța simbolică* este marcată discursiv **1.** prin enunțarea incluziunii acestora în comunitatea națională („noi”, ca identitate colectivă, în sensul lui Anderson, de comunitate imaginată), **2.** prin reificarea „diasporei” ca spațiu social la distanță („secțiile din diaspora” etc.) și **3.** prin sublinierea unui statut inegal, ca urmare a faptului că pentru românii din străinătate nu au fost asigurate aceleași condiții de vot ca pentru românii din țară (sunt folosite diverse atribute care indică vulnerabilitatea, deprecierea etc.). Această poziționare coexistă cu o alta, de proximitate, și anume, interpelarea autorităților – o formă de angajament colectiv față de românii din străinătate.

„Românii din diaspora *umiliți* la cozile pentru vot”; „Cozi uriașe la *secțiile din diaspora*”; „Haos în diaspora, MAE spune că nu sunt incidente”; „Bătaie de joc la adresa românilor din străinătate” (*Realitatea TV, Alegeri prezidențiale 2014*, titluri).

„Domnilor guvernanti, și *acești cetățeni sunt cetățeni români* și beneficiază exact de aceleași drepturi pe care le au *toți cetățenii români*” (Jurnalist invitat, *Realitatea TV, Alegeri prezidențiale 2014*).

Reprezentarea mediatică a diasporei se explică și prin modul în care presa recontextualizează evenimentul votului. Prin strategii de problematizare, media interpretează acțiunile diasporei ca actor colectiv la distanță în contexte de interes public. Vor rezulta astfel: **a.** atribute ale diasporei „în situație”, adică în legătură cu circumstanțele propriu-zise ale votului, pe care le distingem de **b.** atribute ale diasporei în relație cu fenomenul migrației circulare în țările europene și **c.** atribute

ale diasporei în calitate de actor colectiv care „contează”, aşadar prin situarea diasporei în câmpul politic (media a semnalat, uneori aluziv, alteori explicit, faptul că „votul diasporei” ar putea inclina balanţa competiţiei în favoarea candidatului opoziţiei). Desigur, aceste tipuri de raportare la diaspora pe axa eveniment-problematizare coexistă în unele secvenţe media, după cum altele se impun autonom.

Primul tip, reprezentarea diasporei, punctual, în relaţie cu dificultăţile legate de vot (diaspora ca actor colectiv depreciat), este construit prin evocarea unor scene similare petrecute într-o serie de ţări şi oraşe din UE. Altfel spus, faptele constatate nu sunt izolate, ci e vorba de o realitate generalizată la nivelul comunităţilor de români din Europa. Invocarea unor mari capitale sau a unor oraşe recunoscute pentru comunităţile de români permite definirea problemei (lipsa de eficienţă şi responsabilitate a autorităţilor), marcându-se amploarea şi dramatismul evenimentelor în curs.

„*Românii din Londra* au cerut explicaţii pentru vot”; „Londra. Paris. München. Coadă rezistă”; În marile oraşe europene precum Paris, Roma, Londra, *românii sunt revoltaţi* pentru că au stat la cozi uriaşe... oamenii sunt nevoiţi să stea chiar şi la această oră, în special la Londra, dar şi la Dublin... la Londra oamenii spun că au venit de foarte departe, deşi ştim că în Marea Britanie au fost înfiinţate mai multe secţii de votare; avem un mesaj şi din München, unde un telespectator ne scrie că în consulatul din oraşul german sunt doar şapte persoane, două dintre ele reglează fluxul de alegători... oamenii spun că se avansează extrem de greu... la Paris oamenii au aşteptat să voteze ore întregi, coada se întindea chiar şi pe străzile adiacente ambasadei României, la Londra ploaia nu i-a împiedicat pe români să voteze... şi la Madrid, şi la Valencia, în Spania, s-au format cozi foarte mari, aşa cum se vede în fotografiile trimise de la telespectatorii *Realitatea TV*” (reporter, *Realitatea TV*).

Această realitate generalizată a fost construită mediatic pornind şi de la vizibilitatea publicului activ, aşadar, prin utilizarea diverselor materiale-dovezi trimise de către români de la faţa locului. De altfel, jurnaliştii au ţinut să sublinieze în repetate rânduri că românii care trăiesc şi muncesc în ţările UE sunt cei care au trimis imaginile captate (de cele mai multe ori cu telefonul) şi secvenţele video. Ambele posturi *Realitatea TV* şi *Digi 24* (cel mai mult *Realitatea TV*) au prezentat, pe toată durata emisiunilor consacrate problemei votului, imagini de tip amator în buclă cu români din străinătate aşteptând să voteze. Jurnaliştii şi moderatorii semnalau publicului faptul că românii din diaspora trimit constant mesaje pe conturile de *Facebook* ale jurnaliştilor, mesajele erau citite şi completate uneori cu alte informaţii preluate de pe reţelele sociale sau de la martorii aflaţi la faţa locului.

„Ce-i de făcut pentru ca *românii care îmi scriu şi mie încontinuu pe Facebook*, extrem de dezamăgiţi de organizarea votului, să poată să voteze şi să nu mai aibă acest gust amar, şi ce-i de făcut pentru ca *românii din afară* să aibă curaj să investească bani în România...?” (*Realitatea TV*, jurnalist moderator, *Deschide lumea*, 2014).

„Chiar am primit pe Facebook un mesaj de la *un român de-al nostru din afară ...*” (*Realitatea TV*, moderator, *Deschide lumea*, 2014).

„Jurnalist: Puteți estima cam câți *conaționali de-ai noștri* au vrut să voteze, din cei o sută de mii? Martor: Din ce am văzut eu personal în jurul orelor 12,00... v-am trimis și o poză. Jurnalist: Da, o avem pe ecran...” (*Realitatea TV*, *Tu decizi*, 2014).

Jurnaliștii s-au referit deseori la rolul Internetului în campania din 2014, introducând astfel un unghi de evaluare a campaniei electorale. De remarcat că, pe parcursul campaniei și mai ales în cel de-al doilea tur, media s-a concentrat pe modul în care publicul a utilizat Internetul, în timp ce, după alegeri, s-a dezbătut mai mult modul în care candidații au folosit Internetul ca resursă electorală. Aceste teme au consacrat discursiv o figură specifică a publicului activ, cea a votanților conectați la Internet. Jurnaliștii au evidențiat ca pe o noutate conectarea masivă a publicului la rețele sociale în timpul campaniei electorale și utilizarea acestora ca surse de informare și mobilizare.

„Românii s-au mobilizat pe Internet” (*Digi 24*, *Cotroceni 2014*).

„Autoritățile nu i-au sprijinit suficient pe *românii din străinătate* și Internetul a avut un rol important, românii au putut vedea date despre unde se află amplasate secțiile de votare, dar și sfaturi despre cum să fie eficienți...” (Jurnalist, *Digi 24*, *Cotroceni 2014*).

În contextul alegerilor, diaspora a devenit vizibilă și ca actor colectiv important nu doar simbolic, ci și la modul concret, date fiind comunitățile mari de români din țările de destinație. Media a discutat frecvent aspectul numărului românilor care lucrează în străinătate, dezvoltând astfel o subtemă și o sintagmă specifică: „numărul românilor de pretutindeni”. Această temă a fost intens abordată de către jurnaliști pentru a-i interpela pe decidenți, rezultând – ca problemă – imaginea unei clase politice care nu ar cunoaște situația reală a comunităților de români din străinătate. Pe de altă parte, se poate observa că, în acest context specific, „diaspora” acoperă un fenomen mai larg decât migrația economică circulară în țările europene, termenul desemnând generic românii stabiliți în afara granițelor țării de origine. Ca tendință, media a conferit vizibilitate mai ales diasporei din țările de destinație europene, expresie a migrației economice recente, dar pe măsură ce evenimentele de la secțiile de vot din străinătate luau amploare, cele două semnificații coexistă³.

„*Diaspora, în cifre* (aproape) oficiale” (*Realitatea TV*, Ediție specială – *Alegeri prezidențiale 2014*).

„*O sută de mii de români din diaspora nu au putut vota*”.

„*Câți sunt românii de pretutindeni?*” (*Realitatea TV*, 2014, titluri).

³ După 2007, media din România a conferit vizibilitate mai ales „noii diaspore”, respectiv, actorilor migrației economice în țările UE.

„Jurnalist: În 2009 câți români au fost în diaspora?

Ministru: La vot?

Jurnalist: În total.

Ministru: Nu știu cifrele exacte, nimeni nu știe cifrele exacte.

Jurnalist: Estimativ...

Ministru: În general în lume se pare că sunt între 4–6 milioane...

Jurnalist: Acum!

Ministru: Nu am o cifră exactă...” (*Realitatea TV*).

„Bun, dar presupunem că există statistici ale *românilor plecați în diaspora*, aglomerări mai mari sunt puse și ele strategic, dați-mi voie să cred, nu?” (Jurnalist, *România în obiectiv, Realitatea TV*, 2014).

De asemenea, la nivelul reprezentărilor „în situație”, diaspora a fost descrisă și pe baza unui atribut identitar, anume atașamentul față de țara de origine, manifestat în diverse forme (politic, afectiv, moral) și asociat, desigur, inclusiv cu disponibilitatea de a vota. Enunțurile jurnaliștilor introduc același tip de raport distanță-proximitate pe care l-am menționat deja: pe de-o parte, delimitează distanța, prin afirmația că mulți români și-au construit o stabilitate în țara de destinație; pe de altă parte, subliniază, ca un argument decisiv, atașamentul constant al românilor față de țara de origine (raport de proximitate).

„Cum vă simțiți ca *român departe de casă* într-o astfel de situație, în care vreți să votați și nu puteți?” (*Realitatea TV, Alegeri prezidențiale 2014*).

„De ce, *chiar dacă sunteți acolo* și lucrați de opt ani de zile, aveți altă viață deja, nu mai trăiți în România, vreți totuși să votați pentru România?” (*Realitatea TV, Alegeri prezidențiale 2014*).

Cel de-al doilea mod de reprezentare a diasporei, din perspectiva problemei migrației, a pus în evidență o serie de tendințe acumulate în timp la nivelul discursului mediatic. În primul rând, campania electorală a readus în atenție faptul că jurnaliștii evaluează deseori starea de fapt a societății, deopotrivă evoluțiile pozitive și negative, pornind de la fenomenul migrației economice. De exemplu, diaspora devine un argument atunci când politicienii sunt interpelați în legătură cu starea economică precară a societății și cu lipsa de oportunități, acest lucru fiind marcat în varii forme de către jurnaliști și pe parcursul campaniei electorale.

„În curând în țara asta nu vor mai exista nici oameni de afaceri, nici populație, pentru că *toți pleacă* în Spania, Italia, să lucreze în hoteluri sau la industria de *HoReCa*, sau la cules de varză, ardei, gogoșari și căpșuni” (moderator *Realitatea TV, Jocuri de putere*, 2014).

„Bănuiesc că le este greu, și-au luat lumea în cap pentru că nu au avut ce să lucreze în țara lor... cu speranța că se vor întoarce într-o țară demnă, în care nu-ți este rușine

că ești cetățean al unei țări cu un grad mizerabil de sărăcie” (*Realitatea TV*, comentator invitat, Ediție specială – *Alegeri prezidențiale 2014*).

„Micile Românii *din afara țării*”; Familia, costul prosperității”; „Întoarcerea în România: pro și contra”; „*Cum îi ținem pe români în România*”; „Pribegia, calea succesului”; „*Un job afară*, strategie de viitor” (*Realitatea TV*, Ediție specială – *Alegeri prezidențiale 2014*).

În construcția acestui argument observăm reactivarea uneia dintre imaginile stereotip, respectiv, românii care muncesc în țările UE sunt o categorie defavorizată și vulnerabilă. În *talk-show*-ul „Jocuri de putere” (*Realitatea TV* 2014, primul tur al campaniei electorale) moderatorul denunță faptul că românii care pleacă sunt obligați să-și caute „patrii de împrumut”, constatare care va declanșa interpelarea candidaților prezenți în platou cu privire la programul lor electoral. Participanții au reamintit sacrificiul pe care l-au făcut românii plecați la muncă în UE atunci când au luat această decizie. De aici, necesitatea unor politici pentru reîntoarcerea românilor, „în special a acelor români care au capacitatea profesională și nu numai, de a investi în România” (*Realitatea TV*, *Deschide lumea*, comentator-invitat).

Prin această reprezentare, s-a legitimat responsabilitatea deopotrivă decizională și colectivă, față de românii plecați la muncă în țările UE⁴. Așadar, în unele emisiuni electorale, problema votului diasporei a fost redefinită ca o problemă mai largă a societății – problema sărăciei și a calității vieții în România. Iar în acest sens, migrația actuală a fost problematizată în relație cu evoluții economice și politice (negative, cel mai adesea) din România.

Deși nu au fost predominante, în emisiunile electorale s-au conturat și unele poziționări critice față de practicile de *reificare a diasporei* în discursurile publice. Jurnaliștii și invitații lor au discutat critic anumite elemente de limbaj în legătură cu migrația, practici naturalizate în spațiul public (ceea ce nu a împiedicat însă producerea altor categorii, chiar prin modul în care s-a purtat discuția critică). Altfel spus, pe măsură ce tema migrației forței de muncă a devenit o temă de agendă permanentă, s-a format și un limbaj specific, unele categorii de limbaj instituind anumite raporturi de putere simbolică față de actorii migrației (exemplul cel mai cunoscut fiind termenul de „căpșunari”). Unele dintre aceste practici se perpetuează în spațiul public, chiar dacă, odată cu dinamica migrației circulare, în imaginarul social s-au diversificat reprezentările despre cine sunt actorii sociali care pleacă la muncă în țările UE.

„*Căpșunarii de miliarde de euro*” (*Realitatea TV*, Ediție specială – *Alegeri prezidențiale 2014*, titluri).

⁴ Această tendință se regăsește în discursul mediatic despre migrație din ultimii ani, marcând o anumită dinamică a practicilor de dezbatere a temei migrației, adică trecerea la o mediatizare centrată (și) pe raportul dintre țara de origine și actorii migrației, din perspectiva necesității unor politici.

„Politician: E păcat că *ne raportăm la diaspora* ca fiind „căpșunarii de serviciu” ... Comentator invitat: Dar ce, ăia nu sunt oameni? Nu sunt neapărat intelectuali, dar nu sunt mai puțin respectabili, sunt oameni care muncesc...” (*Realitatea TV*, Ediție specială – *Alegeri prezidențiale 2014*).

În fine, cel de-al treilea tip de reprezentare a diasporei, ca actor în câmpul politic al campaniei electorale, a cunoscut o vizibilitate mediatică notabilă. Media a construit un anumit cadraj al diasporei: acei români care pot înclina balanța votului, o „miză” deci, atât pentru opoziție, cât și pentru putere. În plan discursiv, acest cadraj a fost construit prin *categorizare* (diaspora, o categorie de votanți care acționează unitar) și instituirea unui raport de putere între două categorii de votanți, diaspora și o parte a electoratului din țară. Referitor la strategia de categorizare, Wodak (2010) consideră că prin limbaj „pot fi construite diverse topologii sau categorii de apartenență (*group membership*) care uneori includ un anumit grup, iar altele nu, în funcție de contextele situaționale și de interacțiunile socio-politice” (Wodak, 2010, 56). Media și politicienii s-au poziționat strategic față de această categorie, în funcție de atașamentele politice. Strategiile de categorizare („votul lor”, al diasporei) au coexistat cu cele de incluziune.

„Noi știm care este atitudinea și *comportamentul de vot al cetățeanului român care s-a stabilit în străinătate* și care nu este același *cu cel de aici*, atunci asta ar putea să explice anumite lucruri...” (*Realitatea TV*, *Tu decizi*, 2014).

„Care este miza acestui *vot din diaspora*? Evident, primul nivel al răspunsului este previzibil... voturile care se îndreaptă mai degrabă spre opoziție, dar să fie atât de multe *aceste voturi* încât să facă diferența la alegerile de săptămâna viitoare?” (Jurnalist, *Digi24*, *Km 0*, 2014).

„Nu-i iartă, pentru că în 2009 au pierdut *din cauza votului lor*, iar dl Ponta se exprimase foarte explicit” (Comentator invitat, *Digi 24*, *Km 0*, 2014).

„Iată o *sută de mii de voturi importante* pentru toate partidele politice...” (Jurnalist, *Realitatea TV*, *Tu decizi*, 2014).

„*Acești cetățeni* au foarte multe rude în România, s-ar putea să pună mâna pe telefon și să transmită această furie...” (*Realitatea TV*, *Tu decizi*, 2014, comentator invitat).

După caz, au fost utilizate strategii de incluziune („noi” și diaspora, ca aliați) și de excluziune („ei”, politicienii; o parte a presei etc.). Discursiv, incluziunea a fost construită gradual, pe măsură ce evenimentele se precipitau înaintea zilei decisive a votului. Mai întâi a predominat o strategie de incluziune a publicului diasporic în comunitatea publicului național, mai ales prin preluarea mesajelor postate de acesta pe rețelele sociale sau prin intervențiile directe în emisiunile de știri și dezbateri. În această etapă, prezența publicului național a fost legitimată indirect, prin enunțurile identitare („noi, românii/alegători”) ale unora dintre jurnaliști.

„Diaspora, solidaritate în stradă”, „Diaspora, în stradă pentru vot”, „Proteste pentru votul diasporei”, „Strada dezbate în locul candidaților”, „Dezbaterea electorală s-a mutat în stradă” (*Realitatea TV*, 2014, *România în obiectiv*, titluri); „Votul diasporei scoate românii în stradă” (*Realitatea TV*, *Alegeri prezidențiale 2014*, titluri).

În cea de-a doua etapă, relatările jurnaliștilor au delimitat tot mai pregnant mobilizarea electoratului *via* Facebook, consacrand imaginea unei *comunități civice* active în mediul *online*, formată din românii aflați în străinătate și în țară, fără a se mai face o distincție retorică între cele două spații de acțiune. În ziua votului mai ales, jurnaliștii au accentuat vizibilitatea publicului *online* din perspectiva cetățeniei active, atenționând asupra necesității unei participări masive la vot și construind figura unui public angajat, care fuzionează cu spiritul civic al comunității *online*.

„România lor, cu votul nostru”; „Românii, în stradă pentru un vot”; „Strigă strada. Aude cineva?” (*Realitatea TV*, *Alegeri prezidențiale 2014*, titluri).

Această logică de instrumentalizare a diasporei („votul diasporei”, în sensul modalității de a vota a diasporei, în termeni de opțiune politică) a fost semnalată – singular – chiar de către unul dintre jurnaliștii invitați. Acesta s-a referit la clivajul ce se profilează între o diasporă care ar acționa legitim din punctul de vedere al votului și al practicilor cetățeniei și o parte a electoratului din țară, catalogată pentru că ar fi avut anumite opțiuni politice.

„În diaspora sunt români cinstiți, activi și foarte frumoși, în România, în schimb, sunt acei oameni care votează pe liste speciale și care sunt nespălați și needucații lui Ponta... deci, genul asta de opoziție e foarte nociv pentru spațiul public. Să nu înțelegi că o problemă așa cum are diaspora există și în România. În România sunt foarte mulți excluși, în București sunt 20% fără acte care lucrează aici de zece ani minimum, nu înțelegem că mulți oameni din orașe vor să se retragă la sate pentru că nu mai au ce face la orașe...” (Jurnalist invitat, *Canapeaua electorală*, *Digi 24*).

Cu această reflecție critică s-a subliniat necesitatea de a nu genera categorizări și, în cele din urmă, de a nu produce strategii de excluziune, inclusiv a diasporei însăși.

5. CONCLUZII

În această cercetare am analizat reprezentarea mediatică a diasporei în contextul alegerilor prezidențiale din 2014. Ne-a interesat să evidențiem modul în care se reconfigurează, în context electoral, în sfera mediatică din România, unele reprezentări deja instituite, referitoare la migrația recentă.

Am demonstrat în acest sens că se menține practica mediatică de a conferi vizibilitate românilor care muncesc în străinătate sub forma unui *actor colectiv*. Se

privilegiază, aşadar, o reprezentare globală, traiectoriile şi experienţele individuale ale actorilor sociali fiind integrate unor categorii sau moduri omogene de acţiune ale migranţilor. Însă, dincolo de faptul că discursul mediatic reproduce o serie de practici, pot fi constatate unele elemente distinctive. Intervine mai întâi un aspect care vizează modul de desemnare a actorilor migraţiei. Termenul „diaspora” prevalează, media legitimând astfel problema migraţiei recente în relaţie cu evoluţiile de pe scena politică din ţara de origine. Cu alte cuvinte, „diaspora” desemnează un actor colectiv care face obiectul unor raporturi de putere în situaţia electorală.

Un alt aspect se referă la faptul că în această campanie electorală diaspora nu a fost redusă la „noua diaspora” sau la migraţia circulară în ţările UE, chiar dacă acest tip de migraţie a fost cel mai mult invocat, ci au devenit vizibili şi migranţi din alte zone (SUA, Canada ş.a). „Noua diaspora” şi „diaspora tradiţională” (cei plecaţi în perioada regimului comunist sau cei care au plecat după 1990, dar nu neapărat în cadrul valului migraţiei forţei de muncă în ţările UE) se suprapun la un moment dat în dinamica discursului mediatic din campania electorală (de unde şi utilizarea termenului „românii de pretutindeni”).

De asemenea, dacă în analize precedente (Beciu, 2013, 2015) am evidenţiat construcţia mediatică a celor care alcătuiesc migraţia circulară sub forma unor categorii polarizate („eroii”/„câştigătorii” vs. cei perdanţi, vulnerabili în ţara de destinaţie), în campania prezidenţială din 2014 migranţii (diaspora) au fost prezentaţi ca o categorie defavorizată (prin sacrificiul de a pleca din ţară şi prin modul în care este tratată de autorităţile din ţara de origine) şi totodată angajată (prin decizia de a interpela autorităţile cu privire la condiţiile de vot şi, nu în ultimul rând, de a participa masiv la vot). Aici intervine principala evoluţie, anume faptul că diaspora a fost construită din perspectiva cetăţeniei, constând din actori sociali care sunt informaţi, conectaţi la evoluţiile din ţara de origine şi care se mobilizează pentru exercitarea unor drepturi.

În aceleaşi analize menţionate mai sus am relevat, la nivelul sferei publice mediatice, multiple logici de problematizare a migraţiei, una dintre ele fiind abordarea migraţiei ca resursă pentru *capitalul simbolic al naţiunii* (Beciu, 2013), respectiv, pentru o imagine internaţională concurenţială a ţării, inclusiv pentru un *brand* de ţară eficient. Performanţele românilor care muncesc în alte ţări şi care s-au stabilit în aceste ţări temporar sau pe termen lung sunt reappropriate ca *resurse identitare* pentru ţara de origine – actor concurenţial într-un câmp de acţiune european şi/sau de relaţii internaţionale. În context electoral, fiecare dintre competitorii electorali îşi va disputa tema „votul diasporei”, iar ulterior, aceeaşi temă se va impune în sfera mediatică drept unul dintre argumentele invocate pentru a explica votul final.

Discursul mediatic operează în mod specific cu dialectica proximitate-distanţă, în ceea ce priveşte reprezentarea diasporei şi poziţionarea faţă de aceasta. *Distanţa simbolică* („românii din afară” etc.) coexistă cu diverse forme de *incluziune* ce vizează: statutul şi practica cetăţeniei (românii din diaspora au aceleaşi drepturi ca şi românii din ţară), ataşamentul identitar, atât al lor (românii se simt legaţi de ţara de origine, indiferent de locul în care s-au stabilit), cât şi al

nostru („români de-ai noștri din afară”) și, nu în ultimul rând, contribuția acestora la economia țării de origine. Referitor la acest ultim aspect, al remitențelor, în sfera mediatică, rolul diasporei a fost discutat cel mai mult în legătură cu imaginea și statutul concurențial al țării, problema remitențelor, deși abordată, nefiind una centrală (a se vedea, în acest sens, Madroane, 2015). Din acest punct de vedere, în campania prezidențială din 2014, candidații și jurnaliștii au pus mai pregnant în evidență responsabilitatea decizională (nu numai colectivă) cu privire la necesitatea unor politici care să favorizeze întoarcerea românilor care muncesc în alte țări. Pe de altă parte, implicațiile negative ale migrației economice au fost problematizate din perspectiva stării de fapt a societății, la nivel economic și identitar deopotrivă, menținându-se astfel una dintre practicile dominante – vizibilitatea diasporei ca extensie a „comunității imaginate”.

BIBLIOGRAFIE

1. ALTHEIDE, DAVID, L. (2013), „Media Logic, Social Control, and Fear”, „Communication Theory” 23 (2013) p. 223–238.
2. ATIFI, HASSAN; MARCOCCIA, MICHEL (2006). „Television genre as an object of negotiation: A semio-pragmatic analysis of French political ‘television forum’”, „Journal of Pragmatics” 38(2): p. 250–68.
3. BECIU, CAMELIA; LAZAR, MIRELA (2015) „Production d’identités et modes d’engagement dans les débats médiatiques sur la migration en Europe: Le cas de la Roumanie”, „Social Science Information”, SAGE Publications, March 2015; vol. 54, 1: p. 38–51.
4. BECIU, CAMELIA (2015). „Dezbaterile electorale și rolul mediei în campania prezidențială 2014 din România”, „Revista română de sociologie”, nr. 3–4, p. 253–278.
5. BECIU, CAMELIA (2013). „Reprezentări discursive ale migranților în *talk-show*-urile politice din România”, „Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIV, nr. 1–2: p. 41–62.
6. BLOCK, ELENA (2013). „A Culturalist Approach to the Concept of the Mediatization of Politics: The Age of ‘Media Hegemony’”, „Communication Theory” 23 (2013) p. 259–278.
7. BURROUGHS, ELAINE (2015). „Discursive representations of ‘illegal immigration’ in the Irish newsprint media: The domination and multiple facets of the ‘control’ argumentation”, „Discourse & Society”, Vol. 26(2) p. 165–183.
8. BUSSOLINI, JEFFREY (2010). „What is a Dispositive?”, „Foucault Studies” 10: p. 85–107.
9. CABORN, JOANNAH (2007). „On the Methodology of Dispositive Analysis”, „Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines”, 1 (1): p. 115–23.
10. CHARAUDEAU, PATRICK (2005) 2011. *Les médias et l’information. L’impossible transparence du discours*. 2nd ed. Bruxelles: De Boeck-Ina.
11. CHOULIARAKI, LILIE (2008). „The symbolic power of transnational media: Managing the visibility of suffering”, „Global Media and Communication” 4 (3): p. 329–51. DOI: 10.1177/1742766508096084.
12. COLEMAN, STEPHEN (2013). „Debate on television: the spectacle of deliberation”. „Television & New Media” 14 (1): p. 20–30. DOI: 10.1177/1527476411433520.
13. COULDRY, NICK; LIVINGSTONE, SONIA; MARKHAM, TIM (2007). *Media Consumption and Public Engagement. Beyond the presumption of attention*, Palgrave, UK.
14. COULDRY, NICK (2000). *The Place of Media Power. Pilgrims and witnesses of the media age*, Routledge, UK.
15. DAHLGREN, PETER (2013). „Tracking the Civic Subject in the Media Landscape: Versions of the Democratic Ideal”, „Television & New Media” 14 (1): p. 71–88. DOI: 10.1177/1527476412458809.

16. EKSTRÖM, MATS (2011). „Hybridty as a resource and challenge in a talk show political interview”, în: *Talking Politics in Broadcast Media. Cross-cultural perspectives on political interviewing journalism and accountability*, edited by Mats Ekström and Marianna Patrona, p. 135–57. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
17. FAIRCLOUGH, NORMAN (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, London: Routledge.
18. FROSH, PAUL; PINCHEVSKI, AMIT (ed. by) (2011). *Media Witnessing. Testimony in the Age of Mass Communication*, Palgrave: Macmillan.
19. HALL, STUART (2013). „The work of representation”, în: Hall, Stuart; Evans, Jessica; Nixon, Sean (ed.) *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, second edition, Sage Publishing, UK. http://uk.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/66880_The_Work_of_Representation.pdf
20. HUTCHBY, IAN (2011). „Doing non-neutral: Belligerent interaction in the hybrid political interview”. In: *Talking Politics in Broadcast Media. Cross-cultural perspectives on political interviewing journalism and accountability*, edited by Mats Ekström, and Marianna Patrona, p. 115–35. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
21. JENKINS, HENRY (2006). *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*, New York University Press, NY.
22. LIVINGSTONE, S. (2009). Foreword: Coming to terms with ‘mediatization’, în: K. Lundby (Ed.), *Mediatization. Concepts. Changes. Consequences* (p. IX–XI). New York, NY: Peter Lang.
23. LIVINGSTONE, SONIA; LUNT, PETER (1994). *Talk on Television. Audience Participation and Public Debate*, Routledge, UK.
24. LOCHARD, GUY (sous la dir. De 2006). *Les débats publics dans les télévisions européens*, Paris: L’Harmattan.
25. MADROANE, IRINA DIANA (forthcoming 2016). „The Media Construction of Remittances and Transnational Social Ties: Migrant – Non-Migrant Relationships in the Romanian Press”, în *Identities: Global Studies in Culture and Power*, on June 9, 2015, disponibilă online: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1070289X.2015.1054393?journalCode=gide20> [DOI: 10.1080/1070289X.2015.1054393].
26. MATHESON, DONALD (2005). *Media Discourses: Analysing Media Texts*. (Issues in Cultural and Media Studies Series), Berkshire: Open University Press.
27. MCGUIGAN, JIM (2010). *Cultural Analysis*. London: Sage Publications.
28. ORGAD, SHANI (2012). *Media Representation and the Global Imagination*, Polity Press, UK.
29. PAPACHARISSI, ZIZI A. (2010). *A Private Sphere. Democracy in a Digital Age*, Polity Press, UK.
30. RICHARDSON, JOHN (2007). *Analysing Newspapers. An Approach from Critical Discourse Analysis*, Palgrave Macmillan, UK.
31. SCANNELL, P. (1989). ‘Public Service Broadcasting and Modern Public Life’. „Media Culture & Society” 11: p. 135–166.
32. STAMPER, JUDITH; BRANTS, KEES (2011). „A Changing Culture of Political Television Journalism”, în: *Political Communication in Postmodern Democracy: Challenging the Primacy of Politics*, edited by Kees Brants, and Katrin Voltmer, p. 111–125. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
33. SOULAGES, JEAN-CLAUDE (2007). *Les rhétoriques télévisuelles. Les images-mondes du petit écran*. Bruxelles: De Boeck-Ina.
34. WODAK, RUTH (2010). „«Us» and «Them»: Inclusion and Exclusion – Discrimination via Discourse”, în *Identity, Belonging and Migration*, edited by Gerard Delanty, Ruth Wodak and Paul R. Jones: p. 54–77. Liverpool University Press.
35. WODAK, RUTH (2002). „Fragmented identities: redefining and recontextualizing national identity”. In Chilton, Paul, Schaffner; Christina (editori), *Politics as Text and Talk Analytic approaches to political discourse* (p. 143–173). John Benjamins Publishing Company.
36. WU, JINGSI CHRISTINA (2012). „Cultural Citizenship at the Intersection of Television and New Media”, „Television & New Media” XX(X) p. 1–19. DOI: 10.1177/1527476412446089.

MĂiestRIA CREATORILOR POPULARI DIN ROMÂNIA ÎNAINTE ȘI DUPĂ 1989

MARIN CONSTANTIN*

ABSTRACT

THE CRAFT MASTERY OF FOLK ARTISANS IN ROMANIA BEFORE AND AFTER 1989

The article deals with a series of aspects defining the “craftwork” process as a technical and artistic effort among the contemporary representatives of the peasant traditions in Romania. With respect to the craftsmanship from several Romanian ethnographic areas, three main chapters organize the present text as regards the origin of the artisans’ knowledge and skills, their craft techniques, and the folk art thus inherited, performed, and transmitted. As will be seen, “mastery” (in this case) may reflect various but also interdependent phenomena like dexterity, “gift”, handwork, “the craft theft”, the management of raw materials and their properties, the imagining of an artifact and creativity in its execution, etc. Since all these facts (among others as well) are difficult to encompass in a single referential term, choosing the word *mastery* meets at the same time exigencies of etymology (lat. *magister*), semantics (mastery as “skillfulness”, “ingenuity”, “ability”...) and ethnography (*pasărea măiastră*, in Romanian “fantastic bird” as a folk artifact).

Keywords: artisanship, craft handwork, Romania.

INTRODUCERE: CONCEPTUALIZAREA, METODOLOGIA ȘI IPOTEZELE UNUI STUDIU ASUPRA MANOPEREI MEȘTEȘUGĂREȘTI DIN ROMÂNIA

Textul de față este scris ca o problematizare a „mâinii de lucru” în artizanatul din România dinainte și după 1989, cu principală referire asupra modului în care meșteșugarii înșiși argumentează originea propriilor cunoștințe și aptitudini profesionale, tehnicile și procesul productiv în crearea artefactelor, precum și arta

* Institutul de Antropologie „Francisc Rainer” al Academiei Române, București. Articolul de față este dedicat aniversării a 150 de ani de la înființarea Academiei Române; e-mail: marconstant2015@gmail.com

populară înțeleasă ca expresie a unui „sine” pe care acești oameni îl afirmă fie și dinăuntru tradițiilor cărora ei le aparțin.

Așa cum vom vedea, *originea, tehnica și personalitatea* artizanilor țărani sunt noțiuni-cheie (din punctul nostru de vedere) pentru o interpretare cât mai adecvată a *măiestriei* sau *meșteșugirii* ca act cultural încă dăinuind în mai multe zone etnografice ale țării noastre. Interesul conceptelor amintite constă în diversitatea răspunsurilor date acestora de către meșteșugari (implicit sau explicit, prin narativitate și prin manufactură) atât interlocutorilor de tot felul (turiști, colecționari, etnografi...), cât și (sau mai ales) unei referențialități imediate, a satului de baștină sau a tradițiilor (micro)regionale familiare.

Documentația articolului nostru rezultă dintr-o metodologie a observației directe și a convorbirilor noastre „semi-structurate” cu meșteșugarii din Banat (Caraș Severin), București (Muzeul Satului și Muzeul Țăranului Român), Oltenia (Olt, Vâlcea), Dobrogea (Constanța, Tulcea), Transilvania (Maramureș, Mărginimea Sibiului, Ținutul Secuiesc), Moldova (Suceava, Vrancea), în anii 2002–2003, 2005, 2007–2008 și 2010. Cu prilejul acestor popasuri etnografice, am cunoscut artizani în atelierelor lor sătești, dar și la târgurile citadine organizate de muzeele de artă populară. Cuvintele meșterilor întâlniți de noi și artefactele pe care ei ne-au îngăduit să le fotografiem asigură astfel conținutul studiului ce urmează (la fel ca al altor scrieri ale noastre, vezi bibliografia), fără ca printr-o asemenea precizare să încredințăm altcuiva decât nouă înșine acuratețea, oportunitatea sau pur și simplu necesitatea publicării lor. Așadar, inițiativa redactării acestui text ne aparține, cu speranța că efortul nostru poate contribui la o înțelegere cât mai obiectivată *in concreto* a artei populare din România zilelor noastre.

În demersul de față, căutăm să verificăm câteva ipoteze de lucru în legătură cu maniera în care meșteșugarii își reprezintă și pun în operă ideile creatoare, din perspectiva fiecăruia din cele trei noțiuni unghiulare ale articolului nostru. Presupunem, de pildă, că artizanatul nu este doar expresia unui ethos colectiv, așa cum el nici nu poate fi restrâns la talentul excepțional și activitatea specializată pe care anumiți „creatori populari” le dovedesc în ale lor împrejurări biografice (pentru o definiție a termenului *creator popular* ca „făuritor de bunuri culturale autentice și originale, mai ales în spiritul tradiției [...]”, vezi Vlăduțiu, 1981: 9). Mai curând, meșteșugurile populare ar putea fi privite sub raportul unei sinteze variabile între valorile tradiționale și „chemarea” unor artizani pentru un asemenea domeniu de creativitate. Într-adevăr, o atare dihotomie, „tradiții colective vs. meșteșugari individuali”, este estompată (ceea ce vom arăta în continuare) de elemente precum situarea intergenerațională a începuturilor ocupaționale ale multor artizani sau simultaneitatea conformismului tradițional cu abordările inovative în munca acestora. Suntem apoi de părere (spre a formula o altă ipoteză a cercetării noastre) că măiestria meșteșugărească – deși aflată evident în „proprietatea” unuia sau altuia dintre lucrătorii-artizani – nu este totuși inseparabilă de tradițiile comunităților lor de apartenență, din moment ce angrenajul instrumental al artiștilor populari, ornamentația lor de ansamblu, sau „schema” operațională

generală de execuție a artefactelor (dacă nu fiecare unealtă, decor sau procedeu în parte) sunt cel mai adesea împărtășite și de alți „confrați” ai breslei locale. În sfârșit, avansăm presupuziția ca autoritatea culturii populare, cu întreg rolul său contextual în „în rădăcinarea” creației meșteșugărești, nu poate inhiba „înmugurirea” acesteia în noi forme sau repertorii tematice de manifestare – în opera majorității artizanilor (chiar și când ei stăruie asupra omogenității și fidelității tradiționale a producției lor).

În redactarea textului nostru, am depins de aportul cercetătorilor dintr-un trecut încă recent la literatura etnografică din România, drept pentru care (în notele infrapaginale ale articolului) ideile și informațiile de teren ale unor asemenea specialiști – printre care Paul H. Stahl (1969), Paul Petrescu (1969), Gheorghe Focșa (1971), Olga Horșia (1972), Ion Vlăduțiu (1981), Georgeta Stoica (1984) – sunt citate și adăugite la „materia” propriei noastre contribuții, într-o altă contextualizare, bibliografică, a celor menționate de noi. Dincolo de recunoașterea unui îndrumar livresc, atare retrospectivă a meșteșugurilor populare în cursul ultimelor decenii deschide posibilități de investigare a evoluției artei populare și reprezentanților săi, de la regimul politic, economic și cultural socialist la sistemul pluralist de guvernare (re)instaurat în România după 1989. Am examinat altundeva (și între alte categorii de analiză a fenomenului aici pomenit) aspecte ale acestor schimbări macrosociale în impactul lor asupra artizanatului contemporan (Constantin, 2003, 2007b, 2010). De această dată, avem în vedere cu deosebire relevarea unor linii (sau, dimpotrivă, soluții) de continuitate în „meșteșugirea” artefactelor țărănești. Discutarea formelor de învățare, moștenire și transmitere a meseriilor tradiționale, a raportului dintre îndemânarea artizanilor, „știința” uneltelor și materialitatea astfel modelată, a rafinamentului prin care „sinele” acestor oameni este întrețesut cu „tapiseria” propriului lor patrimoniu cultural – sunt în egală măsură niște mărturii istorice despre artiștii săteni.

ORIGINEA CUNOȘTINȚELOR ȘI APTITUDINILOR MEȘTEȘUGĂREȘTI

Am arătat cu un alt prilej (Constantin, 2007a) modul în care „satul”, „strămoșii” sau „tradiția populară” continuă să fie referențiale, printr-un fel de „model amorf al anonimatului”, în explicarea genezei artei populare potrivit meșteșugarilor zilelor noastre. Un asemenea tipar cultural colectiv este invocat și în ceea ce privește izvorul îndemânării pe care acești purtători ai tradițiilor țărănești o dovedesc în prezent fie în atelierele lor rurale, fie la târgurile din orașe la care ei participă¹. Într-adevăr, acolo unde țesătoarea Maria Jebelean susține că ea urmează

¹ Observând că „Anonimatul este caracteristic și în creația folclorică; chiar dacă știm că un anume cântăreț este cel mai bun, totuși producția lui orală este clasată în cadrul satului și a regiunii din care face parte”, Paul Henri Stahl susține în continuare (1969: 8) că „Niciuna din aceste piese [artefacte precum bățele, vasele de lemn sau furcile împistrite ale ciobanilor, scoarțele, lăicerele,

„linia de croi” și „punctul de broderie” din practica îndătinată în zona sa natală (Timiș), cioplitorul Sandor Fazekas pretinde că el ascultă „după mintea veche” în prelucrarea pieselor sale din os, în județul Covasna. Într-o ambianță etnografică mai largă – uneori locală, alteori exogenă – începuturile specializării meșteșugărești sunt plasate în relație cu solicitările sau opțiunile feluriților comanditari. Vasile Batin (cioplitor maramureșan în lemn) explică motivele ornamenticii sale în aceea că „[...] omul [clientul] a vrut pe-alea [un anumit decor]... O avut el, o inteligență că... no, lui îi trebuie *strugurele* [ca motiv sculptat pe porțile din lemn]! No: struguri o să facem!” În evocarea similară a lui Toma Rapa (practician al aceluiași meșteșug, în Vrancea), „Ei [,personalitățile culturale” locale] mă aduceau aproape forțat: «Măi băiete, ia vino! Uite coala, ai cuțit, lumină, căldură... Uite o bucată de lemn... Uite: ai și desenul respectiv, făcut de mine, urmează desenul! L-ai făcut mai stălcit, mai nu știu cum, fă-l a doua oară mai bine!»”.

Dincolo de asemenea reprezentări generice ale apartenenței tradiționale sau dependenței de piață în munca și arta meșteșugarilor țărani, aceștia oferă indicii precise asupra originii cunoștințelor și aptitudinilor personale în domeniu. Anumiți meșteri accentuează într-adevăr o contribuție individuală (la nivelul propriei biografii) în tehnicile lor de lucru, ca în cazul maramureșanului Toader Bârsan (atunci când el mărturisește că, în cioplirea unei porți din lemn, „știam [...] cum să pornesc, numa”) și vrânceanului Toma Rapa (în mărturisiri despre începuturile meseriei sale: „m-am luat de la niște stâlpi de casă”). Într-un asemenea stadiu inițial și ezitant, de „deslușire” a ceea ce abia urmează să devină o specializare profesională, meșteșugarii învață printr-o exersare „pe cont propriu” înainte de angajarea unor comenzi². Potrivit cioplitorului în lemn Vasile Bârsan (Maramureș), „[...] prima dată am făcut la mine balconul ăsta, nu mi-a ieșit el... așa bine, pe urmă am făcut aici, mai jos, la o casă, apoi am făcut la altul, și-apoi toată lumea se uita, că era frumos, atunci, pe timpul ăla, nu erau lucrări, așa, de sculptură”. La fel, Ilie Bența (un alt sculptor maramureșan în lemn), „mă uitam: dom’le, cum să fac să învăț și eu meseria asta?... Și prima dată mi-am făcut o poartă, eu!”

fețele de masă ale țesătoarelor etc.] nu poartă numele celui ce a făcut-o; noi le distingem astăzi numai după caracteristicile regionale care le grupează între ele”. La fel, într-un studiu specializat asupra caselor și gospodăriilor țărănești din România, Georgeta Stoica atrage atenția (1984: 45–46) asupra faptului că „Meșteșugarii populari sunt îndeobște mândri de ceea ce ei produc și își asumă responsabilitatea păstrării tradițiilor și introducerii inovațiilor. Totuși, puține sunt obiectele interiorului țărănesc românesc ce poartă o semnătură”.

² Informațiile de teren din urmă cu o jumătate de secol confirmă posibilitatea „autodidacticii” meșteșugărești în cioplirea lemnului (Nicolae Cernat, Maramureș; „de mic copil [...] încerca să creșteze diverse obiecte mici din lemn de brad, stejar sau ulm”; Petre Iacovoiu, Vâlcea; „după căsătorie [...] s-a dedicat confecționării [...] furcilor de tors”; Stan Ioan Pătraș (Maramureș; „[...] se simte atras încă din tinerețe spre sculptura lemnului și pictura naivă”), precum și în confecționarea măștilor populare (Nicolae Popa, Neamț; „împreună cu alți flăcăi de vârsta lui, [...] a mers cu capra, cu căiuții [...] etc. El era acela care lucra cele câteva măști pentru personajele mascate [...]”) (Vlăduțiu, 1981: 118–119, 122, 128, 231).

Cel mai adesea, artizanii descriu învățarea meseriei lor de la rude³, în primul rând de la părinți și bunici. Cioplitorul vrâncean în lemn Pavel Caba a deprins primele noțiuni ale meșteșugului de la tatăl său, care a fost dogar. Țesătoarea Victoria Cârța din Mărginimea Sibiului a învățat să lucreze la războiul de țesut de la mamă și bunică, la fel ca Mariana Răileanu (județul Ilfov), în cazul împletirii de fibre vegetale. Un alt cioplitor în lemn, Vasile Moldoveanu (Dâmbovița) amintește de „bunicul din partea mamei a fost dulgher; mi-a plăcut cum cioplea, cum rindeluia...”, după cum Virginia Linu (Bistrița) a învățat meșteșugul său de la mamă. În alte situații, moștenirea părintească în artizanat este însoțită de conlucrarea unor rude: Pavel Stăruială (de fel din Vrancea) datorează tatălui și „unor neamuri” ceea ce el știe în cioplirea lemnului, Grigore Ciungulescu (Oltenia), împreună cu cei trei frați ai săi, au preluat practica olăritului de la tatăl lor și fratele acestuia. Violeta Carmen Roman (județul Brașov) a cunoscut mai întâi dantelăria de la rudele „din partea tatălui”. Stan Toader Colțun (Maramureș) evocă „îndemânarea extraordinară” a vestitului cioplitor de cruci în lemn Stan Ioan Pătraș, care „cu mâna stângă lucra!”, precum și faptul că „eram un pic de prieteni și neamuri, căci Stani aici îs foarte mulți, și suntem înrudiți unul cu altul!” Altminteri, meșteșugul este asociat cu strămoși mai mult sau mai puțin îndepărtați, așa cum arată Emil Căldăraru (județul Sibiu), cu a sa „cuprărie” moștenită „din bătrâni”, sau Maria Bădălan, cu cioplirea lemnului, învățată de la „bătrânii noștri” rudari. În același registru genealogic de apropiere personală a unui meșteșug poate fi recunoscută și transmiterea acestuia către urmași. Descriind preluarea cioplirii lemnului de fiica sa Tudorița Lupașc (și de soțul acesteia, Pavel Lupașc), P. Caba arată cum „[...] fără niciun curs, [ci doar] din priceperea noastră [...], de la mine a

³ Evidențele etnografice ale lui Ion Vlăduțiu (1981: 113–228) includ un număr de 39 de meșteșugari care (dintr-un total de 56) au deprins meșteșugurile proprii de la diverse rude, după cum urmează: [în prelucrarea lemnului] Gheorghe Borodi (Maramureș; de la tată), Constantin Badi (Vâlcea; de la bunic), Nicolae Laza (Bihor; de la frate), Gligore Pop (Mureș; de la bunic și tată); [în țesături, cusături, port popular] Maria Spiridon (Avrig – Sibiu; de la bunică și mamă), Gheorghita Măleanu (Vâlcea; de la mamă), Ileana Stan (Maramureș; de la bunică și mamă), Anuța Pop (Maramureș; de la bunică și mamă), Irina Șteț (Maramureș; de la bunică și mamă), Adela Petre (Buzău; de la bunică), Katharina Teutsch (Hoghilag – Sibiu; de la bunică, mamă și mătușă), Vârvara Negru (Neamț; de la mamă), Magdalena Leonte (Suceava; de la mamă), Aurica Brândușa (Năsăud; de la mamă), Elena Stanciuc (Vâlcea; de la mamă), Viorica Ungureanu (Argeș; de la bunică și mamă), Elisabeta Andrița (Gorj; „dintr-o familie de trăistari”), Ana Carcea (Suceava; de la mamă); [broderia pe piele și pe aba] Dumitru Sofonea (Drăguș – Brașov; de la tată), Constantin Banacu (Vâlcea; de la tată), Nicolae Dolhescu (Neamț; de la bunic și tată), Ioana Vârvara (Neamț; de la tată), Mihai Iuga (Maramureș; de la tată), Nica Tănase (Bihor; de la tată), Argentina Alexandru (Rădăuți; de la mamă și bunică); [în olărit] Vasile Magopat (Suceava; de la tată), Theodor Nica (Poiana – Iași; de la tată), Tănase Cocean (Maramureș; de la tată), Teodor Faur (Bârsa – Arad; de la tată), Ionică Stepan (Caraș – Severin; de la bunic și tată), Constantin Oprița (Mehedinți; de la bunic), Ilie Bursășu (Crișana; de la tată), Jozsa János (Harghita; de la frate), Páll Antal (Harghita; de la bunic și tată), Dumitru Șchiopu (Vâlcea; de la tată), Grigore Ciungulescu (Olt; de la tată și de la unchi), Ion Răducanu (Olt; de la tată), Constantin Colibaba (Rădăuți; de la tată), Stelian Ogrezeanu (Vâlcea; de la bunic și tată), Victor Vișoreanu (Vâlcea; de la tată și socru), Dumitru Mischiu (Vâlcea; de la tată).

plecat și ea”. În mod asemănător, E. Căldărăru povestește despre al său „băiețel de patru ani, [căruia] nu-i trebuie jucărie, nu-i trebuie nimic, doar ciocanul; insistă să-i tai din foaie [de tablă]...”

În alte împrejurări, antecedentele practicii meșteșugărești sunt asociate cu „instructori” din afara rețelelor parentale⁴, deși încă prezenți într-o proximitate socială a satului de baștină. Astfel, Dumitru Pop Tincu (sculptor în lemn din Săpânța, Maramureș) atribuie în continuare o însemnătate formativă maestrului său Stan Ioan Pătraș (după câteva decenii trecute de la decesul acestuia, din 1977), în ceea ce privește paternitatea crucilor pictate din cimitirul local binecunoscut: „Eu am fost de mic copil pe lângă S.I. Pătraș. [...] Pe lângă dânsul, s-au format mulți... [...] După moartea lui, am încercat să țin aceste texte [funerare], ușor vesele... [...] Eu încerc să-l apăr pe S.I. Pătraș!” Tot în Maramureș, Petru Godja rememorează măiestria „bătrânului Borodi” (și a fratelui acestuia), de la care – „ca începător” – el spune că a „învățat multe lucruri bune și frumoase”, atunci când cei doi „lucrau o poartă [...], lucrau la vinclu, [iar el a] trecut pe-acolo – eram tânăr – și mă uitam ce fac...” Învățarea putea fi mediată și de cineva din alt sat, ca în cazul lui Toader Bârsan („unul, Utan Mihai [...] a venit de la Călinești, și mi-a arătat așa, cum se pleacă, și-am început așa...”) sau al lui Toader Pop (alt cioplitor maramureșean: „am lucrat și cu unul din Cornești, Botiz îl cheamă, el ne-o luat și ne-o învățat pe noi a face stâlpi, acoperișuri...”). Aculturația poate interveni în acest proces, așa cum o dovedește Violeta Carmen Roman: „Am învățat de la o săsoaică (Tanti Miți... nu mai știu cum o chema pe numele de familie)... De la ea am învățat să lucrez dantela cu suveica”.

Într-un fel sau altul, la un nivel genealogic, sătesc sau regional deopotrivă, însușirea meșteșugului implică o atitudine activă sau o co-interesare directă din partea artizanilor, fapt pe care unii din aceștia nu șovăie în a-l numi metaforic „furt”. P. Stăruială descrie acest lucru într-o condiționare directă cu natura învățării

⁴ Deși într-o măsură mai mică, transmiterea meșteșugurilor populare prin filiere diferite de cele ale familiei și rubedeniilor asociate acesteia este, de asemenea, menționată în ancheta întreprinsă de Ion Vlăduțiu printre artizanii din trecut, și anume: [în prelucrarea lemnului] Ioan Țiplea (Maramureș; „la cererea unor gospodari din sat”), Constantin Perța (Alba; directorul muzeului din Orăștie „l-a familiarizat [...] cu sfera largă a creațiilor artistice populare din lemn”), Emil Pralea (Mureș; „stabilit la Hodac, [...] cunoaște îndeaproape pe cei mai buni constructori de fluier [...] atunci [...] s-a gândit să generalizeze ornamentarea fluierelor și cavalelor”), Nicoale Rugea (Vâlcea; „[...] un cunoscut fluierar i-a dat [...] sculele necesare cu care să lucreze fluier [...]”), Cosma Mitric (Suceava; „a deprins acest meșteșug în tinerețe, pe când învăța la o școală de arte și meserii”); [broderia pe piele și pe aba] Mihai Dumitru Avârvarei (Neamț; „a învățat jocăria artistică [...] de la Vasile Botez, un renumit jocărar din Piatra Neamț”), Ion Viteșcu (Rădăuți; „a învățat meseria de la vârsta de 14 ani la jocării vicoveni Ion Piticu și Petre Piticu”), Nicolae Hotea (Maramureș; „Meșteșugul jocăritului îl învață mai târziu de la meșteșugarii bătrâni din sat”); [în confecționarea măștilor populare] Pavel Terțiu (Vrancea; „În tinerețea sa [...] a cunoscut mulți dintre bătrânii satului care lucrau măști pentru anumite obiceiuri legate de ciclul vieții sau de sărbători.”), Dumitru Vrânceanu (Berzunți – Bacău; „[...] pe vremea când era el flăcău, [...] trăia un bătrân, Ion Bucur, la care flăcăii mergeau cu materialul pentru mască, iar el le arăta cum să lucreze”) (Vlăduțiu, 1918: 121, 132, 135, 136, 175, 180, 184, 229, 234).

– inclusiv în domeniul artei populare: „Am avut niște neamuri care au fost meseriașe... le-am cam furat meseria! Da: le-am mai „furat”: de colo, de colo... Meseria se fură, ca să o poți învăța. Dacă o ‘furi’, înseamnă că ți-e și dragă!” Potrivit lui Teodor Busnea (creator de instrumente de suflat, de fel din Râmnicu-Vâlcea), „Eu am furat meseria asta de la meșterul Pasăre [?] – Dumnezeu să-l ierte! –, este din Ohnița, județul Vâlcea, un meșter extraordinar de bun (mă refer la fluier, căci el făcea fluier și cavale)”⁵.

Asemenea propensiune a meșteșugarilor pentru ceea ce ajunge să reflecte (mai devreme sau mai târziu) vocația acestora în a profesa îndeletniciri tradiționale ancestrale sugerează indirect dificultățile uceniciei în discuție, la fel ca a oricărei alte inițieri. Într-adevăr, „primii pași” în artizanat sunt adeseori descriși prin inexactitățile de început ale celor care, într-un moment timpuriu al propriei biografii, au ales o atare „brățară de aur”⁶. Ceramistul Grigore Ciungulescu (Oboga, județul Olt) își amintește cum „Când aveam 14 ani, [...] seara când veneam de la școală, atunci începeam [lucrul la roata olarului], le mai fărâmam, le făceam [cănuțe, oale, ulcioare...]”. Un alt olar (tot din Oboga), Ștefan Trușcă, evocă și o sancțiune rituală locală pentru greșelile de execuție ale „neofiților”: „Când eram de zece ani [...] le făceam strâmbe [piesele ceramice], [părinții] ni le luau, ni le puneau în cap de sărbători, așa era obiceiul!” De aceea, viitorul meșteșugar are de îndeplinit (încă de acum) condiția unei compatibilități tehnice – preliminară, însă esențială – cu „obiectul muncii” în materie, în cursul căreia (așa cum susține Teodor Busnea) „Trebuie să știi să ții un cuțit în mână, care taie... să te bărbierești cu el; trebuie să-l ții foarte bine în mână, sigur, ca să nu-l scapi în degete...” În plus, Toader Busnea așteaptă o „ureche muzicală” a copiilor pe care îi pregătește în meșterirea fluierelor, așa cum, la acest nivel de asimilare a meșteșugului, iconarul Nicolae Munteanu (județul Alba) subînțelege o „trăire deosebită” a celui care „[...] încearcă să facă [o icoană], după el [conform propriei concepții]”, chiar dacă „o face stângaci”.

Experiența uceniciei în artizanat este depănată și prin detalii despre modele și teme decorative originare, alcătuind un fel de „matrice” pentru acumulările treptate

⁵ În absența unei continuități genealogice a artei populare, „furtul” meșteșugului poate deveni o „forță motrice” pentru dezvoltarea unor ramuri altminteri izolate ale artizanatului din România. Astfel, în cazul costumului fecioresc din Năsăud, împodobirea *clopurilor* locale cu renumitele *struțuri* din pene de păun este rezultatul unei asemenea forme de „transmitere” (în fond, înrurirea tehnică a unui meșteșugar oarecare): „[Leon Coruș din Salva, Bistrița-Năsăud] a ‘furat’ meseria de la un bătrân originar din comuna Zagra, care venea și lucra aceste podoabe acasă la țărani care le comandau” (Vlăduțiu, 1911: 165).

⁶ Incertitudinile și ezitățile sunt parte a procesului de apropiere a tehnicilor de lucru în practica meșteșugărească inițială, așa cum (potrivit lui Gheorghe Focșa) meșterii lemnari din Munții Apuseni (Zarand) o dovedesc în cazul arhitecturii populare locale: „După ce au învățat meșteșugul de la tatăl lor, ori pe altă cale, meșterii constructori făceau mai întâi lucrări mai simple: cotețe, cocine, șuri. Abia mai târziu, după câțiva ani de experiență, ei se angajau la construirea casei și atunci nu singuri ci în asocieri cu meșteri mai experimentați. [...] Pregătirea mai temeinică, îndemănare și experiență specială reclamă de la acești meșteri constructori [...] bisericile din lemn. <Biserica nu s-apuca nimeni s-o facă, nu știau! Făceau biserici, clădirea, numai turnul nu se biziiau! [meșterul Ilieș Pătru]>” (Focșa, 1971: 46).

ale meșteșugarilor contemporani⁷. Cioplirea lemnului este trasată retrospectiv de Toma Rapa la „*stâlpii de casă*, care au fost din cele 14 case ale satului”, cu mențiunea că „*stâlpii* ăia erau încrustați cu toporul [...] aveau niște trăsături acolo, la început, niște *rozete* [...] și-apoi de-acolo am luat și eu”. În cuvintele curelarului turc Ali Dincer (Cobadin, județul Constanța), „Aveam noi o formă [de opincă, pe care el o desenează apoi pe masa de lucru]. Aici se găurea, aici se cosea, se băga pe urmă un șnur, de jur împrejur, și se trăgea... În față, puțin mai lat, cu doi-trei centimetri [...]. Se băga pe calapod [...]” În Poiana Sibiului, Victoria Cârță ține minte faptul că „Mama mea țesea *pețelegi* foarte mult, și de la ea am învățat și eu”, precum și „femeile din sat [...], cele care au mai țesut înainte [...] *săcătele*”, de la care ea însăși a preluat modele „care-s desenate pe o hârtie”. Desenul ca procedeu elementar de înregistrare și prelucrare ulterioară a unor contururi sau motive ornamentale este consemnat și de cioplitorii maramureșeni Vasile Bârsan (în cazul *șetrelor* sau balcoanelor caselor țărănești din regiune) și Toader Pop potrivit căruia „Prima dată, am făcut o portiță d’asta, mică, [...] și am făcut *funia* aceea, și niște *colaci* la ea; m-am tot uitat la ea, și-am desenat eu așa, cam așa ar fi, cam așa... și prima dată am făcut după schița aceea...” În acest fel, *stâlpii de casă* și *rozetele* pentru T. Rapa, forma de opincă pentru Ali Dincer, *pețelegile* și *săcătelele* pentru Victoria Cârță, *șetrele*, *funia* și *colacii* pentru Toader Pop – ajung să reprezinte nu doar niște simboluri sau artefacte mai mult sau mai puțin funcționale în tradițiile locale: ele apar drept reperele didactice ale unor „învățăcei” în arta populară.

TEHNICILE ȘI PROCESUL DE LUCRU ÎN ARTIZANATUL POPULAR

În descrierea activităților specifice artizanatului ca proces, meșteșugarii accentuează calitatea prin excelență manuală a muncii lor⁸, atât ca o trăsătură

⁷ Literatura etnografică semnalează constant asemenea teme și procedee decorative „referențiale” în arta populară din țara noastră. După Olga Hoșia și Paul Petrescu (1972: 138), „Unul din punctele de broderie [...] cunoscut ca o tehnică tradițională este *punctul bătrânesc* sau ‘rumânesc’. Se lucrează numai cu o singură culoare, în scară, cu firul lăsat larg, buclat, dând impresia unui punct bătut și în relief. În această tehnică sunt lucrate iile costumelor populare, mai ales în zonele de munte. Este o tehnică de un puternic caracter rustic [...]”

⁸ În artizanat, manopera include atât mănuierea propriu-zisă a unor unelte și materiale, cât și întrebuințarea „metrologică” a mâinii meșteșugarului: „Ca unități de măsură ei [meșterii lemnari din Zarand] foloseau degetele și latul palmei, șeful, palma, cotul” (Focșa, 1971: 46). Dintr-un alt punct de vedere, în lucrarea sa dedicată figurației antropomorfe în arta populară românească, Paul Petrescu identifică reprezentări ale mâinii în cazul mai multor elemente de arhitectură populară din România (în decorul de tencuială în relief al caselor din Muntenia și Transilvania, la colțurile caselor din Muntenia, pe frontoanele caselor din Transilvania și Banat). Astfel, într-un exemplu dat de autor, „Pe o grindă dintr-o casă din Pietroșița (județul Dâmbovița) două mâini cu degetele desfăcute încadrează o rozetă solară mare. Una din mâini este marcată spre încheietură cu o cruce înscrisă într-un pătrat, iar cealaltă cu un semn [...] semănând cu « cârligele » atât de frecvent întâlnite pe [...] țesături românești. Alături de cele două mâini și de litere din alfabetul chirilic este crestată și data construcției: 1759” (Petrescu, 1969: 15).

distinctivă a creativității în materie, cât și ca o probă a integrării meseriilor de acest fel în contextul prestigios al tradițiilor locale. Potrivit olarilor vâlceni Irinel și Elena Miutoiu, în producerea ceramicii de Horezu „cum a fost vechiul rost”, „în momentul în care te apuci pe roată, nu știi ce farfurie faci, adică ce model. De fapt... spune singură, farfuria acolo spune singură ce trebuie să-i faci...” Cojocarul croat Nicolae Filka din Carașova (Caraș-Severin) arată cum, în pregătirea celor necesare în meșteșugul său, „pieile le încercam, când trăgeam așa, cu degetul, pica lâna: însemna că-s bune [tăbăcite], atunci...” Mâna devine, în mod propriu, „măsură” a practicii meșteșugărești, după cum explică Nicolae Căldăraru: „Tăiem o rondea din tabla mare – doi metri pe unul este tabla; măsurăm (palma mea are 26 [centimetri], măsur cu ea!” Ca o completare a celor spuse de fiul său, Emilian Căldăraru susține că „Trebuie să ai mâna... apreciată [exersată], să bați pe nicovală, ciocan lângă ciocan!” Pentru un meșteșugar rudar în prelucrarea tradițională a lemnului, „numai la mână se cioplește...” (Maria Bădălan, Băbeni, județul Vâlcea). Dumitru Pop Tincu (Săpânța) are în vedere aceeași dibăcie atunci când (în arta crucilor sale de lemn pictate) el „nici nu se gândește să-și facă șabloane de croit” și „nu face același gen de cruci”.

Manopera meșteșugărească este aproape neîntrerupt asociată cu întrebuințarea unor unelte⁹ care (împreună cu îndemânarea artizanilor) asigură „metamorfoza” diverselor resurse materiale în artefacte investite adeseori cu atributul unicității (ca „non-replicabilitate” a acestora). Astfel, în Mărginimea Sibiului (la Cisnădie/Heltau), descrierea războiului de țesut relevă cunoașterea pieselor întregului dispozitiv și a rolului tehnic al acestora; în cuvintele Mariei Schneider (purtauore a tradițiilor săsești locale), „*Vătala* are în ea o *spată*, cu dinții mai rari sau mai deși, după cum vrem să obținem [țesătura]... Ea are rolul de a bate firul de bățatură, pe care îl poartă suveica. [...] În spate, avem de-a face cu un sul de urzeală, pe care este înfășurată urzeala, pe diferite lungimi...” În aceeași regiune, în cazul războiului de țesut al Mariei Ghișe din Poiana Sibiului, „[...] legi cu *acul*, perii firele... Numai cu acul se-alege [firul de țesătură]”. Un „*ac* foarte mic de mărgelă” este mănuit și de Virginia Linu (din Salba, județul Bistrița-Năsăud) în împodobirea ouălor din zona sa etnografică. În olăritul de la Horezu, așa cum explică soții Laurențiu și Nicoleta Pietraru, „[...] pentru modelat trebuie un *pieptăn*

⁹ Un asemenea instrument fundamental în exercitarea unui meșteșug popular este așa-numita *chișiță*, un „condei” folosit pentru „împistrirea” ouălor (dar și în ornamentația ceramică) cu motive predominant geometrice, apoi fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe etc. Chișița a fost descrisă de Maria și Nicolae Zahacinschi (1992: 24) ca o „țeavă scurtă de alamă sau tablă, cu un diametru foarte mic (cam cât al unui ac), prin interiorul căreia se petrece un fir din păr de porc. Țeava este prinsă perpendicular cu un mâner de lemn”. În lucrarea amintită, cei doi autori se referă la mai multe arii etnografice reprezentative pentru meșteșugul în discuție, în Oltenia, Muntenia, Transilvania, Banat și Moldova; dintre aceste centre, Valea Ghimeșului (județul Harghita), zona Bacăului și cea a Buzăului sunt remarcate pentru „marea asemănare” a temelor decorative, lucru confirmat și prin termenul *kesice* prin care ceangăii din Ghimeș desemnează unealta de încondeiere a ouălor (Zahacinschi & Zahacinschi 1992: 25, 68). Relevanța inter-culturală a chișiței este completată prin asocierea provenienței acesteia cu „țigani lingurari” (probabil, rudari) (Zahacinschi & Zahacinschi 1992: 24).

(așa i se spune), iar pentru decor, *coarnele de vită*, cu care se trage spirala și se fac modelele; mai este și o *gaiță*, care se folosește la decor, cu un bold într-un vârf...” După cum o arată Grigore Ciungulescu, același instrumentar zămislește și ceramica de Oboga: „Pentru ornamentat, este *cornul de vită*, așa l-am pomenit; fiecare culoare ce o ai [în decorarea vaselor] are cornul său separat... La capăt, el [are atașată] o pană de pasăre – de rață, de gâscă... – cum vrei să faci mai gros firul, așa așezi și această pană.” În prelucrarea de iască din Corund (județul Harghita), Emerich Fabian înlătură „bucățile ce nu sunt bune” ale acestei ciuperce (*fomes fomentarius*) cu ajutorul unui „cuțit” (de fapt, o seceră), în vreme ce Emilian Căldăraru își prezintă în felul următor compasul cu care el trasează arama spre a obține forma dorită: „Am un *compas*, sculă făcută tot de mine... Îl compasez rotund [un cazan], îi las fundul la 10 centimetri, sau la 12... depinde de mărime, cum îl fac... îi compasez fundul, încep să bat de la semnul compasului, să-l adun și să-l modelez, pe urmă”. Uneltele folosite în cioplirea lemnului sunt în mod similar evidențiate ca „piese de rezistență” pentru realizarea unui inventar variat de obiecte: *dălțile* (Stan Toader Colțun) plus *rigla* și *creionul* (Dumitru Pop Tincu), în cazul crucilor din „cimitirul vesel” de la Săpânța, *barda* (evocată de Teodor Busnea în legătură cu modul în care „pornește lemnul, cum se cioplește-n țandără, până când a adus forma fluierului”), *barda*, *cuțitul*, *scoaba* și *tesla* (în confecționarea găvanelor de către Maria Bădălan, Ion Drăgan și ai lor co-etnici rudari din Băbeni). Rafet Iusuf (un meșter din Cobadin, județul Constanța) insistă că în prelucrarea lemnului „Se folosește și ciocanul [*maiul*], dar mai mult podul palmei, [din moment ce] trebuie să simți dalta, să simți piesa, în mână...”

Dexteritatea manuală și instrumentală a meșteșugarilor are drept auxiliar cunoașterea de către aceștia a *materiilor prime* asupra cărora ei își aplică aptitudinile moștenite sau deprinse în satele lor de baștină¹⁰. Cioplitorul ialomițean Vasile Moldoveanu descrie, prin urmare, specia de lemn adecvată cu tipurile de artefacte ce ies din mâinile sale: „Eu îmi aleg lemnul de tei dintr-o vâlcea; el luptă să supraviețuiască tânăr, să ajungă la lumină, să nu-l sufoce ceilalți arbori, și crește înalt; fibra lui este armonios dezvoltată, și este foarte bun de lucru”; în procesarea unui asemenea material, V. Moldoveanu știe să distingă între componentele

¹⁰ Prelucrarea materiilor prime în vederea valorificării lor meșteșugărești este ea însăși un succesiune de tehnici de al căror rafinament depinde calitatea viitoarelor artefacte. De exemplu, industria casnică textilă din satul Borlova (județul Caraș-Severin) utilizează ca principale resurse lâna și cânepa. Conform informațiilor Nataliei Marcu, „Lâna oilor, tunsă primăvara, este spălată acasă, în apă fierbinte, dusă la râu și clătită, iar apoi uscată la soare. [...] lâna era scărmanată manual și pieptănată, rezultând firele mai lungi și aspre (părul), și cele mai scurte (*cănura*), folosite la beteală. [...] Cânepa era semănată în țarină în cantități corespunzătoare nevoilor gospodărești (circa 10–15 litre de sămânță), culegându-se în septembrie cea de iarnă, de la care se scotea și sămânța, iar cu 2–3 săptămâni mai devreme cea de vară. [...] Culesul cânepii se făcea manual, tăindu-se numai rădăcinile cu toporul; după uscare plantele erau duse la *murat* (topit) [în apa râului]. Cânepa topită era spălată la apă *mergătoare*, adusă acasă și pusă la soare la uscat. [...] După melițat, firele erau pieptănate [...]. Iar apoi fuiorul periat [...]. Diferitele calități de fire rezultate din aceste operații se utilizau în mod diferențiat la diverse categorii de țesături.” (Marcu, 1971: 247–248).

suportului său de lucru: „Prima parte, de la rădăcină (primii doi-trei metri)... este cel mai bun lemn, din care eu fac furcile de tors, troițele, dantelerile din lemn... Partea superioară, coroana... acel [lemn] este mai fraged: din el, realizez capacele la casete, la lădițele de zestre...” În chip similar, meșterul turc dobrogean Rafet Iusuf recomandă pentru sculptură „lemnul de stejar masiv, fagul, paltinul și teiul”, precizând că în acest meșteșug „Contează foarte mult să cunoști lemnul, să știi fibra lemnului; eu, dacă o iau [cu dalta] de aici, este contra fibrei, și nu merge...” Tot în Dobrogea, însă din perspectiva meseriei de fierar, un alt meșteșugar turc – Hasim Regep – demonstrează cum bucățile de cupru „nu pot fi bătute și subțiate cu ciocanul, ci cu barosul...” În Oltenia, Gheorghe Iorga (reprezentând centrul ceramic de la Horezu), precizează că „Lucrăm tot felul de obiecte: de la farfurie mică și până la ulcior [...] Doar că nu facem marfă... de sarmale, cum s-ar zice, că pământul nostru nu ține la foc”. În Transilvania, la Corund, iasca este preferată spre modelare în raport cu vârsta sa: „Cea mai dezvoltată este iasca de șase ani, și cel mai frumos material iese din ea, că e bătrână... Vara, crește iasca în 20 august... 30 august, se adună [culege]... Și toamna, după 20 octombrie, până primăvara, la 20 aprilie, se adună [iasca]; trebuie să știi când...” (Mathe Karoly).

Atât îndemânarea artizanilor (nativă sau învățată), cât și uneltele și *substanțialitatea* artefactelor astfel plăsmuite, pot fi văzute ca niște premise (variabile de la o cultură etnografică la alta) ale creativității și productivității meșteșugărești în România zilelor noastre. Valorificarea acestor „resurse” umane și materiale este făcută în secvențialitatea fazelor ce compun procesul tehnologic al artizanatului țărănesc¹¹. Într-adevăr, argumentele meșteșugarilor pledează pentru articularea neîntreruptă a talentului lor tehnic cu o bună „știință” a „ingredientelor” vegetale, animale, minerale etc. necesare modelării diverselor obiecte de artă populară.

Olăritul, de pildă, presupune atât cunoștințe de pregătire a lutului („Batem lutul brazdă, și-l ducem în atelier, unde tăiem din brazdă, cam cât putem noi să frământăm. După ce-l frământăm, îl batem *pite*; pitele le batem după mărirea obiectului...” [Ștefan Trușcă, Oboga – Olt]), cât și de ornametare a pieselor ceramice („Ardem de două ori: prima ardere, cu vopsea – asta... albastrul, cu

¹¹ Artizanatul ca proces urmează seriei de operații pregătitoare a materiilor prime (vezi nota anterioară) și, la fel ca acestea, implică o specializare a uneltelor de lucru în acord cu fiecare fază de execuție. Astfel, după etapele premergătoare de tăiere și curățare a trunchiului de molid, stejar, sau brad, confecționarea *draniței* de învelire a caselor maramureșene din Budești apare ca un ansamblu tehnic și instrumental de transformare a buștenilor în micile bucăți de lemn ce sunt îmbinate în *apele* acoperișului: „Fiecare butuc în parte era despiciat în patru sferturi cu ajutorul *toporului* sau a *baltagului* și a *maiului de lemn*, obținându-se ceea ce popular se numesc *bile*. Fiecare sfert în parte era fasonat cu ajutorul unei *securici* sau *băltăgaș*, după care era crăpat în fâșii subțiri, 15–17 la număr, cu ajutorul *custurii*, un cuțit cu o formă aparte bătut cu *maiul de drănițit*, ciocan de lemn de mici dimensiuni. Odată încheiată această operațiune, scândurile de lemn, late de 8–10 cm, erau strânse în mănunchiuri, fiind pregătite pentru a fi trase, netezite, la *scaunul de drănițit*, unde se obțin bucăți trapezoidale cu lungimi de 60 cm. Din acest moment, dranița era numai bună de bătut pe casă, meșterul folosindu-se de cuie speciale de draniță sau șită, din fier; altădată, acestea erau confecționate din lemn de stejar [...], după cum ne-a relatat [meșterul local] Ion Bud.” (Focșa, 2008: 214–215).

cobaltul, asta... verde, și asta aici, maroul. Iar la a doua ardere, ardem smalțul; prin smalț, va străluci, smalțul dă culorile strălucitoare...” [Veronica Pall, Corund-Harghita]). Gestionarea etapelor de transformare a lutului în piese ceramice apare drept o condiție esențială a întregului efort creator: „La cahle, e foarte important ca să și termini într-o zi ceea ce începi în acea zi; nu poți lăsa lutul în forme mai mult decât trebuie. Iar după ce l-ai scos din forme, există numai un moment în care se aplică stratul ăsta alb ce se pune pe lutul grund...” (Michael Henning, Cislădioara – Sibiu).

Cioplirea lemnului poate fi definită ca o artă a „descoperirii” treptate a artefactului preconizat, cu ajutorul unui instrumentar a cărui varietate corespunde gradului de specializare într-o asemenea muncă, fie în ținuturile subcarpatice („Prima dată, se... deblochează [lemnul] cu securea, se scobește înăuntru, și la urmă se face cu tesla... cu aia mare...” [Ion Drăgan, Băbeni – Vâlcea]), fie în cele dobrogene („Asta e <presarea>, cum spunem noi [dăltuirea cu maiul a unui desen făcut după șablon, reprezentând „laba de leu”]. Așa, acum vine <degroșarea>”... [Rafet Iusuf, Cobadin – Tulcea]).

Țesutul include deopotrivă executarea unor (aparent) simple cusături („Adică, vine [cusătura] cu acul și cu ața neagră: că aici [modelul decorativ] este pe trei puncte, îs trei fire...” [Paraschiva Banciu, Tilișca – Sibiu]) și complexitatea lucrului la război („Năvădirea înseamnă tragerea firelor de urzeală prin aceste ițe care ridică cele două planuri, și se formează *rostul* [...] Avem aici o traversă, pe piept, care face ca țesătura, elementul de țesătură obținut, să-și schimbe sensul, de la orizontală pe verticală, și să se înfășoare pe un fir de urzeală...” [Maria Schneider, Cislădie – Sibiu]).

Într-un registru relativ apropiat, curelăria, prelucrarea pieilor de animal începe cu argăsirea acestora („pieile pentru pieptar, de miel; pentru cojoc, de oaie, eu le-am tăbăcit: sare și tărâțe, sau făină...” [Nicolae Filka, Carașova – Caraș-Severin]), spre a continua (în cazul opincilor) cu operațiile de modelare a piesei dorite („Aici se găurea, aici se cosea, se băga pe urmă un șnur, de jur împrejur, și se trăgea... În față, puțin mai lat, cu doi-trei centimetri... [...]. Se băga pe calapod, era calapod ascuțit, așa, și se trăgea cu șnurul ăla...” [Ali Dincer, Cobadin – Constanța]). Sacrificarea animalului a cărui piele este utilizată în manufactura tradițională intră, și ea, în „fișa postului” unui artizan, așa cum o dovedește cimpoiul Ion Stanciu (Negriștești, județul Vrancea): „Tai capra la gât, o beleșc burduf, așa... După aia, o pun la dubit, adică la zer de oaie; o scot de-acolo, o las la dubit pe sobă, la o temperatură de 20 de grade, ca pielea să se usuce... În zer, rămâne o pojghiță, asta este *dubeală*. Așa... O las patru-cinci zile, după aia, o scot de-acolo, o usuc, după ce se usucă, o trag bine pe *săgă*, așa... frumos, frumos... Săga este un fel de piatră albă. O curăț bine-bine, după aia încep să lucrez cimpoiul...”

În Delta Dunării, pescarii locali (a căror muncă cuprinde atât mânăuirea plaselor de pescuit, cât și confecționarea sau repararea acestora) descriu lansarea

unui năvod ca o tehnică de coordonare a membrilor unei brigade aflată la lucru. În cuvintele lipoveanului Ivan Fomici (Jurilova, județul Tulcea), „Patru oameni se pun așa, în cruce, și aruncă năvodul; după aceea [...] trag cu odgoane, adică funia care intră înăuntru, pe otgon, acolo, și se leagă unul de altul, după aceea fiecare trage pe o parte...” Pescarul român Constantin Ivan confirmă spusele consăteanului său, cu precizări suplimentare de orientare a „oamenilor bălții”: „Se aruncă năvodul... [Mai întâi] Pleacă o barcă în stânga, alta în dreapta, în fiecare punct cardinal. Depinde de cum bate vântul, de poziția vântului... După aceea, se aruncă [năvodul], [pescarii] se unesc la mijloc, și fiecare trage năvodul lui, fiecare pereche... Fiind opt bărci, sunt două bărci la un năvod; [apoi] se recoltează peștele...”

Caracterul elaborat al tehnicilor care ajung să constituie „lanțul productiv” al meșteșugurilor tradiționale este propriu tuturor ramurilor artizanatului, inclusiv al celor ce pot părea minore ca reprezentare etnografică, precum împletirea fibrelor vegetale („împletirea prin legare, așa cu un cerculeț de doi centimetri [...] prin răsucirea firului de nod...” [Eleonora Voloșciuc, Chiperceni – Orhei, Republica Moldova]), sculptura miniaturală în os („Trebuie osul fiert, trebuie curățat interiorul și exteriorul, după aia desenat și sculptat...” [Sandor Fazekas, Lunca Ozum – Covasna]), sau prelucrarea de iască („Trebuie să dau jos ce-a mai rămas [din iasca găsită în pădure], ca să se taie bine; apoi, încep să o tai, curăț prima dată cojile, ce nu-s bune... Frumos trebuie să se taie. Tăiem apoi o bucățică [de iască], iar asta trebuie să o întindem...” [Emerich Fabian, Corund – Harghita]).

ARTA POPULARĂ PRIN SINELE MEȘTEȘUGARILOR ȚĂRANI

Măiestria artizanilor țărani este raportată, așa cum am văzut, la obârșia propriei îndeletniciri (tradițională, parentală, sătească...) și probată prin argumente tehnice în care îndemânarea și cunoștințele cuiva în *materialitatea* meșteșugărescă sunt îngemănate în „fluxul” productiv al artizanatului ca proces. Cu toate acestea, ceea ce distinge eforturile meșteșugarilor amintiți aici de activitatea specializată a altor meseriași este credința celor dintâi în valoarea artistică și în creativitatea manoperei de ei practică. Într-adevăr, una dintre ideile acreditate și reafirmate statornic de acești făurari ai culturilor etnografice este originalitatea muncii lor. Cioplitorul argeșean Dan Gherasimescu face din *Pasărea măiastră* un fel de emblemă a manoperei sale miniaturale în lemn (înaintea altor artefacte, și ele preluate de el „din bătrâni”, precum icoanele de vatră sau blidarele); meșteșugarul amintit afirmă că este „singurul” ce încă ar sculpta *Pasărea măiastră* (deși o reprezentare similară poate fi documentată în atelierul vrânceanului Pavel Caba).

Adeseori, meșterii se referă la amprenta specifică artefactelor cărora ei le dau viață, fapt pe care îl atribuie modului de lucru al „fiecăruia”. Cusătoarea Ana Domnariu (Tilișca – Sibiu) este astfel convinsă că „fiecăruia are desenul lui de pe hârtie” și că o asemenea schiță asigură în fond particularitățile de execuție ale pieselor vestimentare ce ies din mâna sa, precum *ia*, *dantela* sau *ciupagul*. Virginia

Linu (Salba – Bistrița Năsăud), ce țese costume populare sau podoabe din mărgele, vorbind despre sine și cei patru frați ai săi, susține că „fiecare are stilul său” de lucru, adăugând că „Dacă vă uitați la un lucru manual, același lucru – făcut de două femei – este diferit!” În ceramică, Marieta Giubega din Horezu mărturisește că „Să și vreau să-l copiez [un anumit model decorativ], nu pot face ca altcineva!”, așa cum Marioara Pascaniuc (Marginea – Suceava) consideră că „fiecare are stilul său de a aplica o toartă” iar Olimpia Dimitriu (București) vorbește despre artefactele sale ca despre niște „vase care mă reprezintă”. Recunoașterea propriilor piese aparține aceleiași mentalități auctoriale, din moment ce un olar ca Mathe Andras din Corund pretinde că „Doar dacă apuc cu mâna, pot să spun că eu am făcut, sau altul...” (Marioara Pascaniuc arată aici că „noi le lucrăm [piesele ceramice], noi le cunoaștem, chiar dacă nu sunt ștampilate!”).

Acest „sigiliu” individual în artizanat pune (din nou) problema originilor măiestriei meșteșugărești, însă de această dată nu doar într-o contextualizare socială sau culturală, ci și în planul unor determinații lăuntrice ale propriului sine¹². Într-adevăr, împreună cu încadrarea artei populare în comuniunea (de multe ori genealogică) a meșteșugarilor cu tradițiile etnografice ale utilajului și tehnicilor de lucru, aceștia își înțeleg îndeletnicirile și din unghiul *personalității* lor (individuală deși integrată „obștesc”), ca „înzestrare”, „imaginație” sau „dăruire” în legătură cu practica artizanatului. „M-am născut cu un dar de meserie!”, exclamă sculptorul maramureșan Petru Godja (Valea Stejarului), o virtute înnăscută pe care alți meșteșugari o derivă fără ezitare din chiar voința divinității: iconarii sunt „hărăziți de la Dumnezeu cu un simț [artistic] mai deosebit” (Nicolae Munteanu, Vinerea – Alba), împletitul pănușelor de porumb este „un dar de la Dumnezeu” (Eleonora Voloșciuc, Republica Moldova), confecționarea instrumentelor muzicale de suflat „înseamnă o artă pentru că Dumnezeu ne dă un dar, îl implantează în noi, iar noi trebuie să-l arătăm semenilor noștri!” (Teodor Busnea, Râmnicu-Vâlcea, care continuă astfel: „Nu oricine poate să facă această artă... Numai pe cine îi numește Cel de sus. [...] Trebuie să aibă un har pentru ceva, o plăcere. Prin plăcerea asta, și harul – tot de sus –, semenul ce-l întâlnești, cu drag îi arăți, și el învață...”).

¹² Printre categoriile de artefacte ce exprimă ipostaze ale unui atare „sine” meșteșugăresc, măștile populare sunt considerate de Paul Petrescu „materializarea unui uriaș proces de introspecție colectivă” prin care „ideea fundamentală de transfigurare [...] a condus, în condiții sociale diferite, la o gamă întinsă de reprezentări plastice în care grotescul [...] este uneori impregnat de o undă de ironie [...] la adresa « ființelor superioare » invocate, și la cea a înșiși purtătorilor de mască.” Ca atare, măștile lucrate în mai toate provinciile istorice românești (de pildă, cele din Țara Vrancei, evocate în legătură cu priveghiul local al mortului) sunt văzute ca „rămășițe materiale” ale unei „lumi ce dispare” și evidente ale faptului că „artistul popular mănua la perfecție realitatea tangibilă, supusă unei îndelungi observații de șiruri întregi de generații, [și] cunoștea atât de bine făptura omenească, în primul rând, partea ei cea mai expresivă – fața [...]” (Petrescu, 1969: 39–40). „Stilul propriu” al unui asemenea artizan – Pavel Terțiu din Nereju, Vrancea – are la bază „trăsături ce particularizează” o varietate de măști locale (în fond, tot atâtea tipuri umane), purtate la priveghi sau la sărbătorile de iarnă, precum cele reprezentând „Bătrânul”, „Baba”, „Tânărul”, „Dracul”, „Popa”, „Călugărul”, „Doctorul”, „Negustorul”, „Ofițerul”, „Mireasa”, „Țiganul”, „Țiganca” etc. (Vlăduțiu, 1981: 229).

Narațiunile artizanilor consemnează și o altă însușire aparte a unora dintre ei (cel puțin), și anume aptitudinea lor de a prefigura cumva „rodul” creativității lor¹³ – artefacte sau teme decorative – prin care, încă o dată, ei afirmă unicitatea propriei manufacturi. Cioplitorul vrâncean în lemn Toma Rapa explică astfel ceea ce ar putea fi desemnat drept „conceptualizarea” artei populare, de acum și dintotdeauna: „Eu vedeam lucrul, dacă-l gândeam, îl vedeam înaintea ochilor, până când îl puneam în munca respectivă... [...] Eu îl imaginam, vedeam care e situația, cum vine, așa că... făceam desenul respectiv și treceam la aplicarea lui”. Într-o accepțiune similară (ce ține seama însă și de rolul observației în artizanat), cusătoarea Maria Crsta din Carașova (Caraș-Severin) își află modelele de lucru pur și simplu „[...] așa, din cap... Dacă vezi florile... vine în gând, și facem...” Alți meșteșugari – ceramiști – descriu, în aceeași noimă, reproducerea unei viziuni „onirice” („ceea ce visez noaptea fac ziua”, Olimpia Dimitriu, București), sau proiectarea obiectului de artă prin experimentarea cotidiană a acestuia („în fiecare zi îl văd mai bine”, Irinel Miutoiu, Horezu).

Ca expresie a personalității artistice a cuiva, meșteșugul este implicit circumscris unui atașament care (într-un fel sau altul) este reiterat de artizani ori de câte ori aceștia deapănă din ale lor „secrete profesionale”. „Eu muncesc din dragoste [declară Stan Toader Colțun din Săpânța]! Pentru mine lemnul este un obiect care mi-e drag, și înțeleg că orice pot face din el. Și-așa că din dragostea asta lucrez... Îmi place când văd că-mi iese ceva frumos din mână”. Cimpoiul Ion Stanciu (Nistorești – Vrancea) dă glas unui simțământ identic în legătură cu „obiectul” muncii sale de o viață: „Când lucrez un cimpoi... cu mare drag îl lucrez, cu mare drag! Cresc când lucrez un cimpoi! Foarte mi-a fost drag [meșteșugul]”, în vreme ce Vasile Moldoveanu (Moreni) amintește despre cum „Mie mi-a plăcut lemnul de mic copil, îndrăgostit [fiind] de cum se așchia lemnul”. Devotamentul meșteșugarilor pentru a lor profesiune este ilustrat și prin efort fizic („am stat de veghe”, spune Toma Rapa despre elaborarea motivelor sale decorative), și prin pietate (evocată de Nicolae Munteanu în cazul pictării icoanelor: „atunci când începi să faci o icoană, [...] există o rugăciune a sfântului, pe urmă o rugăciune a iconarului...”).

„Sinele” meșteșugarilor zilelor noastre recunoaște neîncetat reperele tradiționale ale artei populare în formele etnografice de reprezentare a acesteia, fie

¹³ Viziunea (uneori tradițională, alteori inovativă, vezi notele următoare) pe care artizanii o au asupra acelor artefacte aflate *in statu nascendi* în „laboratorul” lor ideatic poate fi înțeleasă drept geneza creativității meșteșugărești, încă activă în culturile etnografice din România. „Închipuirii” similare ale obiectelor de artă populară au fost înregistrate frecvent la meșteșugarii generațiilor recente, în țesături („Katherina Deutsch obișnuiește să-și creioneze mai întâi modelele pe hârtie și abia apoi să le realizeze”; „Aurica Brândușa își conturează mai întâi «modelele» pe hârtie și abia apoi trece la țesutul piesei”), în ceramică („Dumitru Schiopu stabilește în prealabil culoarea de fond a piesei, elementele constitutive ale viitorului registru decorativ și nuanțele cromatice”), în măștile populare („Pavel Terțiu își prefigurează [...] imaginea personajului, cu trăsăturile pe care le va reliefa apoi pe mască, și după aceea [...] lucrează masca” etc. (Vlăduțiu, 1981: 155, 160, 226, 229).

că este vorba de modelarea elementară a artefactelor, fie de ornamentarea lor¹⁴. Maramureșanul Vasile Bârsan rememorează clipa în care „Am văzut porțile vechi, și mi-a fost drag...” La fel, Pavel Caba vorbește despre ale sale „[...] fluier care sunt din zona noastră – cu o tortiță, acolo, care este zonală, de aici, specifică Vrancei”. Producția ceramică a lui Grigore Ciungulescu indică, de asemenea, proveniența locală: „Îmi iese din mână tot ceea ce-am învățat și am pomenit în Oboga, aicea.” O asemenea recunoaștere întemeiază paternitatea meșteșugărească și deopotrivă autenticitatea practicienilor artizani (Constantin, 2007a, 2015).

În același timp, creatorii populari nu șovăie în a se referi și la aspectele inovative ale muncii lor, prezentându-le drept o dezvoltare (de ei operată) a tradițiilor din trecut¹⁵. Potrivit lui Toma Rapa, „motivele acelea [ale cusăturilor populare] pe care le-am găsit vechi, vechi, le-am modificat, le-am sintetizat eu, așa cum am putut, și-am făcut [prin cioplirea lemnului] *rozeta* aceea din casă, am adus-o la o seamă de petale...” Ștefan Csukat și Iosif Csukat (doi frați maghiari, ceramiști din Suceava) arată cum „noi practicăm o tehnică nouă, o imitare a ceramicii pictate. Am inventat-o noi, de vreo trei ani: este un liant special, cu care îmbrăcăm atât lemnul, cât și sticla-sticlă, ceramica – oale de Marginea, oale obișnuite...” Prin adaptarea unui vechi artefact la instrumentarul muzical, Teodor Busnea (Râmnicu Vâlcea) oferă un alt exemplu de înnoire a „filonului” tradițional în artizanat: „*căucul*, deci... caucul de băut apă (se și observă aici, cu mâner)... eu l-am făcut să cânte cam... între taragot și saxofon, cam așa are un sunet: clar!”

CONCLUZII

Artefactele și narațiunile meșteșugarilor recomandă *meșteșugirea* ca fiind conținutul cultural prin excelență al artizanatului din satele și târgurile de artă

¹⁴ Poate că printre cele mai reprezentative repere ale tradițiilor meșteșugărești din țara noastră este portul românesc, descris de Olga Horșia și Paul Petrescu în „remarcabila unitate” a acestuia sub raportul a „cinci aspecte de bază”: materia primă (țesături albe de lână, în sau bumbac), croiala prin tăietura simplă în foi drepte de pânză sau de stofă și folosirea integrală a bucăților rezultate (pentru cămăși, cioareci, sumane, cojoace...), ornamentică realizată prin câmpuri precis delimitate subliniind liniile corpului omenesc și valorificând motivele decorative (predominant geometrice și, mai recent, florale și zoomorfe), sobrietatea cromatică și armonizarea roșului, negrului și firului de aur) și structura ordonată ce cuprinde învelitoarea de cap, cămășa cu poale, brâu și bete, catrința, pieptarul de piele și haina lungă de dimie (în costumul femeiesc), căciula/pălăria, cămășa lungă, brăul/chimirul de piele, haina lungă de dimie/cojocul mare (în costumul bărbătesc) (Horșia, Petrescu 1972: 73–77). Autorii notează (în context) „regulile moștenite din vechime” și „îndelungata tradiție și practică” transmise „de la o generație la alta” în arta vestimentației populare din România.

¹⁵ Iată cum este prezentată împodobirea ouălor cu mărgelile, ca un „procedeu recent” în arta populară din Bucovina: „Se folosește în acest scop, ca și în cazul ouălor încondeiate <clasice>, ceara curată de albine în care se așează minuscule și strălucitoare mărgelile de piatră și sticlă. Tehnica e diferită însă de cea <clasică>, înseși materialele ce se folosesc fiind, în afară de ceară, altele. Ouăle golite prin suflare și bine uscate se umplu cu ceară topită; oul cu noul său conținut este scufundat de câteva ori în ceară, îmbrăcându-i-se astfel coaja în câteva straturi succesive, pe care se vor aplica mărgelile” (Zahacinschi & Zahacinschi, 1992: 30–31).

țăărănească din România contemporană. În acest fel, diferențele de integrare a muncii meșteșugarilor în sistemul economic dominant dinainte de 1989 (cooperarea meșteșugărească în socialism [Horșia, Petrescu, 1972]) și după această dată (con competiția de piață în târgurile post-socialiste de artă populară [Constantin, 2003, 2007 b, 2010]) par a fi însoțite de un *continuum manufacturier* ce definește, în ultimă instanță, istoricitatea amplă a creativității artistice tradiționale.

După cum am încercat să arătăm, *a meșteșugi* nu echivalează pur și simplu (oricum, nu întotdeauna) orice fel de manoperă, mai mult sau mai puțin „populară”. În cele discutate anterior aici, măiestria artizanilor – nu arareori etalată înaintea turiștilor, ca un fel de „certificat de garanție” în distribuirea comercială a obiectelor meșteșugărești – apare ca un complex de trăsături etnografice în general recunoscute ca distingând „adevărată” creativitate (revendicarea unei ascendențe tradiționale, dexteritatea manuală, conceptualizarea pieselor de artă a fi lucrate – sunt probabil caracteristicile cele mai recurente ale „complexului” în discuție). Cu toate acestea, *meșteșugirea/măiestria* încorporează multe alte „atribute” care (tocmai prin variabilitatea lor de la un meșteșugar la altul, sau pe ansamblul centrelor de artă populară din țara noastră) asigură diversitatea și vitalitatea artizanatului de ieri și de azi. Astfel, apartenența tradițională poate fi deplin compatibilă cu adaosul personal al artizanilor și cu încadrarea obișnuită a muncii lor într-o rudenie intergenerațională, așa cum (prin mâinile acelorași meșteșugari) „tradiția” este și continuată, și înnoită. Oricât de convingătoare ar fi redată manufactura meșteșugărească, prin precizie și iscusință, cu prilejul „demonstrațiilor” de atelier sau de la târg, ea este completată (și verificată) prin stăpânirea fazelor de lucru și componentelor ce dau naștere unor „produse” artistice de profil. „Furtul meseriei”, *harul* și dragostea de meșteșug sunt tot atâtea elemente ale „alchimiei” prin care idei și „substanțe” cu o proveniență îndeobște locală și *strămoșească* ajung să dea identitate și menire acestor practicieni și reprezentanți ai tradițiilor „de la țară”.

BIBLIOGRAFIE

1. CONSTANTIN, MARIN (2003). „The Folk Artisans and Their Work: From Socialism to Market Economy. A Field Research in Five Ethnographic Areas of Romania”, *Southeastern Europe/L'Europe de Sud-Est*, Idyllwild, California, Vol. 30, p. 75–107.
2. CONSTANTIN, MARIN (2007a). „Authorship, Representation, and Style in the Folk Artisanry of the 2000s Romania”, *New Europe College GE-NEC Program 2004–2005, 2005–2006, 2006–2007*, p. 557–598.
3. CONSTANTIN, MARIN (2007b). „The Craft-and-Market Process of Folk Artisanry in Post-Socialist Romania”, *Canadian and American Slavic Studies*, Vol. 41 (4), p. 375–434.
4. CONSTANTIN, MARIN (2010). „Artizanatul minorităților etnice în Banat, Dobrogea și Transilvania”, *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei* – X, In Honorem Prof. Univ. Dr. Ion H. Ciubotaru, Complexul Național „Moldova”, Muzeul Etnografic al Moldovei, Iași, p. 281–316.
5. CONSTANTIN, MARIN (2015). „Ethnographic Authenticity in Romania: Visual and Narrative Highlights of Paternity in Crafts”, „Revista de Etnografie și Folclor/Journal of Ethnography and Folklore”, 1–2, p. 159–167.

6. FOCȘA, GHEORGHE (1971). „Aspecte etnografice din Țara Zarandului”, „Studii și Cercetări”, Muzeul Satului, p. 3–82.
7. FOCȘA, OVIDIU (2008). „Ioan Bud, meșter drănițar de pe Valea Cosăului, Budești – Maramureș”, *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, VIII, p. 211–220.
8. HORȘIA, OLGA; PETRESCU, PAUL (1972). *Meșteșuguri artistice în România*, Uniunea Centrală a Cooperativelor Meșteșugărești, București.
9. MARCU, NATALIA (1971). „Cojocăritul – meșteșug artistic în satele Saravale și Igrăș, județul Timiș”, „Studii și cercetări”, Muzeul Satului, p. 371–88.
10. PETRESCU, PAUL (1969). *Imaginea omului în arta populară românească*, Editura Meridiane, București.
11. STAHL, PAUL H. (1969) *Meșterii țărani români și creațiile lor de artă*, București, Editura Enciclopedică Română.
12. STOICA, GEORGETA (1984). *Romanian Peasant Houses and Households*, Editura Meridiane, București.
13. VLĂDUȚIU, ION (1981). *Creatori populari din România*, Editura Sport-Turism, București.
14. ZAHACINSCHI, MARIA; ZAHACINSCHI, NICOLAE (1992). *Ouăle de Paști la români*, Editura Sport-Turism, București.

THE POPULATION IN THE APUSENI MOUNTAINS AREA: PAST, PRESENT AND PERSPECTIVES (1900–2030)

IOAN PLĂIAȘ*
MIRCEA ANDREI SCRIDON,
LĂCRĂMIOARA RADOMIR

ABSTRACT

Among the phenomena that drew attention to the Apuseni Mountains area, the population dynamics recorded over time has a prominent place. The present article carries out research regarding the evolution of this phenomenon over the last 110 years. The information the article relies upon was gathered from the censuses that were started in 1900 and continued in the years 1910, 1930, 1941, 1956, 1966, 1977, 1992 and 2011.

The problem that requires attention nowadays concerning the population of the Apuseni Mountains is the constant and gradual population decline, which registered different intensities in all villages of the area included in the perimeter. The period we analyze witnessed different types of intervals: some of them were characterized by significant increases in population, others by relative stagnations and the last ones (since the 1966 census) by a dramatic reduction in the number of inhabitants. The demographic decline which has taken place in the Apuseni Mountains area over the last 60 year has, among other consequences, that of modifying the age structure of the population in an unfavorable direction with regards to the population stability in the area on the medium and long term. The changes in the population structure have led, and will continue to do so, to acceleration in the demographic decline over time. As it stands, the prognosis for the year 2030 underlines an increasingly worrisome situation.

Keywords: population dynamics, demographic phenomena, depopulation, population age structure, demographic decline.

INTRODUCTION

On approximation, the mountainous regions in Romania occupy over a third of the total national territory (37,9%) and account for over 15,4% of the population in their 824 administrative centers (744 counties and 80 cities and municipalities),

* Babeș-Bolyai University, Faculty of Economics and Business Administration, Teodor Mihali St., No. 58–60, Cluj-Napoca, e-mail: ioan.plaias@econ.ubbcluj.ro; plaias@yahoo.com

which include 3,580 villages (Rey, 2010, p. 86). Among them, the Apuseni Mountains area accounts for 15% of the mountain dwelling population, 22% of the agricultural land and 31% of cultivable area, with its 850 villages organized inside 122 communes (Plăiaș, 2013, p. 91). The extent of the mountain areas (*Table 1*), their role in Romania's economic and social life and, also, the number of people living there (*Table 2*), signify the importance of the region to any national development strategy.

Table 1

The number and total surface area of the counties included in the study

County	Number of communes	Total surface area (ha)	The county's share in the total surface area (%)	Cultivated surface area (ha)	The county's share in the total cultivated surface area (%)
Alba	37	303,235	27.0	129,611	26.1
Arad	13	137,836	12.3	46,768	9.4
Bihor	27	241,147	21.5	112,696	22.7
Cluj	20	232,234	20.6	120,197	24.2
Hunedoara	17	153,783	13.7	54,081	10.9
Sălaj	8	54,972	4.9	32,934	6.6
Total	122	1,123,207	100	496,287	100,0

The Apuseni Mountains area have been one of the earliest places with a human population, as it was proven in a significant number of studies, reports, dissertations and communications on the area and its population, which were written in several scientific domains (history, archeology, sociology, economy, biology, ethnographical studies, anthropology, medicine and linguistics).

What is specific to the Apuseni Mountain area is the extend of the human settlements up to 1,300–1,350 m altitude (Miftode, 1978) as a result of the gentle incline of the cliffs, which does not appear anywhere else in the Carpathian Mountains. This domestication of the mountain was initiated through *„deforestation, by needs and means, the result being a void, a clean place, used for creating a household and its dependencies, which then turned into pastures and cultivated areas. A more numerous family created another void, for another household and so, by successive steps a grove was created, which included all the members of the family with a common ancestor; common name, name that was then given to the location which turned into a village with a pastoral and forest based economy”* (Toth, 1965, p. 102).

Once all the available space has been occupied by the local population and the properties – called *„seșii”* became so fragmented that they couldn't sustain a household anymore, the population spilled out into the neighborhood areas, other regions of the country and, more recently, other countries.

Table 2

The total population of the counties included in the study (census of 2011)

County	Number of communes in the Apuseni Mountains area	County's total population (people)	Population in the Apuseni Mountains area / county (people)	The share of the population in the Apuseni Mountains area in the county's total population (%)	The county's share in the population in the Apuseni Mountains area (%)
Alba	37	342,376	86,161	25.2	28.0
Arad	13	430,629	23,185	5.4	7.5
Bihor	27	575,398	77,453	13.5	25.2
Cluj	20	691,106	57,086	8.3	18.5
Hunedoara	17	418,565	45,546	10.9	14.8
Sălaj	8	224,384	18,518	8.3	6.0
Total	122	2,682,458	307,949	11.5	100.0

Therefore, between the phenomena that represented the region over time, a special place was reserved to the study of the massive increase of the population in the Apuseni Mountains area over time. Eventually, the excess population was absorbed in other areas with a population deficit (Banat, the German areas, The Western Plain where some of the new villages took names found in the Apuseni area, such as Albacu Nou and Scărișoara Nouă) or industrialized areas where workforce was needed.

The excess population occurred even when the material situation of the inhabitants of the Apuseni area was very low. This behavior changed however overtime, and now the demography in the Apuseni Mountains area is in a completely different situation.

The problem that needs to be resolved today, regarding the population in the Apuseni Mountain area, is the constant and progressive population decline, which happened in the last decades at various intensities, by sub-zones and time intervals, in all the rural settlements in the region included in the study. This is a phenomenon that can be seen as well in other mountainous regions of the globe (Brown, 2008).

For all the countries with an interest in mountainology (Gascon and Pașca, 2012), the central idea, on which all the studies and development projects are focused upon, is that of the mountain depopulation, as a result of the natural and social and economic gaps between mountain and non-mountain areas, and, implicitly, on the possible solutions for stopping this dramatic trend. Stopping the decrease in the mountain area population is justified not only as an interest for the local administration, but also as a national and general interest as well. This is because the depopulation of the mountain areas intensifies not only the problems these regions are facing, but it will have negative consequences on the entire

Romanian society. The population present in the mountain areas can help realize at least the following national objectives (Plăiaș, 2013): **a.** ensuring the societal use of natural food producing resources; **b.** maintaining the normal exploitation potential of the soil, which is paramount when it comes to ensuring Romania's general food security, but especially important in times of military or economic crises; **c.** contributing to the soil's protection from corrosion; **d.** it represents an important, pollutant-free, natural food source, with an always available internal and external market; **e.** contributing to an decentralized habitat; **f.** participating to the realization and protection of attractive landscapes; **g.** it is at the basis of the system for the protection of traditional cultural goods and values.

Although the agricultural natural resources are economically weaker in the mountain areas, especially when compared with those from the hills and plains areas, because of their extent and their potential as a national food source, they are too important to ignore.

The objectives of the current research are that to determine the population dynamics over the past 11 decades, the age structure of the current population in the Apuseni Mountains area, and to create a prognosis regarding the demographic evolution until 2030.

In most countries the cause for the massive exodus from the mountain area is seen as the existence of a complex gap between the mountain and non-mountain areas, centered on the differences that exist between the personal incomes of the inhabitants. Furthermore, a Swiss study (Leibungut, 1976) proves the existence of a strong parallel between the extent of the personal income gap between the mountain and non-mountain areas and the tendencies and overall depopulation dynamics in the after mentioned areas. Therefore, in the before mentioned study, and many others, the authors consider that one of the solutions to the critical situation presented by depopulation is to significantly increase the inhabitants personal income, by diversifying the available human activities (such as industry, tourism, services and others), modernizing the economy, implicitly the agriculture and the habitat, including here the infrastructure as well.

THE RESEARCH METHODOLOGY

For the current article, the information was provided mainly by nine censuses of the Romanian population, starting with the one performed in 1900 and ending with the one from 2011 (Plăiaș, 2014). More than that, the research uses data from the databases of the National Institute of Statistics, especially from the six Regional Statistics Departments relevant to the six counties covered in the study (Alba, Arad, Bihor, Cluj, Hunedoara and Sălaj), not to mention a diverse reference list dedicated to the socio-economic development of the mountain areas.

To better underline the way in which the population dynamics in a mountain area are dependent on altitude and complementary natural and socio-economic factors, we grouped the communes from the studied area by their placement in the territory by altitude groups, a criterion which was then used to calculate and interpret several indicators. In order to group the communes by altitude groups we used the study: *Climate zoning of farmland soil in R.S.R. – scale 1:500,000 (Raionarea pedoclimatică a terenurilor agricole din R.S.R. – scara 1:500,000)*, written by the Institute of Pedology and Agrochemical Research in 1972. The administrative territorial delimitation of the region, especially for the five altitude groups identified within it, was done by selecting the communes with the entire or most of the surface area as part of the Apuseni Mountains area, which can be considered as the region between the Mureş corridor, in the south, and the Someş corridor in the north, the Transylvanian plateau in the east and the West Plain and Hills in the west.

For complex regional studies (with both a natural and a social and economic point of view) it is imperative to use an administrative territorial delimitation which, in most cases, is not identical with the natural delimitation of the territory. This type of delimitation is necessary since the current study contains social and economic indicators (total population, population density, birthrate, migratory rate, population dynamics, total land use, production indicators, territory usage indicators etc.) which in turn is based on data evidence that is available only on communes level, whose territory extends most of the time over several natural areas (the Apuseni Mountains area and its neighbors). In order to better underline the particularities of the mountain area, there were several communes not included in the study, since most of their territory is outside the studied region, although their social and economic life is closely linked to the mountain (Ilia, Brănişca, Soimuş, Hărău, Rapoltu Mare, Geoagiu etc.).

Solving this apparently simple problem created several practical difficulties when it came to grouping the territory on altitude levels, because sometimes the difference in altitude between the lowest and the highest point within the territory of one commune is greater than 1,000 m. Considering the way the 122 communes are grouped by altitude, five sub-zones were created:

- **low sub-zone (100–600 m)**, which includes 36 communes, with more than 75% of their territory inside the 100–600 m altitude range;
- **mixed-low sub-zone (100–1,000 m)**, which includes 25 communes, with more than 60% of their territory under 600 m altitude, while more than 75% of it being situated under 800 m altitude;
- **mixed sub-zone (400–1,000 m)**, which includes 20 communes, with more than 75% of their territory inside the 400 and 1000 m altitude range;

- ***mixed-high sub-zone (600–1,000 m)***, which includes 20 communes, with more than 75% of their territory inside the 600 and 1000 m altitude range;
- ***high sub-zone (over 800 m)***, which includes 21 communes, with more than 75% of their territory over 800 m altitude;

For the rest of the article we will provide a differentiated assessment of the indicators on these five sub-zones, every time the research requires it.

THE RESEARCH RESULTS

THE EVOLUTION OF THE TOTAL POPULATION

The first instances of the census, called “urbarii”, had a fiscal origin and included only the head of the household. They were done in 1652, 1691, 1692, 1698 (the last one known as „nova connumeratio”), 1714, 1715, when they started to get better, and by the 1750 the census was based on more scientific criteria, although only in 1784–1785 they mentioned the number of people.

In those times, as a result of the social and economic conditions, the locals in the Apuseni Mountains area used to hide their wealth and especially their livestock. “*The people of the mountain used to hide many things, and even themselves.*” (Toth, 1965, p. 102) Hiding goods and even the entire household was how the mountain people fought for survival, by using the forests around them to create new groves and households, even without the knowledge of the local authority. And while living there was tough, they at least had the illusion of freedom.

As a result, the “urbarii” from the Apuseni Mountains area were not the most accurate appraisal of the total population living there. However, one can conclude that between 1692 and 1750 there was a progressive increase in the population in the area, despite the disasters from that time: “*the changes in authority, the extremely high fiscal taxes, the wrongdoings of the armed forces, and the lack of security inside the country, all of which led to devastation, partial emigration and emptied villages.*” (Toth, 1965, p. 102)

The census of 1784 finds a more numerous population at high altitude compared to the one before it. What followed are the censuses of 1900, 1910, 1930, 1941, 1956, 1966, 1977, 1992 and 2011 which provided the data for the current study (*Figure I*).

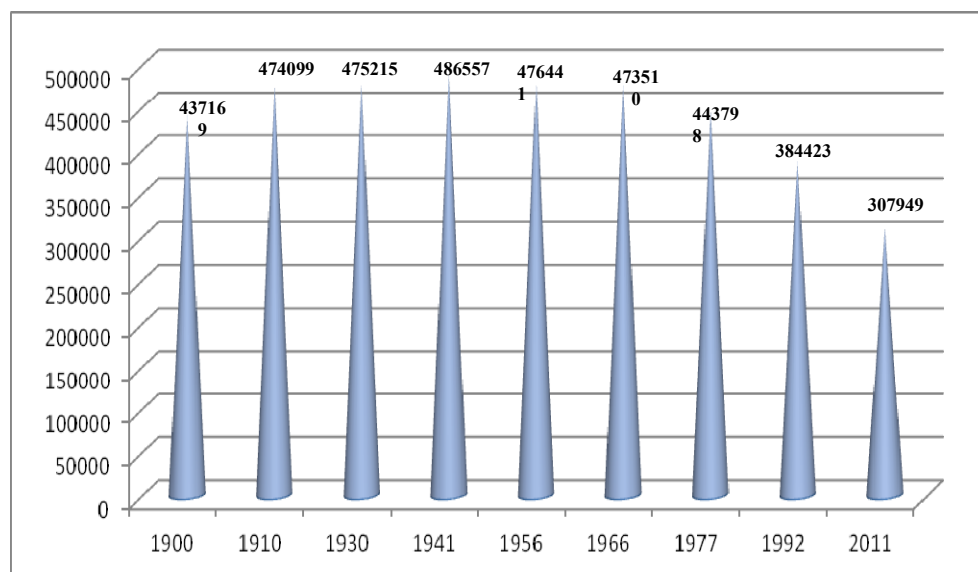

Figure 1 – The population dynamic in the Apuseni Mountains area (1900–2011).

Following the available data for the analyzed period, we can see that in the last 11 decades there have been time intervals when the population increased significantly, sometimes when it stagnated, and the last periods of time starting with the 1966 census, when the population decreased dramatically.

As the graph shows, by the 1992 census the population reached 384,423 individuals, a constant decrease compared to the maximum reached at the beginning of the Second World War (486,557 for the 1941 census), and this tendency continues: the 2002 census records only 350,315 individuals, while the 2011 census shows only 307,949 people. As a conclusion, it can be said that in the last decades the Apuseni Mountains area has experienced an accelerated depopulation process, which meant that by the year 2011 the population was under two thirds compared to the value registered before the Second World War and only 80.1% of the value registered at the end of the communist regime. The graph in *Figure 1* underlines the fact that decrease in the population from the mountain area is without precedent and, if not addressed with suitable recovery strategies, it could lead to total depopulation.

The depopulation of the Apuseni Mountains area started over six decades ago, yet became accentuated only after the political changes following the 1989 Revolution, changes that were added to the economic and social factors influencing the area (the existence of an inequality complex between the mountain and non-mountain areas) and other reasons (the emancipation of women, the increased cost for raising a child, the reduction of the economic role of children in the household economy, the use of modern contraception, the changes in legislation regarding

abortion, the changes in lifestyle philosophy etc.), not to mention the changes in the demographic behavior of the Romanian mountain population (the increase of social mobility).

The decrease in the number of inhabitants in the Apuseni Mountains area in the last six decades also happened while the country's population experienced continuous growth. However, lately there has been a decrease of the country's total population as well, especially in the rural areas, but this is a more recent development and at a lesser scale (*Table 3*).

Table 3

The evolution of the population in the Apuseni Mountains area, compared to that of the total population (1900–2011)

Area	The relative variation of the population compared to that of the 1900–1930 period								
	1900	1910	1930	1941	1956	1966	1977	1992	2011
Apuseni Mountains	100	108,4	108,7	111,3	109,0	108,3	101,5	87,9	70,4
Apuseni Mountains	–	–	100	102,4	100,3	99,6	93,4	80,9	64,8
Romania	–	–	100	111,1	122,5	133,8	151,0	159,3	111,4

Inside the Apuseni Mountains area there are also differences regarding the triggering moment for the depopulation phenomenon and the scale on which it has developed over time. To underline this aspect, and starting from causes that generally start the depopulation of the mountain regions (weak soil production potential, rough climate for the agriculture which provides the means for existing, lack of infrastructure and communications, terrain configuration with implications towards work output and possible work means, all these and many more generating a low standard of living for those living on the mountains) and considering the fact that each of these causes are a consequence of altitude, we considered that the population should be investigated based on the altitude sub-zones previously identified (*Table 4*).

Table 4

The evolution of the population by altitude sub-zones

Altitude sub-zone	The relative variation of the population compared to that of 1900 = 100%							
	1910	1930	1941	1956	1966	1977	1992	2011
100–600m	109,2	108,0	111,4	113,6	117,7	111,5	101,4	81,3
100–1000m	114,6	114,6	114,9	112,1	102,3	99,8	87,7	72,9
400–1000m	107,0	106,4	104,5	99,7	96,1	92,2	74,1	55,5
600–1000m	98,7	97,7	104,9	94,4	97,6	87,1	75,4	53,3
Over 800m	111,8	118,6	122,4	124,7	126,4	112,5	91,4	71,2
<i>Total</i>	<i>108.4</i>	<i>108.7</i>	<i>111.3</i>	<i>109.0</i>	<i>108.3</i>	<i>101.5</i>	<i>87.9</i>	<i>70.4</i>

The evolution of the numbers in the before mentioned table confirms that the depopulation phenomena started earlier in areas with a higher altitude and it gets more intense with growing altitude, yet altitude, with all its implications is not the only cause for depopulation. Because of this, the group living at over 800 m altitude is in a different situation than the ones in the other sub-zones, being also the one with the more distinct evolution. The fact that the group living in the toughest conditions, when it comes to soil production, has, at least in the beginning of the depopulation phenomenon the lowest migration, confirms what Jonathan Power (cited by Miftode, 1984, p. 150) said when enumerating the causes of the rural exodus: „*the village remains behind when it comes to cultural and civilization development; the villagers understanding what a city is; the differences between the urban and rural standard of living; the frustration they feels as they come in contact with the city and its lifestyles etc. As long as the rural people didn't move away from their villages and didn't know about city life they didn't consider abandoning their village life. As they became aware of the existence of a different social medium, and especially of its advantages (economic, cultural, social status etc.) the rural people became potential migrants, waiting only for the opportunity to go to better, more favorable regions*”. As it appears, this awareness, and the occasion to migrate was made available later for those living more isolated at higher altitudes, who in this case are the group situated in the over 800 m altitude sub-zone.

The experience of other countries (France, Switzerland, Italy) shows that once the mountain dwelling people became aware of their situation, their frustration becomes more apparent as they are more isolated (at a higher altitude), and as a consequence of the massive migration depopulation occurs. This is done mainly by young people leaving to schools and workplaces which can provide them with a better standard of living. And young people leaving an area worsens not only the current demographic situation but also the future one.

The most intense overall depopulation in the Apuseni Mountains area took place in the last five decades, when the number of people decreased by 165,561, roughly 35% of the population existing in 1966.

To better understand the facts, we used the five altitude sub-zones we previously defined to research their recent demographic evolution (*Table 5*). What can be seen from the data is that the best situation is observed on lower based settlements, in the first and second sub-zone, which have big villages and communes, placed by river beds, on fertile soil and especially with access to main communication channels. Going up and over the 400 m or 600 m threshold, the population decrease intensifies as a result of the people's migration to better regions.

Table 5

The population's evolution in the Apuseni Mountains area (1992–2011), altitude sub-zones

Altitude sub-zone altitude	Absolute numbers			Percentage (1992=100)		
	1992	2002	2011	1992	2002	2011
100–600 meters	135,961	125,617	109,096	100	92.4	80.2
100–1,000 meters	83,724	77,702	69,633	100	92.8	83.2
400–1,000 meters	52,737	46,733	39,526	100	88.6	74.9
600–1,000 meters	59,710	53,033	42,214	100	88.8	70.7
Over 800 meters	52,291	47,230	40,742	100	90.3	77.9
Total	384,423	350,315	301,211	100	91.1	78.4

Still, currently the high altitude group is less affected by depopulation, as the decrease in the number of individuals was less intense than that in the other altitude sub-zones. The fact that the phenomenon reacted similarly in both high altitude and low altitude groups should not deceive us with regards of its causes and mechanism. People from low altitude areas have a generally better standard of living and can do a much more diverse number of economic activities compared with those living at higher altitude in the Apuseni Mountains area. Furthermore, they have better access to workplaces and urban services, so they are less inclined to leave their birthplace.

People living at high altitudes, on the other hand, do not have these facilities, so the answer to why they do not migrate too heavily, should be searched elsewhere. There is a distinct possibility that their lifestyle is based on a different set of values and aspiration than that of their low altitude brethren, as a result of the relative isolation in which they are living. Therefore, they are not so mobile, and, more likely, they do not have the same access to all the information needed to migrate, which in turn makes leaving a much more risky alternative. But this is not a stable solution, since anytime the living conditions at high altitude become very rough, it can trigger a migration wave which will cause a drastic reduction of the population, something that may have already happened recently, as the current study will show.

AGE STRUCTURE OF THE POPULATION

A graphical analysis of the 2011 census, putting the male population on the left side and the female population on the right side, by age group will give us the age pyramid for the analyzed region (*Figure 2*).

This analysis can help us see some important aspects regarding the population in the Apuseni Mountains area. The generic name of “age pyramid” is used by demography specialists to show a normal distribution of the population in a certain region: a large base for starting out, which becomes smaller and smaller as the age gets higher, until the two sides of the graph are united at very old age,

the end result looking like pyramid. Unfortunately, our graphical representation does not look like a pyramid, but more like a diamond. Its base is much more restricted compared with its middle, and, more importantly, it also has a high tendency for getting even smaller. The phenomena captured in this “photograph” of the current demographic situation in the Apuseni Mountains area underline an unnatural state for a demographic situation. The aspects shown in it are of a grave importance not only because of their current level, but also because their tendency shape up an unfortunate future for the region. Currently, there are less young people than they should for a healthy population. Furthermore, their numbers are rapidly declining. If we add to this the changes (Rotariu, 2009, 2010) that happened in the current demographic behavior (the decrease in fertility, birthrate, number of weddings and marriages, and the increase in the number of legal separations), and the growing tendency of the young to migrate, we can conclude that in the Apuseni Mountains area we are losing precisely the element needed to regenerate the population. In other words the area has the most important loses of population from the age group that is most relevant to maintaining a healthy population.

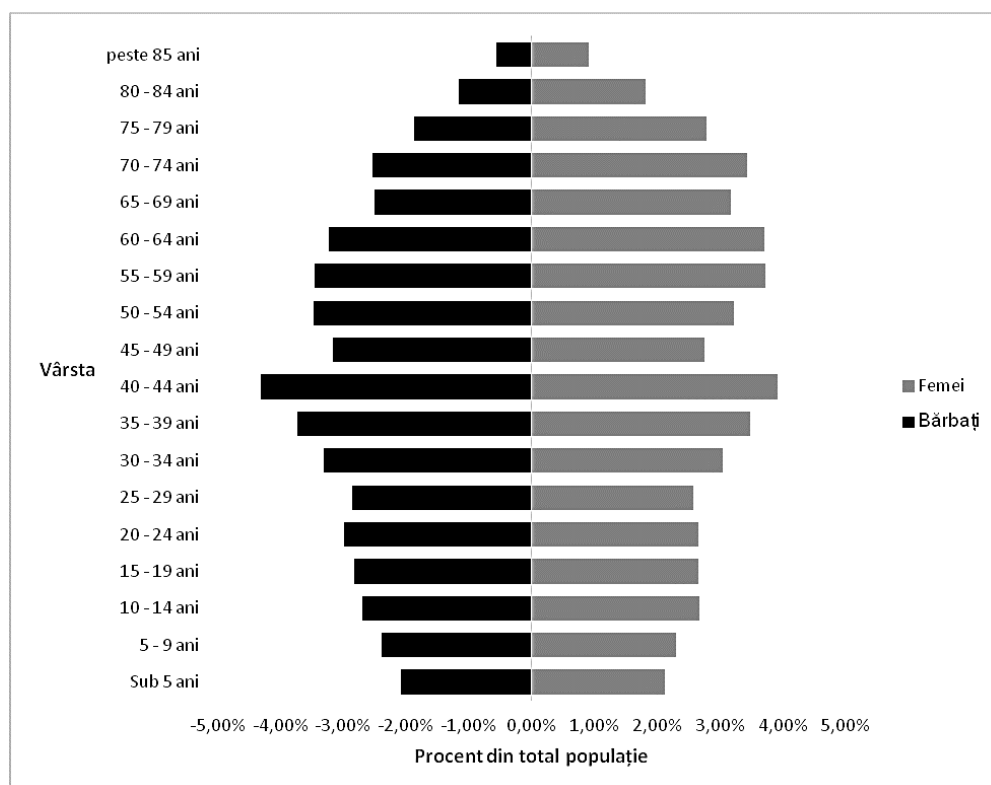

Figure 2 – The population in the Apuseni Mountains area, grouped by age and gender, according to the 2011 census.

Although the phenomena underlined in the five altitude sub-zones are the same overall, their intensity is significantly different. What needs a special attention is the situation present in the mixed sub-zones, where the population is most affected from a demographic point of view (*Figure 3*). As it can be seen, the percentage of children under five years of age in these regions is only 3.73%, and that of children aged between five and nine years is 4.19%, a situation even worse than that present overall in the Apuseni Mountains area, where children under 5 years of age account for 4.20%, and those aged between five and nine years are 4.68%. To make a broader comparison, at national level, the percentage is 5.19% for children under five years of age and 5.24% for those aged between five and nine years. As it stands, the danger of depopulation is far more present in the mountain region as compared to the national situation. And this is the result of the fact that the migration began earlier in these altitude sub-zones, as compared to the others we've already identified (Plăiaș, 1994).

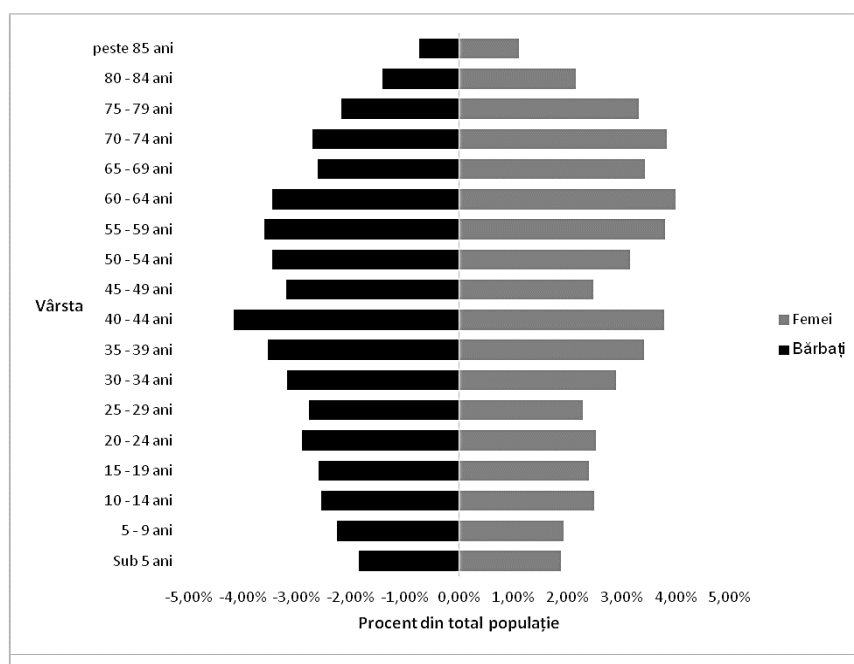

Figure 3 – The population in the mixed sub-zones in the Apuseni Mountains area, grouped by age and gender, according to the 2011 census Average age.

By observing the demographic decline from the last decades and the gravity of the aspects as shown by these age “pyramids”, one aspect that becomes hard to understand is the irresponsibility, lack of interest and vision shown by the authorities. We are heading towards disaster, like in the “fable of the blind”, while

none of the governments so far showing that they are mindful of Romania's demographic problems. And while the negative aspects we've identified are more developed in the Apuseni Mountains area, the current national demographic situation is not much better (Ghețău, 2007, 2012). We also want to underline that it is not the decrease in the number of inhabitants that is the most troubling aspect, but the structure of the pyramid that is weaker at its base, which shows a weakening natural capacity of the population to reproduce. The decrease in the number of young people, coupled with more numerous old people leads to hard to overcome economic and social situations.

The demography specialists (Trebici and Hristache, 1986) claim that the average age of a population is calculated based on statistics which reflect the age structure of the population by years and not by time intervals.

Table 6

The average age for the population in the Apuseni Mountains area, by altitude, 2011 census

Domain	Average age for the total population (years)	Average age for the female population (years)	Percentage of women aged between 15 and 49 years old (%)
Romania	40,60	42,1	23,37
Apuseni Mountains total area, of which:	42,44	43,88	21,05
– Low sub-zone (100–600 m)	41,82	43,46	21,39
– Mixed-low sub-zone (100–1000 m)	42,21	43,59	21,00
– Mixed sub-zone (400–1000 m)	44,23	45,98	19,74
– Mixed-high sub-zone (600–1000 m)	43,19	44,71	21,06
– High sub-zone (over 800 m)	41,74	43,28	20,31

Still, when lacking this type of data for the 2011 census, we used a computing artifice in which we used the number of individuals and the median age value for each sub-zone. Although this approach may influence the end results, the differences, whether they are on the positive or the negative side, annul one another, which eventually gives us the correct trend for the research phenomenon, even if the calculated value might differ by 1 or 2 decimals from the real one.

In this case, the data from *Table 6* show without any doubt just how high the average age of the population is in general in the Apuseni Mountains area, and especially in the mixed sub-zone, the one which is most affected by depopulation. The current situation is worse than that at a national level, even though the average national age of 40,60 years, as it was according to the 2011 census, it's still quite alarming. The situation is graver still, as the indicator's value has grown in recent years, from 34,9 years as it was according to the 1993 census. So in less than 20 years, the average national age in Romania grew by almost 6 years. In the Apuseni Mountains the situation is even worse, especially considering the speed with which things are degenerating.

THE DEMOGRAPHIC AGING OF THE POPULATION

This indicator is calculated by reporting the number of people over 60 years of age to the number of people up to 20 years of age, and its interpretation is done by percentage (*Table 7*). When this ratio, which shows demographic aging, is equal or greater than 52%, the population is considered to be very aged. By comparing the values from the table below with the threshold of 52%, we can understand just how grave is the demographic situation in the Apuseni Mountains area, since an indicator of 125,92% highlights an extremely aged population. Even in this case, the mixed sub-zone is the worst with a value of 154,64%. We should also mention that even on national level the indicator is evolving in a negative direction, but the aging phenomenon is far less advanced.

Table 7

The demographic aging of the population

Domain	Demographic aging (%)	Dependency ratio (%)
	+60/-20	-20+ 60/rest of the population
Romania	92,82	779,57
Apuseni Mountains total area, of which:	125,92	890,95
– Low sub-zone (100–600 m)	115,84	876,53
– Mixed-low sub-zone (100–1000 m)	125,26	882,25
– Mixed sub-zone (400–1000 m)	154,64	941,46
– Mixed-high sub-zone (600–1000 m)	135,65	886,81
– High sub-zone (over 800 m)	115,66	917,67

Compared with 1st of July, 1993 when our demographic aging indicator had a value of 52,8% at a national level, the 2011 census revealed a value of 92,82%. But in the Apuseni Mountains area the situation is incomparably worse. Because of this, we have a very high dependency ratio, when compared with the one at a national level, its value almost becomes 1 on 1 for the mixed sub-zone from the Apuseni Mountains area. This ratio shows the economic burden supported by the adult population in order to support the young and the old, who, in general, are not economically active.

What distributing the population on altitude sub-zones clearly shows is that demographic phenomena differentiate between high altitude and low altitude settlements, the former being obviously more affected by population loss. The more recent data indicate that there already has been a massive exodus of the population from the high sub-zone, which will have the consequences already visible on intermediate level, where the depopulation started much earlier: population aging, decrease of birthrate, increase in mortality etc. We will not get into too many details with regards of the subject, however we would like to

underline the fact that for many settlements the aging process is at a very advanced stage, so advanced, in fact, that total depopulation is imminent.

Specifically, the current demographic situation is the accumulated result stemming from the direct action of three important factors (birthrate, mortality and external migration). The decrease in birthrates is not something that happens only in mountain areas. As Jean Claude Chesnais (1986) said, *“the fertility changes are but an aspect of the great transformations which affect contemporary society, demographic evolutions are transnational and more and more on a global scale, just like the evolution of ideas, fashion and technology.”* From the three factors previously mentioned, the decrease in birthrates has the more important implications and it is also the hardest to control when it comes to demographic decline, as it is a contributing negative factor not only to the current population, but also to the future evolution of the number of individuals, by disturbing the age structure. Still, external migration should not be ignored either. External migration contributed not only to the decline of the current population, but, by having most of the young people leaving, it has influenced the structure of the fertile population, which in turn affected the birthrate and implicitly the future age structure in the area.

Table 8 shows that lately, the high sub-zone has had the most worrisome depopulation as a result of the massive migration from the area. Here, the phenomenon took place later than in other sub-zones where, although the people had access to higher quality food resources, they had also realized much sooner that they could achieve a better standard of living by migrating elsewhere. Still, the depopulation is accentuated, especially in the higher altitude areas, and it will get worse unless measures are taken to encourage population to remain in the region.

Table 8

The comparative evolution of demographic phenomena by altitude sub-zones

Altitude sub-zone	Average natural growth		Average migratory growth		Average total growth	
	1981–1990	2008–2010	1981–1990	2008–2010	1981–1990	2008–2010
100–600 m	–0,6	–6,9	–5,1	–1,7	–5,7	–8,6
100–1 000 m	–2,2	–7,7	–8,8	2,0	–11,0	–5,7
400–1 000 m	–3,5	–9,4	–10,8	–1,1	–14,3	–10,5
600–1 000 m	–0,4	–8,0	–11,2	–9,3	–11,6	–17,3
Over 800 m	4,9	–6,0	–17,3	–7,1	–12,4	–13,1
Apuseni Total	–0,5	–7,5	–9,4	–2,6	–9,9	–10,1

We can easily see that in the following years the evolution of the current demographic phenomena will lead to a rapid demographic decline, until the end result will be a complete depopulation of extended areas unless the Romanian authorities urgently intervene. Without control measures, the demographic phenomena described in the Apuseni Mountains area will lead to an unprecedented

degradation of the social and economic situation in the region, and as a consequence to an almost total depopulation.

The most sensible indicator with regards to structural changes, as it is mostly dependent on population aging, is the **mortality gross rate** (15,2‰). Also, another indicator that can influence the total number of individuals at a certain moment in time is the **infantile death rate** (deceased up to 1 year old reported to the number of live births in a calendar year), rate which has a value a bit higher in the area (12‰) than the national average (10,3‰) in the three years worth of data included in the study.

Considering the poor situation of the studied area for both dimensions (low birthrate and high mortality), it is obvious that the standardized value of the average natural growth can only be negative. And, as it can be seen from *Table 8*, this is actually the case in the region: the population in the Apuseni Mountains area is decreasing by this natural process of birthrates and mortality as well, on average by 7,5 individual to every 1,000.

Moreover, in the three years we've analyzed, the Apuseni Mountains area had a negative migration score (including here both population exchanges with other regions of the country and the external migration), the **average migration rate** being – 2,6‰.

The gravity of the depopulation of the Apuseni Mountains area is accentuated by the fact that, as foreign literature has already successfully stated (Egger, 1992), once a mountain area loses its population there are no viable solutions to repopulate it with inhabitants willing to take on all the responsibilities currently attached to mountain households. The experience from other countries has shown that repopulating the mountain regions with individuals coming from non-mountain areas is not a viable solution (Christians, 1991). All this means that there is only one possible strategy for the recovery of the population in the mountain area: increase in natural fertility combined with a massive reduction of external migration. However, the evolution of external migration is unpredictable, as it depends directly on the economic and social evolution of the zone. Our presumption is that people will continue to migrate from the area in the following years as well, which in turn will make the demographic situation in the Apuseni Mountains even worse.

Population prognosis (2015–2030). By using as computing basis the data acquired from the censuses (1900–2011) we created, by the least squares method, a prognosis for the evolution of the population in the Apuseni Mountains area for the next 15 years.

The curve in *Figure 4*, which was modelled after the evolution in the 1900–2011 time period, and the added prognosis up to 2030, indicates a continuous drastic reduction of the population, a situation unprecedented in the area. We can only presume that if there are no significant changes in the circumstances that created the problem in the first place, the trend will continue, leading to an estimated total population of 201,273 inhabitants by the year 2030. Compared to 2011 this is a reduction of the population by 31,7%.

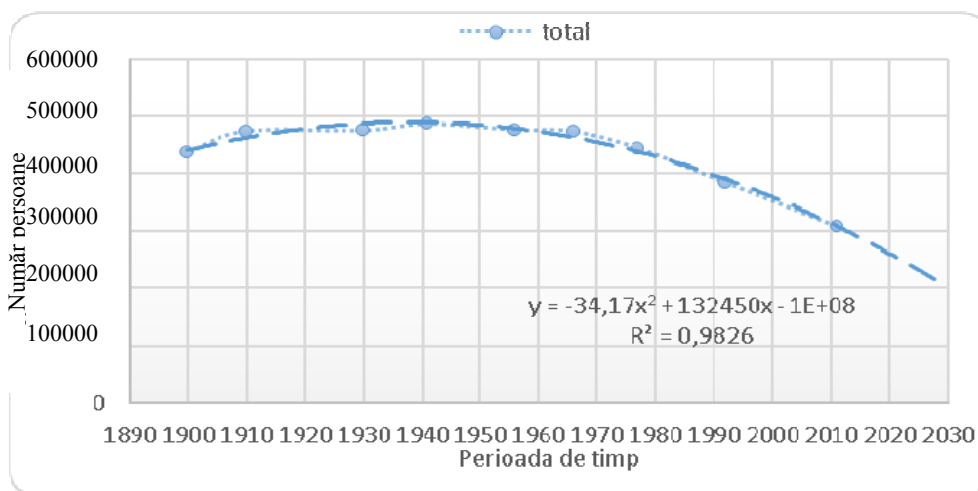

Figure 4 – Evolution of the total population in the Apuseni Mountains area (1900–2030).

The high degree of depopulation identified in the mixed sub-zone in the last decades, more pronounced than the overall one, will lead to an even more drastic reduction in the number of inhabitants, so that by 2030 the sub-zone might have only 21,735 people living there (*Figure 5*), that is 46,1% less than the numbers living there in 2011. As the analysis has shown, the depopulation phenomenon gets progressively worse, “feeding” on itself, and becoming both a cause and a consequence with effects similar to the factors which previously led to depopulation, as the ones who will leave first are the young people.

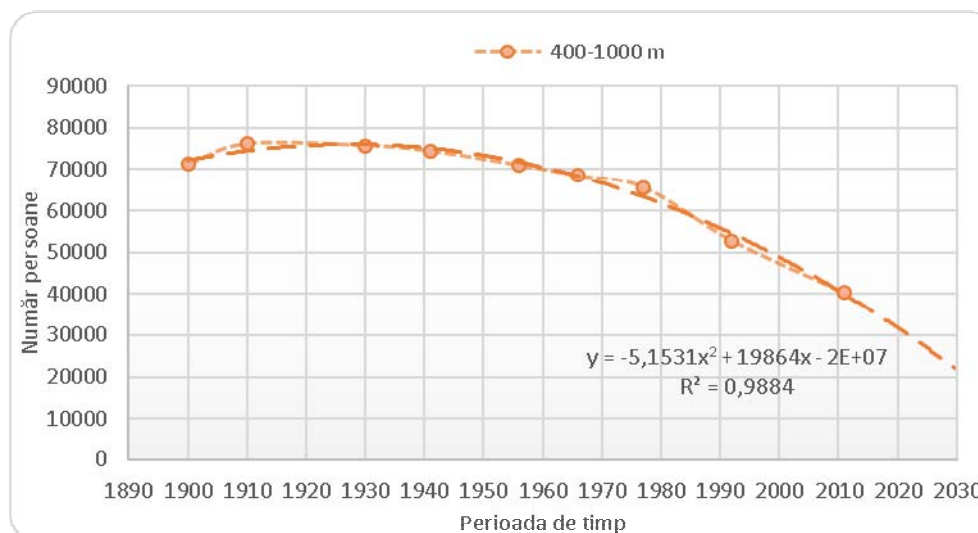

Figure 5 – Evolution of the population in the mixed altitude sub-zone (1900–2030).

The isolation, the lack of communication, infrastructure, of information and contact with the aspects of the modern and more economically developed world made the inhabitants of the high altitude sub-zone from the Apuseni Mountains area to understand later that there are better alternatives to the standards of living that they were accustomed to. Because of the rough living conditions in the area (poor soil, rough climate, lack of infrastructure and services, great distance to reach the minimum services they might need etc.), once they realized they had better alternatives for living, they started an accelerated depopulation of the area located at over 800 m altitude in the Apuseni Mountains, that will eventually be greater than the one present in lower altitude regions. The calculations show that by the year 2030, this sub-zone will have only 20,198 inhabitants, 51,6% less than the ones accounted for with the 2011 census.

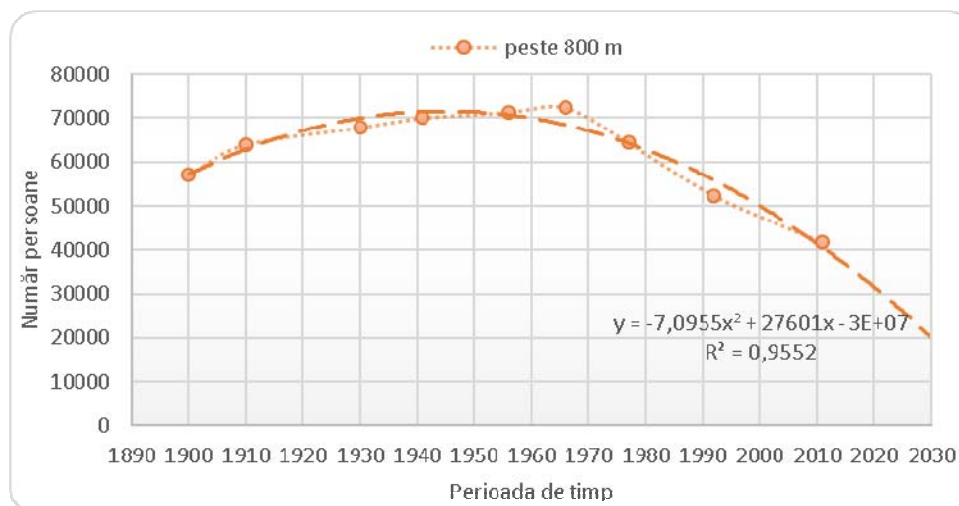

Figure 6 – Evolution of the population in the high altitude sub-zone (1900–2030).

Even if the prognosis we shown by our calculations may look exaggerated, that is not the case. We were fairly optimistic in our prognosis, relying on the data collected in the previous time periods. The results of the current prognosis show only the quantitative influence of the reduction in the number of the total population. The data show where we can find ourselves in the future, should the depopulation of the Apuseni Mountains continue at its current rhythm. But we are also fairly certain that this rhythm will increase considerably in the years to follow, as we not only saw a decrease in the total number of inhabitants in the studied area, but also a severe narrowing of the basis for the age pyramid and a qualitative degradation of the population's age structure, which in turn leads to depleting the "source" that should theoretically provide with new inhabitants. As a consequence, it is very possible that in the following 15 years the depopulation in the Apuseni Mountains will become even worse compared to our prognosis.

CONCLUSIONS

Based on the study of the population dynamic and age structure in the Apuseni Mountains area, we have reached the following conclusions:

- in the current period, the population in the studied region is at its lowest point in the last 11 decades;
- the rhythm in which the demographic situation from the Apuseni Mountains area degraded is extremely worrisome;
- nowadays, the population is dangerously aged, especially in the mixed sub-zone;
- the “demographic pyramid” has a dangerously narrow base, which signifies an important reduction of the number of young people, and implicitly an increase in the ratio of older people, with all the negative consequences which can spring from it (lower birthrates and fertility, lower number of women in their fertile years, higher mortality rates and dependency ratio);
- the average age and the ratio between the number of individual over 60 years of age and that of the population younger than 20 years, explicitly shows just how aged is the population in the Apuseni Mountains, with differences from one altitude sub-zone to another;
- the decrease of the population takes place not only because of lower birthrates, but it is also due to higher migration and mortality rates, as a general result of population aging;
- the main cause for the registered exodus of young people is the low standard of living, based on very low income coming from agriculture, which is the central economic activity in the area. To that, we can add as causes: the impossibility of supplementing the income with complementary activities due to their inexistence; the total or partial absence of infrastructures; the feeling of frustration generated by isolation and the perception that mountain inhabitants have been abandoned by the society etc.
- the projected prognosis shows a significant increase in the depopulation of the Apuseni Mountains area for the following years;
- the Romanian society should intervene, through its authorities, in order to stop this depopulation process;
- there should be no more delays in creating and implementing a strategy to encourage people to remain in the area. Even if we passed the point of no return, it is still worthwhile to implement an urgent strategy that will help avoid a total and irreparable depopulation.

As the study has shown, the current demographic situation in the Apuseni Mountains highlights the need for an intervention from the national authorities with a complex policy (economic, social and demographic), needed to sustain the interest of the local population to remain in the area and to insure that the proper demographic phenomena are taking place, at least when it comes to simple

reproduction. Without at least one component directed at stopping the current demographic decline in the region, any economic development strategy for the area would be incomplete and would fall short on the long term. Delays in implementing this type of strategy will lead, most certainly, to the worsening of the current demographic situation and implicitly to higher costs for future interventions.

Romania's interest regarding the capitalization of its natural resources in its mountain areas should be promoted in every long term policy, starting with a thoughtful demographic strategy for these regions, which should be supported by economic and social development, necessary to give the people living there an optimistic view of their future. Capitalizing the natural resources (agriculture, forestry, services, environmental protection etc.) cannot be done without the presence of people in the area, people who are at the right number and structure, by age and gender (education, religion, maintaining the local traditions and values, social life etc.)

It has become apparent the need for creating and implementing alternative projects which can, in turn, deliver solutions for revitalizing the mountain areas which are now experiencing demographic, social and economic decline. These projects should focus on improving the standard of living for the local residents. When elaborating a strategy for durable development of the Apuseni Mountains, the local population should be its central component. The solutions should provide with a substantial increase in individual income, habitat and infrastructure modernization and diversification of the available economic activities.

REFERENCES

1. BROWN, R.L. (2008). *PLAN B 3.0 General mobilization for saving civilization*, Technical Publishing House: Bucharest.
2. CHESNAIS, J.C. (1986). *La transition démographique. Etapes, formes, implications économiques. Etude de series temporelles relatives à 67 pays*, Press Universitaire de France.
3. CHRISTIANS, C.H. (1991). "Les regions defavorisées en Europe", *Buletin de la Société Géographique de Liège*.
4. EGGER, U. (1992). *Sustainable Development in Rural Areas, Some Methodological Issues*, Zürich: ETH – Zentrum 8092.
5. GASCON, H.; PAȘCA, L.A. – Padima seminar (2012). *Policies Against Depopulation in Mountain Areas, Seminar on rural youth migrations and employment*, Bruxelles: Euromontana.
6. GHEȚĂU, V. (2007). *Declinul demografic și viitorul populației României*, Editura ALPHA MDN.
7. GHEȚĂU, V. (2012). *Evoluția natalității și fertilității*, [Online] at <http://www.insse.ro/>, accesed August.
8. HUBNER, B. (2001). *The Policy of European Union in Favor of Mountain Human Areas*, "Mountain policies in Europe" International Conference, Bucharest.
9. LEIBUNGUT, H.J. (1976). *Ranmordoungspolitiche Aspekte der Wirtschaftsforderung im Schweizerischen Berggebiet*, Bern.
10. MIFTODE, V. (1978). *Migrațiile și dezvoltarea urbană*, Iași: Editura Junimea.
11. MIFTODE, V. (1984). *Elemente de sociologie rurală*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

12. PLĂIAȘ, I. (1994). *Agricultură montană-societate: un necesar contract posibil*, Cluj-Napoca: Libris.
13. PLĂIAȘ, I. (2013). "Dinamica fenomenelor demografice în zona Munților Apuseni", *Revista de montanologie*, 1.
14. PLĂIAȘ, I. (2014). "Considerații privind structura pe vârste a populației din zona Munților Apuseni", *Revista de montanologie*, 2.
15. REY, R. (2010). *Munții și secolul XXI*, București: Academia Română.
16. ROTARIU, T. (2009). "A Few Critical Remarks on the Culturalist Theories on Fertility with Special View on Romania's Situation", *Romanian Journal of Population Studies*, 1, p. 11–32.
17. ROTARIU, T. (2010). "Nonmarital Births in Romania versus Other European Countries – A Few Considerations", *Studia: Sociologia*, 2, p. 37–60.
18. TOTH, Z. (1986). *Mișcările țărănești din Munții Apuseni până la 1848*, Editura Academiei Republicii Populare Romania, (1965).
19. TREBICI, V.; HRISTACHE, I., *Demografia teritorială a României*, Editura Academiei.
20. *** Munții Apuseni (1982). *Problematica modernizării, optimizării socio-economice*, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca
21. *** *L'agriculture alpine et ses évolutions entre 2000 et 2007, 2010*, Institut de la Montagne, France.
22. *** *Dynamics of Depopulation in Mountain Areas: Vulnerability and Teritorial Responses – 16th-20th Century*, 2014, European Society for Historical Demography, Alghero.
23. *** *Extreme Depopulation in the Spanish Rural Mountain Areas: A Case Study of Aragon in the Nineteenth and Twentieth Countries*, *Rural History*, 2004, 15, 1, p. 149–166, Cambridge University Press, UK.
24. *** Mountain Forum, 2008, *Active Marketing Solutions to the Depopulation Problem on Depopulated and Mountain Area*, <http://www.mtnforum.org/>
25. *** *Raionarea pedoclimatică a terenurilor agricole din R.S.R., 1972, scara 1: 500,000*, Institutul de Cercetări Pedologice și Agrochimice.

REPREZENTAREA FEMEILOR ÎN SPAȚIUL ACADEMIC IEȘEAN, ÎN PERIOADA 1860–1945

MIHAELA MOCANU*
CARMEN EMANUELA RUSU

ABSTRACT

WOMEN'S REPRESENTATION IN IASI ACADEMIC SPACE BETWEEN 1860–1900

Our research aims to outline the women representation in Iasi academic space, in the first eight decades of activity at the University “Alexandru Ioan Cuza”. The analytical approach exploits a computerized database realized by researchers from Dictionaries & Encyclopedias Programme, Department of Interdisciplinary Research of the “Al. I. Cuza” University in 2011, available at <http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/>. The platform includes teaching and research staff of the University “Al. I. Cuza”, since 1860, year of establishment, until 1990 and is accomplished using three main sources: UAIC annuals, states of functions and the National Archives of Romania (Iasi subsidiary). The database allows viewing information according to three criteria: **1.** the alphabetical names of the persons; **2.** the alphabetical names of the faculties and **3.** chronological. Our analyze aimed to reflect the proportion that women had in teaching and research staff of the University of Iasi, as well as areas/faculties which records more opening to hiring women.

Keywords: gender differences, academic representation, “Al. I. Cuza” University of Iasi, teaching and research staff.

1. EGALITATEA DE GEN ÎN MEDIUL ȘTIINȚIFIC ȘI ACADEMIC, LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE

Egalitatea de gen definește dreptul prin care o persoană este liberă să își dezvolte propriile aptitudini și să își exprime opțiunile, fără ca acestea să fie influențate de particularitățile sexului căruia îi aparține. Comportamentele, aspirațiile și

* Departamentul de Cercetare Interdisciplinar – Domeniul Socio-Uman, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, B-dul Carol I nr. 11, 700506, Iași, Romania; e-mail: mocanu.mihaela@uaic.ro

nevoile diferite ale femeilor și bărbaților trebuie să beneficieze de apreciere și promovare egală, discriminarea de gen fiind o încălcare a drepturilor omului.

Conform statisticilor și anchetelor sociologice puse la dispoziție de Comisia europeană, femeile sunt subreprezentate în majoritatea posturilor din știință, inginerie și management și la nivelurile ierarhice superioare, chiar și în sectoarele în care sunt majoritare, cum ar fi educația¹. Începând din 2003, studiul *She Figures* prezintă, la fiecare trei ani, statistici și indicatori de resurse umane din domeniul cercetării și dezvoltării tehnologice (CDT), cu privire la egalitatea de gen în domeniul științific. Studiul *She Figures* din 2012 arată că, în ciuda progreselor înregistrate, inegalitățile de gen din domeniul științei au tendința să persiste. De exemplu, la nivelul anului 2010, deși 59% dintre absolvenții de studii postuniversitare din UE erau femei, numai 20% dintre posturile universitare de nivel înalt din UE erau ocupate de femei.

În domeniul cercetării științifice, se evidențiază faptul că, deși proporția cercetătoarelor a crescut mai rapid decât cea înregistrată în rândul bărbaților, în 2009, doar 33% dintre cercetătorii din UE erau femei. Procentul cel mai scăzut îl înregistra sectorul antreprenoriatului, unde numai 19% dintre cercetători erau femei, față de 40% în învățământul superior și 40% în sectorul public.

Potrivit rapoartelor Comisiei europene pentru cercetare și inovare², la nivelul anului 2012, femeile reprezentau 46% dintre absolvenții de studii doctorale din UE. În domeniul cercetării, în schimb, femeile aveau o pondere de doar 33% dintre cercetători, iar în mediul universitar, doar 20% dintre cadrele didactice universitare erau femei și doar una din zece universități din Uniunea Europeană avea ca rector o femeie.

Un alt aspect, semnalat de rapoartele Comisiei europene, este acela că sistemele de educație din Europa continuă să promoveze stereotipurile de gen, câtă vreme, deși femeile reprezintă mai mult de 50% din studenții UE și obțin 46% din doctoratele din UE, ele dețin, în medie, doar 15% din posturile academice superioare și, prin urmare, au o influență mai scăzută în ceea ce privește funcțiile de decizie din cercetare.

Deși au existat unele evoluții pozitive pentru cercetătoare, iar participarea lor, în ultimii ani, a crescut mai rapid decât cea a bărbaților, numărul femeilor din domeniul cercetării rămâne semnificativ mai mic decât al bărbaților, cel mai mare decalaj fiind înregistrat în sectorul întreprinderilor. De asemenea, carierele academice ale femeilor sunt, în continuare, marcate de o puternică segregare verticală, un procent foarte mic de femei ocupând poziții academice înalte (conform studiului *She Figures* din 2012, femeile reprezintă doar 10% din rectorii universitari).

¹ Elissavet Vozemberg, Raport referitor la carierele femeilor în mediul științific și universitar și „plafonul de sticlă” întâlnite 2014/2251(INI)), A8-0235/2015, 20.07.2015.

² http://ec.europa.eu/romania/news/05042013_femei_cercetare_ro.htm, accesat la 01.09.2015, 10:42.

Factorii care favorizează diferențele de gen sunt extrem de complecși, variind de la o țară la alta, de la un domeniu la altul. Femeile care lucrează în cercetare sunt obligate să își asume o parte mai mare a obligațiilor de creștere a copiilor și de familie decât colegii lor bărbați. De aceea, UE propune o serie de măsuri menite să echilibreze viața profesională și cea de familie a femeilor, încurajând includerea bărbaților în aceste sfere.

În ciuda eforturilor UE de a promova egalitatea de gen și șansele egale, femeile se confruntă în continuare cu accesul inegal la posturile de cercetare, finanțare și publicare, precum și la premiile academice, fiind afectate, totodată, de criterii rigide de promovare și recunoaștere, de lipsa finanțărilor și a unor politici adecvate de sprijin. Din această perspectivă, rapoartele UE subliniază că perspectivele tinerelor femei de știință sunt deosebit de sumbre.

Lucrurile nu stau altfel nici pe alte continente. Studii recente, realizate în SUA, demonstrează că există din ce în ce mai multe dovezi privind rolul prejudecăților de gen în îndepărtarea femeilor din carierele în domeniul științei. În cadrul unui studiu randomizat dublu-orb din 2012, s-a trimis facultăților de științe, din cadrul unor universități cu activitate intensă de cercetare, dosarul de candidatură al unui student fictiv, căruia i s-a dat, la întâmplare, nume de bărbat, respectiv de femeie. S-a constatat că atât bărbații, cât și femeile din personalul facultății au evaluat candidatul ca fiind semnificativ mai competent decât candidata, care avea un dosar de candidatură identic. În acest sens, un studiu din 2014 a evidențiat că atât bărbații, cât și femeile sunt de două ori mai înclinați să angajeze un bărbat pentru un post în care este necesară matematica³.

Potrivit rapoartelor Comisiei europene, în pofida schimbărilor pozitive din ultimii ani, nu se poate vorbi încă de egalitate de gen, în mediul științific și academic, situația variind în funcție de statele membre, domeniile de cercetare și gradul academic.

Dintre concluziile rapoartelor Comisiei europene, spicuim:

- prezența surprinzător de scăzută a femeilor în cele mai înalte poziții academice și decizionale, fapt ce indică existența unui „plafon de sticlă”, adică a unor bariere invizibile bazate pe prejudecăți, care împiedică accesul femeilor la posturi de răspundere;
- existența dovezilor de segregare de gen, în conducerile instituțiilor de învățământ din Europa. Segregarea se produce atât pe orizontală, cât și pe verticală: deși 59% dintre absolvenții de studii superioare din UE sunt femei, acestea reprezintă doar 18% din numărul profesorilor universitari plini;
- lipsa femeilor din domeniul științific și de cercetare a condus la o perspectivă androcentrică în sectorul cercetării și dezvoltării. Astfel: manechinele folosite în testările de automobile sunt, de regulă, manechine de bărbați; cercetarea

³ Joan C. Williams: *The 5 Biases Pushing Women Out of STEM*, Harvard Business Review, 5 martie 2015.

din domeniul medical este efectuată, de obicei, pe subiecți bărbați; calcularea dozelor de radiație se bazează pe rata de absorbție a unui bărbat de vârstă mijlocie; în majoritatea manualelor de anatomie, imaginile reprezintă corpul unui bărbat;

- în continuare femeile nu au acces egal la posturile de cercetare, la finanțare și publicare și există încă diferențe de remunerare între femei și bărbați, în mediul științific și academic, în pofida prevederilor legale privind egalitatea de tratament și nediscriminarea pe piața forței de muncă, în vigoare în statele membre UE;

- raportorii Comisiei europene subliniază că egalitatea de gen este unul dintre principiile pe care se întemeiază UE și insistă asupra necesității eliminării tuturor formelor de discriminare, directă sau indirectă, a femeilor.

1.1. „PLAFOANELE DE STICLĂ” ȘI SEGREGAREA VERTICALĂ

Sintagma „plafon de sticlă” a fost adoptată în 1986, de jurnaliștii de la Wall Street Journal, pentru a descrie barierele invizibile (bazate pe prejudecăți), ce limitează dezvoltarea profesională a femeilor. Dimensiunea plafonului de sticlă reflectă gradul de dificultate cu care se confruntă femeile pentru a putea avansa în carieră, la niveluri similare cu cele ale colegilor bărbați.

Astfel, potrivit studiilor elaborate de UE, cariera academică a femeilor rămâne marcată de o puternică segregare verticală. În 2010, proporția studentelor (55%) și a absolventelor de studii universitare (59%) a depășit-o pe cea înregistrată în rândul bărbaților, dar numărul bărbaților a fost mai mare în rândul studenților la doctorat și al absolvenților de studii doctorale (unde procentul studentelor a fost de 49%, iar cel al absolventelor de studii doctorale de doar 46%). În plus, femeile reprezentau numai 44% din personalul academic de gradul C, 37% din personalul de gradul B și 20% din personalul de gradul A. Subreprezentarea femeilor este și mai accentuată în știință și inginerie, unde proporția lor a crescut de la 31%, din numărul de studenți de la primul nivel, la numai 38% din studenții la doctorat și la 35% din absolvenții de studii doctorale, dar s-a situat la 32% din personalul academic de gradul C, 23% din personalul de gradul B și la numai 11% din personalul de gradul A. S-a constatat că, adesea, absolventele de studii doctorale părăsesc domeniul științific după terminarea doctoratului.

Rolul social prestabilit al femeilor afectează nu numai viața personală a acestora, ci și experiența la locul de muncă, cauzând probleme numeroase și complexe. Deși cercetările arată că femeile au exact aceleași aptitudini, metode și abordări generale ale problemelor științifice, ca și bărbații, ele sunt subreprezentate la nivelurile ierarhice superioare. Factorii care generează această situație sunt complecși, după cum o arată analiza datelor din literatura de specialitate și cercetările axate pe domeniul educației.

Prin limitarea prezenței femeilor în domeniul cercetării, din cauza stereotipurilor conștiente și inconștiente, respingem un potențial important și devalorizăm un capital uman cu înaltă calificare. Folosirea insuficientă a acestui

capital uman reduce avantajele potențiale pentru întreprinderile din domeniul cercetării și inovării și pentru dezvoltarea economică generală. Știința și inovarea necesită, în mod constant, idei noi și fără îndoială că cele mai bune idei apar într-un mediu eterogen. În același timp, tratamentul inegal și discriminarea femeilor reprezintă o încălcare serioasă a drepturilor fundamentale ale femeilor.

1.2. BARIERE ÎN CALEA DEZVOLTĂRII PROFESIONALE A FEMEILOR

Printre principalele bariere în calea dezvoltării profesionale a femeilor, Raportul din 20 iulie 2015 al Comisiei pentru drepturile femeii și egalitatea de gen din Parlamentul European enumeră⁴:

a. Maternitatea și alte obligații familiale

În cadrul unor căsătorii în care ambii soți au carieră profesională în cercetare, este mult mai probabil ca femeile să își asume o proporție mai mare a obligațiilor legate de creșterea copiilor decât partenerii lor, încercând, totodată, să se ridice la înălțimea așteptărilor societății, și, de obicei, acceptă posturi mai modeste pe scara ierarhică. Obligațiile familiale pot fi, de asemenea, una dintre cauzele cele mai importante pentru care absolventele de studii doctorale părăsesc domeniul științific, după terminarea doctoratului, deoarece este momentul în care doresc să își întemeieze o familie. În aceste condiții, este mult mai probabil ca apariția copiilor să le influențeze productivitatea și avansarea în carieră.

b. Discriminarea: distincția dintre „profesii pentru bărbați și profesii pentru femei”

În mod tradițional, societățile percep adesea unele profesii ca fiind făcute pentru bărbați, iar altele pentru femei. Aceste stereotipuri conduc la o reprezentare scăzută a femeilor în domeniul științei și ingineriei. Proporția femeilor în rândul profesorilor universitari este mai ridicată în disciplinele umaniste și științele sociale, de 28,4%, respectiv 19,4%, și de doar 7,9% în domeniul ingineriei și tehnologiei.

b. Diferența de remunerare

Trebuie recunoscută problema diferențelor de gen în ceea ce privește remunerarea, aceasta fiind unul dintre factorii care contribuie la posibila frustrare a femeilor din cercetare și din mediul universitar. Avansarea lentă, alături de un acces sinuos la finanțare și publicare, le determină să renunțe la carieră.

⁴ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0235+0+DOC+XML+V0//RO#title1>, consultat la 8.09.2015, 10:02.

c. Lipsa de ambiții (lipsa de viziune și încredere)

„Amenințarea stereotipurilor” le face pe femei să creadă că au mai puține șanse de a reuși în carierele academice, decât colegii lor bărbați, sau că sunt mai puțin competente, ceea ce le face, într-adevăr, să se comporte ca și cum ar fi mai puțin competente.

d. Accesul inegal la profesii și finanțare

Finanțarea și resursele sunt aspecte extrem de importante. Potrivit cifrelor din studiul *She Figures* din 2012, dintre cele 22 de țări pentru care sunt disponibile date, 17 țări au raportat, în 2010, rate de succes mai ridicate pentru bărbați, în obținerea finanțării pentru cercetare. Doar trei state membre ale UE precum și Islanda și Norvegia au înregistrat rate mai ridicate de succes în rândul femeilor. Potrivit Consiliului European pentru Cercetare, dintre granturile acordate în 2007, femeile au avut succes în domeniul științelor umaniste, ele obținând până la 50% din granturi. În științele vieții însă, ele au obținut doar 35%.

O analiză recentă, realizată de European Postdoctoral and Young Investigators Award, arată că femeile primesc o parte importantă din aceste distincții prestigioase. Pentru trei dintre aceste programe, femeile înregistrează rate de succes mai reduse (80–90% din rata obținută de bărbați), însă pentru anumite acțiuni de mobilitate „Marie Curie”, ele au rate de succes superioare. Aceasta poate fi considerată o dovadă că bugetarea de gen a UE funcționează.

e. Lipsa managementului experimentat

Cercetările au arătat că, în cadrul comisiilor de selecție în care numărul femeilor era egal cu cel al bărbaților, femeile au avut, de asemenea, tendința de a prefera bărbații candidați în locul femeilor candidate cu calificări egale.

f. Hărțuirea sexuală a femeilor

Studiile subliniază că un factor important pentru a reuși în cariera academică este găsirea unui mentor. Cu toate acestea, în domeniile dominate de bărbați, este mai probabil ca femeile să se afle în relații de mentorat cu persoane de sex opus. De aceea, subliniază raportorii Comisiei Europene, ar trebui să fie introduse politici stricte pentru a preveni hărțuirea sexuală.

2. STATISTICI PRIVIND EGALITATEA DE GEN ÎN ROMÂNIA

La nivel național, reglementarea legală în domeniul egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați a fost asigurată de către Direcția Egalitate de Șanse între Femei și Bărbați, care a funcționat ca structură de specialitate în cadrul Ministerului Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice, fiind succesoarea fostei Agenții Naționale pentru Egalitatea de Șanse între femei și

bărbați (ANES), instituție care a fost desființată, potrivit legii, prin reorganizarea Ministerului Muncii, Familiei și Protecției Sociale.

Interesul pentru statutul, rolul și identitatea femeii în societatea contemporană a crescut simțitor la noi, fiind justificat de o serie de factori caracteristici României. Amintim doar trei dintre realitățile care au suscitât interogații din partea specialiștilor în științe sociale din țara noastră⁵:

a. Deși femeile au o pondere numerică mai ridicată decât cea a bărbaților, ele continuă să fie slab reprezentate la nivelul structurilor de putere și, mai ales, în vârfurile acestora;

b. Femeile sunt dezavantajate în ce privește promovarea lor la locul de muncă, în raport cu bărbații. Studiile arată că femeile au un acces dificil la muncile calificate, fiindu-le rezervate activități cu program redus (discriminare instituțională și segregare ocupațională);

c. Reprezentările feminine din spațiul public românesc tind să acorde femeii o poziție inferioară bărbatului. Discriminarea se manifestă și în interiorul familiilor, unde repartizarea deciziilor și a sarcinilor familiale este încă dezechilibrată.

Potrivit primului *Index al Egalității de Gen*, realizat de Institutul european pentru egalitatea de șanse între femei și bărbați (EIGE), la nivelul Uniunii se înregistrează un punctaj general de 54 din 100 (1 reprezentând lipsa egalității între sexe și 100 egalitate totală). Dintre cele 27 de state membre cuprinse în raport (anterior aderării Croației), cel mai mare punctaj general a fost obținut de Suedia (74,3), urmată îndeaproape de Danemarca (cu 73,6), Finlanda (73,4) și Olanda (69,7). La coada clasamentului se află România, cu un punctaj de 35,3, Bulgaria (37) și Grecia (40)⁶.

Conform *Raportul parității de gen 2013*, publicat de Forumul Economic Mondial, România se situează pe locul 70 din cele 136 de țări analizate. *Indicele Global al Parității de Gen* analizează diferența dintre bărbați și femei, în funcție de patru indicatori: oportunități și participare economică, nivel de educație, nivel de sănătate și de supraviețuire și emancipare politică⁷.

Un studiu realizat în cadrul proiectului *Profiluri de inegalitate de șanse în România – cauze și efecte. Analize sectoriale*⁸ arată că, în țara noastră, femeile sunt predispuse a ocupa locuri de muncă mai slab remunerate, comparativ cu bărbații. Astfel, femeile domină piața forței de muncă în domeniul serviciilor, iar bărbații în meserii înalt productive (ingineri, IT) sau de conducere. În domeniul educației, situația stă în felul următor: la nivel preuniversitar, 86% dintre persoanele care ocupă poziția de profesor în învățământul primar sunt femei, iar 67% dintre

⁵ Vezi Florica Chipea (coord.), *Femeia în contextual schimbării. Statusuri, roluri, identități*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2000.

⁶ <http://www.femeiactive.ro/egalitatea-de-gen/>, accesat la 4.09.2015, ora 1:21.

⁷ *Ibidem*.

⁸ <http://www.fundatia.ro/elisa/sites/default/files/Profiluri%20de%20inegalitate%20de%20sans e%20in%20Romania%20cauze%20si%20efecte.%20Analize%20sectoriale.pdf>.

persoanele care ocupă poziția de profesor în învățământul gimnazial sunt de asemenea femei. În schimb, doar 43% dintre profesorii universitari sunt de gen feminin. Se observă, și în acest caz, că pozițiile mai bine retribuite și mai prestigioase (cele de nivel universitar) sunt în mai mare măsură ocupate de bărbați decât de femei. Concluzia care se impune în acest caz este următoarea: deși personalul didactic din România este compus preponderent din femei (72,6%), pozițiile de conducere în acest domeniu sunt deținute preponderent de bărbați, în timp ce femeile ocupă mai degrabă poziții de profesor în învățământul preuniversitar; la nivel universitar, ponderea cadrelor didactice femei este de doar 43%.

2.1. PONDEREA FEMEILOR ÎN MEDIUL UNIVERSITAR LA NIVEL NAȚIONAL

Potrivit studiilor efectuate la nivel european, reprezentarea femeilor în spațiul academic românesc este net superioară comparativ cu situația înregistrată în țări europene mult mai dezvoltate decât România. Paradoxal, România pare să aibă unele dintre cele mai bune rezultate, din perspectiva reprezentării femeilor în spațiul academic și în cercetare, în general. Astfel, conform raportului *She Figures* pe 2012, 45% dintre cercetătorii români sunt femei (o proporție mai ridicată înregistrând țări precum Portugalia, Bulgaria, Lituania și Letonia, cu proporții cuprinse între 46 și 52%), în condițiile în care femeile reprezintă 48% din totalul absolvenților de doctorat. De asemenea, România se remarcă printr-una dintre cele mai echilibrate distribuții a posturilor de cercetare între bărbați și femei. Indicele diferenței – care măsoară distanța ipotetică față de o distribuție echilibrată de gen în toate domeniile științei – este, în cazul României, 0,13 pentru posturile din mediul academic și universitar, respectiv 0,09 pentru posturile de cercetare din sectorul guvernamental. Femeile reprezentau, în 2010, aproximativ 40% dintre cercetătorii în științele naturii din mediul academic și universitar, 39% dintre cercetătorii în științele tehnice și ingineresti, 56% dintre cercetătorii în științele medicale, 48% dintre cercetătorii în științe agricole, 52% dintre cercetătorii în științele sociale și 46% dintre cercetătorii în științele umaniste din mediul academic și universitar.

Nu în ultimul rând, România este, alături de Letonia, țara europeană cu cea mai puțin pronunțată segregare verticală a femeilor din mediul academic. România este țara cu cele mai multe femei cu cel mai înalt grad posibil în mediul academic și universitar (cercetător științific principal I, respectiv profesor universitar). Mai exact, 36% dintre cercetătorii științifici principali I/profesori universitari din România sunt femei. Următoarea clasată este Letonia, cu 32%. Prin contrast, în țări precum Cipru, femeile reprezintă doar 11% din personalul cu cel mai înalt grad în mediul academic și universitar, în Belgia doar 12%, în Cehia și Olanda doar 13%, în Irlanda doar 14%, iar în Germania sau Danemarca doar 15%. De asemenea, România este situată bine și în ceea ce privește proporția femeilor cu al doilea grad ca importanță în mediul academic și universitar (cercetător științific principal II/conferențiar). 51% dintre aceste persoane sunt femei. În ceea ce privește pozițiile

de debutant în cariera de cercetare (asistent cercetare, cercetător, asistent universitar), femeile ocupă 59% dintre aceste posturi (în condițiile în care proporția femeilor cu titlu de doctor era în 2010 de 48%). Cu toate acestea însă, România este una dintre țările europene cu cele mai puține universități/institute de cercetare conduse de o femeie. În 2010, doar 9% dintre directorii de institute de cercetare, decani sau rectori, erau femei. Doar Franța, Portugalia, Turcia, Luxemburg și Muntenegru se situau mai jos în această privință, cu procente cuprinse între 0 și 7%. Cele mai multe institute de cercetare/universități conduse de femei erau în Norvegia (aproximativ 32%), Suedia (27%), Finlanda (25%) și Italia (23%).

3. REPREZENTAREA FEMEILOR ÎN SPAȚIUL ACADEMIC IEȘEAN

3.1. UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI – SCURT ISTORIC

La 26 octombrie 1860, se înființează la Iași prima universitate modernă din țară, menită „să recompenseze acest oraș pentru pierderea statutului de capitală și să-i asigure o altă devenire, aceea de «scaun al științei» (...). Universitatea era o instituție de prestigiu, capabilă să sprijine modernizarea României, prin formarea unei intelectualități atașată de valorile naționale”⁹.

Componenta națională a actului de la 1860 trebuie corelată cu cea europeană, vizând opțiunea factorilor români decidenți pentru modelul francez, în privința instituțiilor de stat (administrația, justiția, armata), create în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, la care s-a adăugat modelul german, universitatea de tip humboldtian, formă de învățământ asumată la nivel european. La universitățile apusene s-au instruit, de altfel, și tinerele elite românești de la 1850–1860, care au pregătit Unirea și au format primul corp profesoral al Universității din Iași¹⁰.

Înființarea primei universități moderne este precedată de forme premoderne ale școlii superioare din Moldova, printre care se numără Colegiile de la Cotnari (1562–1563) și Iași (1640) și Academia domnească din Iași, întemeiată în 1714, de Nicolae Mavrocordat, cu ajutorul lui Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului, cu o durată, la ora aceea, de peste un secol (1714–1821). Academia Mihăileană, expresie superioară a organizării învățământului în limba națională după un sistem european, și-a deschis cursurile la Iași în 16 iunie 1835, avându-l ca principe fondator pe Mihail Sturdza. Conform Regulamentului din 1835, nivelul academic cuprindea trei facultăți: Filosofică, Juridică și Teologică, cărora li s-au adăugat, în 1838, cursurile de inginerie, economie rurală, filologie, pictură și desen liniar, apropiind această instituție de academiile din statele germane. Insuficiența fondurilor, absența unei strategii didactice clare și a unui program stabil, lipsa

⁹ Ion Toderașcu, *Universitatea din Iași. Brevis Historia*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2012, p. 2.

¹⁰ *Ibidem*.

cărților, nefuncționarea bibliotecii, indisciplinarea unora dintre profesori au făcut ca Academia să-și întrerupă activitatea în 1846.

La mijlocul secolului al XIX-lea, înființarea unei universități moderne, conformă cu imperativele secolului, nu mai putea fi amânată. În urgentarea acestei decizii, Mihail Kogălniceanu, în calitate de prim-ministru, a avut un rol decisiv. La 16 septembrie 1860, Statutele, însoțite de un Raport al lui Mihail Kogălniceanu, care prevedea existența *de facto* a Universității, erau prezentate domnitorului Alexandru Ioan Cuza, spre aprobare. La 26 octombrie 1860, în atmosfera care se instalase odată cu Unirea Principatelor Române și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor, a avut loc inaugurarea solemnă a Universității din Iași. „Prin Statute se prevedea cuprinderea tuturor ramurilor științelor. Era prima *Universitate modernă* a României și primul act național în Epoca reformelor realizate de către Domnitorul Alexandru Ioan Cuza”¹¹.

De-a lungul timpului, instituția și-a schimbat în câteva rânduri denumirea: la înființare, în 1860, denumirea instituției era Universitatea din Iași; prin Decretul regal nr. 3119, din 2 decembrie 1933, primea numele de Universitatea Mihăileană din Iași. Decretul-Lege nr. 886, din 2 decembrie 1942, stabilea o nouă denumire – „Universitatea Cuza Vodă”. După Reforma învățământului din august 1948, s-a impus denumirea de Universitatea „Al. I. Cuza”¹².

În ce privește organizarea, în cei peste 150 de ani de existență, „Universitatea a avut un număr fluctuant de facultăți, între 3 și 15, consecință a mai multor factori: lipsa cadrelor didactice de specialitate; posibilitățile financiare; crearea unor noi instituții de învățământ superior, prin plecarea unor specializări și catedre de la «matcă»; transferarea unor facultăți la Chișinău; reorganizări determinate de varii motive, obiective și subiective etc.”¹³

După cel de-al Doilea Război Mondial, Universitatea a suferit mai multe reorganizări, ajungând ca programul academic să se desfășoare astăzi în 15 facultăți: Biologie, Chimie (revenită în cadrul Universității în 1990), Drept, Economie și Administrarea Afacerilor (numită așa din 2002), Educație Fizică și Sport (înființată în 1994), Filosofie și Științe Social-Politice (cu această titulatură din 2008), Fizică, Geografie-Geologie, Informatică (înființată în 1992), Istorie, Litere, Matematică, Psihologie și Științe ale Educației (înființată în 1997), Teologie Ortodoxă (reînființată în 1991), Teologie Romano-Catolică (înființată în 2002).

3.2. REPREZENTAREA FEMEILOR ÎN CADRUL CORPULUI PROFESORAL ȘI DE CERCETARE

Dacă la înființare Universitatea din Iași avea sub douăzeci de profesori, astăzi numărul acestora se apropie de o mie. Primele cadre didactice au venit de la Colegiul din Iași și își făcuseră studiile în străinătate.

¹¹ Iacob Gheorghe (coord.), *Universitatea din Iași (1860-2010). Facultăți. Profesori. Școli științifice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, p. 11.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 19.

a. Perioada 1860–1900

La înființare, Universitatea din Iași avea trei facultăți: Drept, Filosofie și Teologie (aceasta din urmă fiind desființată în 1864). O nouă organizare are loc prin Legea asupra instrucțiunii, promulgată de Alexandru Ioan Cuza, la 5 decembrie 1864, când rector al tinerei instituții era Titu Maiorescu. Conform noii organigrame, cursurile urmau să fie structurate în patru facultăți: Filosofie și Litere, Științe, Drept și Medicină (aceasta din urmă începe să funcționeze efectiv abia din 1879). Conform legii instrucțiunii, ocuparea unui post în universitate urma să se facă prin concurs, candidații fiind recrutați din rândurile tinerilor formați în străinătate (printre cadrele didactice ale vremii se numărau Simion Bărnuțiu, Ștefan Micle, Neculai Culianu, Grigore Cobălcescu, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Dimitrie Brândză, Ștefan Șendre, A.I. Gheorghiu. La Facultatea de Medicină, începând cu 1879, au activat: Emanoil Riegler, Neculai Negură, G. Socor, Ludovic Russ, Th. Stihl, Aristide Peride, Leon Cosmovici, Leon Scully și Gheorghe Roșniță).

Analiza bazei de date cuprinzând personalul didactic și de cercetare al universității ieșene relevă faptul că, în primele patru decenii de activitate a acesteia, nu este consemnată nicio prezență feminină în corpul didactic și de cercetare aferent.

b. Perioada 1900–1945

Fotoliul de ministru al Instrucțiunii Publice a fost ocupat, în trei rânduri (1897–1899, 1901–1904 și 1907–1910), de Spiru Haret, matematician, pedagog și sociolog, profesor la Universitatea din Iași pentru o vreme (1878–1882). La 4 aprilie 1898, este promulgată Legea asupra învățământului secundar și superior (supranumită Legea Haret). Inspirată de legislația franceză, aceasta prevedea o structură universitară cu cinci facultăți: Drept, Medicină, Filosofie și Litere, Științe și Teologie Ortodoxă (aceasta din urmă înființată abia în 1926, la Chișinău, ca Facultate a Universității din Iași). Universitatea dobândește autonomie, devenind persoană juridică și având dreptul să-și administreze averea, să-și facă regulamentele și programele.

Sub auspiciile Legii Haret, programul academic al Universității din Iași s-a dezvoltat și diversificat, iar numărul de studenți și profesori a crescut considerabil. De la Legea lui Haret (1898) până în 1934, numărul catedrelor s-a dublat, iar cel al studenților a crescut de 17 ori, punându-se astfel problema acută a spațiului. În martie 1944, pe fondul Războiului, Universitatea a fost evacuată la Alba-Iulia.

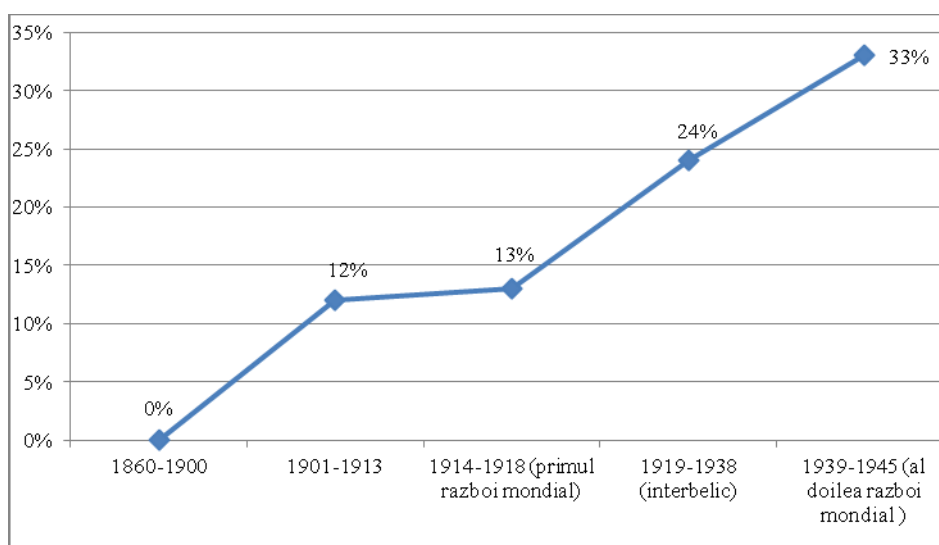
După Primul Război Mondial și realizarea unității naționale, Universitatea din Iași a funcționat cu aceeași structură, care cuprindea: Facultatea de Științe, Facultatea de Litere și Filosofie, Facultatea de Drept și Facultatea de Medicină. În perioada dintre cele două Războaie Mondiale, au fost înființate încă două facultăți: Teologia, înființată în 1926, și Științele Agricole, în 1933, ambele funcționând la Chișinău. În 1938, Facultatea de Științe Agricole, numită acum Facultatea de Agronomie, împreună cu secțiile de științe aplicate, de la Facultatea de Științe, au intrat în componența Școlii Politehnice „Gh. Asachi” nou înființate.

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, universitatea ieșeană (care din decembrie 1933 se numea Universitatea Mihăileană) funcționa cu o structură

de cinci facultăți: Științe, Litere și Filosofie, Drept, Medicină și Teologie. În urma pierderilor teritoriale din iunie 1940, când Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța au intrat în componența Uniunii Sovietice, Facultatea de Teologie, care funcționa la Chișinău, a fost desființată. În compensație, la Universitatea din Iași a fost transferată și a funcționat, în perioada 1940–1945, Facultatea de Teologie de la Cernăuți. Astfel, universitatea ieșeană și-a menținut practic organizarea cu cele cinci facultăți până la reforma învățământului din 1948¹⁴.

Graficul nr. 1

Ponderea femeilor în perioada 1860–1945

Stabilitatea corpului profesoral din anii 1940–1945 a fost afectată de imixtiunea factorului politic, pe fondul tulburărilor și confuziilor ideologice proprii perioadei respective. Mai întâi, este vorba despre „comisiile de revizie” din anii 1940 și 1941, care au trebuit să asigure „puritatea” corpului profesoral pe criterii etnice (antisemite) și politice (îndepărtarea celor cu înclinații procomuniste). Au urmat decretul și legile din 1944, prin care s-a constituit „comisia de purificare”, al cărei scop era să-i identifice pe toți cei vinovați de atitudini prolegionare, profasciste, proantonesciene și antidemocratice. Rezultatul a fost că 30 de profesori, conferențieri și asistenți, au fost „epurați” din Universitate¹⁵.

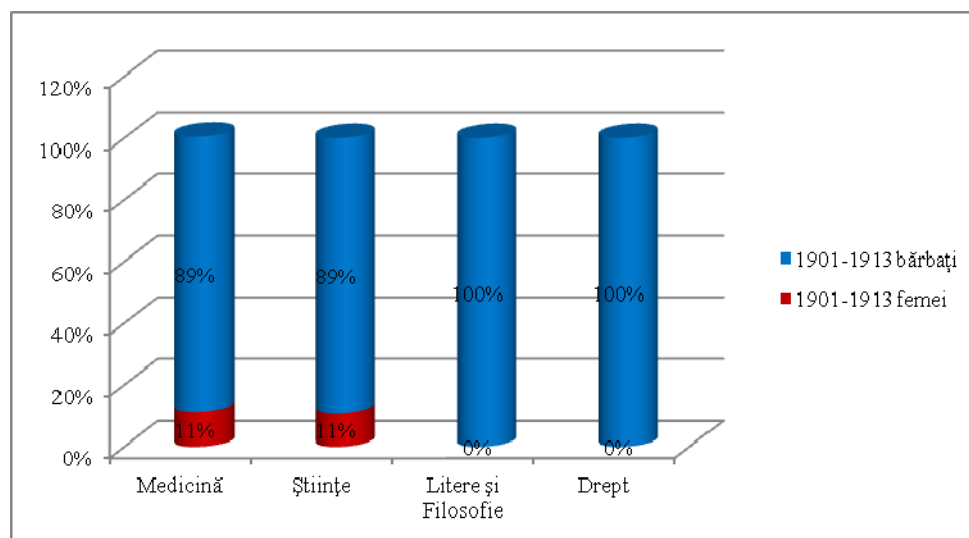
În perioada 1901–1913, femeile reprezentau doar 12% din personalul academic ieșean. *Graficul nr. 2* arată primele facultăți care înregistrează prezențe feminine în cadrul personalului academic: este vorba de Facultatea de Medicină și de Facultatea de Științe.

¹⁴ Ion Toderașcu, *op. cit.*, p. 24.

¹⁵ *Ibidem*.

Graficul nr. 2

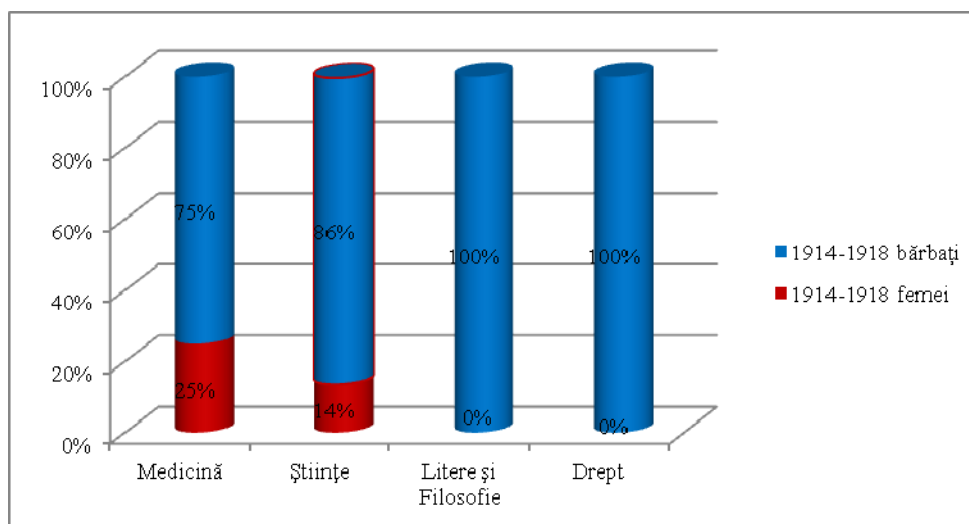
Perioada 1901–1913

O perspectivă diacronică asupra gradului de reprezentare a femeilor în cadrul corpului didactic și de cercetare al Universității din Iași relevă creșteri ale procentului pentru perioada interbelică, după cum indică graficul de mai jos:

Graficul nr. 3

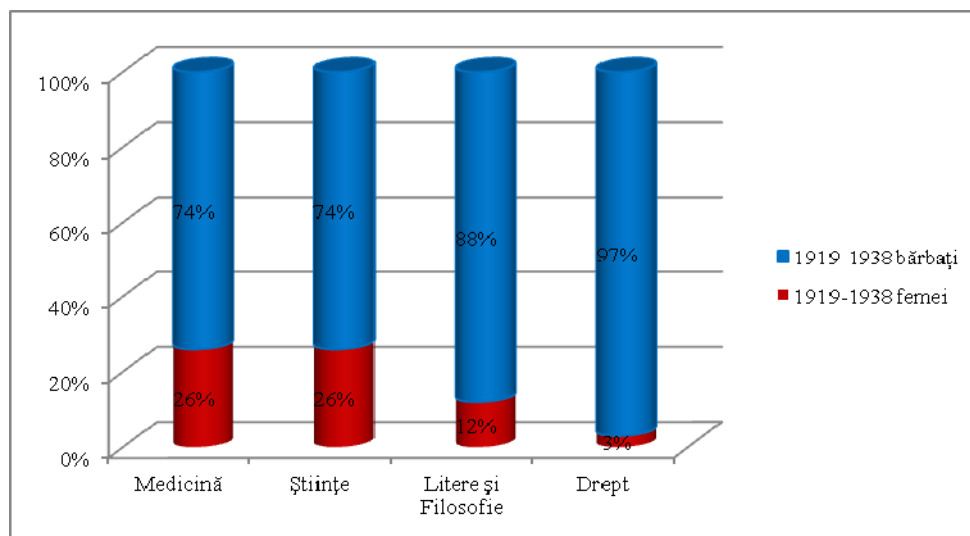
Perioada 1914–1918

În perioada 1919–1938, baza de date semnalează primele prezențe feminine în cadrul Facultăților de Litere și Filosofie, respectiv de Drept, ale universității ieșene. Pe lângă faptul că ponderea femeilor în cadrul acestor facultăți este destul de redusă pentru perioada menționată (vezi *Graficul nr. 4*), remarcăm că printre pozițiile ocupate de femei se aflau, cu precădere, cele de asistent și preparator.

Graficul nr. 4

Perioada 1919–1938

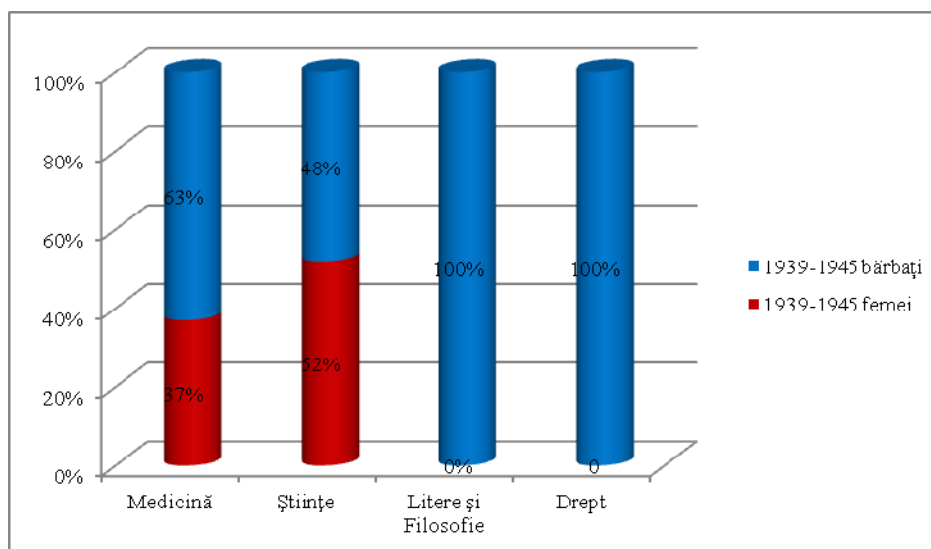
În pragul celui de-al Doilea Război Mondial, procentul reprezentării femeilor în cadrul corpului profesoral și de cercetare crește considerabil pentru domeniile științe și medicină (vezi *Graficul nr. 5*).

În ceea ce privește ponderea femeilor în cadrul celor patru facultăți, care funcționau la universitatea ieșeană în perioada 1900–1945, cercetarea a evidențiat următoarele aspecte: până la sfârșitul Primului Război Mondial, prezența femeilor în corpul profesoral este înregistrată doar la Facultățile de Medicină și Științe. Abia în perioada interbelică sunt semnalate prezențe feminine în corpul academic, la toate cele patru facultăți.

Referitor la gradul de reprezentare a femeilor în funcții de conducere, analiza rezultatelor a relevat faptul că universitatea ieșeană a înregistrat, în primele opt decenii de activitate, același fenomen al segregării pe verticală, întâlnit și în zilele noastre. Astfel, baza de date a evidențiat faptul că bărbații au ocupat în cadrul corpului profesoral majoritar pozițiile de profesor și conferențiar, în vreme ce femeile ocupau cu precădere pozițiile de bază ale ierarhiei profesionale: asistent, preparator.

Graficul nr. 5

Perioada 1939–1945

În cei peste 150 de ani de la înființare, universitatea a fost condusă de 34 de rectori, toți bărbați. Din corpul profesoral al universității, 131 de profesori au deținut statutul de membri ai Academiei Române. Dintre aceștia, doar două au fost femei¹⁶: Raluca Ripan (1894–1975) – chimistă, profesor al Universității în 1919, membru titular al Academiei, din 2 noiembrie 1948, și Emilia Saulea (1904–1998) – geolog, profesor al Universității în perioada 1930–1945, membru de onoare al Academiei, din 12 noiembrie 1993.

CONCLUZII

Subreprezentarea femeilor în corpul profesoral și de cercetare al universității ieșene reprezintă o constantă a primelor opt decenii de activitate. Printre factorii care au stat la baza acestui fenomen de segregare trebuie amintită mentalitatea veacului al XIX-lea, mult mai restrictivă în ce privește atribuirea rolurilor de gen, și, mai ales, prezența femeilor pe piața muncii.

Dacă pentru primele patru decenii, baza de date nu a oferit niciun semn al prezenței feminine în corpul academic, perioada interbelică se caracterizează printr-o deschidere a universității față de intrarea femeilor în rândul cadrelor didactice universitare, îndeosebi la Facultățile de Știință și Medicină. Interesant

¹⁶ Gheorghe Iacob (coord.), *op. cit.*, p. 23–30.

este faptul că, spre deosebire de zilele noastre, când femeile au un procent mai mare de reprezentativitate în domeniul științelor umaniste, în perioada interbelică prezența lor era mai însemnată la Științe și Medicină, fără a depăși însă 12% din totalul cadrelor didactice.

BIBLIOGRAFIE

1. *Anuarul Universității din Iași*. Iași, Anul școlar 1929/1930.
 2. CHIPEA, FLORICA (coord.), (2000). *Femeia în contextul schimbării. Statusuri, roluri, identități*, Oradea, Editura Universității.
 3. IACOB, GHEORGHE (coord.), (2011). *Universitatea din Iași (1860–2010). Facultăți. Profesori. Școli Științifice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
 4. TODERAȘCU, ION (2012). *Universitatea din Iași. Brevis Historia*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”.
 5. TURLIUC, MARIA NICOLETA (coord.), (2014). *Gen și diferențele de gen în studii empirice*, Iași, Editura Institutul European.
- <http://dictionare.enciclopedii.uaic.ro/catalogCD-UAIC/>
<http://www.femeiactive.ro/egalitatea-de-gen/>
http://ec.europa.eu/romania/news/05042013_femei_cercetare_ro.htm
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0235+0+DOC+XML+V0//RO#title1>

COMUNICARE NARATIVĂ ȘI IDENTITATEA *BRANDING-ULUI UNIVERSITAR*

ANDREEA MONICA STATE¹

ABSTRACT

STORYTELLING AND UNIVERSITY BRANDING IDENTITY

The present article sets out to clarify the concepts of storytelling and branding, with a focus on university branding and visual identity – the latter being a vital element to a brand's uniqueness. Storytelling is an important method of brand construction, and it entails a strong power of seduction. Branding is increasingly more about storytelling. Practically, a story is an image made up of facts, feelings and interpretations, which are often told to us solely by the university itself. As such, the brand appears on the market accompanied by its identity. Identity is what we aim to express with help of the brand. Implementing a system of visual identity that would help to harmoniously develop a university brand requires a handbook of visual identity. The present article aims to be a starting point for such a handbook serving the University of Bucharest, which currently does not own such a handbook.

Keywords: storytelling, branding, identity image, University of Bucharest, visual identity handbook.

1. INTRODUCERE

Am ales această temă, deoarece poveștile sunt parte a vieții umane încă de la început, prima dată fiind folosite pentru a transmite tradiția și a ne învăța cum să ne comportăm în societate. Recent, poveștile au fost utilizate cu diferite scopuri în publicitate, management sau politică, și pentru a folosi povestiri mai mult și mai des.

În prezentul articol, termenul *story* nu se referă la povestea-basm, nici la povestea-minciună („a spune povești”), ci se referă la întâmplarea narabilă, un fapt real care poate fi transformat într-un text narativ, într-un „récit”, în naratologia

¹ PhD, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București, București; e-mail: state.andreemonica@gmail.com

franceză, adică „una din marile categorii ale cunoașterii, pe care o folosim pentru a înțelege și a ordona lumea”, după cum spune Roland Barthes². Știința de a povesti tinde să devină o disciplină în sine, utilă în mediul comunicațional, dar și în cel economic, social, politic etc. Obiectivele urmărite în această lucrare privesc abordarea noțiunilor fundamentale referitoare la *storytelling*, *brand*, cu referire la *branding*-ul universitar și la identitatea de brand, care trebuie să proiecteze o imagine clară despre ce este universitatea și despre țelurile sale.

Universitatea din București, la care mă refer pe parcursul articolului, fiind una dintre cele mai importante universități din țară, cu o identitate stabilizată de-a lungul deceniilor, are nevoie de un complex material de ghidaj, care să puncteze standardele și regulile de utilizare a elementelor identitare, independent de alte documente în care sunt prezentate câteva elemente de identitate, tocmai pentru a păstra caracterul unic al instituției. De aceea, pentru a ajunge la manualul de identitate vizuală și la elementele care nu ar trebui să lipsească din el, mai întâi abordez literatura de specialitate din domeniul *storytelling*-ului și al *brand*-ului, preiau descrierea Universității din București de pe *site*-ul oficial, caut elemente de identitate vizuală care se regăsesc în alte documente oficiale, pentru a le insera, mă documentez ce dimensiuni ar trebui să respecte un manual de identitate vizuală, iar apoi fac sugestii referitoare la elementele pe care ar trebui să le cuprindă manualul Universității din București, acest articol reprezentând începutul unui demers de cercetare care vizează conceperea unui manual de identitate vizuală pentru Universitatea din București.

2. STORYTELLING

Există o dată de naștere a *storytelling*-ului? În Franța, opera lui Christian Salmon, *Storytelling, la machine à fabriquer des histoires et à formater les esprits*, a apărut în 2007. Această carte marchează începutul unei conștientizări a importanței acestui fenomen. Potrivit acestui autor, *storytelling*-ul este folosit și în politică, management, economie și marketing.

Storytelling-ul ajută la stabilirea și dezvoltarea unei culturi a organizației și ilustrarea universului *brand*-urilor. *Storytelling*-ul este un mijloc de a construi o cultură a organizației, un mijloc de acțiune și unul de mobilizare a emoțiilor prin povestiri comune.

Discursul clasic, rațional și tehnic se bazează pe o trilogie care cuprinde: identificarea dezbaterii; analizarea întrebărilor puse; oferirea unei soluții raționale reci, uneori chiar abstracte. Acest tip de discurs nu mai este eficient, pentru că publicul s-a maturizat și vrea să simtă cuvântul enunțat cu propria lui logică.

² Roland Barthes, *Introduction à l'analyse structurale du récit*, Seuil, Paris, 1981.

Storytelling-ul se bazează și el tot pe o trilogie, dar în care caracteristicile pun baze noi: captarea atenției cu o poveste; trezirea interesului de schimbare și de mișcare datorită unei povești legate de momente de adevăr, memorie, de expresii legendare; argumentarea cu anecdote prudente care conduc spre un scop. *Storytelling*-ul este eficient pentru că se adresează inimii și minții.

Storytelling-ul este prezentarea unui *brand* sub formă narativă, sub forma unei povești. El este un conținut care pune în scenă brandul sau universul lui. Conceptul de *storytelling* în organizații acoperă mai multe fenomene. Desemnează, mai întâi, o dată observabilă în orice organizație: schimbul de povești sub formă de narațiuni, și mai global, organizația devine astfel locul de producere a narațiunilor. Potrivit lui Czarniawska, Gabriel sau Boje, *storytelling*-ul desemnează o metodă de analiză a vieții organizaționale³.

Storytelling-ul este un demers de gestiune în organizație, care se înscrie astăzi în mișcarea teoriilor inovării, gestionării cunoștințelor și învățării organizaționale. Abordările *storytelling*-ului, aplicabile organizației, sunt foarte variate. Desemnează două ordine ale realității, foarte diferite: narațiunea în organizație, ca fenomen și ca metodă de cercetare, de intervenție sau de mediatizare prin instrumente (sisteme informatice și de comunicare), pentru a studia, utiliza sau dezvolta această funcție în beneficiul organizației. Al doilea aspect vizează cercetarea narațiunii și povestirii în organizații, mobilizând cele trei dimensiuni principale: obiectul studiat, nivelul de analiză și finalitatea cercetărilor.

3. BRAND-UL

Problematika *brand*-ului, extrem de intens studiată, a depășit granițele *marketing*-ului tradițional, pătrunzând în domeniul științelor socio-umane, cu accent pe calitatea resurselor implicate în procesul de valorizare socială. O definiție a noțiunii de *brand* este dificil de găsit. În fiecare zi apar noi componente, iar clasificarea în contextul definiției inițiale devine dificilă. Au fost utilizate numeroase definiții, însă niciuna nu a reușit însă să acopere integral dimensiunea noțiunii de *brand*⁴.

Clarificarea privind diferența dintre brand și marcă este necesară, pentru a evita confuzia dintre cele două concepte. În contextul românesc, conceptul de *brand* este de multe ori egalat cu cel de marcă. *Marca* (engl. *trademark*) este, în primul rând, un semn unic care diferențiază oferta unui comerciant de cea a celorlalți comercianți, ea putând fi un nume, un cuvânt, un *logo*, un desen, o imagine sau orice combinație a acestora; de obicei, se înregistrează la OSIM (sau

³ Eddie Soulier, *Le Storytelling, concepts, outils et applications*, Hermes Science, Paris, 2006, p. 18.

⁴ Cristian Cărmămidă, *Brand and Branding*, Vol. I, *Identitatea vizuală*, Editura Brandmark, București, 2009, p. 47.

alte asociații asemănătoare) pentru a putea proteja legal *brand*-ul și pentru a putea asigura proprietatea asupra lui. Marca este unul din efectele *brand*-ului, pentru că este construită în funcție de acesta.

Brand-ul are la bază legăturile fizice și emoționale create între un produs și consumatori⁵. În timp, *brand*-ul a devenit simbol al produselor și serviciilor, al mărcilor ce au reușit să treacă dincolo de produsul propriu-zis deoarece „corporațiile de succes trebuie să producă în primul rând branduri și nu bunuri”⁶. Astfel, *brand*-ul este folosit „cu intenția de a identifica produsele sau serviciile ca aparținând unui producător sau unui grup de producători și de a diferenția acele bunuri sau servicii de cele ale concurenței”⁷.

„*Brand*-ul este acel produs, serviciu, organizație, persoană care transmite un sentiment de mulțumire și satisfacție sufletească și pentru care consumatorul nu găsește înlocuitor” și care „apelează la resorturi emoționale rezidente în mintea fiecăruia, influențând pozitiv sau negativ orice decizie de la orice nivel”⁸.

Conform Landor Lexicon *brand*-ul este „suma tuturor caracteristicilor tangibile și intangibile, care individualizează o ofertă și o fac unică”⁹. „*Brand*-ul se dezvoltă ca răspuns la identificarea nevoii consumatorului”¹⁰, oferind „un set unic de valori și atribute (tangibile și intangibile), pe care consumatorii le asimilează și stărnesc interesul creând semnificație și identificare”¹¹.

Sintetizând și rezumând cuvintele cheie utilizate în definirea unui *brand*, acestea sunt următoarele: *diferențiere* (*brand*-ul este semnul distinctiv în raport cu concurența), *inovație* (*brand*-ul trebuie să aducă ceva nou – avantajul concurențial), *creativitate* (*brand*-ul trebuie să fie creativ), *unicitate* (*brand*-ul trebuie să fie poziționat într-o manieră unică, ocupând un loc special în mintea consumatorului), *interes/atracție* (*brand*-ul trebuie să atragă, întrucât consumatorii decid dacă *brand*-ul va avea succes sau nu), *context* (*brand*-ul trebuie să se raporteze la contextul situațional). *Brand*-ul se cristalizează și își consolidează în timp imaginea, creându-și o identitate în piață, deci propria carte de vizită.

O clasificare completă a coordonatelor unui *brand* o face Wheeler¹², și anume: *viziunea*; *mesajul*; *autenticitatea*; *unicitatea*; *diferențierea*; *sustenabilitatea*; *coerența*; *flexibilitatea*; *angajamentul* și *valoarea*. În opinia aceleiași autoare,

⁵ Aneta Bogdan, *Branding pe frontul de Est*, București, Brandient Consult SRL, 2010.

⁶ Naomi Klein, *No Logo. Tirania mărcilor*, București, Comunicare, 2006.

⁷ David Aaker, *Managementul Capitalului unui brand. Cum să valorificăm numele unui brand*, București, Brandbuildres Group, 2005.

⁸ Cristian Cărmidă, *op. cit.*, p. 48.

⁹ S. Anholt, *Some important distinctions in place branding*. „Place Branding”. Vol. 1, No. 2, Henry Steward Publications, 2005, p. 116.

¹⁰ S. Winram, *The opportunity for world brands*, în „International Journal for Advertising”, 1987, p. 23.

¹¹ G. Hofstede, *Managementul structurilor multiculturale. Software-ul gândirii*. București: Editura Economică, 2001, p. 64.

¹² A. Wheeler, *Designing brand identity: An essential guide for the whole branding team*. 3rd Edition, New Jersey: John Wiley&Sons, Inc. Hoboken, 2009, p. 39.

identitatea brandului „reunește elemente separate într-un singur sistem, global”. Extapolând concepția lui Wally putem defini conceptul de identitate de *brand* ca fiind „managementul explicit al tuturor căilor prin care *brand*-ul se prezintă publicului său prin intermediul experiențelor și percepțiilor”, iar imaginea de *brand* este „ceea ce publicul percepe din identitatea care a fost creată și proiectată”.

Identitatea *brand*-ului poate căpăta două forme: una formală (nume, logo, elemente grafice, culoare, slogan etc.) și una conceptuală, ideologică sau valorică (susținerea, respectarea și promovarea valorilor), pe care le unifică într-un sistem, luat ca întreg.

În opinia lui Ș. Liuțe „identitatea adaugă valoare *brand*-ului prin ea însăși, iar prin valoarea adăugată identitatea contribuie la diferențierea și poziționarea *brand*-ului, susținând notorietatea acestuia și sporind nivelul calității percepute, cu condiția să fie consistentă, adică să se plaseze la un nivel de calitate (vizuală și verbală) în perfectă concordanță cu substanța și esența *brand*-ului”.

Identitatea este un concept de bază în existența unui *brand*, pentru că ea îl face unic. În timp ce *brand*-ul apare pe piață, este însoțit de identitatea sa. Identitatea este ceea ce vrem să exprimăm prin intermediul *brand*-ului. Astăzi, nu toate organizațiile țin cont de adevăratul sens al identității lor, dar, chiar dacă ele nu o cunosc, identitatea este mereu prezentă.

Putem defini *branding*-ul ca fiind procesul de creare a unei asocieri între un simbol, un obiect, o emoție și/sau o percepție și un produs sau o companie, cu scopul de a conduce la fidelitate și de a produce diferențierea¹³. *Branding*-ul constă în dezvoltarea și întreținerea ansamblului de atribute și de valori, care sunt logice, coerente, distincte, apropiate, și în final atrăgătoare pentru consumatori¹⁴.

3.1. *BRANDING* UNIVERSITAR

Brand-ul a fost împrumutat și în aria învățământului superior¹⁵, iar în contextul competitivității ce se naște în mediul universitar, învățământul superior consideră că este nevoie „să dezvolte armonie în cadrul unei arhitecturi de *brand*”¹⁶. „Fiecare universitate are nevoie de un *brand* și o imagine care poate fi de încredere și care o va diferenția de celelalte”¹⁷. Prin conturarea imaginii și a unei structuri de *brand* instituția va fi percepută de către posibili candidați, părinții acestora și, în general, de către mediul academic național și internațional. O

¹³ M. Hislop, *Branding 101: An overview of branding and brand management for online marketers*, Copyright, Dynamic Logic, 2001.

¹⁴ M. Murphy, *Branding a key marketing tool*, Macmilan, Grande Bretagne, 1992, p. 206.

¹⁵ Arild Wæraas; Solbakk, Marianne, *Defining the essence of a university: lessons from higher education branding*. Springer Science-Business Media, 2008.

¹⁶ J.V. Hemsley-Brown; Goonawardana S., *Brand Harmonization in the International Higher Education*. *Journal of Business Research*, Vol. 60, 2007, p. 942–948.

¹⁷ Muhammad Jawad Iqbal; Rasli Amran, Bin MD., Hassan Ibne, *University Branding: A Myth or a Reality*, *Journal Education Society*, Vol. 6, 2012, p. 168–184.

imagine distinctă va determina viitorul student să-și dorească să aplice la acea universitate și să facă parte din mediul academic respectiv¹⁸.

Identitatea vizuală a unei companii este formată din *logo*, stilul tipografic de realizare a tuturor materialelor de prezentare în care apare organizația respectivă, numele și arhitectura în care acesta este scris, felul în care organizația își comunică personalitatea prin toate elementele vizuale¹⁹.

De obicei, aceste aspecte sunt reunite într-un *manual de identitate vizuală* ce sprijină strategia de *branding* și poziționare a organizației în mediul în care își desfășoară activitatea.

Printr-o bună strategie de management bazată și pe tehnici de *branding*, universitatea va facilita atragerea de studenți, atât de pe teritoriul țării de referință, cât și de pe plan internațional. Iqbal (2012) remarcă faptul că „instituțiile de învățământ superior au început activități de marketing pentru a se poziționa pe piața mondială, analizându-și punctele forte și punctele slabe și identificându-și elementele unice de vânzare”.

Imagina universității, proiectată atât prin mijlocele de comunicare existente cât și prin intermediul studenților, este importantă „în special pentru clienții externi, cum ar fi părinți, prieteni, industrie etc., care manifestă o influență asupra deciziei de alegere a studenților”, precizează Iqbal. Pentru consolidarea unui brand universitar, imaginea este un instrument de bază.

Bennett și Ali-Choudhury²⁰ oferă o definiție a *branding*-ului universitar: „*branding*-ul universitar este o manifestare a caracteristicilor instituției ce o diferențiază de altele, reflectă capacitatea acesteia de a satisface nevoile studenților, generează încredere în capacitatea sa de a expune un anumit tip și nivel de studii superioare și de a ajuta potențialii recruți să ia decizii de selecție înțelepte”. Bulotaite (2003) afirmă că, atunci „când cineva menționează numele unei universități, va proiecta imediat asocieri, emoții, imagini și fețe” și „că rolul *branding*-ului universitar este acela de a construi, gestiona și dezvolta aceste impresii”²¹.

Pentru a implementa un sistem de identitate vizuală care să ajute la dezvoltarea armonioasă a *brand*-ului universitar este nevoie de manualul de identitate vizuală. Acesta poate fi un instrument redactat sub formă de broșură sau carte în care se regăsește tot ce ține de identitatea vizuală, specificații tehnice cu privire la culori, forme și *font*-uri, precum și la ce înseamnă și cum se aplică

¹⁸ Musa Pinar; Paul Trapp; Tulay Girard; Thomas Boyt: *Utilizing the brand ecosystem framework in designing branding strategies for higher education*. *International Journal of Educational Management*, Vol. 25, No. 7, 2011, p. 724–739

¹⁹ Begona Jorda-Albinana, Olga Ampuero-Canellas; Natalia Vila; Jose Ignacio Rojas-Sola, *Brand identity documentation: a crossnational examination of identity standards manuals*, *International Marketing Review*, Vol. 26, No. 2, 2008, p. 172–197.

²⁰ R. Bennett, R. Ali-Choudhury, *Components of the university brand: an empirical study*, în T.C. Melewar (Ed.), *Intangible Economies: Brand, Corporate Image, Identity and Reputation in the 21st Century*, *Proceedings of the 3rd Annual Colloquium of the Academy of Marketing's Brand Corporate Identity and Reputation SIG*, Brunel University, 2007.

²¹ Chris Chapleo, *What defines "successful" university brands?* „*International Journal of Public Sector Management*”, Vol. 23, No. 2, 2010, p. 169–183.

acestea pentru a menține o consecvență a mesajului și pentru a aplica în mod corect identitatea de *brand*. Acest manual poate fi folosit și ca un instrument de promovare a unui set de valori ce țin de cultura organizațională. Observăm astfel că identitatea vizuală are o importanță majoră în realizarea strategiei de *branding*. Manualul de identitate vizuală oferă un set de reguli referitoare la modul în care trebuie folosite, corect și consistent, elementele grafice, în cadrul procesului de comunicare de *marketing*²².

Conform literaturii de specialitate, manualul ar trebui să conțină următoarele dimensiuni²³: introducerea, care conține obiectivele sistemului de identitate vizuală, instrucțiunile de utilizare și terminologia de bază care va fi folosită în manualul de identitate; elemente de bază ale identității vizuale incluzând *logo*, simbol, *brand*, cromatică (*corporate colors*) și *font*-uri; reguli de utilizare ale identității – se referă la *layout* și dimensiunea elementelor care compun *logo*-ul și sigla, culoarea și alte elemente decorative; aplicații ale identității vizuale: materiale promoționale, publicații, semnalizatoare, uniforme etc.; elemente complementare de ordin tehnic – conțin mostre de culoare și fișiere/formate care pot ajuta la replicarea identității vizuale.

Majoritatea universităților din România au un manual de identitate vizuală, însă din consultarea diferitelor documente ale Universității din București, am constatat că aceasta nu dispune de un manual de identitate vizuală, lucru ce mi-a fost ulterior confirmat de către Departamentul de Comunicare și Relații Publice, elementele de identitate specifice fiind definite în diferite documente, cum ar fi Carta UB. Articolul de față reprezintă începutul unui demers de cercetare care vizează conceperea unui manual de identitate vizuală pentru Universitatea din București.

3.2. PREZENTAREA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI²⁴ (PRELUARE DE PE SITE-UL UNIVERSITĂȚII)

Universitatea din București este una din cele mai importante instituții de învățământ superior și de cercetare din România. Misiunea Universității din București este de a oferi tinerilor români o formare de nivel european în domeniile științelor exacte, științelor naturii, științelor sociale și umane, de a produce idei noi și de a reevalua stadiul actual al cunoștințelor în toate aceste domenii. În cei 150 de ani de existență, Universitatea din București și-a dobândit un solid prestigiu național și internațional. Mulți dintre profesorii și absolvenții Universității s-au afirmat ca personalități de seamă, ca profesori și cercetători în mari universități ale lumii, ca membri ai Academiei Române și ai unor academii din alte țări, ca scriitori, politicieni (parlamentari, miniștri, prim-miniștri, președinți), diplomați, înalți prelați etc. Universitatea din București își propune să formeze adevărați profesioniști în domeniile în care pregătește studenți, considerând că numai în modul

²² Begona Jorda-Albinana, Olga Ampuero-Canellas, Natalia Vila, Jose Ignacio Rojas-Sola: *Brand identity documentation: a crossnational examination of identity standards manuals*, International Marketing Review, Vol. 26, No. 2, 2008.

²³ *Ibidem*.

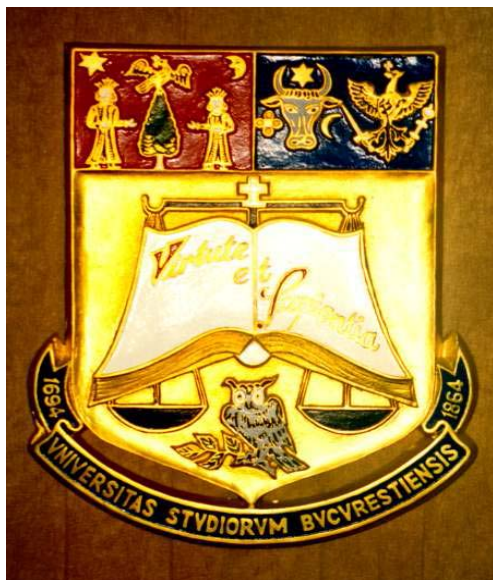
²⁴ <http://www.unibuc.ro/n/despre/>

acesta poate să joace rolul care îi este destinat într-o cultură sau într-o epocă. Profesorii, studenții și absolvenții săi trebuie să manifeste o înaltă responsabilitate civică, în spiritul valorilor perene ale culturii naționale și universale, să fie dedicați realizării idealului împlinirii individualității umane într-o societate liberă și prosperă. Universitatea din București este o instituție publică finanțată din venituri proprii. În 2011, circa 80% din veniturile sale proveneau în ultimă instanță de la bugetul de stat, parte dintre ele fiind obținute prin competiție. Ca instituție publică, UB se află în serviciul societății românești în diferite moduri, inclusiv prin oferirea de soluții pentru problemele comunității, difuzarea culturii științifice, consultanță și asistență tehnică. Ca instituție de cercetare avansată, UB acționează profesional pentru lărgirea orizontului cunoașterii, promovând gândirea critică și originală, îndrăzneala, imaginația conceptuală și creația intelectuală. Ca instituție de predare și de formare, UB se pune în slujba dezvoltării potențialului uman al tinerei generații, prin instruire disciplinară și interdisciplinară, pregătire pentru carieră, formarea competențelor sociale, dezvoltare personală, încurajarea spiritului antreprenorial.

Singurele elemente de identitate vizuală sunt prezentate în Carta Universitară, *Anexa nr. 1*²⁵.

„Drapelul Universității din București este de culoare albastru deschis, purtând în mijloc emblema universității. Sigiliul Universității din București este de formă ovală, purtând emblema universității. Emblema Universității din București este identificată prin imaginea de mai jos și descrierea ei heraldică:

3.2.1. DESCRIEREA STEMELI UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

Scut cu sef despiciat încărcat în partea din dreapta, pe fond roșu, cu două personaje purtând mantie și coroane și flancând un copac verde, în vârful căruia se află o acvilă cruciată; în partea superioară a câmpului, în dreapta soarele, în stânga luna, ambele figurate, toate de aur. În partea a doua, pe câmp de azur stema unită, în dreapta capul de bour natural, având între coarne o stea cu șase raze de aur, și flancat în dreapta de o roză, în stânga de o semilună conturnată, ambele din același metal, iar în stânga – o acvilă cruciată cu zborul deschis, de aur, purtând în gheare însemnele puterii: o sabie și un buzdugan. În centrul scutului, pe câmp de aur, s-a reprezentat o carte deschisă,

²⁵ Carta Universitară, Universitatea din București, *Anexa nr. 1*, 2011, p. 58–60.

naturală, pe care s-a scris deviza „VIRTUTE ET SAPIENTIA”. Cartea broșează pe o balanță cu talgerele în echilibru, naturală, suprapusă în partea superioară de o cruce imitând marmura albă; în partea inferioară, între cele două talgere este plasată o bufniță stând pe o ramură de frunze verzi.

Simbolurile din sef amintesc înființarea Școlii domnești de la Sfântul Sava în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu (1694) și ridicarea acesteia la rang universitar în vremea lui Alexandru Ioan Cuza (1864). Figurile heraldice din câmpul scutului fac aluzie la atributele instituției (învățătura este evocată prin carte și prin deviză); balanța și crucea amintesc unele facultăți și virtuțile morale academice. Bufnița, simbol al înțelepciunii, și ramura verde, expresie a înnoirii perpetue, transpun în coduri heraldice rolul jucat în societate de comunitatea universitară²⁶.

La baza scutului, pe o eșarfă azur, este scrisă cu litere mari albe deviza în limba latină: Universitas Studiorum Bucurestiensis, având de-o parte și de alta cifrele 1694 și 1864.

3.2.2. ȚINUTA DE CEREMONIE ACADEMICĂ

Ținuta de ceremonie a Universității din București se compune din robă și epitogă. Roba este din postav de culoare neagră, cu borduri (*orfrois*) și revere de atlas negru, cu emblema Universității din București pe piept în partea stângă și cu epitoga în partea dreaptă.

Epitoga este decorată cu sevroane cu vârful în jos, după cum urmează: unul pentru licențiat; două pentru master; trei pentru doctor. La studenți, sevroanele sunt din material textil de culoare albastru deschis. La cadrele didactice, sevroanele sunt din blană, de următoarele culori: bleumarin pentru personalul didactic; galben pentru decani; roșu pentru prorectori; alb pentru rector”.

4. ÎN LOC DE CONCLUZII

Realizarea corectă și completă a unui manual de identitate reprezintă în opinia mea un punct de pornire în strategia de *branding* universitar. În condițiile în care competiția dintre universități a devenit o stare de fapt și atragerea de studenți și resurse necesare dezvoltării cunoașterii prin cercetare reprezintă o miză majoră în context universitar actual, sunt necesare eforturi în construirea și consolidarea propriului *brand*.

Universitatea din București fiind una dintre cele mai importante universități din țară, cu o identitate stabilizată de-a lungul deceniilor, are nevoie de un material de ghidaj complex, care să puncteze standardele și regulile de utilizare a elementelor

²⁶ Maria Dogaru, *Din heraldica României*, București, 1994, p. 169.

identitare, independent de alte documente în care sunt prezentate câteva elemente de identitate, tocmai pentru a păstra caracterul unic al instituției.

Identitatea unei organizații este „managementul explicit al tuturor căilor prin care organizația se prezintă publicurilor sale prin intermediul experienței și al percepțiilor”²⁷. Aceasta trebuie să proiecteze o imagine clară despre ce este organizația și despre țelurile sale.

Având în vedere faptul că Universitatea din București are o identitate vizuală bine definită, este cea mai bine clasată universitate românească în Clasamentul Internațional al Universităților în 2014, în top 800 mondial și ar trebui să aibă și un manual dedicat acesteia. Rolul manualului este de a preîntâmpina utilizările eronate ale elementelor de identitate vizuală ale unui *brand*, informațiile trebuie să fie cât se poate de specifice, pentru asigurarea unei comunicări vizuale coerente, consistente și armonioase.

Sunt elementele care nu ar trebui să lipsească din manualul de identitate al Universității din București, pe lângă cele prezentate mai sus, extrase din Carta universitară. Este important ca persoanele care vor consulta manualul să înțeleagă alegerile care au stat la baza *design*-ului, de exemplu culorile folosite, formele, simbolurile etc., pentru că acestea constituie esența *brand*-ului. Consider că nu ar trebui să lipsească motivația manualului, viziunea universității, misiunea și valorile care stau la baza dezvoltării și creșterii Universității din București.

Trebuie sugerate elementele grafice, acordată o atenție deosebită *logo*-ului și sloganului, deoarece sunt două elemente vizuale foarte valoroase ale unui *brand*, fiind folosite cel mai des. De asemenea, trebuie precizat modul în care sunt aplicate aceste elemente pe diverse suporturi și ilustrarea acelor suporturi, pe care Universitatea le utilizează cel mai des, precum și specificate versiunile acceptate și dimensiunile potrivite și modul în care se folosesc împreună, numele universității și numele entităților componente. Culorile reprezintă un alt element identitar foarte important, care generează recunoaștere, pentru că apar în diverse broșuri, pliante, fluturași, documente oficiale, pe Internet etc. Acestea trebuie specificate clar. Dintr-un asemenea manual nu trebuie să lipsească *font*-urile folosite, reprezentative pentru Universitate; antetul, pentru că toate documentele universității utilizează antetul instituțional, pentru a exprima identitatea instituției. De asemenea ar trebui atașate formatele plicurilor, invitațiilor, cartea de vizită, *template*-uri pentru prezentări Power Point, materialele promoționale personalizate, imaginile folosite în prezentările Universității.

Brand-ul este cel care scoate în evidență universitatea și îi dă identitatea unică. *Branding*-ul se referă tot mai mult la *storytelling*. Practic, povestea este o imagine formată din fapte, sentimente și interpretări și care, de multe ori, nu este spusă doar de universitate. Folosind această tehnică, trebuie prezentat totul cu

²⁷ Wally Olins, *Noul ghid de identitate*, Editura comunicare.ro, București, 2004.

onestitate și transparență, fără clișee, pentru a se prezenta o viziune unică asupra unei anumite situații. Viitorii studenți vor să se identifice cu povestea prezentată, să simtă că pot face parte din ea. Prin povestea prezentată în fața potențialilor studenți se conturează o imagine a unei universități interesate constant de educația lor, ajutându-i să rezoneze cu misiunea și evoluția universității pe parcursul anilor.

Replica lui Gheorghe Dinică, în filmul *Filantropica*, „Mâna întinsă care nu spune o poveste nu primește pomană”, poate fi adaptată în ceea ce privește *brand*-ul încât putem afirma că *brand*-ul care nu spune o poveste nu vinde, sau, în cazul universităților, nu își atrage studenții. Vorbind despre Universitatea din București, vorbim despre una dintre primele două instituții de învățământ modern din România, înființată în 1864, alături de Universitatea din Iași, în 1860. În această instituție, de 151 de ani, valorile predau valoare și creează o valoare care este recunoscută nu numai la nivel național. Dincolo de opiniile din ce în ce mai diverse, învățământul românesc are valoare, iar aceasta trebuie păstrată cu grijă.

„Universitatea din București continuă eforturile pentru creșterea vizibilității instituționale, în condițiile în care întreaga comunitate academică este conștientă că acesta nu poate fi un proces care să se deruleze într-o perioadă dată de timp, ci un proces continuu. Mai mult decât atât, creșterea vizibilității instituționale, ca, de altfel, înregistrarea unor poziții mai bune în diverse *ranking*-uri internaționale nu sunt și nu trebuie să reprezinte un scop în sine. Acestea reprezintă un efect al unui set întreg de acțiuni și inițiative, de demersuri instituționale”²⁸.

„Acest articol a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Excelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA”, contract POSDRU/187/1.5/S/155425, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013”.

BIBLIOGRAFIE

1. AAKER, DAVID (2005). *Managementul Capitalului unui brand. Cum să valorificăm numele unui brand*, București, Brandbuildres Group.
2. ANHOLT, S. (2005). *Some important distinctions in place branding. Place Branding*.
3. BARTHES, ROLAND (1981). *Introduction à l'analyse structurelle du récit*, Seuil, Paris.
4. BENNETT, R.; ALI-CHOUDHURY, R. (2007). Components of the university brand: an empirical study, în Melewar, T.C. (Ed.), *Intangible Economies: Brand, Corporate Image, Identity and Reputation in the 21st Century*, Proceedings of the 3rd Annual Colloquium of the Academy of Marketing's Brand Corporate Identity and Reputation SIG, Brunel University.
5. BOGDAN, ANETA (2010). *Branding pe frontal de Est*, București, Brandient Consult SRL.

²⁸ „Buletin informativ” nr. 2, în „Calitate și vizibilitate instituțională”, Editura Universității din București, 2014.

6. *Branding Team*. 3rd Edition, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. Hoboken.
7. BULETIN INFORMATIV nr. 2, 2014, *Calitate și vizibilitate instituțională*, Editura Universității din București.
8. CĂRĂMIDĂ, CRISTIAN (2009). *Brand&Branding*, Vol. I, Identitatea vizuală, Editura Brandmark, București.
9. CHAPLEO, CHRIS (2010). *What defines "successful" university brands?* International Journal of Public Sector Management, Vol. 23, No. 2.
10. HEMSLEY-BROWN, J.V.; GOONAWARDANA, S. (2007). *Brand Harmonization in the International Higher Education*, Journal of Business Research, Vol. 60.
11. HISLOP, M. (2001). *Branding 101: An Overview of Branding and Brand Management for Online Marketers*, Copyright, Dynamic Logic.
12. HOFSTEDE, G. (2002). *Managementul structurilor multiculturale. Software-ul gândirii*. București: Editura Economică.
13. IQBAL, MUHAMMAD JAWAD; RASLI AMRAN BIN MD.; HASSAN IBNE (2012). *University. Branding: A Myth or a Reality*, Journal Education Socieity, Vol. 6.
14. JORDA-ALBINANA BEGONA; AMPUERO-CANELLAS, OLGA; VILA, NATALIA; ROJAS-SOLA JOSE IGNACIO (2008). Brand identity documentation: a crossnational examination of identity standards manuals. *International Marketing Review*, Vol. 26, No. 2.
15. KLEIN, NAOMI (2006). *No Logo. Tirania mărcilor*. București, Comunicare.
16. MURPHY, M. (1992), *Branding a key marketing tool*, Macmilan, Grande Bretagne, p. 206.
17. PINAR, MUSA; TRAPP, PAUL; GIRARD, TULAY; BOYT, THOMAS (2011). *Utilizing the brand ecosystem framework in designing branding strategies for higher education*, International Journal of Educational Management, Vol. 25, No. 7.
18. SOULIER, EDDIE (2006). *Le Storytelling, concepts, outils et applications*, Hermes Science, Paris.
19. UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI (2011). *Carta Universitară, Anexa 1*, p. 58–60.
20. Vol.1, No. 2, Henry Steward Publications.
21. WÆRAAS, ARILD; SOLBAKK, MARIANNE (2008). *Defining the essence of a university: lessons from higher education branding*, Springer Science-Business Media.
22. WALLY, OLINS (2004). *Noul ghid de identitate*, Editura comunicare.ro, București.
23. WHEELER, A. (2009). *Designing brand identity: An essential guide for the whole branding team*. 3rd Edition, New Jersey: John Wiley&Sons, Inc. Hoboken, 2009.
24. WINRAM, S. (1987). *The opportunity for world brands* în „International Journal for Advertising”.

ȘCOALA ACADEMICĂ DE SOCIOLOGIE LA A X-A EDIȚIE. O INIȚIATIVĂ DEVENITĂ TRADIȚIE

Am desfășurat această inițiativă din dorința expresă de a realiza efectiv, după mai bine de trei sferturi de veac, unul din visurile marelui sociolog român Dimitrie Gusti: crearea unei școli de sociologie, care să ducă mai departe tradiția gustiană. Reamintim că Dimitrie Gusti a intrat definitiv în istoria sociologiei universale cu Școala monografică de la București.

Institutul de Sociologie al Academiei Române, unul din institutele reprezentative ale Academiei Române, a luat de la început, din 2007, sub aripa sa protectoare, Școala noastră, prima de acest fel din sociologia românească. Planul de cercetare al institutului cuprindea atunci trei programe structurate pe opt proiecte; unul din programele de cercetare, care subsuma 4 proiecte, se înscria în categoria programelor de cercetare fundamentală: *Comunitățile rurale între dezvoltare și riscul subdezvoltării*. Principalele procese și fenomene sociale, care alcătuiau structura proiectelor de cercetare amintite, se refereau la starea, factorii, condițiile și tendințele înregistrate în procesele de schimbare și modernizare a comunităților rurale, în contextul integrării țării noastre în Uniunea Europeană.

De la aceste realități care se cereau a fi cercetate cu mijloacele specifice sociologiei și cunoscute pentru a lua cele mai eficiente decizii de politică socială, a pornit și **prima ediție a Școlii Academice de Sociologie (S.A.S.), cu tema „Patrimoniul cultural și dezvoltare socială în ruralul românesc”**, desfășurată în perioada 7–12 octombrie 2007. Manifestarea științifică a urmărit unirea specialiștilor în sociologie, pentru a le crea posibilitatea unui schimb de idei cu privire la subiectul abordat. Prima ediție a Școlii a cuprins 3 secțiuni: **1.** Probleme sociale în comunitățile din România și țări membre ale Uniunii Europene; **2.** Specificul cercetărilor sociale în spațiul rural; **3.** Tendințe în dezvoltarea socio-economică a comunităților rurale din România și țări membre ale Uniunii Europene.

Desfășurarea primei ediții S.A.S. 2007 a permis îndeplinirea următoarelor obiective: **a.** identificarea variabilelor culturale cu influență majoră asupra comunităților rurale, în special și a societății, în general; **b.** formarea și/sau dezvoltarea carierelor științifice și a colectivelor de cercetare de excelență în domeniul sociologiei, prin corelarea tuturor activităților de cercetare științifică, inclusiv a celor din sociologia rurală; **c.** identificarea unor oportunități de colaborare în domeniul sociologiei, naționale și internaționale; **d.** deschiderea de noi direcții de cercetare în domeniul sociologiei, respectiv, relația dintre patrimoniul cultural și dezvoltarea socială în zonele rurale; **e.** promovarea participării la programele europene și internaționale de cercetare în domeniu; **f.** reducerea și depășirea decalajelor de performanță și competitivitate față de țările dezvoltate ale Uniunii Europene, prin transferul de *know-how* în domeniul sociologiei rurale; **g.** dezvoltarea competenței științifice și participarea cercetătorilor și specialiștilor institutului la manifestări științifice internaționale în domeniu.

Inițiativa organizării primei ediții a Școlii Academice de Sociologie, cu tema „Patrimoniul cultural și dezvoltare socială în ruralul românesc” (desfășurată la Complexul Bran Belvedere, între 7–12 octombrie 2007) a reprezentat un pas făcut pentru creșterea vizibilității naționale și internaționale a sociologiei românești. Una din activitățile Școlii Academice de Sociologie, ediția 2007, s-a desfășurat în comuna Drăguș, județul Brașov – „Pe urmele lui Dimitrie Gusti, după 78 de ani...”, acolo unde profesorul Gusti și echipele sale de cercetare monografică au realizat și propus, posterității științifice din domeniul sociologiei, primul film cu subiect de sociologie rurală aplicată.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVII, nr. 3–4, p. 329–335, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

Cele mai interesante comunicări științifice prezentate la lucrările primei ediții a S.A.S. au fost: Dumitru Sandu, „Spre o sociologie a patrimoniului cultural: provocări și răspunsuri în tranzițiile de după 1989 din satul românesc”; Corina Pantelimon, „Instituții străvechi de organizare socială în societatea tradițională românească”; Gheorghe Onuț, „Reconstrucția ruralului românesc”; Silviu Coposescu, „Antropologie și patrimoniu cultural”; Adrian Netedu, „Practici de consum cultural. Comparatie rural urban în județul Iași”; Delia Barbu, „Euromiturile”; Liviu Plugaru, „Satul ca spațiu intercultural”; Codrina Șandru, „Drăgușul. O experiență personală și sociologică”; Ioan Lăcătușu, „Rețeaua localităților rurale din județele Covasna și Harghita. Caracteristici demografice și culturale”; Mihai Pascaru, „Proiecte europene și românești de valorificare a patrimoniului cultural rural”; Andreea Mălureanu, „Resurse de dezvoltare a turismului rural din județul Brașov”. În programul Școlii au fost incluse și trei mese rotunde, care au condus la discuții și analize extrem de interesante despre lumea ruralului: „Probleme sociale în comunitățile rurale din România”; „Metodologia cercetărilor sociale în spațiul rural”, precum și „Tendențe de dezvoltare socio-economică ale comunităților rurale din România”.

Ediția a II-a a S.A.S., cu tema „Dezvoltare comunitară”, 21–25 septembrie 2008, s-a desfășurat tot la Complexul Bran Belvedere și a reprezentat, într-un fel, o continuare reușită a lucrărilor teoretice și a dezbaterilor prezentate la prima ediție. Și această ediție a fost organizată de Institutul de Sociologie al Academiei Române și de Catedra de Sociologie-Filosofie a Universității Transilvania, în cooperare cu Consiliul Județean Brașov.

Principalele prelegeri și *work-shop*-uri din programul școlii prezentate de participanții menționați mai jos au fost axate pe următoarele teme: Dumitru Sandu, „De la roluri la probleme în dezvoltarea comunitară”; Claudia Petrescu, „Planificare strategică participativă și dezvoltare locală. Studiu de caz – microregiunea Horezu”; Emilian M. Dobrescu, „Impactul schimbărilor climatice asupra dezvoltării durabile”; Gheorghe Onuț, „Cercetare calitativă și cercetare cantitativă – o epistemologie de manele”; Raluca Zanca și Mihai Burlacu, „Mobilitate socio-ocupatională în comunitățile de țigani. Studiu de caz – Gârcin, județul Brașov”; Cristina Coman, „Firmele ca actori principali în procesul dezvoltării comunitare: rolul campaniilor de responsabilizare socială”; Mihai Coman, „Mass-media locală, mass-media comunitară”; Gabriel Ungureanu, „*Branding*-ul de țară și dezvoltarea comunitară”; Gabriel Popescu, „Impactul instrumentelor de susținere a Politicii Agricole Comune asupra dezvoltării durabile rurale”; Cosmeanu Ștefan și Toma Roman, „Satul românesc între tradiție și modernitate”; Ada Dobrescu, „Modele de intervenție comunitară în Italia cu aplicabilitate asupra specificului românesc”; Silviu Coposescu, „O perspectivă antropologică asupra conceptelor de comunitate și dezvoltare comunitară”; Claudiu Coman, „Dezvoltarea durabilă. Reabilitarea peisagistică a dotărilor industriale”; Codrina Șandru și Raluca Zanca, „Asociațiile familiale ca resursă în dezvoltarea serviciilor comunitare”; Alina Coman, „Rolul serviciilor de *help-line* în asistența comunitară”; Daniela Stoican, „Impactul asigurărilor private de sănătate în societatea românească”; Gheorghe Teodorescu, „O aplicație a conceptului de <cercetare – acțiune> în orizontul dezvoltării comunităților locale”; Gabriela Mișca, „Orfanii români adoptați în străinătate: unde au plecat și cum s-au dezvoltat în țările lor adoptive?”; George Mateescu, „Procesul de planificare strategică în dezvoltarea comunitară”; Vasile Ene, „Prin noi înșine – Asistența socială pentru bătrâni = locuințe sociale pentru tineri”; *work-shop*-uri: „Dezvoltarea turismului în județul Brașov” (*key-speakeri*: Andreea Mălureanu și Victor Briciu) și „Dezvoltarea asistenței comunitare în România. Puncte tari și puncte slabe” (*key-speakeri*: Diana Bodi și Nicoleta Neamțu).

La lucrările școlii au participat 42 de cercetători științifici, cadre didactice și studenți din domeniul sociologiei și domenii conexe, din centrele universitare: București, Focșani, Craiova, Timișoara, Iași, Brașov. Secretarul științific al școlii a fost ca și la prima ediție, asist. univ. drd. Ada Dobrescu. Comunicatul de presă de la finalul ediției a doua S.A.S. 2008, se încheia cu propoziția: „Organizatorii Școlii Academice de Sociologie – ediția a II-a, lectorii și cursanții se mobilizează, în continuare, pentru a transforma această manifestare într-o tradiție a școlii românești actuale de sociologie”, o datorie de credință față de înaintașii noștri sociologi.

Ediția a III-a a S.A.S., cu tema „Politici sociale și dezvoltare durabilă”, 11–16 octombrie 2009, a fost prima ediție cu participare internațională, iar tema a fost special aleasă în contextul european al domeniului; s-a desfășurat în același loc ca primele două ediții și în aceeași organizare. Ca și la primele două ediții, „sufletul” echipei de organizare au fost colegii din Brașov: Codrina Șandru, Ada Ioana Dobrescu, dar, mai ales, Claudiu Coman.

Programul S.A.S. 2009 a cuprins următoarele expuneri-dezbateri: prof. univ. dr. Carlos R. S. Milani (Universitatea Federală din Bahia, Brazilia), „La relation entre sciences sociales et decisions politiques”; prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu (Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea Spiru Haret și Secția de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române), „Criza financiară, economică și morală – vector al dezvoltării durabile”; dr. Călin Georgescu, „Modelul de dezvoltare a României. Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă”; dr. Adina Edelmayer și drd. Gabriel Vasile Oltean (BCR Asigurări), „Dimensiuni și direcții de cercetare ale dezvoltării durabile”; Bianca Nedelcu și Geta Manea (ARAS România, Centrul Brașov), „Efecte perverse ale politicilor sociale aplicate în România cu privire la persoanele infectate cu HIV/SIDA”; asist. univ. dr. Laura Nistor (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca), „Dispoziții în legătură cu prevenirea poluării. O analiză comparativă România–Europa pe baza datelor din chestionarele EVS”; conf. univ. dr. Cristian Pantelimon (Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea Spiru Haret), „Filosofia profesiilor între tradiție și dezvoltare durabilă”; prof. univ. dr. DHC Ion Petrescu (Universitatea Spiru Haret, Centrul Brașov), „Reputația ca dimensiune valorică a managementului dezvoltării durabile”; prof. univ. dr. Ovidiu Predescu (Uniunea Juriștilor din România), „Dreptul la un mediu sănătos”; conf. univ. dr. Mihai Octavian Sachelarie (Biblioteca Județeană Argeș), „Biblioteca – vector al dezvoltării durabile”; Edith și Marian Sima (Eurolobby SRL, București), „Responsabilitate socială corporativă și dezvoltare durabilă”; cercet. șt. pr. I Bogdan Voicu (Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română), „Capitalul social ca premisă a dezvoltării durabile”; asist. cercet. Gabriel Ungureanu (Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu Motru”, Academia Română), „Politici sociale pentru vârsta a III-a”.

Ultima zi a școlii s-a desfășurat, ca și la prima ediție, într-unul din fiefurile cercetării sociologice interbelice: comuna Drăguș, județul Brașov, sub genericul „Pe urmele lui Dimitrie Gusti, după 8 decenii” și a cuprins, între altele și lansarea cărții colegei noastre, conf. univ. dr. Codrina Șandru, „Studii și confesiuni despre Drăgușul contemporan”, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009. Participații la S.A.S. 2009 au adoptat, prin consens, un comunicat de presă.

Ediția a IV-a a S.A.S., a doua cu participare internațională, cu tema „Politici educaționale. Relevanță și eficiență”, 5–10 septembrie 2010, s-a desfășurat într-un nou cadru, oferit cu generozitate de universitățile de stat și Agora din Oradea, cu cazare în faimoasa stațiune Băile Felix de lângă Oradea.

Lucrările prezentate au fost (în ordinea din program): prof. univ. dr. Adrian Gorun, „Ordinea educațională în societatea cunoașterii”; prof. univ. dr. Ovidiu Predescu, „Standarde internaționale și europene privind dreptul fundamental la educație”; conf. univ. dr. Dumitru Adrian Crăciunescu, „Dimensiunea sociologică a răspunderii juridice civile în procesul educației universitare”; prof. univ. dr. Elena-Ana Nechita, „Coordonate psihologice în educația persoanei”; conf. univ. dr. Cristi Pantelimon, „Educația în cetatea lui Platon. Modelul sacrificiului individual”; Bogdan Voicu, „Impactul valorilor sociale asupra rezultatelor școlare. Implicații pentru politicile educaționale”; prof. univ. dr. Batâr Dumitru, „Nevoia de politici educaționale între aspirații și funcții”; Angela Mateescu, „Modelul educațional fundamentat de C. Rădulescu-Motru”; conf. univ. dr. Diana Pociovălișteanu și prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu, „Bazele psihologice și sociologice ale educației. Necesitatea unui nou model educațional”; prof. Alexandru Mironov, „Educația pentru știință”; dr. Ahmed Ecirli, „Educație pentru cultura păcii”; prof. univ. dr. Maria-Ana Georgescu, „Componenta etică a educației antreprenoriale”; psih. Dana Sonia Oieru, „Educația pentru schimbare și dezvoltare – o provocare necesară”; conf. univ. dr. Maria Madela Abrudan și conf. univ. dr. Dorin Coita, „Marketingul educațional – instrument de ancorare a școlii în societate”; drd. Gabriel Ungureanu,

„Conceptul antic, clasic și modern în evoluția educației”; conf. univ. dr. Adela Corina Fekete, „Metamorfoza învățământului românesc: tranziția de la tradiție spre modernitate”; Dacian Palladi Salvator, Atelier de lucru „Relevanța și eficiența noului model educațional. Viața școlii și școala vieții”; prof. univ. dr. Floare Chișea, „Politici de stimulare a ratelor de participare școlară”; prof. univ. dr. Gheorghe Șeștean, „Populații școlare și structuri educaționale”; conf. univ. dr. Florica Ștefănescu, „Cadrul european al calificărilor – reper pentru curriculum-ul școlar”; conf. univ. dr. Cecilia Sas, „Modele europene de organizare a formării inițiale a cadrelor didactice”; conf. univ. dr. Adrian Hatos, „Tendințe recente în politicile educaționale la nivel internațional”; conf. univ. dr. Ionuț Oprea, „Educația informală – formarea continuă”; lect. univ. drd. Nicolaie Iancu, „Excursie de studiu: Modele educaționale și comportamentale bihorene”; prof. univ. dr. Constantin Roșca, „Competența și performanța profesională din perspectivă managerială”; lect. univ. dr. Simona Bodogai, „Educația la vârsta senectuții”; conf. univ. dr. Simona Stanciu, „Educația pentru sănătate”; conf. univ. dr. Ioan Chelemen, „Diversitatea, integrarea și incluziunea – provocări ale școlii contemporane”; conf. univ. dr. Șerban Olah, „Educația în școlile cu elevi țigani din România și Ungaria”; conf. univ. dr. Gabriel Ion Olteanu, „Educația pentru prevenirea criminalității”; Atelier de lucru: lect. univ. dr. Ionela Paven-Gavrila și lect. univ. drd. Mălina Cordoș, „Valorificarea potențialului antreprenorial din Regiunea Centru prin programe educaționale finanțate prin Fondul Social European”; prof. univ. dr. Anca Dodescu și prof. univ. dr. Alina Bădulescu, „Stimularea spiritului antreprenorial al femeilor din România. Studiu de caz: proiectul AntrES”.

Pentru prima dată răzbate cu pregnanță concepția multidisciplinară de organizare și desfășurare a prezentărilor teoretice și a dezbaterilor purtate, în cadrul S.A.S., luând firește ca model peren Școala sociologică de la București, întemeiată de Dimitrie Gusti.

Ediția a V-a a S.A.S., cu tema „Valențele voluntariatului”, 4-9 septembrie 2011, s-a desfășurat la Oradea, în organizarea Institutului de Sociologie al Academiei Române, a Universității Oradea și a Universității Agora din Oradea, în Anul European al Voluntariatului. A fost, ca și primele patru ediții, o manifestare de excepție, așa cum sunt de altfel și activitățile sociologilor și vountarilor români, oriunde acționează aceștia.

Lucrările prezentate la această foarte reușită ediție națională a școlii au fost următoarele: prof. univ. dr. Constantin Roșca, „Componenta voluntară a vocației profesionale”; prof. univ. dr. Adriana Manolescu, „Voluntariatul – coeziunea economică și socială din perspectivă europeană”; prof. univ. dr. Floare Chișea, „Implicații ale voluntariatul în realizarea proiectelor comunitare. Studiu de caz: monumentul eroilor satului Hidișelu de Sus, jud. Bihor”; conf. univ. dr. Simona Stanciu, „Voluntariatul în instituții medicale”; conf. univ. dr. Cecilia Sas, „Atitudini și mentalități privind voluntariatul”; conf. univ. dr. Adrian Hatos, „Cum poate fi potențată participarea comunitară în vecinătățile urbane? Recomandări de acțiune bazate pe cercetare”; lect. univ. dr. Dragoș Dărbăneanu, „Opinia publică și voluntariatul”; prof. dr. Cândea Monica și prof. Adina Cioloș, „Habitat for Humanity Romania. O lume în care toți oamenii au un loc decent în care să trăiască”; conf. univ. dr. Dorin Coita și conf. univ. dr. Madela Abrudan, „Marketingul voluntariatului. Considerații teoretice și bune practici”; Iulia Iova, coordonator voluntari, Asociația Caritas Eparhial Oradea, „Angajamentul voluntarilor: slujirea aproapelui”; prof. univ. dr. Laurențiu T. Tănase, „Motivația religioasă a voluntariatului”; prof. univ. dr. Gheorghe Șeștean și drd. Tytymce Diteo, „Modele de selectare și tendințe de implicare a voluntarilor. Contexte culturale”; Dacian Palladi Salvator, „Voluntariatul în sens giratoriu”; prof. univ. dr. Gheorghe Schwartz, prof. univ. dr. Ana-Elena Iancu, dr. Oltean Gabriel Vasile și prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu, „Valențe psihologice, economice, sociale și educaționale ale voluntariatului”; conf. univ. dr. Șerban Olah, „Măsurarea capitalului social”; lect. univ. dr. Gheorghe Dejeu, „Consecințe sociale ale voluntariatului. Studiu de caz: construcția de locuințe sociale pentru tinerii din instituțiile de ocrotire”; lect. univ. drd. Nicolaie Iancu, „Găsește un ONG pentru voluntariat”; drd. Gabriel Ungureanu, „Conceptul antic, clasic și modern de voluntariat”; prof. univ. dr. Ovidiu Predescu, lect. univ. dr. Mihaela Tomiță și conf. univ. dr. Gabriel I. Olteanu, „Standarde internaționale, europene și naționale privind voluntariatul”; lect. univ. drd. Onica Lavinia Chișea, „Regimul juridic al voluntariatului în sistemul de drept românesc”;

gen. de brigadă, dr. Ioan Baș, „Locul și rolul serviciilor de urgență voluntare în cadrul Sistemului Național de Management al Situațiilor de Urgență”; prof. univ. dr. Dumitru Batâr, „Forme ale limbajului utilizate în comunicarea specifică activităților de voluntariat”; conf. univ. dr. Florica Ștefănescu și lect. univ. drd. Claudia Oșvat, „Repere ale voluntariatului în rândul studenților”; lect. univ. dr. Ionela Gavrilă-Paven, lect. univ. dr. Muntean Andreea și lect. univ. drd. Cordoș Mălina, „Motivații ale voluntariatului în rândul populației tinere”; Centrul regional de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog Oradea, „Practici ale voluntariatului antidrog la nivelul județului Bihor”; Andrei Olteanu, coordonatorul proiectului Rotaract-Club Oradea, „Aspecte practice în cadrul vieții de voluntar”.

După cum se poate observa, trecând în revistă specialiștii și temele abordate, și la această ediție a S.A.S. a fost continuată și aplicată cu succes concepția multidisciplinară de organizare și desfășurare a prezentărilor teoretice și a dezbaterilor purtate.

Ediția a VI-a a S.A.S., cu tema „Dialogul între generații”, s-a desfășurat între 19–24 august 2012, la Liceul din Târgu-Lăpuș și a fost, ca și edițiile a III-a și a IV-a, una cu participare internațională. Organizatorii au fost Institutul de Sociologie al Academiei Române, Centrul Euroregional de Prevenire și Combateră a Criminalității Transfrontaliere Oradea, Inspectoratul Școlar al Județului Maramureș și Liceul Teoretic „Petru Rareș” Târgu-Lăpuș. Generoasa temă de dezbateri a condus la un dialog fructuos între lectorii școlii, precum și între aceștia și cursanții care au fost cadrele didactice și alți intelectuali din frumosul oraș transilvan Târgu-Lăpuș și comunele din împrejurimile acestuia. Lucrările prezentate la această – de asemenea – foarte reușită ediție a școlii au fost următoarele: prof. Esther Nieto Moreno de Diezmas Galán, prof. Ana Callejas Albiñana și prof. Emilio Nieto López, „La cárcel del silencio”; conf. univ. dr. Adrian Șimon, „Omul 3 G (Trei Generații)”; prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu, „Dialogul civilizațiilor la începutul secolului al XXI-lea”; lect. univ. drd. Delia-Ștefania Florian, „Dialogul dintre generații – componentă esențială a comunicării intraorganizaționale”; lect. univ. dr. Ionela Gavrilă și lect. univ. dr. Andreea Muntean, „Dialogul părinți – copii: implicații asupra deciziilor de cumpărare în familie” și „Generații de antreprenori. Studiu de caz – județul Alba”; lect. univ. drd. Radu-Gheorghe Florian, „Evoluția istorică a dialogului social în cadrul raporturilor de muncă”; lect. univ. dr. Laura-Roxana Popoviciu, „Lipsa dialogului în familie – cauză a delincvenței juvenile”; drd. Gabriel Ungureanu, „Clasic și modern în relația mentoră discipol-maestru”; prof. univ. dr. Aurel David, „Perenitatea satului românesc – expresia continuității de generații (studiu de caz – satul Cheud, jud. Sălaj)”; Dacian Palladi Salvator, „Între generații”; prof. univ. dr. Ana-Elena Iancu, „Importanța scrierii în comunicare”; lect. univ. dr. Nicolaie Iancu, „Necesitatea unei bune comunicări interinstituționale în condiții de stres”; conf. univ. dr. Gabriel I. Olteanu, „Dialogul între generații de criminali”; drd. Tiberiu Viorel Popescu, „Consumul de droguri – efect al conflictului între generații”; asist. univ. drd. Edith Mihaela Dobre, „Invenții românești esențiale de-a lungul generațiilor”; prof. univ. dr. Gheorghe Șișeștean, „Lumea rurală între solidaritate și ruptură intergenerațională”; conf. univ. dr. Florica Ștefănescu, „Dezvoltarea sustenabilă – subiect al dialogului intergenerațional”; Ramazan Yilmaz, „Dialogul între generații în Turcia”; prof. Sinziana Șanta, „Strategii de succes privind comunicarea școală-familie în comunitățile de țigani”.

Ca de obicei, la deschiderea cursurilor, reprezentanții oficiali ai instituțiilor organizatoare au prezentat mesaje de salut participanților și au adresat urarea de bun venit cursanților școlii înscriși în acest an, iar la final, lectorii și cursanții au primit diplome de participare.

Ediția a VII-a internațională a S.A.S., cu tema „Cetățenia europeană și identitatea națională”, s-a desfășurat între 18–22 august 2013, tot la Liceul teoretic „Petru Rareș” Târgu-Lăpuș, cu aceiași organizatori ca la ediția precedentă. La deschiderea oficială a școlii au rostit mesaje de salut lect. univ. dr. Delia Maria Ardelean și prof. dr. Valeria Bîlt, din partea Inspectoratului Școlar al Județului Maramureș, prof. Mariana Pop, directoarea liceului gazdă, și Mitru Pop, din partea autorităților locale. Cele mai importante lucrări prezentate au fost: prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu,

„Conceptul de cetățenie europeană”; drd. Fănel Stroe, „Cetățenii români plecați la muncă în Europa în perioada 1990–2011”; prof. univ. dr. Antonio Gutierrez Resa și ing. Ligia Mihăilă, președinta „Asociației România-Modova-Spania TRAIAN”, „La llegada de inmigrantes rumanos a España”; lect. univ. drd. Delia-Ștefania Florian, „Evoluția istorică a conceptului de cetățenie europeană”; lect. univ. drd. Radu-Gheorghe Florian, „Hotărâri pronunțate în spațiul Uniunii Europene în materia raporturilor civile și comerciale”; prof. Sînziana Șanta, „Cetățenia europeană – abordare transdisciplinară în ciclul de învățământ primar”; drd. Gabriel Ungureanu, „Violența și agresivitatea tinerilor în societatea modernă”; conf. univ. dr. Aurel David, „Identitatea națională – pecete eternă și simbol peren al organizării sociale”; Dacian Palladi Salvator, „Managementul cetățeniei”; prof. univ. dr. Elena-Ana Iancu, „Prevenirea infracționalității transfrontaliere în contextul liberei circulații a persoanelor în Uniunea Europeană”; lect. univ. dr. Nicolae Iancu, „Migrația internațională a forței de muncă în context european”; conf. univ. dr. Gabriel I. Olteanu, „Traficul de persoane și cetățenia europeană”; asist. univ. drd. Edith Mihaela Dobre, „Poli de creștere, cetățenie, identitate”; conf. univ. dr. Florentina Nina Mocănașu, „Perceperea conceptelor identitate de sine și identitate națională de către tineri”; conf. univ. dr. Dorin Coita, „Marketingul identității naționale românești în context european”; lect. univ. dr. Ionela Gavrila Paven, „Investitorul european” și lect. univ. dr. Andreea Muntean, „Comportamentul consumatorilor de servicii bancare în context european”. Prelegerile celor 18 lectori au fost audiate și au avut loc intense dezbateri, realizate cu ajutorul celor 25 de cursanți, cadre didactice și alți intelectuali din zona orașului Târgu-Lăpuș.

Ediția a VIII-a internațională a S.A.S., cu tema „Îmbătrânirea activă”, s-a desfășurat între 18–22 august 2014 și a fost prima care s-a desfășurat în București și care a avut doi organizatori: Institutele de Sociologie și de Economie Națională ale Academiei Române. Prof. univ. dr. Ilie Bădescu, directorul Institutului de Sociologie, a rostit cuvântul introductiv. Lectorii și temele prezentate au fost următoarele: prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu și prof. univ. dr. Ahmet Ecirli, „Conceptul de îmbătrânire activă”; conf. univ. dr. Nina Florentina Mocănașu, „Activitate socială prelungită *versus* pensionare prematură”; drd. Lachezar Nyagolov, „The Process of Lifelong Learning in Bulgaria”; dr. Tudor Ciumara și dr. Iulia Lupu, „Îmbătrânirea populației și piețele financiare”; conf. univ. dr. Gabriel I. Olteanu, „Mediatorii de vârstă a III-a”; drd. Fănel Stroe, „Perspective de generație în perioada interbelică”; drd. Edith Mihaela Dobre, „Familia contează”; dr. Ionel Mohîrță, „Secretul vârstei eterne”; prof. univ. dr. Dumitru Batâr, „Dimensiuni ale comunicării interpersonale la vârstnici”; prof. univ. dr. Maria Batâr, „Continuitatea activităților gospodărești – factor al recunoașterii vârstnicilor în mediul rural”; prof. univ. dr. Doru Popovici, „Rolul terapiei ocupaționale în recuperarea persoanelor vârstnice”; drd. Gabriel Ungureanu, „Longevitatea – concept experimentat în religie, știință și literatură”.

Ediția a IX-a internațională a S.A.S., cu tema „Sociologia și psihologia managementului”, s-a desfășurat între 22–23 august 2014, la hotelul CPP-BRD Predeal, în organizarea Institutului de Sociologie al Academiei Române, a Institutului Național de Control Intern și a Facultății de Psihologie și Științele Educației a Universității București, cu o sponsorizare de la BRD Société Générale. Lectorii și temele prezentate au fost următoarele: prof. univ. dr. Antonio Gutierrez Resa și ing. Ligia Mihăilă, „Managementul transparenței – controlul și managementul încrederii”; prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu, „Conceptul de sociologie a managementului”; prof. univ. dr. Doru Popovici, „Aplicații ale managementului în cadrul instituțiilor pentru persoane cu cerințe educaționale speciale”; prof. univ. dr. Radu Baltasiu și dr. Ovidiana Bulumac, „Managementul comunităților și identităților – o perspectivă a sociologiei românești interbelice”; cercetător Mădălina Mihăilă și cercetător Ovidiu Solomon, „Management aplicat – între competitivitate și funcționalitate. Studiu de caz”; Mircea N. Stoian, „Tehnici non-verbale neconvenționale pentru vorbitul în public”; drd. Cosmin Șerbănescu, „Elemente de management antifraudă”; prof. univ. dr. Elena-Ana Nechita și dr. Nicolae Iancu, „Importanța comunicării nonverbale în bunul mers al investigației penale”; dr. Edith Mihaela Dobre, „Un model de management personal de succes: Robert Kiyosaki”; prof. univ. dr. Petru Filip, „Sociologia ca instrument de decizie în managementul administrației publice”; dr. Lachezar

Nyagolov, „Trend of professional orientation in the educational system towards the labor market – gender and local difference in comparison”; Vasile Ene, „De ce suntem în criză?”; dr. Ancuța Berendea, „Managementul breslelor și dezvoltarea economică a Ardealului”; dr. Stefan Mantea, dr. Mariana Sandu și drd. Otilia Manta, „Oportunități și alternative strategice în managementul agricol”.

Ediția a X-a, tot internațională, dar și jubiliară, a S.A.S. va avea tema „Sociologia și economia turismului” și se va desfășura între 21–26 august 2016 la CPP-BRD Agapia, jud. Neamț.

La fiecare din edițiile S.A.S.: *a.* lucrările prezentate au fost reunite în volumele tematice, de sine stătătoare, ale fiecărei ediții, și tipărite la edituri recunoscute din țară; *b.* participanții – lectori și cursanți – au primit diplome care le atestă participările respective; *c.* fiecare ediție a început și s-a încheiat, de regulă, cu câte o conferință de presă, școala fiind astfel mediatizată în presa orală, scrisă sau pe internet.

Emilian M. Dobrescu

SORIN M. RĂDULESCU, *Sociologia sinuciderii*, București: Editura Pandora, 2015

La începutul lunii noiembrie a anului trecut, într-un cadru intim și select, departe de tumultul zgomotos al mișcărilor de stradă generate de tragedia victimelor incendiului de la clubul „Colectiv”, a avut loc lansarea cărții de excepție a sociologului Sorin M. Rădulescu, apărută, într-o ținută grafică deosebită, la prestigioasa editură „Pandora”, sub îngrijirea editorului senior Ion (Jean) Monafu. Cu prilejul acestei lansări, am prezentat succint cele mai importante merite și calități științifice ale lucrării, fiind unul dintre cunoscătorii preocupărilor autorului în domeniul devianței, domeniu mai puțin abordat în trecut, dar cercetat intens în prezent, și în care din nefericire se scrie mult, însă *se citește* și mai ales *se citează* mai puțin (ca să nu spun că se plagiază, compilează sau păștișează cu seninătate, dar și cu nerușinare).

Într-un climat caracterizat de improvizație și impostură științifică, dominat de o maculatură sociologică fără valoare, cartea *Sociologia sinuciderii*, ca de altfel și celelalte cărți publicate de Sorin M. Rădulescu de-a lungul timpului, se singularizează atât prin noutatea și originalitatea temei abordate, cât mai ales prin frumusețea și acuratețea scriiturii, prin precizia conceptelor și termenilor utilizați și accesibilitatea, chiar și pentru cei mai puțin avizați sau cunoscători ai sociologiei. Aminteam atunci faptul că autorul face parte din primele promoții de sociologi pe care i-am putea caracteriza ca fiind „pur sânge”, ai generației anilor '70–'80, și unul dintre cei mai productivi (dacă nu chiar cel mai productiv), publicând singur sau în colaborare un număr de 40 de cărți, care au acoperit practic întregul perimetru sau domeniu al sociologiei devianței și problemelor sociale, între care amintim: *bolile psihice* (*Devianța comportamentală și boala psihică*, 1989), *devianța și criminalitatea* (*Sociologia crimei și criminalității*, 1995; *Sociologia devianței și a problemelor sociale*, 2014), *corupția* (*Corupția și crima organizată în România*, 1994; *Corupția în România. Realitate și percepție socială*, 2005), *delincvența juvenilă* (*Introducere în sociologia delincvenței juvenile*, 1990; *Delincvența juvenilă în România. Cercetare și prevenire socială*, 2002), *boala și sănătatea* (*Medicina și comunitățile umane*, 1980; *Sociologia sănătății și a bolii*, 2002), *violența domestică* (*Sociologia violenței intrafamiliale*, 2001), *consumul de droguri* (*Sociologia consumului și abuzului de droguri*, 2006), *devianță sexuală* (*Sociologia și istoria comportamentului sexual deviant*, 1996) etc.

Practic, *Sociologia sinuciderii* se înscrie și încheie, într-un mod fericit, această incursiune și introspecție științifică a autorului într-un domeniu atât de controversat și de sensibil precum cel al sinuciderii, unde există numeroase și variate teorii, puncte de vedere și ipoteze, precum și o multitudine de date și informații statistice, multe dintre ele ambigue și contradictorii. Este meritul incontestabil al autorului că a reușit să analizeze masa imensă de date statistice existente în diverse țări, inclusiv în România, și să încerce să le aducă la un numitor comun, capabil să le facă comparabile și interpretabile. El a perseverat cu migală și răbdare în această întreprindere extrem de dificilă, lucrând de unul singur, mai ales că în România (spre deosebire de alte țări) nu există încă o bază de date complete, comparabile cu ale altor țări, asupra suicidului. Din carte aflăm că principalele instituții abilitate în domeniu, Institutul Național de Statistică și Institutul de Medicină Legală, nu dețin decât informații lacunare și incomplete, care nu pot oferi o imagine de ansamblu asupra fenomenului suicidar din România. Nu există date asupra unor variabile importante ale suicidului,

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVII, nr. 3–4, p. 337–346, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

precum ocupația, statusul marital, mediul de proveniență, starea civilă, apartenența religioasă, fără a mai menționa absența unor studii și cercetări amănunțite privind suicidul ca problemă socială.

Dincolo de aceste lipsuri și deficiențe semnalate de autor privind acuratețea și credibilitatea informațiilor despre fenomenul suicidal în România, este ignorată sau lipsește și activitatea de prevenire „în timp util” a suicidului, capabilă să-i descopere pe potențialii sinucigași. Nu există decât foarte puține studii de epidemiologie socială care să identifice tendințele de evoluție, pe termen scurt, mediu sau lung, a fenomenului de sinucidere la nivelul populației globale sau a unor categorii speciale de populație și să evalueze factorii sociali care potențează sau favorizează comportamentele suicidare (cum ar fi: statusul socio-economic, stilul de viață, structura familiei, relațiile interpersonale, anturajul, afilierea religioasă etc.).

Deși autorul mărturisește că lucrarea are „în mod preponderent, un caracter practic, urmărind să ofere o imagine complexă, din mai multe unghiuri și puncte de vedere, a suicidului, pentru a pune în dependență variabilele individuale ale suicidului” (p. 13), lectura ei te convinge că ea conține numeroase contribuții teoretice, metodologice și aplicative notabile. De altfel, cartea s-a bazat, în esență, pe rezultatele a două proiecte de cercetare pe care Sorin M. Rădulescu le-a realizat, în perioada 2011–2015, în cadrul Institutului de Sociologie al Academiei Române: *Sinuciderea ca indicator relevant al anomiei existente în România și Etiologia actului suicidal din România în context european*. Utilizând ca ipoteză principală noțiunea de *anomie* (în sens durkheimian), autorul și-a pus întrebarea dacă și în ce măsură sinuciderea reprezintă un indicator relevant al stării de anomie care continuă să se manifeste și astăzi în societatea românească, unde nu există încă o reglare normativă puternică și eficientă, iar multe dintre actele de sinucidere sunt, în principal, anomice. În vederea testării și validării acestei ipoteze, metodologia utilizată de autor a fost deosebit de complexă și diversă, constând, în principal, din: analiza documentară asupra principalelor teorii și modele explicative ale suicidului, existente în plan național și internațional; analiza secundară a datelor provenite din diverse studii și cercetări realizate în România sau în alte țări; evaluarea tendințelor statistice ale fenomenului suicidal din țara noastră sau alte țări; sinuciderile reflectate în mass-media și mediul virtual, inclusiv evaluări cantitative, studii de caz și clasificări calitative. Autorul nu s-a mulțumit să ia de-a gata, fără precauția de rigoare, datele și informațiile oficiale existente, ci a perseverat într-o muncă asiduă și obositoare de a controla și reanaliza diversele informații, de multe ori contradictorii și ambigue, pentru a le putea interpreta într-o manieră științifică validă, capabilă să evidențieze în mod clar *incidența și prevalența suicidului* la nivelul unor populații sau categorii de populație, *ratele de sinucidere*, adică numărul total de sinucideri ce revine la o sută de mii de locuitori, și *ratele de distribuție* a suicidului în cadrul unor grupe diferențiate de populație.

Dincolo de aceste remarci științifice făcute pe marginea cărții lui Sorin M. Rădulescu cu ocazia lansării ei, lucrarea în sine te provoacă și te incită prin dramatismul temei abordate, făcându-te să reflectezi și să te întrebi dacă soluția sinuciderii este preferabilă unei vieți eșuate sau lipsite de sens sau dacă viața merită trăită, în ciuda dificultăților și eșecurilor întâmpinate, fiind preferabilă morții. Orice sinucidere este, în același timp, o importantă pierdere socială, implicând costuri sociale și economice importante, cu impact asupra familiei sinucigașului și colectivității în ansamblul ei, și care solicită un răspuns social, reacții capabile să-i descurajeze pe cei cu tendințe de sinucidere și să facă cât mai eficiente eforturile de prevenție.

Sinuciderea reprezintă una dintre cele mai sensibile probleme sociale, fiind omniprezentă în toate societățile umane, indiferent de întinderea lor, mărimea și densitatea populației, sistemul lor valorico-normativ, tradițiile, moravurile și obiceiurile care le caracterizează. Deși în aparență ea pare a fi un gen de conduită care implică numai individualitatea persoanei, în realitate, procesul care declanșează acest act are un nemijlocit caracter social, definit de raporturi sociale, norme, valori, prescripții morale sau religioase. În consecință, sinuciderea este o acțiune ale cărei determinări, condiționări, motivații și semnificații implică numeroase puncte de vedere, teorii și modele explicative din perspectivă culturală, filosofică, religioasă, psihologică, sociologică, criminologică etc.

Din acest motiv, Sorin M. Rădulescu optează, în cartea de față (care are ca subtitlu *Tendințe și evoluții ale sinuciderii în România*), pentru o abordare *multidisciplinară* a fenomenului actului

suicidar, capabilă să identifice incidența acestuia în cadrul populației generale, cât și a unor categorii distincte de populație, a factorilor de risc care potențează apariția comportamentului suicidal și a acțiunilor de prevenire și tratament al eventualelor victime. El consideră sinuciderea ca un fenomen care implică multiple și variate definiții și caracteristici, în funcție de conceptul filosofic cu privire la sinucidere și de atitudinile religioase față de actul suicidal, fiind o temă de predilecție începând din antichitate, dar și o sursă de inspirație și creație pentru reprezentanții de seamă din domeniul artelor plastice (Rembrandt, Delacroix, Rubens, David etc.), dramaturgi și prozatori (Shakespeare, Dante, Corneille, Ibsen, Tolstoi, Hemingway etc.). Extrem de interesantă și semnificativă ni se pare și lunga listă de personaje celebre prezente în această carte, selectate de autor, personalități care, în decursul istoriei, au ales calea sinuciderii, cum ar fi, de pildă: Socrate, Seneca, Freud, Hemingway, Koestler, inclusiv unele din țara noastră (Al. Odobescu, I. Drăghicescu, Petre Andrei).

Caracterul multidisciplinar al abordării sinuciderii se vedește cel mai bine atunci când autorul prezintă și analizează incidența factorilor biologici și psihologici în determinarea comportamentului suicidal, insistând însă asupra influenței mediului social și a determinărilor acestuia asupra sinuciderii. În acest context, pregătirea și formația sa de sociolog și-au pus amprenta pe discursul său teoretic, atunci când este abordată problematica suicidului din perspectivă sociologică, prin analiza extrem de interesantă și laborioasă a fenomenului sinuciderii, începând cu E. Durkheim și M. Halbwachs și terminând cu concepțiile fenomenologice cu privire la actul de sinucidere (J. Douglas, J.M. Atkinson, S. Taylor etc.). Dintre aceștia, cel mai reprezentativ autor în domeniul interpretării sociologice a sinuciderii rămâne E. Durkheim, a cărui concepție reprezintă încă și astăzi una dintre cele mai valide analize a comportamentului suicidal. Pentru Durkheim, sinuciderea nu este decât manifestarea unui tip de comportament autodestructiv, personal și individual, sinuciderea fiind „orice caz de moarte care rezultă direct sau indirect, într-un act pozitiv sau negativ, săvârșit de individul însuși și despre care acesta știe ce rezultat va produce”, astfel încât sinucigașul are o dublă calitate, de autor, dar și de victimă a actului suicidal. În lucrarea sa dedicată suicidului (*Le suicide. Étude de sociologie*, 1897), Durkheim constată că sinuciderea este un *fait social*, generat de o serie de cauze sociale și nu psihologice, care țin de gradul de *reglare socială* exercitat de societate și cel de *integrare socială* a indivizilor în diverse grupuri sociale. Realizând un vast material statistic și documentar despre evoluția fenomenului de sinucidere, el constată că acesta diferă sensibil de la o țară la alta, dar este extrem de stabil în fiecare țară pe perioade mai mari de timp, evidențiind chiar o serie de regularități ale sinuciderilor, și anume: tendința spre sinucidere crește odată cu vârsta; sinuciderile nu se află în corelație cu clima; sinuciderile încep să se intensifice din luna ianuarie până în luna iunie și să descrească din iunie până în decembrie; rata sinuciderilor este mai ridicată în rândul persoanelor singure sau necăsătorite, ca și în rândul protestanților, decât în rândul catolicilor. Plecând de la aceste regularități statistice, E. Durkheim a identificat patru tipuri principale de sinucidere: *sinucidere egoistă*, datorată gradului scăzut de integrare socială a individului în grupurile sociale; *sinucidere altruistă*, generată de excesul de integrare socială a individului în grupul din care face parte; *sinucidere anomică*, provocată de stările de criză și de schimbări rapide intervenite într-o societate, constând deci dintr-un deficit de reglementare normativă; *sinucidere fatalistă*, rezultată dintr-un exces de reglementare morală și normativă.

Concepția lui Durkheim despre sinucidere a fost supusă unor critici, pe care însă Sorin M. Rădulescu le consideră neîntemeiate, între care cele privind lipsa unei distincții clare între sinuciderea anomică și cea egoistă sau faptul că tipurile de sinucidere stabilite de Durkheim sunt, mai degrabă, descriptive decât explicative etc. El demonstrează că noțiunile utilizate de Durkheim, mai ales cea de *anomie*, generează încă o serie de erori și distorsiuni interpretative, datorate și sensurilor contradictorii în legătură cu termenii utilizați de Durkheim. Astfel, susține autorul, în concepția lui Durkheim chiar „integrarea socială poate avea, ea însăși, funcții reglative, ceea ce înseamnă că cele patru tipuri de sinucidere nu se pot trata separat, așa cum cred unii critici ai concepției lui Durkheim. De exemplu, absența reglării oferite de normele morale este o stare echivalentă cu absența integrării sociale, în condițiile în care această coeziune se referă și la capacitatea grupului de a produce și aplica

norme” (p. 96). Este un argument puternic, conchide autorul, pentru a nu trata sinuciderea anomică în mod separat de celelalte tipuri de sinucidere.

Un alt sociolog important a cărui concepție despre sinucidere ocupă un loc aparte în lucrarea lui Sorin M. Rădulescu este Maurice Halbwachs, care în 1930 a realizat o analiză a statisticilor asupra sinuciderilor, semnalând o serie de dificultăți și erori în înregistrarea acestora sau în analiza lor comparativă pe țări și regiuni, între care existența unor proceduri diferite de înregistrare a sinuciderilor, disimularea sinuciderilor sub forma unor accidente, inexistența mențiunilor privind cauzele mortalității, motiv pentru care cel puțin un sfert dintre decese scapă oricărui control științific. Pentru a suplini aceste deficiențe cu caracter statistic, Halbwachs a propus analiza diverselor *metode* (mijloace) utilizate de sinucigași, care sunt dependente de tradiții, obiceiuri și stiluri de viață culturale (sinucigașii englezi preferă otrăvirea, cei germani spânzurarea, francezii înecul, în timp ce italienii și spaniolii armele de foc). Există deci un raport constant între alegerea mijloacelor de sinucidere și cauzele sinuciderilor, fiecare grup social, național sau regional avându-și propria rată de sinucidere, explicabilă și prin preferința pentru o anumită metodă de suprimare a vieții. Sinuciderea, consideră Halbwachs, „nu este atât un act individual, cât un determinant social care apare sub o formă de constrângere impusă individului de diferite atitudini și valori sociale ori culturale, printre care resemnare, sacrificiu, acceptare și chiar adeziune tacită” (p. 98).

O atenție aparte este acordată în cartea lui Sorin M. Rădulescu analizei concepțiilor sociologice cu caracter fenomenologic cu privire la actul de sinucidere, care și-au propus să clarifice (semnifice) raționalitatea și practica științifică prin analize detaliate ale cunoașterii formelor variate de experiență intențională a subiectului. Reprezentanții acestor concepții, printre care J. Douglas, au supus criticii modelul durkheimian al sinuciderii, considerând că el ignoră *semnificațiile* sau *motivațiile* care au determinat incidența suicidului într-o țară sau alta, confundând *cauzele* (sociale) ale sinuciderii și *motivele* (individuale) ale sinucigașului. În consecință, sinucigașii utilizează mai multe modele de semnificații sociale, pe care le-au construit fie în mod personal, fie în relație cu alții, și care demonstrează că sinuciderea nu are o singură accepțiune, ci o multitudine de definiții (semnificații), cum ar fi: transmutarea identității reale a persoanei în lumea prezentă sau în altă lume, dobândirea compătimirii, milei, simpatiei și compasiunii celorlalți, culpabilizarea (blamarea) altora pentru suprimarea vieții, derobarea de responsabilitățile personale sau sociale, evitarea blamului, rușinii ca urmare a comiterii unei crime sau a unei fapte imorale sau penale (p. 112).

Idei similare cu cele formulate de J. Douglas au fost elaborate, între alții, de către J. Maxwell Atkinson, care a considerat că statisticile oficiale asupra sinuciderilor nu reflectă realitatea, ele bazându-se pe presupuneri prealabile ale medicilor legiști și procurorilor. În încercarea de a defini și clasa decese din cauze nenaturale, ei analizează caracteristicile acestor decese și biografiile victimelor, luând ca premisă presupunerile privind ceea ce constituie un „social tipic” sau o „biografie tipică” pentru comiterea unui suicid (p. 117). Pe aceeași linie, Jean Baechler consideră că suicidul nu este decât un *răspuns* la o anumită problemă și, în același timp, o *metodă* de a soluționa această problemă, alcătuind o tipologie cere implică, în total, 4 categorii mari de sinucidere și 12 subcategorii. Concepția și tipologia sa au fost supuse criticilor de către Steve Taylor, care, într-o lucrare din 1982, și-a propus să demonstreze că sinuciderea nu poate fi abordată decât în mod empiric, realist, eliminând orice concepție, opinie pozitivistă sau orice interpretare fenomenologică. Făcând o analiză amănunțită a unor cazuri de sinucidere petrecute la metroul londonez, Taylor a realizat o clasificare a sinuciderilor și tentativelor de sinucidere, propunând două mari categorii de sinucideri („ectopice”, îndreptate împotriva sinelui, și „symfizice” dirijate împotriva altora), subîmpărțite, la rândul lor, în alte patru subcategorii (sinucidere „submisivă”, „thanatică”, de „sacrificiu” și de „rugămintă” sau „implorare”).

Această retrospectivă teoretică, extrem de interesantă, laborioasă, dar și critică, pe care o face Sorin M. Rădulescu în primele trei capitole ale cărții sale, i-a permis avansarea unor ipoteze și puncte de vedere personale cu privire la *factorii de risc* și corelațiile principale ale suicidului, precum și a principalelor variabile individuale și sociale care se află în legătură cu sinuciderile dintr-o țară sau alta, între care menționăm: *sexul* (sinuciderile în rândul bărbaților sunt de 3–4 ori mai frecvente decât

cele în rândul femeilor), *vârsta* (sinuciderile sunt mai frecvente la vârstele înaintate, de peste 60 de ani), *profesia și ocupația* (sinuciderile sunt mai frecvente în rândul persoanelor care nu au un loc de muncă statornic, sunt șomeri sau au un status profesional scăzut), *mediul de rezidență* (sinuciderile sunt mai scăzute în mediul rural, comparativ cu cele din mediul urban), *starea civilă* (sinuciderile sunt mai ridicate în rândul persoanelor celibatate, față de cele căsătorite), *anotimpul și luna anului* (sinuciderile sunt mai frecvente vara, iar cele mai puține au loc iarna), *religia* (se sinucid mai mulți protestanți decât catolici).

Partea cea mai consistentă a cărții lui Sorin M. Rădulescu este dedicată analizei detaliate a tendințelor de evoluție ale fenomenului suicidal în România, de-a lungul unor perioade de timp distincte, care au marcat istoria societății românești, și anume: sinuciderile înainte și după evenimentele din 1989, sinuciderile în perioada 1992–2012, sinuciderile și criza economică din perioada 2008–2010, prin evidențierea incidenței și a gradului de răspândire a suicidului, a ratelor de sinucidere și a ratelor de distribuție a sinuciderilor. Această analiză cantitativă a datelor statistice existente, realizată cu mult efort fizic (și uneori financiar) de către autor, gravitează în jurul ipotezei teoretice utilizate, și anume în ce măsură sinuciderea este un indicator relevant al *stării de anomie* care se manifestă, astăzi, cu atâta acuitate, în România. În această întreprindere dificilă și pretențioasă, în același timp, Sorin M. Rădulescu pleacă de la concepția despre anomie a lui Durkheim, elaborată inițial în lucrarea *Diviziunea muncii sociale* și îmbogățită, ulterior, în lucrarea *Sinuciderea*, unde cele două variabile (reglare socială și integrare socială) pot conduce la absența reglării raționale a acțiunii indivizilor, la dezorientarea acestuia sau la lipsa de raționalitate a acțiunii. Operaționalizată, în mod original, la realitățile societății românești post-decembriste, „direcția crizei este – arată autorul – aceea a unei tranziții de la o stare de *fatalism* (s.n., D. B.), în sens durkheimian, în care totul era determinat și prevăzut de mecanismele coercitive ale puterii, unde singura șansă de supraviețuire era (super)conformismul, la o profundă *stare de anomie*, de dezordine normativă, unde aproape nimic nu mai poate fi prevăzut, în care este posibil orice, în care conduitele indivizilor oscilează în jurul unor indicații ale normelor, vechi și noi, care se contrazic între ele” (p. 138).

Autorul nu se mulțumește doar cu punerea acestui diagnostic, ce caracterizează societatea românească în tranziție, ci explorează în profunzimele ei, identificând principalele dimensiuni ale anomiei și domeniile în care aceasta se manifestă cu cea mai mare intensitate, și anume: în *economie* (unde domină blocajul financiar, fraudele, evaziunea fiscală și actele de corupție), în plan *politic și juridic* (unde procesul de legiferare a fost, multă vreme, un factor de instituționalizare a anomiei, marcat de incoerență, de ambiguitate), precum și în actuala *criză a valorilor*, a personalității și a elitelor, a educației și învățământului. Aceste efecte ale crizei au avut, din nefericire, „consecințe negative asupra economiei, nivelului de trai al populației și, nu în cele din urmă, asupra moralului membrilor societății și, implicit, asupra tendințelor suicidare ale unor indivizi copleșiți de dificultățile și climatul de insecuritate cu care au fost nevoiți să se confrunte” (p. 142–143).

Adoptând ca „unealtă” sociologică conceptul de anomie, operaționalizat și adaptat schimbărilor și reformelor petrecute în societatea românească, Sorin M. Rădulescu procedează la analiza și clasificarea caracteristicilor sinuciderilor din perioada regimului totalitar, considerate ca fiind „fataliste” și „altruiste” și datorate fie lipsei de speranță pentru viitor, fie ca forme de protest față de diversele constrângeri politice, comparativ cu cele produse după 1989, și în care autorul identifică natura „anomică” a acestora, începând cu anul 1992, când rata de sinucidere (calculată la o sută de mii de locuitori) a început să crească de la 11,7 la 14,0 în 2012, acesta fiind și nivelul cel mai ridicat atins în perioada post-decembristă. Concluzia autorului este aceea că, această perioadă a crizei, cu mari schimbări în economie, în societate, la nivel politic și instituțional, a avut efecte puternice asupra mentalităților și moralului celor mai mulți români. În același timp, „performanțele și beneficiile economice scăzute, deteriorarea standardelor de sănătate și de viață, creșterea consumului de alcool și de droguri, stresul, depresia, răspândirea bolilor fizice, dar mai ales psihice, incapacitatea de adaptare la schimbări, noile modele normative și culturale de a găsi soluții la noi probleme de viață, șomajul, sărăcia, disoluția a numeroase grupuri familiare, emigrația capilor de familie, scăderea numărului de

copii, îmbătrânirea populației ș.a., sunt numai câteva din efectele schimbărilor la nivelul macrosocial și care au favorizat, condiționat sau determinat creșterea ratelor de suicid” (p. 149).

Traseul „sinuos” și contradictoriu parcurs de România în perioada post-decembristă, ca și dificultățile lungului proces de tranziție, caracterizat de anomie și soldat cu numeroase costuri sociale și, nu în cele din urmă, umane, a generat consecințe negative atunci când este analizată evoluția sinuciderilor și criza economică din perioada 2008–2020, când, foarte multe țări, între care și România, s-au confruntat cu dificultățile crizei economice (începute în 2008), ceea ce s-a repercutat în creșteri ale ratelor medii de deces prin suicid. Datele și informațiile extrem de interesante și ilustrative, realizate și comentate de autor, evidențiază că, în perioada crizelor economice se constată o creștere marcantă a șomajului care, în asociere cu alte variabile adiționale, afectează starea de sănătate și mortalitate în toate cazurile de deces, contribuind la creșterea „riscului suicidar”, deși, șomajul prin el însuși nu cauzează sinuciderea. Mai grav este faptul că șomajul determină dificultăți financiare și poate duce la *depresii* sau alte probleme, pe care indivizii le percep ca o pierdere controlului personal. Alături de șomaj, analiza făcută de Sorin M. Rădulescu scoate în evidență și incidența altor variabile care pot influența rata sinuciderilor în perioadele de criză economică, între car bolile psihice și consumul de alcool. Deși criza economică dintre 2008–2010 a avut numeroase consecințe negative asupra vieții indivizilor și comunităților, generând în multe țări o creștere puternică a ratelor de suicid (în special asupra bărbaților), aceste efecte, consideră autorul, „s-au manifestat mai puțin în România, unde nu există încă informații suficiente sau evaluări care să evidențieze cu certitudine o legătură directă între criza economică și creșterea numărului de sinucideri” (p. 151).

Cartea *Sociologia sinuciderii* se constituie ca un important reper științific, ca un *îndrumar* tehnic și metodologic, și prin cantitatea și densitatea datelor statistice prezentate de autor, privind evoluția și tendințele fenomenului suicidar în România, de-a lungul unei perioade de peste 16 ani (1996–2012), rezultând că sinuciderile au reprezentat o pondere situată între 23–31% din totalul deceselor violente care au avut loc, în perioada menționată, în România, situându-se ca pondere imediat după accidentele rutiere. Din prezentarea grafică a evoluției ratelor de sinucidere între 1998–2012, cititorul află o serie de informații utile, comentate științific de autor, privind „vârfurile”, dar și „scăderile” acestor rate de la an la an, atât la nivel național, cât și în profil teritorial. Astfel, la nivel județean, zonele cu cel mai mare număr de sinucideri la sută de locuitori sunt, în ordine, *Harghita* (32,3), *Covasna* (31,5) și *Satu-Mare*, adică județele care au o populație majoritar maghiară, iar județele cu cea mai mică rată a suicidului sunt *Caraș-Severin* (9,0) și *Argeș* (9,3). Extrem de interesante sunt și datele privind evoluția ratelor suicidare pe fiecare județ și în regiuni de dezvoltare, din care rezultă județele care au cunoscut creșteri, descreșteri sau staționări ale ratelor de suicid, în perioada analizată. Același interes îl suscită și analiza datelor privind evoluția ratelor de sinucidere, în raport cu *sexul sinucigașilor* (acestea fiind calculate și la nivel de județ și la nivel de regiune de dezvoltare), *vârsta acestora*, *variația sezonieră*, *mediul de rezidență*. Deși această analiză laborioasă, dar și dificilă, întreprinsă de autor nu reprezintă altceva decât o „evaluare cantitativă a unor tendințe, bazată pe date statistice și informații contradictorii” (p. 247), autorul a reușit să le ofere o coerență științifică și o credibilitate ce nu poate fi pusă la îndoială.

Cartea elaborată de Sorin M. Rădulescu se constituie ca o premieră și prin faptul că ea conține un capitol complex, dedicat analizei fenomenului de sinucidere în România, așa cum este reflectat în mass-media și mediul virtual, în vederea stabilirii unor evaluări cantitative și clasificări calitative. Capitolul este rezultatul unor eforturi îndelungate și laborioase, făcute asupra unor multiple și variate studii de caz, recoltate de autor în urma consultării și interpretării științifice a unor materiale privind sinuciderile în România, publicate în presa scrisă, precum și a informațiilor apărute pe *site*-urile de știri *online*. Această abordare a fost impusă de faptul că, deși informațiile difuzate de mass-media și mesaje provenite din mediul virtual nu au acuratețea datelor statistice ale unor instituții specializate, ele reușesc, în bună parte, să completeze aceste date și chiar să aducă o serie de elemente importante privind, mai ales, cauzele și motivațiile actului suicidar.

Autorul are un merit științific deosebit în evaluarea acestor surse de informații, prin faptul că a reușit să evite cadrul sentimental și emoțional al acestora și care distorsionează de multe ori esența actului suicidar, și să se distanțeze de anumite mituri, prejudecăți și supoziții, neconfirmate din punct

de vedere empiric, prezente frecvent în aceste surse, reușind să facă distincția între *cauzele* și *motivațiile* sinuciderilor. Volumul de muncă a fost imens, fiind analizate, în perioada ianuarie 2012–decembrie 2014, un număr de 862 de cazuri înregistrate în urma consultării a peste 93 de surse (portaluri de știri), totalizând 756 de postări, ceea ce atestă documentarea serioasă a autorului și posibilitatea identificării unui număr suficient de tipuri, forme, modalități, metode și motivații ale actului suicidar.

Într-o primă etapă, demersul științific al autorului s-a concentrat pe *analiza cantitativă* a cazurilor, prin evidențierea principalelor tipuri de acte suicidare semnalate de aceste surse de informații, cum ar fi: principalele tipuri de suicid, proporția sinuciderilor în rândul bărbaților și femeilor, distribuția sinuciderilor în funcție de județele țării, distribuția sinuciderilor pe grupe de vârstă și sexe, aria de răspândire a actelor suicidare în funcție de categoriile de vârstă și județele țării, metodele utilizate frecvent de victime în actele de sinucidere etc. Chiar dacă această analiză cantitativă are un caracter parțial și nereprezentativ la nivel general, deoarece ia în considerare, după cum mărturisește autorul, doar factorii menționați în mass-media și mediul virtual, ea poate oferi informații utile în vederea identificării altor factori care pot caracteriza, în mod mai adecvat, profilul victimelor și contextul lor de viață familial, social și profesional.

În cea de-a doua etapă, autorul realizează o analiză calitativă a actelor suicidare descrise de mass-media și platformele *online*, completând-o pe cea cantitativă cu date mult mai nuanțate, care i-au permis schițarea unui cadru evaluativ-contextual privind cauzele, motivațiile și factorii declanșatori (precipitatori) ai actelor suicidare, între care sunt menționate: boli, tulburări sau deficiențe psihice, boli fizice, conflicte în relația de cuplu (gelozie, sentimente de posesiune), conflicte cu părinții și rudele, diverse stări de penurie materială sau sărăcie, insatisfacții la locul de muncă, conflicte, nemulțumiri, teama de autorități sau de soluțiile impuse de acestea, resentimente legate de o serie de probleme de viață, incapacitatea de a suporta regimul penitenciar, sinucideri aparent inexplicabile (fără motiv) sau cu aparență de suicid, sinucideri rituale și mistice. Această analiză este însoțită de o serie de studii de caz, clasificate de autor în funcție de diversele categorii (și subcategorii) cauzale/motivaționale, care se pot constitui și ca repere științifice în vederea alcătuirii unor *tipologii victimale* ale actului suicidar.

Sociologia sinuciderii reprezintă, fără nicio îndoială, o carte extrem de laborioasă, bine documentată științific, pe parcursul celor aproape 350 de pagini, care însumează opt capitole, cititorul, chiar și cel mai puțin avizat în tainele sociologiei, găsind în ea numeroase și interesante cunoștințe, date și informații care-l pot ghida în deslușirea mecanismelor cauzale și motivaționale ale actului suicidar, precum și o bibliografie completă a lucrărilor clasice și recente din acest domeniu, pe cât de sensibil, pe atât de dramatic. Reflectând la cele spuse de autor despre sensurile și dimensiunile vieții umane și la faptul că ea este un dar divin, care trebuie valorificat de orice individ, nu poți să nu te gândești, în același timp, și la ceea ce spunea André Malraux, într-una din cugetările sale: „O viață nu valorează nimic. Dar nimic nu valorează mai mult decât o viață”.

Dan Banciu

CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era Internetului*. București: Editura Tritonic, 2014.

Constantin Schifirneț este profesor universitar la Facultatea de Comunicare și Relații Publice din cadrul Universității S.N.S.P.A. din București, conducător de doctorat în cadrul Școlii Doctorale S.N.S.P.A., precum și autorul mai multor lucrări, dintre care amintim: *Românii cum au fost și cum sunt* (2013), *Filosofia românească în spațiul public. Modernitate și europenizare* (2012), *Europenizarea societății românești și mass-media* (coord. și autor, 2011), *Sociologie românească modernă* (2009) și *Formele fără fond, un brand românesc* (2007). În ultima perioadă, autorul s-a dedicat studiului modernității tendențiale, mass-mediei și europenizării, publicând lucrări în

domeniile sociologiei, sociologiei comunicării, sociologiei vârstelor și a generațiilor, europenizare și gândirii filosofice.

Cartea de față se adresează unei audiențe interesate în a se informa asupra tendințelor de europenizare a societății românești, dar și asupra canalelor care pot asigura o mediere între cetățeni și furnizorii de informații, de la media tradițională până la noua medie, cuceritoare a populației tinere din România.

Această carte nu este numai rezultatul unor studii academice, ci și o încercare de a promova noi concepte pentru edificarea unui spirit european real. Modernitatea tendențială, concept construit și promovat deja și în alte lucrări scrise de Constantin Schifirneț, apare aici ca un concept central în explicarea situației României ca stat membru al Uniunii Europene, aflat într-o încercare continuă de a se moderniza în stil occidental, dar căruia încă îi lipsește conturarea, în mintea cetățeanului român, a calității de a fi parte dintr-un întreg european și de a contribui la dezvoltarea identității colective europene. Conștientizarea calității de cetățean european este dezbătută în această lucrare într-un mod aparte, întrucât este abordată prin conceptele de comunitate națională, comunitate europeană și cultură mass-media.

Cartea, compusă din 355 pagini, este structurată în 15 capitole, dintre care ultimul constituie o anexă. Titlul cărții, sugestiv, cuprinde noțiunile dezbătute în cuprinsul său, respectiv: mass-media ca modalitate de transfer de informații și mod de persuasiune a populației, modernitatea tendențială, care caracterizează în continuare aria românească și europenizarea spațiului românesc, în condițiile noi trasate de formele de comunicare asigurate prin folosirea Internetului. Comunicarea de masă implică producătorul de conținut, canalul de transmitere și mesajul transmis, iar rolul acestei cărți este de a prezenta o analiză a mijloacelor de comunicare, conducând la justificarea unor procese specifice societății românești.

Capitolul „Paradoxul spațiului public” prezintă importanța mass-mediei pentru consumatori, întrucât acest studiu evidențiază faptul că mass-media poate modifica spectrul valorilor umane, în funcție de contextul economic și social. Capitolul secund, „Mass-media în sfera publică națională și în sfera publică europeană”, analizează raportul dintre identitatea europeană și spațiul public național, insistând pe ideea că mass-media nu antrenează suficient părerea grupurilor sociale, ci, preponderent, punctele de vedere și concepțiile elitelor, fiind mijlocul propice avansării spiritului european și furnizării informațiilor europene către un public larg. Capitolul următor, „Spațiu public național, spațiu public european”, descrie parcursul formării identității naționale, studiul nivelului de conștientizare a statutului de „european” și valoarea deținută de identitatea europeană în contextul politic actual și în definitivarea europenizării ca proces început, însă nefinalizat. În continuare, capitolul intitulat „Manipularea pe forumurile ziarelor online” înfățișează legăturile stabilite între producătorii de presă online și cititorii acestora și definește practicile utilizate în manipularea segmentelor de public care accesează forumurile, făcând vizibile comentariile unor subiecți determinați, în general necunoscuți, cu o identitate discutabilă. Următorul studiu, „Mass-media și modernitatea tendențială în procesul tranziției de la societatea națională la Comunitatea europeană”, relevă faptul că evoluția societății românești și schimbările sistemului de valori au ca punct de pornire modernitatea înțeleasă insuficient și aplicată diferit față de statele vestice, într-o formă specifică, denumită de autor „modernitate tendențială”. În acest capitol autorul descrie reciprocitatea influențelor celor două punți – mass-media și modernitatea. Capitolul 6, intitulat „Europenizarea comunității naționale în contextul modernității tendențiale”, prezintă rolul mass-mediei în construcția națională și reflectarea europenizării prin prisma conținutului apărut în mass-media românească. Dacă mass-media occidentală este promotoare a trendului european, mass-media din România nu acordă, în schimb, suficientă atenție problemelor europene, motivându-și absența din ansamblul știrilor europene publicate, prin lipsa interesului segmentelor de public. Capitolul următor, „Europenizarea imaginii instituțiilor într-o societate a modernității tendențiale”, analizează sistemul de relații publice românești și imaginea instituțiilor publice din România, tratând campaniile de presă ca mijloc de impulsare a susținerii învățământului și de evidențiere a formatorilor sistemului școlar. În continuare, capitolul cu titlul „Europenizarea în edițiile online ale ziarelor dintr-o societate a modernității tendențiale” prezintă puterea deținută de mass-media în determinarea identității europene și în trasarea coordonatelor

necesare cetățenilor în asumarea europenizării și pentru aderarea la noi concepții și atitudini europene. Capitolul „Europenizarea responsabilității sociale corporative într-o societate a modernității tendențiale” este compus din trei secvențe, ce vizează: 1. aplicarea responsabilității sociale corporative în statul român, 2. statusul acesteia într-o societate capitalistă și 3. sprijinirea valorilor modernității și alinierea responsabilității sociale la stadiul existent în Uniunea europeană. Capitolul 10, „Europenizare, identitatea și mass-media în societatea modernității tendențiale”, analizează integrarea României în Uniunea Europeană și funcțiile mass-mediei în procesul de europenizare, în relație cu studiul impactului televiziunii în formarea identității europene și cu susținerea ipotezei că televiziunea națională prezintă mai multe știri decât televiziunile private. Autorul insistă pe ideea că, atâta timp cât televiziunile nu vor dedica mai mult spațiu difuzării informațiilor de interes european, nici procesul de europenizare nu va depăși nivelul existent, cantitativ și calitativ, ca număr și ca intensitate. Următoarea secvență, „Informații despre politici și inițiative ale Uniunii Europene transmise de către actorii sociali interni la postul public de televiziune”, se focalizează asupra opiniilor cetățenilor despre influența postului național de televiziune în procesul europenizării societății românești. Argumentul principal expus de autor este că statusul social al cetățenilor-comunicatori ai informațiilor europene este hotărâtor în transmiterea ideilor europene și în receptarea acestora de către audiență. Cercetarea empirică din acest capitol dovedește că spațiul public poate fi influențat, pozitiv sau negativ, de reprezentanții autorității centrale, de personalități care vorbesc deschis în mass-media despre strategiile și politicile europene. Capitolul „Interacțiune și socializare în mass-media și în *new media*” relevă importanța noii medii în schimbarea comunicării în masă deja cunoscute (mass-media) și analizează relația dintre spațiul *online* și cel *offline*, prin prisma interacțiunii și socializării. Autorul prezintă diferențele dintre noțiunile „media socială” și „socializare”, studiază grupurile sociale *online* și efectele canalelor de comunicare *online* asupra societății. Capitolul 13, „Manuel Castells: Mass-media în Era Informației”, discută câteva lucrări ale lui Manuel Castells despre mass-media. Sunt prezentate concepte precum: societate informațională, societate în rețea, comunicare media, autocomunicare de masă și virtualitate reală, descriind o nouă cultură a comunicării în masă, realizată prin intermediul canalelor *online*, Manuel Castells fiind un expert în crearea unor modele teoretice necesare explicării societății contemporane. Lucrările lui Castells sunt abordate într-un stil analitic și prezentate din prisma contextului social, politic și a comunicării *one-to-many* și *many-to-many*.

Capitolul „De la modernitatea tendențială la europenizare” studiază europenizarea spațiului românesc prin raportarea la conceptul de modernitate tendențială, argumentul de bază fiind faptul că accesul la Internet reprezintă o marcă a modernității, însă relevând și faptul că amplificarea gradului de utilizare a Internetului va însemna și creșterea informării cetățenilor din surse externe resurselor instituționale interne. Anexa „Cultura tradițională – cultura mass-media” este un capitol care face parte din cartea *Generație și cultură*, publicată în anul 1985, în București, de Editura Albatros, iar relevanța sa este de maximă importanță în prezentarea unei analize a mass-mediei specifice perioadei dinainte de 1989.

În această carte sunt abordate mai multe teme, precum spațiul public european, rolul Internetului în fragmentarea spațiului public și a coeziunii sociale, mass-media ca metodă de cuantificare a opiniei publice, desfășurarea campaniilor de presă, sistemul de relații publice, responsabilitatea socială corporativă, rolul actorilor sociali interni în îndrumarea publicului, globalizarea susținută de formele noi de subiectivitate; toate acestea sunt subiecte considerate de mare actualitate în rândul cercetătorilor și al teoreticienilor.

Grupul social din mediul *online*, concept abordat cu referire la noile medii, se formează, conform autorului, în aceleași condiții și cu aceleași motivații ca un grup social obișnuit, însă lipsirea componentelor grupului de contact real, în sensul de contact fizic, personal, conduce, în cele din urmă, la izolare socială și nu la edificarea sau întărirea abilităților de cooperare sau de susținere ale indivizilor. În acest fel, autorul proiectează în conștiința cititorului modern teoria lui Aric Sigman (2009), prin care acesta avertizează cititorii asupra efectelor negative pe care le poate aduce Internetul în dezvoltarea unei vieți sociale fructuoase și în stabilirea de contacte directe cu interlocutorii.

Nedorind a fi nici exhaustivă, nici explicativă, lucrarea în discuție prezintă un punct de plecare esențial pentru orice cititor interesat de triada mass-media–Internet–europenizarea societății.

Autorul aduce în discuție interacțiunea virtuală, evidențiind complexitatea înțelegerii noțiunii în varianta practică, susținând că acest nou tip de interacțiune este unul indirect și conferind un nou înțeles termenului de prietenie.

C. Schifirneț susține că europenizarea nu vizează numai schimbări instituționale și politice, ci și schimbări în conduitele umane și în mentalitățile cetățenilor europeni. În analiza europenizării prin media, autorul integrează modernitățile occidentale și est-europene modernitatea statelor balcanice, caracterizate printr-o modernitate neocoagulată, nefinalizată, aflată la limita dintre constrângerea europeană și constrângerea locală. În viziunea sa, temeinic justificată, modernizarea întâlnită pe teritoriul statului român este o „adaptare” (p. 289) la șanse temporare, fără a exista un sentiment critic sau o intenție de modificare a normelor ce se doresc a fi implementate, așadar fără adăugiri creative.

Autorul afirmă că într-o societate cu „modernitate tendențială” se poate, într-adevăr, discuta despre lipsa de efect a serviciilor de Internet în cazul zonelor rurale, în care nici nu există fundamentul asigurării montării Internetului – energia electrică.

Astfel, predomină în această lucrare, cu date rigurose desfășurate, ideea că cel mai important canal de influențare a opiniilor receptorilor rămâne, în societatea românească, televiziunea, fără a ignora folosința unor mijloace alternative culturale, precum noile medii, cărțile sau teatrul. Din cercetările derulate și studiate de autor reiese că mass-media nu oferă tinerilor posibilitatea înțelegerii vieții reale, a motivațiilor umane, a acțiunilor și inacțiunilor acestora, mult mai valoros fiind, în contrapondere, domeniul învățării și reflectării prin citire. În prezent, noile medii îmbină caracteristici ale mass-mediei cu cele ale cărților, prezentând un cumul de informații, capabil să genereze cunoaștere și prietenii.

Cartea oferă o perspectivă distinctă asupra spațiului românesc, discută despre manipularea prin forumurile *online*, despre comunitatea în modernitatea actuală, tendențială, despre instituțiile românești, despre contingenta spiritului european cu cel național, arătând că, în prezent, mass-media nu mai deține lanțul informațional mult dorit de cetățeanul obișnuit, lăsând loc unor noi medii, capabile a oferi atât informații dintr-o multitudine de surse, cât și spectrul interactiv, în care receptorul devine el însuși informator, comentator, distribuitor sau chiar creator. Autorul relevă, în acest caz, importanța credibilității surselor, deziderat valabil în orice medie, nouă sau tradițională.

Totuși, prin faptul că un capitol întreg este dedicat lucrărilor lui Manuel Castells, C. Schifirneț demonstrează interesul cercetătorului și teoreticianului pentru noile medii, considerate ca depășind actualmente media tradițională. Era Internetului, așa cum denumește autorul perioada actuală, este cea care guvernează relațiile sociale, iar studiul noilor medii trebuie să ocupe în acești ani bibliotecile intelectualilor, practicienilor ș.a.m.d., întrucât consecințele noilor medii asupra societății vor afecta în mod direct formarea grupurilor sociale și modificările societale.

De apreciat la această carte este în special suita de informații și cercetări proprii ale autorului, privitoare la impactul mass-mediei asupra societății românești, cu distincțiile necesare între modernitate și modernizare, social și socializare. Studiul mijloacelor de comunicare în masă vizează o descriere amănunțită a rolului acestora într-o societate marcată de modernitate tendențială și de procesul de europenizare. Europenizarea rămâne, de asemenea, un fenomen de interes pentru societatea românească și este intens analizată de autor.

Cartea este un exemplu pentru compararea spațiului public național cu cel european, a mass-mediei tradiționale cu noile medii și a europenizării cu stagnarea în naționalism. Autorul demonstrează o siguranță de expert în analizarea societății românești ca agregat european, perceput punctual de cetățenii români: aderarea României la Uniunea Europeană nu-i activează marelui public conștiința de a fi parte componentă a realității europene. Canalele de comunicare în masă au potențialul de a înrădăcina spiritul european în atitudinile și concepțiile românilor, însă mass-media rămâne puternic închisată în sistemul social românesc, iar mediile apărute ulterior, prin intermediul serviciilor de Internet, sunt doar suplinitoare ale vechilor medii, în actualul context economic și social. Din studiul cărții înțelegem că modificările societății românești înspre europenizare pot fi efectuate numai prin depășirea spațiului limitat al claselor și instituțiilor românești și prin solicitarea de informații de interes european.

Elena-Alexandra Gorgos

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XXVI, Nos. 3–4 • 2016

CONTENTS

CRIMINAL DEVIANCE AND LAW PENALTY – ASSESSMENTS AND PERCEPTION

SORIN M. RĂDULESCU, Corruption – a Pathology of Power and of Development. Romania's Case	165
DAN BANCIU, CRISTINA DÂMBOEANU, MIHAELA PUȘCAȘ, Public attitudes and perceptions towards the imprisonment	191
LUCIAN ROTARIU, Being free: Habbits and Daily Breakouts in Prison Environment	227

MEDIA AND MIGRATION

CAMELIA BECIU, The Romanian Media Representation of the Diaspora in an Electoral Context: Discursive Identities and Forms of Commitment	243
---	-----

THE ART AND TECHNIQUES OF ROMANIAN POPULAR HANDICRAFT

MARIN CONSTANTIN, The Craft Mastery of Folk Artisans in Romania Since Before and After 1989	261
---	-----

DEMOGRAPHY

IOAN PLĂIAȘ, MIRCEA ANDREI SCRIDON, LĂCRĂMIOARA RADOMIR, The Population in the Apuseni Mountains Area: Past, Present and Perspectives (1900–2030)	279
---	-----

COMMENTS

MIHAELA MOCANU, CARMEN EMANUELA RUSU, Women's Representation in Iași Academic Space Between 1860–1900	301
---	-----

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVII, nr. 3–4, p. 163–350, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

ANDREEA MONICA STATE, <i>Storytelling and University Branding Identity</i>	317
--	-----

ACADEMIC LIFE

The Academic School of Sociology, the 10th Edition. An Initiative Which Has Become Traditional (<i>Emilian M. Dobrescu</i>)	329
---	-----

BOOK REVIEWS AND READING NOTES

SORIN M. RĂDULESCU, <i>The Sociology of Suicide</i> , Bucharest: Pandora Publishing House, 2015 (<i>Dan Banciu</i>); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, <i>Mass Media, Tendentia Modernity and Europeanization in the Internet Era</i> . Bucharest: Tritonic Publishing House, 2014 (<i>Elena-Alexandra Gorgos</i>)	337
---	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XXVI, Nos. 3–4 • 2016

SOMMAIRE

DÉVIANCE PÉNALE ET SANCTION JURIDIQUE

SORIN M. RĂDULESCU, La corruption – une pathologie du pouvoir et du développement. La cas de la Roumanie	165
DAN BANCIU, CRISTINA DÂMBOEANU, MIHAELA PUȘCAȘ, Attitudes et perceptions du public envers la peine de prison	191
LUCIAN ROTARIU, Être libre: habitudes et évasions quotidiennes dans le milieu pénitentiaire	227

MÉDIAS ET MIGRATION

CAMELIA BECIU, La représentation médiatique de la diaspora dans le contexte électoral: identités discursives et formes d'engagement	243
--	-----

L'ART ET LES TECHNIQUES DE L'ARTISANAT POPULAIRE ROUMAIN

MARIN CONSTANTIN, La maîtrise des créateurs populaires de la Roumanie avant et après 1989	261
--	-----

DÉMOGRAPHIE

IOAN PLĂIAȘ, MIRCEA ANDREI SCRIDON, LĂCRĂMIOARA RADOMIR, La population dans la région des Montagnes Apuseni: passé, présent et perspectives (1900–2030)	279
---	-----

COMMENTAIRES

MIHAELA MOCANU, CARMEN EMANUELA RUSU, La représentation des femmes dans l'espace académique de Jassy, dans la période 1860–1945	301
--	-----

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVII, nr. 3–4, p. 163–350, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

ANDREEA MONICA STATE, <i>La communication narrative et l'identité du branding universitaire</i>	317
---	-----

VIE ACADÉMIQUE

L'École Académique de Sociologie, à la 10-ème édition. Une initiative devenue tradition (<i>Emilian M. Dobrescu</i>)	329
---	-----

COMPTE-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

SORIN M. RĂDULESCU, <i>La Sociologie du suicide</i> , Bucarest: La maison d'édition Pandora, 2015 (<i>Dan Banciu</i>); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, <i>La mass media, la modernité tendancielle et l'européanisation dans l'ère de l'Internet</i> . Bucarest: La maison d'édition Tritonic, 2014 (<i>Elena-Alexandra Gorgos</i>)	337
--	-----

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aproximativ 15–20 pagini (cca 3 000 semne/pagină). La rândul lor, recenziile sau notele științifice nu trebuie să depășească 5 pagini. Primim numai texte procesate în format electronic, inclusiv prin e-mail (revista@insoc.ro) sau prin fax (021 318 24 48).

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dvs. de un rezumat (maxim ½ pagină), în limba engleză, și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția de apartenență, domenii de interes profesional).

Menționăm că întreaga responsabilitate pentru originalitatea și afirmațiile enunțate în cuprinsul articolului revine, în întregime, autorului.

Revista se poate cumpăra de la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel.: 021 318 81 46, 021 318 81 06, fax: 021 318 24 44, e-mail: edacad@ear.ro

Comenzile pentru abonamente se primesc la:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P. O. Box 77–19, sector 3, București, România;
Tel./fax: 021 610 67 65, 021 210 67 87; tel.: 0311044668; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, corp B, etaj 3, cam. 301–302, sector 1, București; tel.: 021 314 63 39, fax: 021 314 63 39; e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro; www.manpres.ro

DEREX COM S.R.L., e-mail: derex_com@yahoo.com

„Revista română de sociologie” este indexată în următoarele baze de date internaționale/
“Revista română de sociologie” is indexed in the following international databases:

PROQUEST
EBSCO
DOAJ
INDEX COPERNICUS
DIRECTORY INDEXING OF INTERNATIONAL RESEARCH JOURNALS
ACADEMIC JOURNALS DATABASE
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNALS INDEXING
REPEC (indexarea revistei este făcută de către ASOCIAȚIA/EDITURA LUMEN, inclusiv în bazele de
date SOCIONET și ECONPAPERS)
GENAMICS JOURNALSEEK

Biblioteci și cataloage on line unde există „Revista română de sociologie”/
Online libraries and catalogues where “Revista română de sociologie” can be found:

The European Library
University of New Brunswick Libraries
University of the West, Library
Hochschule Hannover, University of Applied Sciences and Arts, Katalog
Libris
ACM Digital Library
Biblioteca de Recursos, Universia
National Taiwan Normal University Library
Simon Fraser University, Electronic Journals
Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Elektronische Zeitschriften
Falvey Memorial Library (Villanova University)
Steenfind (Ralph W. Steen Library, Stephen F. Austin State University)
PresseKatalog (Internationale Fachzeitschriften)
PITTCat. Online Catalog (University Library System – University of Pittsburgh)
Orbis Yale University Library Catalog
University of Washington, Libraries
WorldCat Libraries
Katalog der USB Köln (Universität zu Köln – Universitäts – und Stadtbibliothek Köln)
Library of Congress online Catalog
SUWECO ONLINE SERVICE (Czech and Slovak Republics).
SCIPIO: <http://www.scipio.ro/web/revista-romana-de-sociologie>

ISSN 2392–8549
ISSN–L 1224–9262

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVII, nr. 3–4, p. 163–350, 2016